

Rapport vedrørende evaluering af veteranpolitikken

Juni 2013

Indholdsfortegnelse

Resumé	4
1 Indledning	6
2 Evalueringen	8
2.1 Evalueringens målsætning	8
2.2 Evalueringsgruppen.....	8
2.3 Evalueringens elementer	8
2.4 Evalueringsmetode.....	9
2.5 Evalueringsrapporten.....	10
3 Tema 'Anerkendelse'	11
3.1 Initiativ 'Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes'.....	12
3.2 Initiativ 'Der udstedes kompetencekort'	13
3.3 Initiativ 'Anerkendelsen af fysisk og psykisk sårede ligestilles'	14
3.4 Initiativ 'Veterankort som legitimationskort udstedes'	14
3.5 Sammenfatning	15
4 Tema 'Støtte og forebyggelse'	16
4.1 Initiativ 'Styrket indsats for de fysisk sårede'	17
4.2 Initiativ 'Psykisk sårede veteraners behandling styrkes'	18
4.3 Initiativ 'Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes'	19
4.4 Initiativ 'Veteraner bliver en del af målgruppen for Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO)'	20
4.5 Initiativ 'Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold'	21
4.6 Initiativ 'Kammeratstøtte forbedres'	22
4.7 Initiativ "Området vedrørende de vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges"	23
4.8 Sammenfatning	24
5 Tema 'Kontakt og kommunikation'	25
5.1 Initiativ 'Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere'	25
5.2 Initiativ 'Opsøgende indsats over for tidligere ansatte styrkes'	26
5.3 Initiativ 'Én indgang til web-baseret information'	27
5.4 Initiativ 'Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning'	28
5.5 Sammenfatning	29
6 Tema 'Nye enheder'	30
6.1 Initiativ 'Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende'	30

6.2	Initiativ 'Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer'	31
6.3	Initiativ 'Der oprettes et videntcenter'	32
6.4	Sammenfatning	32
7	Initiativ 'Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges' og andre emner ...	33
7.1	Initiativ 'Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges'	33
7.2	Andre emner	33
8	Konklusion og anbefalinger	36
8.1	Formålet er opnået, og initiativet fortsætter uændret	38
8.2	Formålet er opnået, men initiativet kan forbedres	38
8.3	Formålet er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og/eller udvikling	39
8.4	Formålet er ikke opnået, og initiativet skal justeres væsentligt	40
8.5	Afslutning	40
Bilag 1:	Opsamling fra konferencen 'Anerkendelse og støtte'	
Bilag 2:	Baggrundsrapport – evaluering af veteranpolitikken	
	Underbilag 1: Brugerundersøgelse	
	Underbilag 2: Afrapportering på veteranpolitikken initiativer	
	Underbilag 3: En kvalitativ indsigt fra to danske veteranhjem	
	Underbilag 4: Sammenfatning af 1. drøftelse i evalueringsgruppen	
	Underbilag 5: Sammenfatning af 2. drøftelse i evalueringsgruppen	
Bilag 3:	Hovedkonklusioner fra danske undersøgelser om veteraner	
Tillæg A:	Tabelrapport for brugerundersøgelsen	

Resumé

I oktober 2010 blev Danmarks officielle veteranpolitik offentliggjort. Veteranpolitikken består af 19 initiativer, som støtter og anerkender veteraner og pårørende. Af politikken fremgår, at den skal evalueres efter to år.

Evalueringen har været forankret i en evalueringsgruppe under Forsvarsministeriets ledelse med deltagelse af relevante ressortministerier, forsvaret, de faglige organisationer og centrale frivillige organisationer.

Evalueringen er gennemført ved fem aktiviteter: en evalueringskonference med deltagelse af repræsentanter fra evalueringsgruppens medlemmer samt veteraner og pårørende, en afrapportering på initiativerne fra myndigheder, der udvikler, implementerer og driver initiativer samt fra de faglige og frivillige organisationer, en spørgeskemaundersøgelse, der er besvaret af knap 600 veteraner og godt 200 pårørende, kvalitative interviews med 15 veteraner der har særlige udfordringer efter udsendelse i mission, og drøftelser i evalueringsgruppen. Resultaterne fra disse aktiviteter udgør evalueringens empiriske grundlag.

Evalueringen viser, at anerkendelsen af og støtten til de danske veteraner er blevet styrket markant med indførelsen af veteranpolitikken. Politikken initiativer er blevet godt modtaget af veteraner, pårørende samt de faglige og frivillige organisationer, og initiativerne bliver oplevet som både vigtige og relevante. Flere initiativer har været implementeret i mindre end 2 år. Evalueringen viser, at der vedrørende disse initiativer er behov for at udbrede kendskabet yderligere.

Evalueringen viser desuden, at det er vigtigt at fremme samfundets forståelse og anerkendelse af, at de fleste veteraner kommer styrket hjem fra udsendelse med værdifulde kompetencer og erfaringer til gavn for dem selv, deres familie og samfundet generelt. Evalueringen peger dog samtidig på, at der er behov for at fokusere på indsatsen for den mindre gruppe af veteraner, der har et behov for hjælp, men som ikke er i stand til at bede om eller opsøge den. Det foreslås bl.a. at ske ved en konference om emnet for offentlige aktører samt faglige og frivillige organisationer, som tilbyder hjælp og støtte til denne gruppe veteraner.

Veteranpolitikken overordnede mål om at sætte rammerne for, hvordan samfundet bedst anerkender og om nødvendigt støtter veteraner, er generelt opfyldt. 11 af politikken 19 initiativer har opnået formålet og fortsætter uændret eller med forbedringer; seks initiativer har opnået formålet delvist, og kræver forankring og/eller udvikling; to initiativer har ikke opnået formålet. Ved disse to initiativer er der behov for væsentlige justeringer.

Nedenstående figur viser evalueringsgruppens vurdering af initiativerne i forhold til opnåelse af formålet. Initiativerne evalueres enkeltvis i rapportens kapitel 3 til 7.

Formålet er opnået, og initiativet fortsætter uændret • Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles • Styrket indsats for de fysisk sårede • Psykisk sårede veteraners behandling styrkes • Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes (reaktionsstyrkekontrakt) • Området vedrørende de vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges • Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere • Udsendelsens påvirkning af partnere og børn	Formålet er opnået, men initiativet kan forbedres • Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes • Kammeratstøtte forbedres • Én indgang til web-baseret information • Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning • Der oprettes et videntcenter
Formålet er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og/eller udvikling • Der udstedes et kompetencekort • Veteraner bliver del af målgruppen for VISO • Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold • Opsøgende indsats over for tidligere ansatte styrkes • Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende • Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer	Formålet er ikke opnået, og initiativet skal justeres væsentligt • Veterankort som legitimationskort udstedes • Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes (fastansatte)

Veteranpolitikken initiativer har kun været implementeret i relativt kort tid. Der er derfor en forventning om, at den fulde effekt vil blive opnået i takt med, at initiativerne får tid til udvikle sig yderligere.

Når danske kvinder og mænd udsendes i internationale operationer, er det på vegne af Danmark. Veteranpolitikken viser, at det danske samfund står bag dem, også når de vender hjem.

Det officielle Danmark, forsvaret, de frivillige og faglige organisationer og det civile samfund har også fremover en fælles opgave i at sikre, at Danmarks veteraner anerkendes for deres indsats og støttes, når der er behov.

1 Indledning

Veteranpolitikken

"Anerkendelse og støtte" er overskriften på Danmarks veteranpolitik, der blev offentliggjort i oktober 2010. Veteranpolitikken definerer en veteran som en person, der – som enkeltperson eller i en enhed – har været udsendt i mindst én international operation. Af veteranpolitikken fremgår det bl.a.:

"...veteraner skal anerkendes for deres indsats, og at de og deres pårørende skal støttes, når der er behov for det. Politikken gennemføres ved en række initiativer, der supplerer de eksisterende tilbud, som stat, regioner og kommuner stiller til rådighed for alle borgere."

Veteranpolitikken sætter rammerne for, hvordan det danske samfund bedst anerkender og om nødvendigt støtter veteraner og deres pårørende. Politikken medvirker til at styrke samarbejdet på tværs af den offentlige sektor og med de frivillige og faglige organisationer. Veteranpolitikken bygger med sine initiativer videre på et bredt og solidt fundament af eksisterende og som udgangspunkt velfungerende tiltag.

Med veteranpolitikken fulgte 19 konkrete initiativer, hvoraf de 16 hører under Forsvarsministeriets ressort, heraf deles ét initiativ med Ministeriet for Børn og Undervisning. Der er tre initiativer uden for Forsvarsministeriets ressort, som hører under henholdsvis Beskæftigelsesministeriet, Social- og Integrationsministeriet og Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse.

I løbet af 2011 begyndte implementeringen af initiativerne i samarbejde mellem mange aktører både i og uden for forsvaret og i dialog med de frivillige og faglige organisationer, som bidrog til udviklingen af veteranpolitikken. Veterancenteret er et af veteranpolitikken centrale initiativer. Centeret blev officielt åbnet den 3. oktober 2011.

Som det fremgår oven for skal veteranpolitikken anerkende veteraner og sikre dem og pårørende den nødvendige støtte. Flere af veteranpolitikken initiativer er også kommet andre borgere til gavn. Fx viser afrapporteringen, at initiativerne 'Styrket indsats for fysiske sårede' og 'Psykisk skadede veteraners behandling styrkes' har medført et generelt højere niveau i behandlingstilbuddene for andre borgere med samme behov.

Skal veteranpolitikken fastholde sin værdi, er det nødvendigt løbende at vurdere og justere initiativerne og den samlede indsats til de aktuelle behov. Denne evaluering er iværksat med baggrund i selve veteranpolitikken, hvoraf det fremgår, at den skal evalueres efter to år.

Forsvarsforliget for perioden 2013-2017 har som mål at effektivisere forsvaret og modernisere de operative kapaciteter. Til trods for besparelserne på forsvarsbudgettet bygger evalueringen af veteranpolitikken på den forudsætning, at ambitionsniveauet for indsatsen for veteraner og deres pårørende forbliver uændret.

Der vil også i fremtiden komme nye veteraner til. Samtidig er det vigtigt at holde fokus på de veteraner, som vendte hjem for år tilbage. De fleste veteraner vender styrkede hjem¹, og i deres kompetencer ligger et stort potentiale, som Danmark som samfund skal værdsætte og gøre brug af. De fortjener en vedvarende anerkendelse fra både det officielle Danmark og fra den brede befolkning.

Dele af veteranpolitikken har fokus på de veteraner, som har et særligt behov for støtte. Veteranerne har ydet en særlig indsats for Danmark, og når udsendelsen giver ar på krop og sjæl, skal Danmark derfor være parat til at støtte de veteraner, som har særlige behov.

Det værdifulde arbejde, de frivillige og faglige organisationer yder for veteranerne og deres pårørende, er et vigtigt og nødvendigt supplement til indsatsen fra det officielle Danmark. Det kommer i særlig grad de veteraner til gavn, som ikke umiddelbart finder støtte i forsvars- og øvrige offentlige tilbud, men bidrager også til at holde et vedvarende fokus på anerkendelsen af veteranerne - deres indsats, erfaringer og kompetencer.

¹ Veteranpolitikken s. 7. *"I 2008 blev veteraner fra Kosovo og Afghanistan spurgt om deres oplevelser. De fleste veteraner oplevede deres udsendelse som mere berigende end belastende. Personlig udvikling, kammeratskab og det at være med til at gøre en forskel er blandt oplevelserne, som vægtes højt."* Kilde: Forsvarets psykologer.

2 Evalueringen

Dette kapitel beskriver metoden og processen for evalueringen. Kapitlet beskriver desuden hvilke elementer, der indgår i evalueringen og evalueringsrapporten.

2.1 Evalueringens målsætning

Målsætningen for evalueringen er at afdække styrker og svagheder ved initiativerne i forhold til den samlede veteranindsats, herunder om hensigten med initiativerne er nået, og om initiativerne når de tiltænkte målgrupper.

Evalueringen skal munde ud i anbefalinger til justeringer af veteranpolitikken initiativer, der sikrer bedst mulig effektivitet og kvalitet i initiativerne til gavn for veteranerne og deres pårørende.

2.2 Evalueringsgruppen

Evalueringen har været forankret i en evalueringsgruppe under Forsvarsministeriets ledelse. Evalueringsgruppens sekretariat har bestået af repræsentanter fra Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen.

Udover Forsvarsministeriet har Finansministeriet, Beskæftigelsesministeriet, Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse, Ministeriet for Børn og Undervisning, Social- og Integrationsministeriet og Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser indgået i evalueringsgruppen.

Endvidere har de faglige organisationer været repræsenteret i evalueringsgruppen ved Centralforeningen for Stampersonel, Hovedorganisationen af Officerer i Danmark, Hovedorganisationen for Personel af Reserven i Danmark og Hærens Konstabel- og Korporalforening.

Desuden har centrale frivillige organisationer, som også medvirkede til udviklingen af veteranpolitikken, indgået i evalueringsgruppen: Danske Soldater og Marineforeningers Fællesråd, De Blå Baretter, Familienetværket, Folk & Sikkerhed, Fonden Danske Veteranhjem, InterForce, KFUM Soldatermission, Mars & Merkur, Soldaterlegatet samt Støt Soldater & Pårørende.

Fra forsvaret har Forsvarskommandoen, Forsvarets Personeltjeneste, Forsvarets Sundhedstjeneste, Hærens Operative Kommando, Søværnets Operative Kommando, Flyvertaktisk Kommando, Veterancenteret og værnspæsterne indgået i evalueringsgruppen.

2.3 Evalueringens elementer

For at illustrere, hvordan veteranpolitikken har styrket den samlede veteranindsats, er initiativerne inddelt i fire temaer, jf. fig. 1² nedenfor.

² Eneste initiativ, der ikke er placeret under nedenstående temaopdeling, er initiativet 'Udsendelsens påvirkning af partnere og børn undersøges'.

Anerkendelse	Støtte og forebyggelse	Kontakt og kommunikation	Nye enheder
• Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes • Der udstedes kompetencekort • Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles • Veterankort som legitimationsbevis udstedes	• Styrket indsats for fysisk sårede • Psykisk sårede veteraners behandling styrkes • Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes • Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO • Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold • Kammeratstøtte forbedres • Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges	• Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere • Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes • Én indgang til web-baseret information • Døgndåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning	• Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende • Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer • Der oprettes et videncenter

Fig. 1 – Veteranpolitikens initiativer opdelt i temaer

2.4 Evalueringsmetode

Evalueringen tager sit udgangspunkt i tre målgrupper:

- *Brugerne*, defineret som veteranerne og pårørende
- *Udbyderne*, defineret som ressortministerier og myndigheder i forsvaret, der har til opgave at udvikle, implementere og drive de enkelte initiativer
- *Interessenterne*, defineret som de frivillige og personelfaglige organisationer, hvis dedikerede arbejde i rammen af den eksisterende indsats over for veteraner og deres pårørende supplerer forsvarets udbyderrolle

Evalueringen er gennemført ved fem primære aktiviteter:

- En evalueringskonference med repræsentanter for *brugere, udbydere og interessenter*
- En spørgeskemaundersøgelse blandt et udsnit af *brugerne*
- En afrapportering på veteranpolitikens initiativer fra *udbydere og interessenter*
- Kvalitative interviews med en mindre gruppe af veteraner (*brugere*), der forventeligt ikke har overskud til at besvare officielle henvendelser
- Drøftelser i evalueringsgruppen med repræsentanter fra *udbydere og interessenter*

Resultaterne fra aktiviteterne udgør det empiriske grundlag for evalueringen og fremgår af evalueringsrapportens bilag 1 til 3 og tillæg A.

Evalueringen blev påbegyndt ved konferencen 'Anerkendelse og støtte' den 6. december 2012 med repræsentanter for *bruger-, udbyder- og interessentgruppen*, herunder evalueringsgruppens medlemmer. Konferencen blev gennemført af Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen som en vekslen mellem oplæg, gruppediskussioner og paneldebat.

Konsulentfirmaet NIRAS har i februar 2013 gennemført en kvantitativ spørgeskemaundersøgelse blandt 2000 tilfældigt udvalgte veteraner fra *brugergruppen*. Hver veteran blev opfordret til også at lade en pårørende efter eget valg besvare spørgeskemaet. Knap 600 veteraner og mere end 200 pårørende har besvaret spørgeskemaundersøgelsen, hvilket NIRAS vurderer, udgør et repræsentativt udsnit af *brugergruppen*.

Udbyderne og *interessenterne* har i februar 2013 afrapporteret skriftligt på veteranpolitikens initiativer.

Erfaringen³ peger på, at der er en gruppe af veteraner, der er så påvirket af deres udsendelser, at de ikke har overskud til at besvare officielle henvendelser. Evalueringsgruppen besluttede derfor, at der skulle gennemføres kvalitative interviews med denne gruppe af veteraner. Konsulentfirmaet NIRAS gennemførte i marts 2013 interviews med 15 *brugere* af veteranhjemmene for at tilvejebringe kvalitativ indsigt i denne gruppe veteraners oplevelse og vurdering af veteranpolitikken initiativer. Det skal i den forbindelse bemærkes, at der er en gruppe af veteraner som end ikke har overskud til at deltage i sådanne interviews.

Evalueringsgruppen har gennemført to drøftelser – 20. marts og 10. april 2013 - med baggrund i evalueringens empiriske grundlag. Første drøftelse havde fokus på at kvalificere brugerundersøgelsens resultater og drøfte om hensigten med veteranpolitikken initiativer er opnået. Anden drøftelse havde fokus på at identificere styrker og svagheder ved udvalgte initiativer og pege på muligheder for at forbedre, forankre, udvikle eller justere disse.

Opsamling fra evalueringskonferencen er udarbejdet af evalueringsgruppens sekretariat og indgår som rapportens bilag 1.

Konsulentfirmaet NIRAS har opsummeret resultaterne af brugerundersøgelsen, afrapporteringen, de kvalitative interviews og drøftelserne i evalueringsgruppen i en baggrundsrapport, som udgør rapportens bilag 2.

Veterancenteret har udarbejdet evalueringsrapportens bilag 3, som i oversigtsform fremstiller hovedkonklusioner fra danske undersøgelser om veteraner.

2.5 Evalueringsrapporten

Evalueringsgruppens vurdering af hvert enkelt initiativ er sket med udgangspunkt i fire kategorier:

- Formålet er opnået, og initiativet fortsætter uændret
- Formålet er opnået, men initiativet kan forbedres
- Formålet er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og/eller udvikling
- Formålet er ikke opnået, og initiativet skal justeres væsentligt

Initiativerne er enkeltvis beskrevet med initiativets formål og indhold samt hovedkonklusioner fra det empiriske grundlag. Hvert initiativ bliver afrundet med evalueringsgruppens vurdering af, om initiativets formål er opnået samt med en anbefaling af tiltag, der skal medvirke til at øge effektiviteten og kvaliteten af initiativerne – til gavn for veteranerne og deres pårørende.

³ SFI-rapporten 'Danske hjemvendte soldater' – delrapport 6, side 177: *"Resultaterne viser også, at sandsynligheden for ikke at besvare MPA-opfølgningsskemaet øges, hvis den udsendte får en psykiatrisk diagnose og har købt medicin mod psykiske sygdomme".*

3 Tema 'Anerkendelse'

Et af veteranpolitikkenes overordnede formål er, at veteraner og pårørende skal anerkendes for deres indsats. Fire af veteranpolitikkenes initiativer sætter særligt fokus på anerkendelse af veteranerne. Dertil kommer andre anerkendende tiltag som fx indførelsen af flagdag for Danmarks udsendte og etablering af monumentet over Danmarks internationale indsats efter 1948.

De fleste veteraner er tilfredse med den anerkendelse, de modtager. Brugerundersøgelsen viser, at tre ud af fire veteraner oplever, at de 'i nogen grad' eller 'i høj grad' bliver anerkendt for deres indsats.

Evalueringsgruppen vurderer, at der med veteranpolitikken er sket en markant forbedring af anerkendelsen af veteranerne.

De kvalitative interviews peger på, at støtte i høj grad bliver forbundet med anerkendelse. Anerkendelse bliver, af de interviewede, set i sammenhæng med, om de føler, at de modtager den støtte, de har behov for.

Der er stor forskel på, hvad den enkelte veteran forstår ved anerkendelse, og hvad der skal til, for at den enkelte oplever at blive anerkendt. Det betyder, at indsatsen for at vise veteranerne og deres pårørende anerkendelse, kan følge flere spor. Drøftelserne i evalueringsgruppen har identificeret tre:

- *Den personlige anerkendelse*, der giver den enkelte veteran 'et klap på skulderen' i form af fx medaljer og veterankort
- *Den officielle anerkendelse*, som kommer til udtryk ved, at repræsentanter for det officielle Danmark – fx Kongehuset, politikere eller forsvarlets ledelse – viser deres anerkendelse af veteranernes indsats ved at deltage i flagdag for Danmarks udsendte, parader eller besøg i missionsområderne
- *Den brede samfundsmæssige anerkendelse*, hvor veteranerne bliver anerkendt for deres indsats i befolkningen generelt. I denne form for anerkendelse ligger fx den anerkendelse af veteranernes kompetencer, som bliver synliggjort i kompetencekortet

Evalueringsgruppen vurderer, på baggrund af drøftelser i gruppen, at en af de største aktuelle udfordringer på området består i at fremme den brede samfundsmæssige anerkendelse. Veteranpolitikken bliver i sig selv set som et vigtigt skridt i den rigtige retning på linje med flagdag for Danmarks udsendte, monumentet over Danmarks internationale indsats siden 1948 og etableringen af den såkaldte 8 mio. kr. pulje til støtte for initiativer på veteranområdet, der tages af frivillige mv. Med 'Aftale på forsvarsområdet 2013-2017 af 30. november 2012' har forligskredsen hævet puljen til 10 mio. kr.

Evalueringsgruppen vurderer, at det er særligt vigtigt at fremme samfundets forståelse og anerkendelse af, at de fleste veteraner kommer styrket hjem fra udsendelse. Ved en udsendelse opnår veteranerne unikke kompetencer og erfaringer med fx at arbejde under pres og samarbejde i grupper. Disse kompetencer udvikler den enkelte veteran og gør ham eller hende attraktiv til stillinger i det civile, hvis veteranerne ikke fortsætter sin karriere i forsvarret.

Kommunikation og oplysning bliver nævnt som redskaber til fortsat at fremme anerkendelsen af veteranerne. Det er *evalueringsgruppens opfattelse*, at jo større viden, der er i be-

folkningen om veteranernes indsats og vilkår, jo større respekt og anerkendelse vil veteranerne og deres pårørende opleve i dagligdagen, i deres relationer – både privat i forhold til familie og venner, men også på arbejdet og i forhold til fx offentlige institutioner.

Veteranpolitikkenes initiativer, som handler om kommunikation og kontakt, er derfor også initiativer, der kan understøtte den brede samfundsmæssige anerkendelse. Dette aspekt skal derfor tænkes ind i det videre arbejde med disse initiativer.

'Anerkendelse' er med veteranpolitikken primært styrket gennem initiativerne:

- 'Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes'
- 'Der udstedes kompetencekort'
- 'Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles'
- 'Veterankort som legitimationsbevis udstedes'

Initiativerne vil i det følgende blive behandlet enkeltvis med henblik på at anbefale tiltag, der kan medvirke til at øge effekten og kvaliteten af indsatsen.

Som en del af initiativet 'Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes' sendes breve til tidligere ansatte veteraner 2, 5 og 8 år efter hjemkomst fra international operation. I brevene tilbydes støtte, men har også til formål at anerkende veteranernes indsats. Initiativet bliver samlet behandlet under temaet 'Kontakt og kommunikation', pkt. 5.2.

3.1 Initiativ 'Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes'

Formålet med initiativet er at anerkende de kompetencer, som veteranerne har opbygget under henholdsvis uddannelsen i forsvaret, og som siden er blevet styrket i missionsområdet. Det sker bl.a. ved, at veteraner, der søger studie- eller uddannelsesvejledning, møder anerkendelse og indsigt i deres kompetencer og erfaringer.

I 2010 udsendte Ministeriet for Børn og Undervisning (det tidligere Undervisningsministerium) breve til voksenuddannelsesinstitutioner samt Ungdommens Uddannelsesvejledning og Studieevalgscentre. Brevene var vedlagt en beskrivelse af Hærens Basisuddannelse og Hærens Reaktionsstyrkeuddannelse. I brevene fra Ministeriet for Børn og Undervisning blev der opfordret til at have særlig opmærksomhed på veteranernes realkompetencer og til aktivt at tilbyde veteranerne en realkompetencevurdering. Realkompetencevurderingen skal styrke veteranernes muligheder for at deltage i de etablerede uddannelser inden for ministeriets område og forbedre deres muligheder på arbejdsmarkedet gennem en formel anerkendelse af det, de allerede kan og ved, i forhold til de formelt fastsatte uddannelsesmål.

Der er etableret et godt samarbejde mellem forsvaret og de relevante voksenuddannelsesinstitutioner og vejledningscentre. Udbydernes afrapportering har vist, at der er mange gode, lokale initiativer, som underbygger initiativets formål. Eksempelvis har AMU Nordjylland gennemført et kompetenceafklaringsforløb - Personlig Udvikling Til Arbejde og Uddannelse. Forløbet er gennemført i rammen af det akklimatiserings- reintegrationsforløb, der bliver gennemført for udsendte hold i umiddelbar forlængelse af hjemkomsten. Forløbet er udviklet i samarbejde med Hærens Operative Kommando og Statens Center for Kompetenceudvikling.

Brugerundersøgelsen har vist, at der ikke er et bredt kendskab til initiativet blandt veteranerne, men at veteranerne ser initiativet som vigtigt. Det kan betyde, at der er mange vete-

raner, der ikke har tilstrækkeligt kendskab til muligheden for at få en realkompetencevurdering. Her kan der være en særlig udfordring i forhold til de veteraner, der ikke længere er ansat i forsvaret. Det skal bemærkes, at de brugere, som kender initiativet, tilkendegiver en relativ god tilfredshed.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opnået, men initiativet kan forbedres.

Evalueringsgruppen anbefaler, at kendskabet til initiativet bliver udbredt ved at beskrive og fremhæve muligheden for at få en realkompetencevurdering i den kontakt til tidligere ansatte veteraner, som finder sted i rammen af initiativet 'Styrket opsøgende indsats' efter henholdsvis 2, 5 og 8 år efter hjemkomst fra mission. For at understøtte dette vil Ministeriet for Børn og Undervisning i samarbejde med Ministeriet for Forskning, Innovation og Videreuddannelse atter sende en opfordring til voksenuddannelsesinstitutioner samt Ungdommens Uddannelsesvejledning og Studieevalgscentre om at være opmærksom på veteranernes eventuelle behov for realkompetencevurdering.

Desuden *anbefaler evalueringsgruppen, at indsatsen skal forbedres ved, at forsvaret videndeler og udveksler gode eksempler mellem forsvarets myndigheder og med voksenuddannelsesinstitutioner samt Ungdommens Uddannelsesvejledning og Studieevalgscentre.*

3.2 Initiativ 'Der udstedes kompetencekort'

Formålet med initiativet er, at veteraner bliver anerkendt for de kompetencer, de får gennem udsendelse. Det er endvidere formålet at lette vilkårene for meritring, når veteraner søger optagelse på uddannelser i det offentlige uddannelsessystem, og at øge veteranernes muligheder for ansættelse på arbejdsmarkedet.

Kortet beskriver den viden, de færdigheder og kompetencer, den enkelte veteran har erhvervet gennem uddannelsen i forsvaret og udsendelse i internationale operationer. Kompetencekortet er udviklet med afsæt i Forsvarets Kompetenceudviklings- og Bedømmelsessystem, og kompetencebeskrivelserne er alle udarbejdet i den nationale kvalifikationsramme. Det vil sige, at kompetencerne er beskrevet med begreber, som almindeligvis bliver anvendt i det øvrige uddannelsessystem. Indledningsvis er alle kompetencebeskrivelserne udarbejdet i forhold til den formelle beskrivelse af de funktioner, der er varetaget i Afghanistan.

Som en sidegevinst giver kompetencekortet veteranen selvindsigt i de kompetencer, han eller hun har, som ikke blot kan henføres til de militære uddannelser – fx de kompetencer der kommer af at være vant til at arbejde under pres, i grupper og i multikulturelle sammenhænge.

Militært ansatte på korttidskontrakt – hovedsageligt konstabler og sergenter - der har været udsendt i internationale operationer, modtager ved hjemkomsten et kompetencekort. Kompetencekortet vil blive udvidet til også at omfatte alle militære uddannelser, herunder også sergent- og officersuddannelserne.

Kortet er første gang udleveret til det hold veteraner, der kom hjem fra Afghanistan i februar 2012. Kortet er mest udbredt i hæren, hvor kortet bliver udleveret til alle, der forlader forsvaret efter hjemkomst fra mission. I søværnet og flyvevåbnet er kompetencekortet endnu under implementering.

Brugerundersøgelsen viser, at der er et begrænset kendskab til initiativet. Det kan hænge sammen med, at initiativet kun har været implementeret i godt et år. Det er evalueringsgruppens forventning, at kendskabet til initiativet vil blive øget i takt med, at flere og flere veteraner får kompetencekortet udleveret.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og udvikling. Det vil naturligt ske over tid, og efterhånden som kompetencekortet også bliver udbredt til de øvrige værn. Herudover er det vigtigt, at initiativet bliver forankret og udviklet i forhold til de erfaringer, der bliver gjort med kortet. Dette kan ske i rammen af Veteranceret.

3.3 Initiativ 'Anerkendelsen af fysisk og psykisk sårede ligestilles'

Formålet med initiativet er, at psykisk sårede veteraner bliver anerkendt på lige fod med veteraner med fysiske skader ved tildeling af Forsvarets Medalje for Sårede i Tjenesten.

Veteraner, der har fået deres psykiske skade anerkendt af Arbejdsskadestyrelsen som en arbejdsskade, bliver tilbudt at modtage Forsvarets Medalje for Sårede i Tjenesten. Primo 2013 har 209 veteraner modtaget medaljen. Kun fire veteraner, der er berettiget til medaljen, har takket nej.

Når veteranerne bliver kontaktet med tilbud om at modtage medaljen, bliver de samtidig spurgt, om de foretrækker at få medaljen med posten eller overrakt personligt. Rammerne for overrækkelsen af medaljen bliver aftalt i dialog med den enkelte veteran.

På tværs af evalueringens empiri fremgår det, at veteraner og pårørende samt frivillige og faglige organisationer alle finder initiativet vigtigt. Psykiske skader bliver oplevet som 'usynlige' i forhold til fysiske skader. Det er derfor værdifuldt og bliver oplevet som en lettelse for de psykisk skadede veteraner at få en synlig anerkendelse i form af medaljen.

De kvalitative interviews peger dog på, at der blandt de interviewede veteraner er et ønske om, at medaljen kan tildeles, allerede når en psykisk lidelse – fx PTSD – er diagnosticeret. I forbindelse med udviklingen af veteranpolitikken var der enighed om, at en vurdering fra en neutral institution (Arbejdsskadestyrelsen) om, hvorvidt lidelsen er relateret til en udsendelse, fortsat var nødvendig. *Evalueringsgruppen finder ikke, at denne praksis bør ændres.*

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opnået og initiativet fortsætter uændret.

3.4 Initiativ 'Veterankort som legitimationskort udstedes'

Formålet med veterankortet er at dokumentere og anerkende, at veteraner har gennemført international tjeneste.

Hensigten med veterankortet er også, at virksomheder, organisationer, offentlige myndigheder m.fl. kan vise veteraner anerkendelse, fx i form af gratis adgang til kulturelle tilbud ved fremvisning af veterankortet.

Veterankortet bliver udstedt til nuværende og tidligere medarbejdere, der har været udsendt i forsvarets internationale operationer. Veteraner udsendt fra 1992 og frem modtager automatisk deres veterankort pr. brev. Veteraner udsendt i perioden 1948-1992 kan få et

veterankort tilsendt ved henvendelse til Forsvarets Personeltjeneste. Teksten på veterankortet fremgår på dansk, engelsk og fransk.

På tværs af evalueringens empiri fremgår det, at veterankortet er et af de mest kendte initiativer, fordi det er udstedt til alle veteraner. Formålet med kortet står imidlertid ikke klart for alle.

Evalueringsgruppen vurderer, at uklarheden om formålet hænger sammen med, at kommunikationen ikke har været klar, men også at det tager tid at udbrede kendskabet til kortet og dets formål i den øvrige del af samfundet.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet ikke er opnået, og initiativet skal justeres væsentligt.

Evalueringsgruppen anbefaler, at forsvaret undersøger, hvordan veteranerne kan modtage veterankortet, så kortets symbolske betydning bliver fremhævet. I den forbindelse kan det overvejes fremadrettet ikke at sende veterankortet til veteranerne, men at overrække det personligt – fx i forbindelse med en parade eller anden passende lejlighed i forbindelse med hjemkomst fra mission.

Evalueringsgruppen bemærker, at der også kan være muligheder ved initiativet, som kan fremmes af frivillige organisationer, eller privatpersoner i samarbejde med virksomheder og organisationer mv. Det kan være i form af gratis adgang til seværdigheder eller kulturelle tilbud, som fx Tivoli på flagdagen, eller som adgangskort til lokale arrangementer for veteraner.

3.5 Sammenfatning

Evalueringsgruppen bemærker, at veteranerne generelt er positive overfor veteranpolitikens samlede anerkendende indsats, som også omfatter hjemkomstparader, flagdag for Danmarks udsendte, monumentet over Danmarks internationale indsats siden 1948 og 8 mio. kr. puljen (nu 10 mio. kr.).

Evalueringsgruppen konkluderer, at de fire initiativer i veteranpolitikken, der omhandler anerkendelse, særligt har styrket den personlige anerkendelse, men at anerkendelsen bør blive mere udbredt i samfundet generelt.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles' er opnået, og initiativet fortsætter uændret.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes' er opnået, men initiativet kan forbedres.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'Der udstedes kompetencekort' er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og udvikling.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'Veterankort som legitimationsbevis udstedes' ikke er nået, og initiativet skal justeres væsentligt.

4 Tema 'Støtte og forebyggelse'

Det andet af veteranpolitikken overordnede formål er, at veteraner og pårørende skal støttes, når der er behov. Syv af veteranpolitikken initiativer sætter særligt fokus på støtte og forebyggelse for veteraner og pårørende.

De fleste veteraner vender hjem fra udsendelse med erfaringer, der har udviklet dem fagligt og personligt⁴. Men det er ikke altid kun nyttige kompetencer og berigende erfaringer, soldaterne har med hjem fra udsendelsen.

Der er en mindre del af veteraner, som kommer hjem med mén på krop eller sjæl. Dette billede bekræfter nye danske undersøgelser, fx SFI rapporten 'Danske hjemvendte soldater'⁵. Denne gruppe af veteraner er samfundet særlig forpligtiget til at hjælpe.

Støtte har mange facetter, og det behov den enkelte veteran eller pårørende har for støtte, er individuelt. Veteraner og pårørende er omfattet af alle de offentlige ydelser og tilbud, som generelt er tilgængelige for samfundets borgere.

Den offentlige sektor er i udgangspunktet klar til at dække de individuelle problemstillinger, som veteraner og pårørende står over for – også som konsekvens af udsendelse i en international operation. Men veteranernes særlige forhold gør, at der er områder, som kræver et særligt fokus eller en særlig indsats.

Evalueringsgruppen er enig om, at det er vigtigt, at der eksisterer et godt og konstruktivt samarbejde mellem forsvaret som arbejdsgiver og relevante aktører i den øvrige offentlige sektor. Det har veteranpolitikken bidraget til at underbygge med initiativer, der bygger bro og supplerer hinanden – fx 'Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO' og 'Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold'.

Evalueringsgruppen bemærker, at brugerundersøgelsen viser, at den overvejende del af veteraner og pårørende vurderer, at veteraner bliver støttet, når de har behov, og de er positive i deres vurdering af den samlede indsats for at støtte veteranerne.

Evalueringsgruppen bemærker derudover, at brugerundersøgelsen også viser, at en mindre gruppe af veteraner og pårørende har en oplevelse af, at de ikke bliver støttet, når de har behov.

Evalueringsgruppen bemærker endvidere, at brugerundersøgelsen peger på, at 'Støtte og forebyggelse' bliver anset for at være et meget vigtigt tema i veteranpolitikken. Det ses ved, at vurderingen af vigtighed af seks ud af de syv initiativer ligger over gennemsnittet af alle initiativer.

Evalueringsgruppen bemærker i den forbindelse, at de initiativer, der retter sig direkte mod de fysisk og psykisk sårede veteraner, samtidig bliver anset for absolut vigtigst.

⁴ Veteranpolitikken s. 7. "I 2008 blev veteraner fra Kosovo og Afghanistan spurgt om deres oplevelser. De fleste veteraner oplevede deres udsendelse som mere berigende end belastende. Personlig udvikling, kammeratskab og det at være med til at gøre en forskel er blandt oplevelserne, som vægtes højt." Kilde: Forsvarets psykologer.

⁵ Se evalueringsrapportens bilag 3.

Evalueringsgruppen bemærker yderligere, at de kvalitative interviews og drøftelserne i evalueringsgruppen peger på et behov for at have særligt fokus på en mindre gruppe af psykisk sårede veteraner, som har et stort behov for hjælp, men vanskeligt ved selv at bede om og opsøge støtten.

Endelig bemærker evalueringsgruppen, at det forhold at psykiske skader menes at kunne opstå nogen tid efter udsendelsen, er et emne, som går igen på tværs af evalueringens empiri.

Evalueringsgruppen vurderer, at forhold vedrørende psykiske skader kræver et vedvarende fokus – også i de perioder hvor antallet af udsendte soldater er lavt.

'Støtte og forebyggelse' er med veteranpolitikken primært styrket gennem initiativerne:

- 'Styrket indsats for fysisk sårede'
- 'Psykisk sårede veteraners behandling styrkes'
- 'Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes'
- 'Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO'
- 'Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold'
- 'Kammeratstøtte forbedres'
- 'Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges'

Initiativerne vil i det følgende blive behandlet enkeltvis med henblik på at anbefale tiltag, der kan medvirke til at øge effekten og kvaliteten af indsatsen.

4.1 Initiativ 'Styrket indsats for de fysisk sårede'

Formålet med initiativet er, at veteraner med fysiske skader får en yderligere styrket behandling og genoptræning af høj faglig kvalitet på Rigshospitalet. Initiativet har desuden til formål at give indlagte veteraner på Rigshospitalet mulighed for samtaler med forsvarrets psykologer samt støtte veteranerne i at opretholde et aktivt sportsliv.

Behandlingen på Rigshospitalet

Alle soldater med akutte alvorlige fysiske skader fra internationale missioner bliver modtaget og vurderet på Rigshospitalet. Alle med akut behandlingsbehov bliver indlagt og behandlet, mens andre, som mere hensigtsmæssigt kan behandles ambulant og tættere på deres bopæl, får rådgivning, og deres behandlingsforløb bliver planlagt.

Initiativet har bevirket, at der er ansat mere personale til traumebehandling og genoptræning, og der er indkøbt yderligere genoptræningsudstyr. Ud over de offentlige midler har donationer fra Soldaterlegatet bidraget til, at Rigshospitalet nu råder over opdateret specialiseret træningsudstyr. Der er desuden påbegyndt international erfaringsudveksling om kampskader.

Af rapporteringen peger på, at tilførslen af ressourcer og øget samarbejde mellem de involverede afdelinger har betydet større effektivitet og kontinuitet i veteranernes behandlingsforløb. Det har givet veteranerne større tryghed i en periode, hvor deres fremtidige livsvilkår er uvisse.

Forsvaret har uden for rammerne af initiativet indrettet to handicapboliger i København, som sårede veteraner kan benytte som en midlertidig løsning, mens de er under genoptræning, eller hvis bopælskommunen ikke umiddelbart kan stille en bolig til rådighed, når veteranen udskrives fra hospitalet.

Den styrkede indsats omkring fysisk sårede veteraner har endvidere haft en positiv indflydelse på behandlingen af øvrige svært tilskadekomne borgere, bl.a. fordi den øgede ekspertise, som veteranpolitikken har medført, også står til rådighed for andre end veteraner.

Militærpsykolog til Rigshospitalet

Der er mellem Rigshospitalet og forsvaret indgået en aftale, som gør at indlagte veteraner har mulighed for at have samtaler med en af forsvarrets psykologer. Tilbuddet har indtil videre kun været benyttet i begrænset omfang.

Sportsproteser eller -kørestole

Veteraner med fysiske skader efter udsendelse i internationale operationer, der har medført amputation af arme eller ben, eller som har behov for brug af særlig kørestol ved sportsudøvelse, kan efter ansøgning få tildelt sportsproteser eller sportskørestol.

Kun få ansøgninger er modtaget. Det kan hænge sammen med, at en stor gruppe veteraner allerede ved private donationer var blevet forsynet med sportsproteser.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opnået, og initiativet fortsætter uændret.

Evalueringsgruppen konstaterer, at forbedringerne på området også er kommet andre borgere end veteraner til gavn, idet andre indlagte borgere også nyder godt af de forbedrede forhold på Rigshospitalet.

Evalueringsgruppen bemærker, at det med hjemmel i serviceloven er blevet muligt at yde sportsprotese som personligt hjælpemiddel i særlige tilfælde og efter en konkret og individuel vurdering.

Endelig *bemærker evalueringsgruppen, at flere veteraner og pårørende i brugerundersøgelsen giver udtryk for, at det har stor betydning for dem, at der er vished om, at sårede soldater vil få den bedst mulige behandling, hvis de kommer til skade under udsendelse.*

4.2 Initiativ 'Psyisk sårede veteraners behandling styrkes'

Initiativet har til formål at styrke behandlingen af psykisk sårede veteraner.

De psykiatriske behandlingstilbud er udvidet fra kun at være ved Rigshospitalet til også at omfatte tilbud på Odense Universitetshospital og Århus Universitetshospital, Risskov. Bemandingen på Rigshospitalet er endvidere styrket fra en overlæge på ½ tid til yderligere en heltidsansat overlæge. Styrkelsen af de psykiatriske behandlingstilbud forventes også at øge kvaliteten i indsatsen for andre borgere med behov for specialiseret psykiatrisk behandling.

Henvisning af veteraner til de tre behandlingssteder sker via praktiserende læger, psykiatriske afdelinger, Forsvarets Sundhedstjeneste og Militærpsykologisk Afdeling ved Veterancenteret. Inden for initiativets rammer er iværksat tiltag med henblik på forbedringer og øget samarbejde mellem behandlingsstederne og forsvaret.

Afrapporteringen viser, at erfaringerne med initiativet er gode og medvirker til, at der bliver opnået kontakt til nogle veteraner med svære psykiske skader. Den relativt kortere afstand til behandlingsstederne gør det nemmere for psykisk sårede veteraner at finde overskud til at søge hjælp. Det er i drøftelserne i evalueringsgruppen fra flere sider blevet fremhævet, at psykiske skader ofte opstår nogen tid efter udsendelsen, og at den styrkede behandling for psykisk sårede derfor kræver et varigt fokus.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opnået, og initiativet fortsætter uændret. Der bør fortsat holdes fokus på området gennem videndeling og en stadig styrkelse af samarbejdet mellem behandlingsstederne og forsvaret.

4.3 Initiativ 'Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes'

Formålet med initiativet er at forebygge, at der bliver sendt soldater ud i internationale operationer, som ikke er psykisk parate eller robuste til det.

Initiativet er delt i to. En del, der er målrettet de værnepligtige, som efter endt værnepligt ønsker at gennemgå Hærens Reaktionsstyrkeuddannelse, og en anden del, der er målrettet det fastansatte personale.

Værnepligtige

I udvælgelsen af de værnepligtige, der ønsker at gennemgå Hærens Reaktionsstyrkeuddannelse, er der indført et spørgeskema, som omhandler psykologiske forhold. På baggrund af svarene i spørgeskemaet bliver nogle ansøgere udvalgt til et telefoninterview med en psykolog. Interviewet indgår i en samlet vurdering af den værnepligtiges psykiske ressourcer til at modstå påvirkninger i en international operation. Hjemsendte værnepligtige, der søger om optagelse på reaktionsstyrkeuddannelsen, gennemfører samme forløb. Udvælgelsesforløbene bliver løbende evalueret med henblik på forbedring af metode og redskaber.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opfyldt for værnepligtige, der ønsker at gennemgå Hærens Reaktionsstyrkeuddannelse, og initiativet fortsætter uændret for denne gruppe.

Fastansatte

Alle fastansatte medarbejdere skal gennemgå en helbredsundersøgelse, inden de bliver udsendt. I forbindelse med undersøgelsen spørger det sundhedsfaglige personale ind til psykologiske forhold. Omfanget af spørgsmål på området er udvidet. Soldatens svar på spørgsmålene danner baggrund for en vurdering af soldatens parathed til at blive udsendt. Efter behov bliver der indstillet til en psykologisk vurdering.

Afrapporteringen viser, at den anvendte metode ikke har den ønskede effekt. Forsvarets analyser af de afgivne svar viser en ensartethed i besvarelsene. Svarmønsteret er ikke troværdigt, i forhold til den variation – som bl.a. forskningen viser⁶ – der alt andet lige burde være blandt soldaterne.

⁶ SFI-projektet Danske hjemvendte soldater, delrapport 6: Soldaternes psykiske sundhedsprofil før og efter udsendelse, side 113-114, hvor det undersøges, hvor mange udsendte der viser tegn på psykiske mén i form af enten at være registreret med en psykiatrisk diagnose, køb af medicin mod psykiske sygdomme eller misbrugsbehandling før og efter udsendelse.

Metoden har derfor også i meget begrænset omfang har haft konsekvenser for vurderingen af soldaternes egnethed til at blive udsendt. Det er opfattelsen i evalueringsgruppen, at det bl.a. hænger sammen med, at soldaternes motivation for at blive udsendt kan være større end viljen til at erkende egne psykiske udfordringer.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet ikke er opfyldt for fastansatte medarbejdere, og initiativet skal justeres væsentligt for denne gruppe.

Evalueringsgruppen anbefaler, at forsvaret sætter et arbejde i gang, som skal udvikle en ny metode til styrket udvælgelse af fastansatte medarbejdere. Den nye metode skal sikre, at soldaternes motivation for at blive udsendt ikke er styrende for deres besvarelser. Forsvaret bør i den forbindelse overveje, om den daglige leders vurdering af den enkelte skal tillægges øget vægt.

Evalueringsgruppen anbefaler, at afdækningen af den psykiske parathed i udvælgelsen af fastansatte medarbejdere fortsat tillægges vægt i den sundhedsfaglige vurdering, indtil ny metode er udviklet.

På tværs af evalueringens empiri fremgår det, at initiativet bliver anset for vigtigt. Under drøftelserne i evalueringsgruppen er det påpeget, at det dog aldrig vil være muligt at opfange alle, som ikke er psykisk parate til at blive udsendt. Det synspunkt går igen i de kvalitative interviews.

4.4 Initiativ 'Veteraner bliver en del af målgruppen for Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO)'

Formålet med initiativet er, at når veteraner med komplekse problemstillinger henvender sig i deres kommune, vil de blive mødt af personer med relevante kompetencer og en højt specialiseret socialfaglig viden. Veteraner med komplekse problemstillinger kan desuden henvende sig til den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO) for støtte og rådgivning.

Når veteraner med komplekse problemstillinger henvender sig i deres kommune, og den rette ekspertise ikke er til stede i kommunen, er det muligt at inddrage VISO. VISO kan støtte med specialiseret rådgivning og udredning af komplekse problemstillinger gennem deres landsdækkende netværk af specialister. VISO's rådgivning er kun vejledende, og det er kommunen, der træffer beslutning om at iværksætte konkrete indsatser. Både veteraner, pårørende, kommuner og specialinstitutioner kan henvende sig til VISO for rådgivning.

Af rapporteringen har vist, at initiativet kun bliver anvendt i begrænset omfang. VISO har i alt haft 27 henvendelser, og der er igangsat 14 rådgivningsforløb. Brugerundersøgelsen viser da også, at det er et af de initiativer, som er mindst kendt blandt veteraner og pårørende. Også de frivillige og faglige organisationer giver udtryk for, at kendskabet til de muligheder, som VISO tilbyder, er lavt.

Evalueringsgruppen vurderer, at initiativets formål er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og udvikling. Initiativet er primært rettet mod professionelle og andre personer, der støtter og rådgiver veteraner med komplekse problemstillinger. Et øget kendskab til VISO's kompetencer vil bidrage til at udfolde initiativets fulde potentiale.

Evalueringsgruppen anbefaler, at VISO iværksætter en indsats for at udbrede kendskabet til initiativet. Indsatsen skal primært målrettes kommunerne, de tre behandlingssteder i psykiatrien (der er etableret som en del af veteranpolitikken, se pkt. 4.2) og blandt de frivillige og faglige organisationer.

4.5 Initiativ 'Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold'

Formålet med initiativet er at uddanne kommunale sagsbehandlere og distriktpsykiatriens medarbejdere i veteranernes forhold. Denne viden skal medvirke til, at det bliver nemmere at identificere de tilbud og den behandling, som veteranen vil kunne drage nytte af.

Veterancenteret kontakter jævnligt kommunerne og distriktpsykiatrien med tilbud om undervisning om veteraners forhold, herunder om Veterancenteret, støtte til soldaten før, under og efter udsendelse, psykiske efterreaktioner samt om Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsorganisation (VISO). Undervisningen bliver tilrettelagt fleksibelt og omkostningsfrit for kommunerne og distriktpsykiatrien. Interessen for disse tilbud har vist sig begrænset.

Veterancenteret vurderer, at den begrænsede interesse bl.a. hænger sammen med, at veteraner kun udgør en mindre del af borgerne i kommunerne, og mange kommuner kun er i direkte kontakt med et meget lille antal veteraner.

Undervisning bliver også tilbudt andre med berøringsflade til kommunerne, fx fagforeninger (for socialrådgivere, pædagoger og tilsvarende), professionshøjskoler m.m.

Foruden undervisningen af de kommunale sagsbehandlere var det også hensigten at etablere en digital indgang til eksempler på god praksis. Dette er dog endnu ikke sket.

Af de kvalitative interviews fremgår, at de interviewede oplever, at kommunernes kendskab til deres forhold er begrænset. Deres oplevelse bliver underbygget af afrapporteringen fra de frivillige og faglige organisationer. En del veteraner med særlige udfordringer og behov for støtte giver udtryk for, at de oplever at være 'kastebolde' mellem kommunernes forskellige afdelinger. Nogle veteraner oplever overgangen mellem forsvarrets støttetilbud og det civile samfunds støttetilbud som en udfordring.

De frivillige og faglige organisationer giver dog udtryk for, at de også oplever en positiv udvikling i kommunernes viden. De frivillige organisationers kontakt til og samarbejde med kommunerne vurderes at have haft en god indflydelse på kommunernes håndtering af veteranerne, og særligt de kommuner der som fx Frederiksberg, kommuner i trekantsområdet og Slagelse har en veterankoordinator, bliver fremhævet som gode eksempler.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og udvikling.

Evalueringsgruppen anbefaler, at Veterancenterets opfølgende indsats over for kommuner, distriktpsykiatri og andre interessenter med tilbud om uddannelse skal fortsætte og videreudvikles. Denne anbefaling skal ses i sammenhæng med anbefalingen under pkt. 5.2. Initiativet 'Opsøgende indsats for tidligere ansatte styrkes'.

Evalueringsgruppen anbefaler endvidere, at Veterancenteret udvikler uddannelsestilbuddet til også at indeholde en opfordring til, at kommunerne overvejer at udpege en veterankoordinator.

Evalueringsgruppen anbefaler endelig, at forsvaret udvikler en fælles digital indgang til eksempler på god praksis.

4.6 Initiativ 'Kammeratstøtte forbedres'

Formålet med initiativet er at tilbyde en uformel og kollegial ramme for, at ansatte veteraner med behov for støtte bliver hjulpet til at opsøge professionel hjælp.

Det er hensigten med initiativet, at kvalificeret kollegial støtte skal være tilgængelig både under udsendelse i internationale operationer og på tjenestestederne i Danmark. For at skelne de to former for kollegial støtte har denne i de internationale operationer fået overskriften kammeratstøtte, mens den kollegiale støtte på tjenestestederne i Danmark har overskriften kollegastøtte.

Det skal i øvrigt bemærkes, at foreningen De Blå Baretter driver Kammeratstøtteordningen. Kammeratstøtteordningen driver bl.a. en døgnåben telefonlinje og gennemfører forskellige initiativer med det formål at opfange de tidligere soldater udsendt i international tjeneste, der lider af psykiske efterreaktioner, og som ikke af sig selv opsøger det offentlige system. Kammeratstøtteordningen er et supplement til de tilbud, som forsvaret giver udsendte og deres pårørende. Kammeratstøtteordningen bliver aktuelt støttet med ca. 2,5 mio. kr. om året via finansloven.

Kammeratstøtte

Undervisningen i psykologi på officers- og sergentskolerne er udvidet til også at omfatte undervisning i kammeratstøtte. Eksisterende elementer i den missionsforberedende uddannelse, der omhandler kammeratstøtte, er desuden udvidet. Der er særligt fokus på at give chefer, ledere og sanitetspersonale kompetencer på området. Kompetencerne bliver trænet i forbindelse med den øvelsesvirksomhed, der går forud for udsendelsen. Andre personalegrupper bliver på denne måde introduceret til og trænet i principperne.

Kollegastøtte

Lokalt på tjenestestederne bliver der udpeget medarbejdere, som frivilligt påtager sig funktionen som kollegastøtte. De frivillige får en uddannelse i "Rekonstruktion og Integration af Traumatisk Stress", også kendt som "Kollegastøtte – RITS". De indgår i en større organisation af frivillige rådgivere, som har til opgave mere bredt at bidrage til, at lokale problemstillinger på trivselsområdet bliver håndteret ansvarligt.

Hver gang et hold soldater bliver sendt ud eller kommer hjem fra en mission, bliver der orienteret om initiativet, og da kollegastøtter har deres daglige gang på tjenestestederne, er de lette at komme i kontakt med. De bidrager på denne måde bl.a. til, at veteraner med behov for professionel støtte i tide kan blive hjulpet til at få denne støtte.

Det er en gennemgående tendens i evalueringens empiri, at kammeratlig støtte i alle dens former bliver anset for at være et meget vigtigt element i veteranindsatsen. Både i brugerundersøgelsen og i de kvalitative interviews giver veteranerne udtryk for, at den støtte, som de får af ligesindede kammerater, der ved, hvad det vil sige at være veteran, er unik og

værdifuld. Foruden den kammeratstøtte, som er indeholdt i dette initiativ, bliver forsvarers kultur, der fremmer stærke bånd mellem kammerater, også nævnt. Det samme gør den støtte fra kammerater, som de frivillige indsatser bygger på – fx veteranhjemmene og Kammeratstøtteordningen.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opnået, men initiativet kan forbedres. Udbredelsen af kammerat- og kollegastøtte fortsætter derfor som planlagt, og der skal fokus på, at enkeltmandsudsendte også får kendskab til initiativet.

Evalueringsgruppen anbefaler, at den praktiske indøvelse af de grundlæggende principper for kammeratstøtte i uddannelsen forud for udsendelse fortsat tillægges vægt.

4.7 Initiativ "Området vedrørende de vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges"

Initiativets formål er at undersøge, om der er behov for at justere ménprocenterne for følgerne hos psykisk sårede veteraner og andre.

Arbejdsskadestyrelsen har – blandt andet i samarbejde med Dansk Psykiatrisk Selskab – undersøgt, om der var grundlag for at hæve ménprocenten for psykiske skader. Undersøgelsen gav anledning til, at ménprocenten i 2011 blev hævet fra 25 til 35 procent for de sværeste psykiske skader – hvor der både er svære symptomer på PTSD samt anden psykisk sygdom. For den enkelte veteran med svære psykiske skader kan den nye praksis konkret betyde mere udbetalt erstatning.

Udover det psykiske mén kan den tilskadekomne også få godtgørelse for fysiske mén. Det betyder, at veteraner og andre, som har svære psykiske og fysiske mén, kan få godtgørelse på op til 100 procent i varigt mén og i særlige tilfælde op til 120 procent.

Foruden ændringen af ménprocenten for svære psykiske skader, blev der i 2012 indsat nye afsnit i méntabellen, der omhandler uspecificeret belastningsreaktion, kronisk depression og posttraumatisk angst. Méngraden for disse sygdomme er vejledende mellem 5 og 25 procent.

De kvalitative interviews viser særligt, at undersøgelsen og ændringen af ménprocenterne opleves som vigtig og bidrager til en øget anerkendelse af psykisk sårede veteraner.

Der er dog også kritik fra de faglige organisationer af, at ménprocenten maksimalt kan udgøre 35 procent. Det skal bemærkes, at de 35 procent kan fraviges i opadgående retning, når der foreligger særlige forhold.

Det er evalueringsgruppens vurdering, at formålet er opnået, og initiativet fortsætter uændret.

I lighed med visse andre initiativer kommer forbedringerne på dette område også andre borgere til gavn, idet méntabellen vejledende anvendes ved fastsættelse af ménprocenter på både arbejdsskadeområdet og på andre personskadeområder.

4.8 Sammenfatning

Evalueringsgruppen konkluderer, at de syv initiativer i veteranpolitikken, der omhandler støtte og forebyggelse, har rustet den enkelte veteran bedre til at håndtere de påvirkninger, som han eller hun bliver udsat for. Initiativerne har desuden markant forøget den støtte, som veteranen kan modtage, hvis han eller hun kommer hjem med fysiske eller psykiske skader.

Evalueringsgruppen bemærker, at den overvejende del af veteraner og pårørende vurderer, at veteraner bliver støttet, når de har behov, og at de er positive i deres vurdering af den samlede indsats for at støtte veteranerne. En mindre del oplever imidlertid, at de ikke bliver støttet, når de har behov.

Evalueringsgruppen bemærker desuden, at kammeratstøtte bliver anset for at være et meget vigtigt element i veteranindsatsen – uanset om det er i den form, som fremmes af initiativet 'Kammeratstøtte forbedres', eller i den form som den frivillige indsats bygger på. Mødet med ligesindede kammerater, som ved, hvad det vil sige at være veteran, vurderes at være unikt og værdifuldt.

Endelig *bemærker evalueringsgruppen*, at det af empirien fremgår, at der er en tæt forbindelse mellem anerkendelse og støtte. Det giver veteranerne og deres pårørende tryghed, når de oplever, at den bedst mulige støtte og forebyggelse er til rådighed før, under og efter udsendelsen. Dét oplever veteraner og pårørende som en anerkendelse i sig selv.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'Styrket indsats for fysisk sårede', 'Psykisk sårede veteraners behandling styrkes', 'Området vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges' er opnået, og initiativerne fortsætter uændret.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'Kammeratstøtte forbedres' er opnået, men initiativet kan forbedres, bl.a. ved at enkeltmandsudsendte også får kendskab til det.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes' er opnået for den del, der omhandler udvælgelsen værnepligtige, der ønsker at gennemgå Hærens Reaktionsstyrkeuddannelse, og initiativet fortsætter uændret for denne gruppe.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'Veteraner bliver del af målgruppen for VI-SO' og 'Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold' er delvist opnået for, og initiativerne kræver forankring. I forhold til disse to initiativer er der behov for, at kendskabet til initiativerne bliver udbredt yderligere, ligesom samarbejdet kan udbygges.

Evalueringsgruppen vurderer endelig, at formålet med 'Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes' ikke er opnået for den del, der omhandler udvælgelse af de fastansatte, og initiativet skal justeres væsentligt.

Evalueringsgruppen anbefaler, at forsvaret udvikler en ny metode til udvælgelse af fastansatte medarbejdere. Indtil da skal afdækningen af den psykiske parathed i udvælgelsen fortsat tillægges vægt i den sundhedsfaglige vurdering af de fastansatte medarbejdere.

5 Tema 'Kontakt og kommunikation'

Det er vigtigt, at veteraner, pårørende og det omgivende samfund ved, hvor de kan søge viden om veteraner og om veteranindsatsen. Det skal være let for veteraner og pårørende at få viden om og kontakt til den støtte, der eksisterer. Det gælder også de veteraner, der ikke selv kan opsøge hjælpen.

I brugerundersøgelsen vurderer veteraner og pårørende de fleste af initiativerne under dette tema til at være under middel i vigtighed. Den eneste undtagelse herfra er initiativet 'Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere'. Initiativet 'Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes' er målrettet tidligere ansatte veteraner, og bliver derfor naturligt oplevet som mere vigtigt af tidligere ansatte veteraner end af nuværende ansatte. De veteraner, som er interviewet i de kvalitative interviews, viser stor interesse for initiativerne. Interviewene viser, at hvis man er svært påvirket af en udsendelse, kan det være vanskeligt aktivt at opsøge støtte og hjælp.

Evalueringsgruppen finder, at effekten af initiativerne kan forbedres gennem en øget koordination med de frivillige og faglige organisationer i rammen af Veteransekretariatet. Det gælder fx 'Døgndåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning'.

Evalueringsgruppen finder desuden, at indgangen til den web-baserede information samt den opsøgende indsats overfor tidligere ansatte veteraner med fordel kan benyttes til at udvide kendskabet til andre af veteranpolitikkenes initiativer.

Evalueringsgruppen er enige om, at der er en generel udfordring i at skabe kontakt til og kommunikere med de veteraner, der ikke har overskud til at besvare officielle henvendelser, fx i forhold til den opsøgende indsats.

'Kontakt og kommunikation' er med veteranpolitikken primært styrket gennem initiativerne:

- 'Styrket adgang til psykologer og socialrådgiver'
- 'Opsøgende indsats over for tidligere ansatte styrkes'
- 'En indgang til web-baseret information'
- 'Døgndåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning'

Initiativerne vil i det følgende blive behandlet enkeltvis med henblik på at anbefale tiltag, der kan medvirke til at øge effekten og kvaliteten af indsatsen.

5.1 Initiativ 'Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere'

Formålet med initiativet er, at det skal være lettere for veteraner og pårørende at komme i kontakt med forsvarrets socialrådgivere og psykologer.

Initiativet har forbedret muligheden for en visiterende samtale med forsvarrets psykologer tæt på veteranens bopæl, og der er indgået aftale med veteranhjemmene om, at psykologerne kan kontaktes, når der er behov.

Veterancenterets socialrådgivere gør tjeneste lokalt på forsvarrets tjenestesteder. Der er også indgået konkrete aftaler om, at socialrådgiverne kommer på veteranhjemmene og gennemfører visiterende samtaler. Socialrådgiverne tager ofte på såvel hjemmebesøg som til møder på veteranhjemmene.

Drøftelserne i evalueringsgruppen viser, at der er et godt samarbejde mellem de tre veteranhjem og psykologerne og socialrådgivere. Veteranerne har modtaget initiativet positivt, men er bekymrede for, at de veteraner, der har størst behov for psykologsamtaler, ikke har overskud til selv at opsøge støtten.

I de kvalitative interviews peger flere veteraner på, at det stadig kan opleves som langt at rejse for at få adgang til visiterende samtaler ved psykologerne. Adgangen til psykologerne er dog allerede planlagt styrket ved yderligere decentralisering. Derudover har Veterancenteret et større netværk af privatpraktiserende psykologer – uddannet i veteraners forhold – som yder behandling nær veteranernes bopæl.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opnået, og initiativet fortsætter uændret. Initiativet bliver yderligere styrket ved den planlagte decentralisering af psykologerne.

Evalueringsgruppen finder, at bedre kommunikation om muligheden for decentral adgang til psykologer og socialrådgivere bør overvejes.

5.2 Initiativ 'Opsøgende indsats over for tidligere ansatte styrkes'

Formålet med initiativet er aktivt at opsøge hjemsendte veteraner for at anerkende deres indsats og tilbyde støtte.

Initiativet er målrettet tidligere ansatte veteraner, som har været udsendt fra 2007 eller senere. Veterancenteret sender brev til veteranerne ca. 2, 5 og 8 år efter hjemkomst fra udsendelse. Fra februar 2013 er brevet primært sendt via e-boks.

Brevet anerkender veteranerne, og oplyser dem om muligheden for at få støtte fra en socialrådgiver eller psykolog, hvis de oplever vanskeligheder som følge af deres udsendelse. I brevet bliver veteranen bedt om at tilkendegive, om han eller hun ønsker at blive kontaktet. Hvis veteranen tilkendegiver dette ønske, bliver han eller hun indledningsvis kontaktet af en socialrådgiver, der ved behov kan henvise til en psykolog.

Veterancenteret har indtil videre sendt breve ud fire gange, og afrapporteringen viser, at 3 til 6 % af veteranerne tilkendegiver et ønske om at blive kontaktet.

De veteraner, der ikke svarer på brevet, får en påmindelse. Reagerer veteranerne ikke på påmindelsen, prøver Veterancenteret at få kontakt pr. telefon. Centeret har udviklet en ny indsats specifikt rettet mod de veteraner, som det trods gentagne forsøg ikke lykkes at få kontakt til. Aktuelt indebærer det, at denne gruppe af veteraner får et opsøgende besøg på deres bopæl.

I rammen af initiativet er der etableret et samarbejde med de frivillige og faglige organisationer. Veterancenteret har udarbejdet information om den styrkede opsøgende indsats, som organisationerne kan oplyse om på deres hjemmesider, ligesom organisationerne bliver opfordret til at informere de veteraner, som de har kontakt med, om muligheden for at henvende sig til Veterancenteret for at modtage støtte.

Afrapporteringen har vist, at det lykkes at få fat i en del veteraner, som har behov for støtte. Der er imidlertid en gruppe af veteraner, som det er vanskeligt at få kontakt til. Det kan der være flere grunde til – fx at nogle har det fint og i øvrigt ikke ønsker kontakt med for-

svaret. Forskning viser, at nogle af de veteraner, det er vanskeligt at få kontakt til, imidlertid har et stort behov for hjælp, og ikke er i stand til at bede om eller opsøge den⁷. Problemstillingen er kendt fra andre grupper af særligt socialt udsatte i Danmark, og der findes ikke konkrete svar på, hvordan disse grupper bedst hjælpes.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er delvist opnået, og initiativet kræver udvikling. For størstedelen af veteranerne er formålet opnået, og initiativet fortsætter for denne gruppe i sin nuværende form. Det er imidlertid nødvendigt kontinuerligt at fokusere på den lille gruppe af veteraner, der ikke bliver opnået kontakt med.

Der er *enighed i evalueringsgruppen* om, at der er sket en tydelig forbedring af indsatsen over for de vanskeligt kontaktbare veteraner – både i kraft af veteranpolitikken initiativer og som følge af den store og værdifulde indsats, som de frivillige og faglige organisationer yder.

Samtidig *er der enighed i evalueringsgruppen* om, at gruppen af vanskeligt kontaktbare veteraner – i lighed med andre borgere i en tilsvarende situation – kræver stor opmærksomhed og stiller krav om udvikling af nye metoder til at skabe og fastholde kontakten.

Evalueringsgruppen anbefaler derfor, at der bliver påbegyndt en proces, som sætter fokus på videndeling, erfaringsudveksling og samarbejde mellem forsvaret, de frivillige og faglige organisationer, VISO, distriktpsychiatrien, kommunerne og andre relevante aktører om gruppen af veteraner, som vurderes at have brug for hjælp, men ikke selv opsøger den.

For at sætte processen i gang vil forsvaret senest i 2014 invitere aktørerne på veteranområdet til en konference om emnet.

Evalueringsgruppen finder dog, at omfanget i forbindelse med den opsøgende indsats bør være balanceret i forhold til respekten for privatlivets fred.

5.3 Initiativ 'En indgang til web-baseret information'

Formålet med initiativet er, at web-baseret information om og til veteraner og pårørende vedrørende støttetilbud og veteranindsatsen m.m. bliver ensartet, professionelt formidlet og er let at finde for brugerne.

Veterancenteret har etableret en internetportal (veteran.forsvaret.dk), der har samlet en række tidligere selvstændige portaler på veteranområdet til én samlet indgang til opdaterede og relevante informationer og nyheder. Portalen bliver drevet af Veterancenteret under navnet Veteranportalen.

Veteranportalen bliver løbende forbedret, således at informationer og brugervenlighed imødekommer brugernes ønsker. For at tilgodese brugernes ønsker er det afgørende, at Veterancenteret fortsat bidrager til udvikling af it-løsninger både selvstændigt og med samarbejdspartnere.

⁷ SFI-rapporten 'Danske hjemvendte soldater' – delrapport 6, side 167-177.

Veterancenteret har iværksat en kampagne, hvor centerets ydelser bliver formidlet mere direkte til kommuner, pårørende og veteraner. Heri indgår en generel markedsføring af Veteranportalen.

Af rapporteringen viser, at brugerne generelt finder Veteranportalen anvendelig, brugervenlig og med relevante informationer. Portalen skaber overblik over hvilke tilbud og støttemuligheder, der er. Brugerundersøgelsen viser imidlertid også, at kendskabet til portalen er forholdsvis lavt.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opnået, men initiativet kan forbedres. Det er en kontinuerlig opgave at sikre relevant og opdateret indhold samt at udvikle af interaktiv information og visuel kommunikation, herunder en eventuel kobling til sociale medier.

Evalueringsgruppen er enig om, at der fortsat er behov for opdateret informationsmateriale til veteraner, som ikke bruger internettet, fx foldere der kan udleveres på veteranhjemmene eller af kommunernes sagsbehandlere.

Evalueringsgruppen forventer, at den iværksatte markedsføring af Veteranportalen vil medvirke til at udbrede kendskabet til portalen.

5.4 Initiativ 'Døgntåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning'

Initiativets formål er, at veteraner og pårørende døgnet rundt, alle årets dage kan få rådgivning om støttemuligheder i og uden for forsvaret.

Opkald til døgntelefonen bliver inden for almindelig åbningstid modtaget i Veterancenterets reception, som viderestiller til de rette faglige kompetencer. Uden for almindelig åbningstid bliver døgntelefonen betjent af socialrådgivere. Af rapporteringen viser, at opkald uden for Veterancenterets åbningstid primært sker i tidsrummet mellem kl. 15 og kl. 23.

Døgntelefonen understøtter arbejdsgiveransvaret for rådgivning og støtte. Døgntelefonen bliver suppleret af tilbud fra de faglige og frivillige organisationer, der udbyder flere former for kontakt og rådgivning til veteraner og pårørende – i princippet – døgnet rundt. Tilbudene har forskellige målgrupper.

På tværs af evalueringens empiri fremgår det, at der er en vis uklarhed blandt brugerne om, hvad de kan forvente fra døgntelefonen. Evalueringsgruppens drøftelser viser derudover, at den potentielle synergi mellem døgntelefonen og de øvrige tilbud ikke bliver udnyttet i tilstrækkeligt omfang.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opnået, men initiativet kan forbedres.

Evalueringsgruppen er enig om, at der er fordele ved at videreudvikle initiativet i samarbejde med HKKF Livlinen, Kammeratstøtteordningen, veteranhjemmene eller andre lignende tilbud, som fx Livslinjen eller Børns Vilkår.

Evalueringsgruppen anbefaler, at der i rammen af Veterancenteret bliver iværksat tiltag, der skaber et øget samarbejde mellem døgntelefonen og de øvrige tilbud. Dette kan fx ske ved seminarer for frivillige telefonoperatører, processer for "omstilling" af opkald mellem tilbudene og udarbejdelse af fælles informationsmateriale.

Evalueringsgruppen er enige om, at Veterancenteret derudover skal fokusere på at tydeliggøre, hvilken støtte og rådgivning veteraner og pårørende kan forvente, når de kontakter døgntelefonen, herunder at der ikke kan ydes akut psykologisk bistand.

5.5 Sammenfatning

Evalueringsgruppen konkluderer, at de fire initiativer i veteranpolitikken, der omhandler kontakt og kommunikation, har medført et øget kendskab til den støtte, som er til rådighed for veteraner og pårørende.

Evalueringsgruppen finder, at der er en generel udfordring i forhold kontakten til og kommunikationen med en mindre gruppe af veteraner, som vurderes at have brug for hjælp, men ikke selv opsøger den.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opnået for 'Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere', og initiativet fortsætter uændret.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'En indgang til web-baseret information' og 'Døgndåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning' er opnået, men initiativerne kan forbedres. De frivillige og faglige organisationer skal inddrages i en forbedring af initiativerne. Desuden skal døgntelefonens muligheder og begrænsninger kommunikeres tydeligere til veteraner og pårørende.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'Opsøgende indsats over for tidligere ansatte styrkes', er delvist opnået, og initiativet kræver udvikling. Der skal generelt være fokus på de vanskeligt kontaktbare veteraner.

Evalueringsgruppen finder, at effekten af initiativerne kan forbedres gennem en øget koordination på tværs af aktørerne på veteranområdet.

Forsvaret vil senest i 2014 invitere aktørerne på veteranområdet til en konference som sætter fokus på de veteraner, som vurderes at have brug for hjælp, men ikke selv opsøger den.

6 Tema 'Nye enheder'

Som en hjørnesten i veteranpolitikken er Veterancenteret – og herunder Veteransekretariatet og Videncenteret – blevet oprettet.

Med oprettelsen af Veterancenteret er forsvarrets ekspertise på veteranområdet samlet ét sted, og der er skabt en helhedsorienteret tilgang til den enkelte veteran og pårørende. Ved at samle ressourcerne et sted er den tværfaglige forståelse og koordination blevet øget. Der er skabt grobund for nye idéer og bedre løsninger på tværs af faggrænser til gavn for veteranerne og pårørende.

Veteranerne har fået én samlet indgang, hvor de kan søge støtte, råd og vejledning. Veterancenteret og Veteransekretariatet faciliterer og koordinerer indsatsen, så sundhedsvæsen, kommuner, forsvaret, faglige organisationer og de mange frivillige trækker i samme retning. Dermed bliver det sikret, at veteranen og de pårørende er i centrum. Centeret bidrager til, at veteraners indsats for Danmark nyder samfundsmæssig opmærksomhed og anerkendelse. Videncenteret understøtter, at kvalificering og udvikling af indsatserne på veteranområdet sker på baggrund af konkret viden.

Veteraner og pårørende vurderer i brugerundersøgelsen vigtigheden af de tre enheder til at være omkring middel. Veterancenteret er den mest kendte af de tre enheder, men kendskabet til de tre enheder er generelt ikke stort.

Evalueringsgruppen vurderer, at der skal etableres yderligere kendskab til Veterancenteret, da centeret er omdrejningspunktet for forsvarrets indsats for veteraner og pårørende. Kendskabet skal ikke kun øges blandt veteraner og pårørende, men i samfundet generelt.

Evalueringsgruppen er enig om, at oprettelsen af Veterancenteret har givet veteranpolitikens et centralt omdrejningspunkt, som allerede nu har bidraget væsentligt til en forbedret anerkendelse og støtte.

6.1 Initiativ 'Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende'

Formålet med initiativet er at etablere én indgang til den service, forsvaret yder til veteraner, pårørende og andre aktører på veteranområdet. Veterancenteret skal sikre en helhedsorienteret og koordineret indsats, hvor løbende udvikling og opsamling af erfaringer og viden danner baggrund for en kontinuerlig kvalificering og udvikling af indsatsen.

Veterancenteret blev oprettet som selvstændig myndighed under Forsvarskommandoen i oktober 2011. Forsvarrets psykolog-, social-, rehabiliterings- samt arbejdsmarkedsfaglige kompetencer er nu samlet ved Veterancenteret, der herudover er suppleret med et Videncenter og et Veteransekretariat (se pkt. 6.2 og 6.3).

Socialrådgivere samt job- og uddannelsesrådgivere er placeret decentralt på mange af forsvarrets tjenesteder, og centerets psykologer gennemfører samtaler flere steder i landet. For at kunne tilbyde samtaleforløb nær veteranernes bopæl har Veterancenteret derudover et større netværk af privatpraktiserende psykologer over hele landet, som yder behandling. Det sikrer, at støtten er at finde, der hvor veteranerne befinder sig.

Veterancenteret har ansvaret for, at forsvarets forebyggende, behandlende, opfølgende og støttende indsats er målrettet veteraner og deres pårørende. Indsatsen omfatter aktiviteter før, under og efter en udsendelse. Veterancenteret har desuden ansvaret for at koordinere den samlede veteranindsats internt i forsvaret samt for samarbejde og koordination med eksterne aktører.

Kundeperspektivet er grundlæggende for Veterancenterets virke, og centeret er til for veteranerne, de pårørende, de frivillige og faglige organisationers samt forsvarets myndigheder.

Drøftelserne i evalueringsgruppen viser, at Veterancenteret siden åbningen har løst de mange opgaver samtidig med, at det har etableret sig som myndighed. Veterancenteret er kommet langt, og processen er endnu ikke tilendebragt. Det er dog også en proces, der må forventes at kræve tid.

Evalueringsgruppen er enig om, at der fortsat er behov for at konsolidere interne processer og udvikle fagområderne.

Evalueringsgruppen bemærker, at det på tværs af empirien fremgår, at der er behov for en forventningsafstemning i forhold til de ydelser, som kunderne efterspørger, de ydelser centeret kan tilbyde, og de ydelser, der skal findes andre steder, som fx i kommunen.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og udvikling. Veterancenteret er dog godt i gang med at vise sin relevans og udfylde sin rolle.

Evalueringsgruppen anbefaler, at Veterancenteret i den videre udvikling fortsat skal konsolidere de interne processer og udvikle fagområderne med fokus på kundernes behov og det tværfaglige aspekt. Dette skal bl.a. ske ved udvikling af en kvalitetssikringsmodel samt forventningsafstemning i forhold til centerets kunder.

6.2 Initiativ 'Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer'

Initiativet har til formål at give bedre muligheder for, at forsvaret og de frivillige og faglige organisationer kan koordinere deres indsatser.

Der er i rammen af Veterancenteret oprettet et Veteransekretariat, som faciliterer og støtter koordinationen på tværs af den organisatoriske opgaveløsning mellem veteraner, faglige og frivillige organisationer, private initiativer, fonde mv. Sekretariatet administrerer og kontrollerer desuden tildelingen af midler fra 8 mio. kr. puljen (nu 10 mio. kr.) og andre offentlige midler tildelt de frivillige organisationer.

Evalueringsgruppens drøftelser viser, at Veteransekretariatet bliver oplevet som et vigtigt initiativ, der har medvirket til at udvikle en konstruktiv dialog mellem Veterancenteret, de frivillige og faglige organisationer samt mellem organisationerne indbyrdes.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og udvikling.

Evalueringsgruppen anbefaler, at Veteransekretariatet fortsat skal udvikle samarbejdsrelationerne med – og drage nytte af potentialet i den store indsats der ydes af – faglige og frivillige til gavn for veteranerne.

6.3 Initiativ 'Der oprettes et videntcenter'

Initiativets formål er at sikre, at veteranindsatsen sker på baggrund af en systematisk og forskningsbaseret opfølgning på forsvarets erfaringer samt international forskning.

Der er oprettet et Videntcenter, der indgår som en integreret del af Veterancenterets organisation. Forskning og undersøgelser bidrager til, at veteranindsatsen sker på baggrund af en systematisk og forskningsbaseret opfølgning på forsvarets erfaringer samt international forskning. Videntcenterets forskningsaktiviteter bliver delvist støttet af private fondsmidler.

På tværs af evalueringens empiri fremgår det, at Videntcenteret bliver oplevet som et vigtigt initiativ, der sikrer, at veteranindsatsen bygger på viden og velunderbyggede fakta, frem for på mavefornemmelser.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet er opnået, men initiativet kan forbedres ved et Advisory Board, der skal bistå med tilvejebringelse af ekstern og uafhængig viden og ekspertise inden for vidensområdet.

Evalueringsgruppen anbefaler, at oprettelsen af det planlagte Advisory Board bliver prioriteret.

Evalueringsgruppen anbefaler desuden, at Videntcenterets faglige niveau fastholdes, og det internationale samarbejde fortsættes, bl.a. ved at oprette en videnbase med national og international viden om veteraner og deres forhold.

6.4 Sammenfatning

Evalueringsgruppen konkluderer, at de tre initiativer i veteranpolitikken, der omhandler nye enheder, har medvirket til en styrket indsats på veteranområdet. Etableringen af Veterancenteret har medført, at der nu er én samlet indgang til den helhedsorienterede og koordinerede indsats og service, som forsvaret yder til veteraner, pårørende og andre aktører på veteranområdet.

Veterancenteret, herunder Veteransekretariatet og Videntcenteret, er nu omdrejningspunktet for, at en løbende udvikling og opsamling af erfaringer og viden danner baggrund for en kontinuerlig kvalificering og udvikling af indsatsen – først og fremmest til gavn for veteraner og pårørende, men også for de offentlige, faglige og frivillige aktører på området.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med 'Der oprettes et veterancenter' og 'Der oprettes et veteransekretariat' er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og udvikling.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med initiativet 'Der oprettes et videntcenter' er opnået, men initiativet kan forbedres.

7 Initiativ 'Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges' og andre emner

En veteran har et 'bagland', som også bliver berørt af udsendelsen. Det er veteranerne meget bevidste om.

Den indsats, de pårørende gør for at få 'baglandet' til at fungere, mens soldaten er udsendt og efter hjemkomsten, er anerkendelsesværdig. Et 'bagland', der har forståelse for de udfordringer, der er forbundet med at være udsendt og med at gå fra at være udsendt til et almindeligt, fredeligt liv hjemme, er af stor betydning for soldatens velbefindende.

Et af initiativerne i veteranpolitikken sætter særlig fokus på de pårørendes vilkår: 'Udsendelsen påvirkning af partner og børn undersøges'.

Brugerundersøgelsen viser, at vigtigheden af dette initiativ bliver vurderet over middel af veteranerne og de pårørende. De veteraner, som har deltaget i de kvalitative interviews, har meget stor fokus på, hvordan deres udsendelse og efterfølgende skader har påvirket deres pårørende.

Foruden veteranpolitikken initiativer er der på tværs af empirien blevet nævnt tre emner, som ligger mange på sinde, men som er uden for evalueringens rammer. Disse emner er behandlet i pkt. 7.2 Andre emner.

7.1 Initiativ 'Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges'

Initiativets formål er at undersøge udsendelsens påvirkning af partnere og børn med henblik på eventuelt at øge støtten til pårørende yderligere.

Videncenteret gennemførte undersøgelsen i 2011. Undersøgelsen konkluderede, at de pårørendes behov var meget forskellige og mest omhandlede ønske om mere anerkendelse – dels fra forsvaret, dels fra deres mand/hustru/kæreste. Rapporten har hidtil ikke givet anledning til nye tiltag for pårørende og børn.

Brugerundersøgelsen viser, at området generelt – og undersøgelsen specifikt – bliver oplevet som relevant og vigtig.

Evalueringsgruppen vurderer, at formålet med initiativet er opnået, men at der bør følges op på undersøgelsens resultater.

Evalueringsgruppen anbefaler, at forsvaret gennemfører en fornyet vurdering af rapportens resultater og anden tilgængelig viden om pårørende og børn med henblik på at undersøge behovet for at iværksætte tiltag til anerkendelse og støtte af udsendte soldaters partnere og børn.

7.2 Andre emner

I forbindelse med evalueringen har evalueringsgruppen drøftet andre emner, der ikke direkte knytter sig til veteranpolitikken initiativer, og som derfor ligger uden for evalueringens rammer. Emnerne er ikke analyseret efter samme form som veteranpolitikken initiativer, men har fremgået af brugerundersøgelsen, af rapporteringen fra frivillige og faglige organisationer eller været en del af drøftelserne i evalueringsgruppen.

Evalueringsgruppen har således berørt følgende fire emner:

Rehabilitering

Af rapporteringen fra de faglige og frivillige organisationer viser, at rehabilitering af veteraner med fysiske eller psykiske skader, der ikke bliver anerkendt som en arbejdsskade, er et emne, som optager flere. Forsvarets rehabiliteringsindsats er ikke en del af veteranpolitikken 19 initiativer, og indgår således ikke i evalueringen. Retningslinjerne for forsvarets rehabiliteringsindsats bliver dog evalueret løbende. Således vil de udfordringer, som fremhæves i evalueringen af veteranpolitikken, blive vurderet og behandlet i regi af forsvarets rehabiliteringsindsats.

'6 måneders reglen'

På tværs af empirien er der en generel utilfredshed blandt veteranerne og de faglige og frivillige organisationer med et hidtil anvendt sundhedsfagligt kriterium i arbejdsskadesager, der vedrører PTSD. Kriteriet betyder, at symptomer på PTSD skal være opstået (sygdomsdebut) inden 6 måneder for, at der kan ske en anerkendelse af en arbejdsskade. Endvidere er der i udgangspunktet et krav om, at dokumentationen for symptomer på PTSD sker ved lægebesøg inden for 6 måneder efter hjemkomst fra missionsområdet.

Forholdet vedrørende '6 måneders reglen' er ikke en del af veteranpolitikken 19 initiativer, men bliver behandlet selvstændigt i regi af Beskæftigelsesministeriet. Således har beskæftigelsesministeren iværksat en udredning af nyeste viden om PTSD. Når udredningen foreligger, vil forsvarsforligskredsen og Folketingets beskæftigelsesordførere drøfte forholdene for anerkendelse af veteraners PTSD⁸. Et enigt Folketing noterede sig i forbindelse med en forspørgselsdebat den 16. april 2013, at forsvarsministeren og beskæftigelsesministeren gav tilsagn om, at der etableres en ordning for veteraner. Ordningen vil medføre, at der ikke bliver stillet krav om, at dokumentation for symptomdebut vedrørende PTSD i arbejdsskadesager skal ske i form af lægebesøg som udgangspunkt indenfor 6 måneder efter hjemkomst. Ordningen omfatter også tidligere afgjorte sager.

Flagdagen

Danmark fik i 2009 en officiel flagdag for Danmarks udsendte. Flagdagen markeres hvert år den 5. september. Som del af den generelle veteranindsats har evalueringsgruppen drøftet tiltaget på baggrund af af rapporteringen fra de faglige og frivillige organisationer. I forbindelse med flagdagen i 2012 afholdte mere end 2/3 af landets kommuner arrangementer for veteraner og pårørende. Evalueringsgruppen har drøftet risikoen for, at arrangementerne, koordineret af forsvaret i og omkring København, overskygger de øvrige arrangementer rundt om i landet.

Forsvarskommandoen har i den forbindelse pålagt forsvarets myndigheder at tage initiativ til og støtte gennemførelse af lokale arrangementer sideløbende med den centrale gennemførelse af flagdagen i København. Vigtigheden af en tæt koordination med kommuner og lokale veteran- og soldaterforeninger er i den sammenhæng blevet fremhævet. De lokale chefer ved forsvarets myndigheder er pålagt at deltage i lokalt afholdte arrangementer. Herudover vil en oversigt over lokale arrangementer i ugerne op til flagdagen blive tilgængelig på flagdagsportalen (www.forsvaret.dk/flagdag).

⁸ 'Aftale på forsvarsområdet 2013-2017 af 30. november 2012'.

Monumentet over Danmarks internationale indsats efter 1948

Med etableringen af monumentet over Danmarks internationale indsats efter 1948 har Danmark fået en synlig anerkendelse af de mange veteraners indsats. Ved monumentet påskønnes alle veteraners indsats, og dem, der omkom under deres udsendelse, mindes.

Monumentet bliver flittigt besøgt af både veteraner, almindelige danskere og turister. Monumentet bliver ofte besøgt af ministerier, forsvaret, frivillige organisationer og mange andre i officiel sammenhæng.

Den igangværende etablering af det tilhørende informationscenter vil supplere monumentets visuelle og symbolske anerkendelse af veteraner og pårørende med fortællingerne bag de mange, som har været udsendt i international tjeneste efter 1948.

8 Konklusion og anbefalinger

Siden Danmark i oktober 2010 fik en officiel veteranpolitik, er støtten til og anerkendelsen af de danske veteraner blevet væsentligt styrket. Veteranpolitikken er et stærkt signal om, at det officielle Danmark anerkender den indsats, veteranerne og deres pårørende har ydet. Kendskabet til, hvad en veteran er, kan, og hvilke særlige behov for støtte en veteran eventuelt måtte have, er generelt blevet bedre i samfundet.

Veteranpolitikken styrker den forebyggende indsats og behandlingen af fysiske og psykiske sårede samt følger op med tilbud til de veteraner, som er afgang fra forsvaret.

Veterancenteret sikrer én samlet indgang til en solid og helhedsorienteret indsats for veteranerne og deres pårørende. Veterancenteret understøtter koordinationen med de mange engagerede aktører på tværs af stat, regioner, kommuner og de faglige og frivillige organisationer og sikrer en løbende udvikling af indsatsen baseret på faglig viden.

Veteranpolitikken er blevet godt modtaget af veteranerne, og initiativerne bliver oplevet som både vigtige og relevante. Også de faglige og frivillige organisationer er generelt positive over for politikken initiativer.

Kendskabet til en del af veteranpolitikken initiativer er dog endnu begrænset blandt veteranerne og de pårørende. Det skyldes, at veteranpolitikken først blev offentliggjort i oktober 2010, og flere af initiativerne kun har været implementeret i mindre end 2 år. Der er derfor fortsat et behov for at udbrede kendskabet til veteranpolitikken yderligere. For flere initiativer gælder det dog, at veteranerne er den indirekte målgruppe – fx 'Undervisning af kommunale sagsbehandlere' og 'Veteraner som en del af VISO's målgruppe' – hvorfor kendskabet til de initiativer naturligt nok ikke er udbredt.

Langt størstedelen af veteranerne vender styrkede hjem med en række unikke og værdifulde kompetencer til gavn for dem selv, deres familie og det danske samfund. Det er vigtigt for en bredere samfundsmæssig anvendelse af veteranernes kompetencer og selvfølgelig for veteranen selv, at dette billede af veteranen kommer tydeligt frem i offentligheden.

Der er dog en mindre gruppe af veteraner, der har et stort behov for hjælp, men som ikke er i stand til selv at bede om eller opsøge den. Der er et behov for at fokusere på indsatsen for denne gruppe af veteraner på tværs af alle aktører på veteranområdet.

Flere af veteranpolitikken initiativer har vist sig kun at favne enkeltmandsudsendte i mindre grad. Derfor skal gruppen af enkeltmandsudsendte tænkes ind i videreudviklingen af veteranpolitikken initiativer, fx 'Kammeratstøtte forbedres'. Det samme forhold gør sig gældende for den generelle veteranindsats. Fx er arrangementer for pårørende, akklimatiserings- & reintegrationsforløb primært målrettet udsendelse af hold, og den generelle veteranindsats bør derfor i større omfang også rettes mod enkeltmandsudsendte og deres pårørende.

Veteraner får i udgangspunktet samme behandling, tilbud og ydelser som alle andre borgere i en tilsvarende situation, men veteranernes forhold gør, at der er områder, som kræver et særligt fokus. Flere af veteranpolitikken initiativer kommer, ud over at styrke indsatsen for veteraner, også andre borgere til gavn.

Evalueringsgruppen er enig om, at veteranpolitikken har sat fokus på og styrket arbejdet med at støtte og anerkende veteraner.

Evalueringsgruppen finder, at veteranpolitikken overordnede mål om at sætte rammerne for, hvordan samfundet bedst anerkender og om nødvendigt støtter veteraner, generelt er opfyldt.

Evalueringsgruppen konkluderer, at 11 af veteranpolitikken 19 initiativer har opnået formålet, og initiativerne fortsætter uændret eller med forbedringer. For seks af veteranpolitikken 19 initiativer er formålet delvist opnået, og initiativerne kræver forankring og/eller udvikling. Kun ved de to af veteranpolitikken 19 initiativer 'Veterankort som legitimationskort udstedes' og 'Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes'⁹ er formålet ikke opnået, og der skal ske væsentlige justeringer.

Figur 2 viser *evalueringsgruppens vurdering af initiativerne i forhold til opnåelse af formålet.*

Formålet er opnået, og initiativet fortsætter uændret • Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles • Styrket indsats for de fysisk sårede • Psykisk sårede veteraners behandling styrkes • Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes (reaktionsstyrkekontrakt) • Området vedrørende de vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges • Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere • Udsendelsens påvirkning af partnere og børn	Formålet er opnået, men initiativet kan forbedres • Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes • Kammeratstøtte forbedres • En indgang til web-baseret information • Døgnet rundt adgang til telefonisk støtte og rådgivning • Der oprettes et videntcenter
Formålet er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og/eller udvikling • Der udstedes et kompetencekort • Veteraner bliver del af målgruppen for VISO • Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold • Opsøgende indsats over for tidligere ansatte styrkes • Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende • Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer	Formålet er ikke opnået, og initiativet skal justeres væsentligt • Veterankort som legitimationskort udstedes • Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes (fastansatte)

Fig. 2 – Veteranpolitikken initiativer i forhold til opnåelse af formålet

Evalueringsgruppen vurderer, at effekten af veteranpolitikken vil blive forøget i takt med, at initiativerne får den nødvendige tid til udvikle sig. Evalueringsgruppen har således erfaret, at der allerede er sket en forbedring i den periode, hvor evalueringen har fundet sted, fx i forhold til veteransekretariatets virke. Evalueringsgruppen peger derfor på, at det – om fx fem år – kan være hensigtsmæssigt at evaluere veteranpolitikken på ny. Nye initiativer, der er relevante for veteranpolitikken, kan eventuelt indgå i en sådan evaluering.

Evalueringsgruppen konkluderer desuden, at et øget kendskab til initiativerne er væsentligt for, at veteranpolitikken støtte og anerkendelse når frem til veteraner og pårørende.

⁹ Dog kun for fastansatte medarbejdere.

Evalueringsgruppen konkluderer på ovenstående baggrund, at med de anbefalede tiltag, og når initiativerne er fuldt udfoldet, vil alle initiativerne forventeligt kunne opnå formålet.

8.1 Formålet er opnået, og initiativet fortsætter uændret

Evalueringsgruppen konkluderer, at formålet er opnået, og initiativet fortsætter uændret for følgende initiativer:

- 'Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles',
- 'Styrket indsats for de fysisk sårede',
- 'Psykisk sårede veteraners behandling styrkes',
- 'Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes (reaktionsstyrkekontrakt)¹⁰
- 'Området vedrørende de vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges',
- 'Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere'
- 'Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges'

Det skal bemærkes, at rapporten 'Udsendelsens påvirkning af partner og børn' vil blive vurderet på ny for at undersøge behovet for tiltag til anerkendelse og støtte af veteraners partnere og børn.

8.2 Formålet er opnået, men initiativet kan forbedres

Evalueringsgruppen konkluderer, at formålet er opnået, men initiativet kan forbedres for følgende initiativer:

Realkompetencevurdering og vejledning

Evalueringsgruppen anbefaler, at indsatsen forbedres gennem videndeling og udveksling af gode eksempler mellem forsvarrets myndigheder og med voksenuddannelsesinstitutioner samt Ungdommens Uddannelsesvejledning og Studievalgscentre.

Endvidere *anbefaler evalueringsgruppen*, at der sker en styrket orientering af veteranerne om muligheden for realkompetencevurdering, hvilket bliver understøttet af en opfordring til voksenuddannelsesinstitutioner samt Ungdommens Uddannelsesvejledning og Studievalgscentre om at være opmærksom på veteranernes eventuelle behov for realkompetencevurdering.

Kammeratstøtte forbedres

Evalueringsgruppen anbefaler, at forankringen og udbredelsen af kammerat- og kollegastøtte fortsætter som planlagt, men at der fremadrettet er fokus på, at enkeltmandsudsendte også får kendskab til initiativet.

En indgang til web-baseret information

Evalueringsgruppen anbefaler, at den interaktive information og visuelle kommunikation bliver forbedret, herunder ved en eventuel kobling til sociale medier.

Døgndåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning

Evalueringsgruppen anbefaler, at initiativet bliver forbedret under inddragelse af HKKF Livlinen, Kammeratstøtteordningen, veteranhjemmene og andre lignende tilbud. Dette kan fx

¹⁰ For den del af initiativet, der er målrettet fastansatte, se pkt. 8.4.

ske ved seminarer for frivillige telefonoperatører og udarbejdelse af fælles informationsmateriale.

Evalueringsgruppen anbefaler desuden, at det bliver tydeliggjort, hvilken støtte og rådgivning veteraner og pårørende kan forvente, når de kontakter døgntelefonen.

Der oprettes et videntcenter

Evalueringsgruppen anbefaler, at oprettelse af et Advisory Board inden for vidensområdet bliver prioriteret.

Evalueringsgruppen anbefaler desuden, at Videntcenterets høje faglighed bliver fastholdt, og det internationale samarbejde fortsætter, bl.a. ved at oprette en videnbase med national og international viden om veteraner og deres forhold.

8.3 Formålet er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og/eller udvikling

Evalueringsgruppen konkluderer, at formålet er delvist opnået, og initiativet kræver forankring og/eller udvikling, for følgende initiativer:

Der udstedes kompetencekort

Evalueringsgruppen anbefaler, at initiativet bliver yderligere forankret i forsvaret bl.a. ved at udbrede kompetencekortet til alle værn

Veteraner bliver en del af målgruppen for Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO)

Evalueringsgruppen anbefaler, at kendskabet til initiativet udbredes i kommunerne, på de tre behandlingssteder i psykiatrien, samt blandt de frivillige og faglige organisationer.

Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold

Evalueringsgruppen anbefaler, at Veterancenterets opfølgende indsats over for kommuner, distriktpsychiatri og andre interessenter med tilbud om uddannelse skal fortsætte og videreudvikles.

Evalueringsgruppen anbefaler derudover, at kommunerne opfordres til at udpege en veterankoordinator, og at udviklingen af en fælles digital indgang til eksempler på god praksis bliver prioriteret.

Opsøgende indsats over for tidligere ansatte styrkes

Evalueringsgruppen anbefaler, at der iværksættes en proces, som sætter fokus på videndeling, erfaringsudveksling og samarbejde mellem forsvaret, de frivillige og faglige organisationer, VISO, distriktpsychiatrien, kommunerne og andre relevante aktører om gruppen af veteraner, som vurderes at have brug for hjælp, men ikke selv opsøger den. Forsvaret vil se- nest i 2014 afholde en konference om emnet.

Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende

Evalueringsgruppen anbefaler, at Veterancenteret i den videre udvikling fortsat konsoliderer de interne processer og udvikler fagområderne med fokus på kundespektivet og tværfagligheden. Dette skal bl.a. ske ved udvikling af en kvalitetssikringsmodel samt forventningsafstemning i forhold til centerets kunder.

Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer

Evalueringsgruppen anbefaler, at Veteransekretariatet fortsat udvikler samarbejdsrelationerne med – og dermed potentialet i den store indsats der ydes af – faglige og frivillige, og derigennem skabe en synergi til gavn for veteranerne og deres pårørende.

8.4 Formålet er ikke opnået, og initiativet skal justeres væsentligt

Evalueringsgruppen konkluderer, at formålet ikke er opnået, og initiativet skal justeres væsentligt for følgende initiativer:

Veterankort som legitimationskort udstedes

Evalueringsgruppen anbefaler, at det undersøges, hvordan veteranerne kan modtage kortet, så kortets symbolske betydning fremhæves, fx ved at overrække det personligt.

Evalueringsgruppen bemærker, at der også kan være muligheder ved initiativet, som kan fremmes af frivillige organisationer, eller privatpersoner i samarbejde med virksomheder og organisationer mv, fx i form af gratis adgang til kulturelle tilbud ved fremvisning af veteran-kortet.

Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes (fastansatte)

Initiativet er delt i to. En del, der er målrettet værnepligtige, der ønsker at gennemgå Hærens Reaktionsstyrkeuddannelse, og som fortsætter i sin nuværende form (se pkt. 8.1).

Evalueringsgruppen anbefaler for den del af initiativet, der er målrettet fastansatte, at forsvaret igangsætter et arbejde, der skal udvikle en ny metode til styrket udvælgelse af de fastansatte. Det bør i den forbindelse vurderes, om den daglige leders vurdering skal tillægges øget vægt.

Evalueringsgruppen anbefaler desuden, at afdækningen af den psykiske parathed i udvælgelsen fortsat tillægges vægt i den sundhedsfaglige vurdering af de fastansatte medarbejdere, indtil ny metode er udviklet.

8.5 Afslutning

Veteranpolitikken har afgørende forbedret indsatsen for de veteraner, som har behov for støtte. Dette fokus skal fastholdes samtidig med, at veteraner også fremadrettet anerkendes for den store indsats, som de har ydet for Danmark, og for de personlige kompetencer, som de har opnået i forbindelse hermed.

Når danske kvinder og mænd tager ud i internationale operationer, er det på vegne af Danmark. Veteranpolitikken viser, at det danske samfund også står bag dem, når de vender hjem.

Det officielle Danmark, forsvaret, de frivillige og faglige organisationer og det civile samfund har også fremover en fælles opgave i at sikre, at Danmarks veteraner anerkendes for deres indsats og støttes, når der er behov.

Opsamling på konferencen "Anerkendelse og støtte"

Juni 2013

OPSAMLING PÅ KONFERENCEN "ANERKENDELSE OG STØTTE"

Konferencen "Anerkendelse og Støtte" blev afholdt den 6. december 2012 i Ridehuset på Hærens Officersskole. Med konferencen blev evalueringen af veteranpolitikken sat i gang. Konferencen blev gennemført af Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen.

I konferencen deltog repræsentanter for forsvarrets myndigheder og de ressortministerier, som har ansvaret for at drive veteranpolitikken samt frivillige og faglige organisationer. Herudover deltog ca. 20 veteraner og pårørende.

Konferencen blev indledt med et indlæg af forsvarsminister Nick Hækkerup efterfulgt af et indlæg af forsvarschef Peter Bartram.

Konferencen var organiseret omkring tre paneldrøftelser. Hver paneldrøftelse blev indledt af korte oplæg af tre til fire oplægsholdere. Oplæggene blev efterfulgt af gruppediskussioner blandt konferencens deltagere, som mundede plenumdrøftelser med bidrag fra grupperne.

Overskriften på de tre paneldrøftelser var:

- Veteranpolitikken fra videnproducenternes perspektiv.
- Veteranpolitikken fra veteranernes og de pårørendes perspektiv.
- Veteranpolitikken fra 'støtternes' perspektiv.

Dette dokument har til formål at samle op på oplægsholdernes hovedbudskaber samt de temaer, som drøftelserne og dialogen i konferencens tre paneldrøftelser, bragte frem.

Indledningsvis bliver der samlet op på oplægsholdernes hovedbudskaber. Herefter følger en opsamling på de temaer, der kom frem i de efterfølgende gruppediskussioner og plenumdrøftelse. Temaerne er samlet op på tværs af de tre paneldrøftelser.

Bagerst fremgår program for konferencen samt deltagerliste.

OPLÆGSHOLDERNES HOVEDBUDSKABER

Oplægsholderne fik forud for konferencen stillet to til tre spørgsmål, som de blev bedt om at forholde sig til i deres oplæg. Disse spørgsmål er brugt at strukturere opsamlingen af deres hovedbudskaber.

Paneldrøftelse: Veteranpolitikken fra videnproducenternes perspektiv

Paneldrøftelsen blev indledt med oplæg ved:

- Bo Andersen Ejdesgaard fra Center for Selvmordsforskning,
- Cecilie D. Weatherall og Anne Glad fra Det Nationale Forskningscenter for Velfærd - SFI
- Mette Bertelsen fra Veterancenterets Videncenter.

Oplæg ved Bo Andersen Ejdesgaard fra Center for Selvmordsforskning

Oplægget blev holdt på baggrund af undersøgelsen "Belastende og beskyttende faktorer for selvmordstanker og selvmordsadfærd blandt udsendte danske soldater", som Center for Selvmordsforskning har gennemført i samarbejde med Forsvarets Sundhedstjeneste.

Undersøgelsen består af en registerundersøgelse af ca. 26.000 soldater, en spørgeskemaundersøgelse af godt 1.250 soldater samt to interviewundersøgelser af 100 veteraner. Veteranerne, der indgår i undersøgelsen, har været udsendt i perioden 1992 – 2009.

Undersøgelsen peger på følgende række fokusområder, som kan være særligt vigtige at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Veteranerne tilkendegiver, at noget af det vigtigste for dem er, at der bliver taget ordentligt vare på dem, når de kommer hjem fra en udsendelse og skal fungere i det danske samfund igen. De tilkendegiver, at det er svært at komme hjem og sidde alene i lejligheden uden soldaterkammeraterne eller nogen, der forstår og kan leve sig ind i det, de har oplevet.
- Mere livserfaring giver større modstandsdygtighed og bedre evne til at mestre belastende situationer under udsendelse. En højere alder på de soldater, der bliver udsendt, kan altså være med til at forebygge psykiske belastninger.
- De veteraner, der oplever at de får god støtte fra familie og venner hjemme, klarer sig bedre. Det er derfor vigtigt også at have fokus på veteranernes 'bagland'.
- Veteranerne peger på, at meningsløse arbejdsopgaver og for store arbejdsbyrder er med til at belaste dem.

Med udgangspunkt i undersøgelsen kan der peges på en række problemstillinger, som det kan anbefales at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Det skal undgås at sende soldater ud i internationale operationer, som ikke er psykisk parate til det. Der er behov for undersøgelse af den psykiske sårbarhed inden udsendelse.
- Der er behov for at minimere meningsløse arbejdsopgaver og store arbejdsbyrder.
- Der er behov for fokus på hjemkomstprogrammernes kvalitet og tilstrækkelighed. Også på de repatrierede og 'skæve rotantere' hjemkomst, da de ikke indgår i større hjemkomstprogrammer i lighed med de holdudsendte.
- Der er behov for at skabe rammer, som giver veteranerne mulighed for at få bearbejdet deres oplevelser i tilstrækkelig grad.
- Der er behov for fokus på 'baglandet'.

Oplæg ved Cecilie D. Weatheall og Ane Glad fra Det Nationale Forskningscenter for Velfærd – SFI

Oplægget blev holdt på baggrund af SFI projekt "Danske Hjemvendte Soldater".

Projektet består af seks rapporter og beskriver den effekt, som udsendelsen har haft på de ca. 26.000 veteraner, der har været udsendt i perioden 1992 – 2006. I projektet er de ca. 26.000 veteraner sammenlignet med en kontrolgruppe. De seks rapporter baserer sig på registerdata, spørgeskemaundersøgelse blandt ca. 3.200 veteraner, data fra forswarets opfølgningsundersøgelse samt kvalitative interviews.

Undersøgelsen peger på en række fokusområder, som kan være særligt vigtige at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Det varierer, hvor mange gange veteranerne har været udsendt, samt hvilke typer af udsendelser og hvilke missionsområder, de har været udsendt til. Veteranerne har derfor også meget forskellige erfaringer. Det kræver opmærksomhed, når en veteranpolitik, der er meget overordnet og generel, skal evalueres.
- Mange veteraner klarer sig godt, og stifter familie. Sammenlignet med mænd i befolkningen generelt, er der flere, der tager en længere uddannelse. De drikker mindre, men flere

ryger eller har eksperimenteret med illegale stoffer eller hash. Udsendelse øger ikke kriminalitet. Af de veteraner, der har forladt forsvaret, er 4 ud af 5 i arbejde, 9 % er under uddannelse, og 10 % er ledige eller uden for arbejdsstyrken.

- I løbet af de tre første år efter hjemkomst stiger udbredelsen af psykiske problemer markant blandt veteranerne og nærmer sig niveauet i kontrolgruppen. 8 år efter hjemkomst har 17 % fået en psykiatrisk diagnose, købt medicin mod psykiske sygdomme eller været i behandling for stofmisbrug – uden at have været registreret for nogen af delene før udsendelsen. 2,4 % er diagnosticeret med PTSD. Der er desuden registreret flere arbejdsulykker og erhvervssygdomme blandt veteraner sammenlignet med kontrolgruppen.
- Dem, der hyppigst rammes af psykiske mén, er flegangsudsendte og dem, der har oplevet kamphandlinger. Det er hjemsendte fra missioner i Irak og Afghanistan i perioden 2005 – 2009 og de som har været udsendt for mere end 15 år siden, herunder særligt til Eksjugoslavien i 1990'erne.
- Alle veteraner, der kommer hjem fra en udsendelse, modtager et spørgeskema fra forsvarrets psykologer 6 måneder efter hjemkomsten med henblik på opfølgning på deres psykiske velbefindende. 40 % besvarer ikke spørgeskemaet. Blandt dem, der ikke svarer, er der forholdsmeæssigt flere, som har fået en psykiatrisk diagnose eller købt medicin mod psykisk sygdomme, efter de kom hjem fra udsendelse, end der er blandt dem, der vælger at besvare skemaet.
- Dem, der hyppigst benytter sig af forsvarrets samt de frivillige og faglige organisationers tilbud, har været udsendt de seneste 5 år. 1 ud af 2 har ikke brugt tilbuddene, og 1 ud af 4 med selvvalgte mén har ikke brugt tilbuddene. Dem, der ikke benytter sig af tilbuddene, er primært veteraner med mindre varige psykiske mén. Det er altså værd at være opmærksom på, at ikke alle veteraner har behov for støtte.

Med udgangspunkt i undersøgelsen kan der peges på en række problemstillinger, som det kan anbefales at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Der er i projektet ikke belæg for at konkludere, at udsendelse splitter familien, men der kan være behov for fortsat fokus på udsendelsens påvirkning af mødre, partnere og børn.
- Veteraner klarer sig generelt godt, men der kan være behov for fortsat fokus på anerkendelse af veteranernes erfaringer og kompetencer i form af realkompetencevurdering og vejledning.
- 17 % af veteranerne har psykiske mén efter udsendelse i internationale operationer. Der er behov for fortsat fokus på anerkendelse og støtte til dem.
- Dem, der rammes af psykiske mén, har ofte forladt forsvaret. Projektet viser desuden, at dem, der rammes af psykiske lidelser i højere grad undlader at besvare det opfølgende spørgeskema fra forsvarrets psykologer. Det peger på, at den opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner er vigtig.
- Projektet viser, at der er menneskelige omkostninger for soldaterne forbundet med at gå i krig. Veteranpolitikken skal reducere omkostningerne.

Oplæg ved Mette Bertelsen fra Veterancenterets Videncenter

Oplægget blev holdt på baggrund af "Undersøgelser af hvad der påvirker de udsendte soldater og deres pårørende (USPERPSYK)", som er udarbejdet af Institut for Militærpsykologi. Data fra denne undersøgelse samt yderligere opfølgende data bygger Veterancenterets Videncenter nu videre på i et opfølgende studie. (Dette studie blev offentliggjort 18. marts 2013).

Den gruppe af soldater, som indgår i undersøgelsen består af 610 soldater, som var udsendt med Hold 7 til Afghanistan i perioden februar til august 2009. Soldaterne er undersøgt med en lang række validerede tests inden udsendelsen, under udsendelsen og efter hjemkomst.

Undersøgelsen peger på en række fokusområder, som kan være særligt vigtige at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Langt de fleste veteraner vender trods voldsomme oplevelser i bagagen styrket og beriget hjem fra udsendelse.
- 5 – 10 % vender hjem med efterreaktioner, der kræver støtte. En gruppe af disse havde det godt, da de tog af sted. Det kræver forholdsvis korte og enkle behandlingsforløb, at få denne gruppe på ret køl igen. En anden gruppe, som også inden udsendelsen havde problemer, herunder også sociale problemer, kræver lange skræddersyede behandlingsforløb og tværfaglige indsatser.
- Det er vigtigt ikke kun at have fokus på PTSD. En lang række andre psykiske problemstillinger gør sig også gældende.
- Formlen på psykisk robusthed er kompleks. Der eksisterer ikke sikker viden om, hvilke faktorer, der er bestemmende for, om en soldat kan klare en udsendelse eller ej, og de redskaber, der findes til at undersøge dette forhold, er ikke optimale. Der er derfor risiko for, at det soldaterne svarer på, når der bliver spurgt ind til soldaternes psykiske robusthed, er præget af soldaternes motivation for en udsendelse¹.

Med udgangspunkt i undersøgelsen kan der peges på en række problemstillinger, som det kan anbefales at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Hvordan anerkendes den enkelte veterans kompetencer og indsats – og hvordan undgås det, at veteraner generelt bliver stigmatiseret som værende svært fysisk og/eller psykisk belastede af udsendelse i internationale operationer?
- Den mindre gruppe af veteraner, der har særlige behov for støtte, er ikke en homogen gruppe. Indsatser målrettet forskellige behov er nødvendige og kalder på tværfaglig og bred psykosocial støtte.
- Initiativet vedrørende styrket psykologisk vurdering af soldater inden udsendelse har muligvis ikke den ønskede effekt i praksis.
- Stadig udvikling af tværfagligheden både internt i forsvaret og i forhold til myndigheder i det omkringliggende samfund.
- Fortsat forskning og styrket samspil og samarbejde med øvrige forskningsinstitutioner nationalt og internationalt.

Paneldrøftelse: Veteranpolitikken fra veteranerne og de pårørendes perspektiv

Paneldrøftelsen blev indledt med oplæg ved:

- Katrine Hacke Østergaard, gift med veteran,
- Jesper Arendt Petersen, veteran, og
- Christian Steffen Richardson, veteran.

Oplæg ved Katrine Hacke Østergaard, gift med veteran

Katrine er gift med veteran, som har været udsendt tre gange. Sammen har de to børn.

Det vigtigste og mest betydningsfulde, der er sket for at anerkende og støtte veteraner, ses at være:

¹ Der henvises her til erfaringerne fra veteranpolitikken's initiativ vedrørende den styrkede udvælgelse.

- Der er generelt sket en positiv udvikling i anerkendelsen af soldaterne. Hjemkomstparaderne er et eksempel på det.

Særlige problemstillinger, temaer etc., som det kan anbefales at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Der er meget stille omkring de pårørende. Deres indsats foregår i det skjulte.
- Som pårørende til enkeltmandsudsendte får man ikke samme tilbud om informationer og kontakt, som pårørende til soldater udsendt som del af et større hold.
- Der er ikke altid overskud til at etablere kontakt til og møde andre pårørende i samme situation som en selv. Opmærksomhed fra den udsendtes kollegaer kan imidlertid være meget betydningsfuld.
- Udsendelse i internationale operationer kan resultere i en alvorlig social deroute for nogle soldater. Er forsvaret – og samfundet – klar til at håndtere disse veteraner?

Oplæg ved Jesper Arendt Petersen, veteran.

Jesper Arendt Petersen har været udsendt én gang - til Afghanistan med Hold 9.

Det vigtigste og mest betydningsfulde, der er sket for at anerkende og støtte veteraner, ses at være:

- Flagdagen er et af de vigtigste anerkendende tiltag.
- Veterancenteret er et de vigtigste tiltag, når det handler om at støtte fysisk og psykisk sårede veteraner. En indgang til støtte, gør det enkelt, og de muligheder, som centeret giver for samtænkning og mere viden, er meget positive.

Særlige problemstillinger, temaer etc., som det kan anbefales at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Det er svært at se, hvad meningen med veterankortet er. Det har fået en svær start.
- Der er vigtigt at fastholde fokus og fortsætte udviklingen på området – også selvom operationsmiljøet bliver mere blødt, og mediernes interesse måske daler.
- Udvælgelse til udsendelse i internationale operationer er også et lokalt anliggende, hvor chefer og førere skal spille en væsentlig rolle.
- Åbenhed om, hvad det vil sige at være udsendt, er vigtigt. Det må ikke blive rygte- og tabubelagt.
- Det er vigtigt, at den civile del af samfundet bliver mere bevidste om de kompetencer og erfaringer, som veteraner har med sig og kan bidrage med.
- Kapaciteten til at håndtere de veteraner, der kommer hjem med fysiske og/eller psykiske skader skal være tilstrækkelig.

Oplæg ved Christian Steffen Richardson, veteran

Under udsendelsens sidste patrulje rammes Christian Steffen Richardson sommeren 2009 af en vejsidebombe. Det sker i Afghanistan. Hændelsen medfører, at han mister begge ben og får utallige splinter i kroppen.

Særlige problemstillinger, temaer etc., som det anbefales at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Ordet 'veteran' kan være svært at identificere sig med, når man er en ung soldat, der som 23 årig har haft tre udsendelser bag sig.
- Ved alvorlige fysiske skader fungerer veteranpolitikken godt i den første fase, som er præget af behandling og genoptræning. Her er god støtte til både veteranen og veteranens

pårørende. Der er mere usikkerhed forbundet med den efterfølgende fase. Her opleves det som vanskeligt at få klare og entydige meldinger om, hvad fremtiden byder på – Er der mulighed for fortsat ansættelse i forsvaret eller ej? Vil veteranen fortsat blive forsynet med proteser af forsvaret? m.m.

- Ildsjælene blandt kollegerne lokalt på tjenestestederne har stor betydning for de skadede veteraners psykiske overskud og vilkår i øvrigt.

Paneldrøftelse: Veteranpolitikken fra 'støtternes' perspektiv

Paneldrøftelsen blev indledt med oplæg ved:

- Brian Villsen, kontaktofficer ved Jydske Dragonregiment,
- Signe Riktrup Jensen, tovholder på Veterancenterets rehabiliteringsforløb,
- Lars Boe Nielsen, bestyrelsesformand for veteranhjem København, og
- Peter Vinther Christensen, konsul og bankdirektør, der gerne ansætter veteraner med veteranbaggrund i sin virksomhed.

Oplæg ved Brian Villsen, kontaktofficer ved Jydske Dragonregiment

I forbindelse med udsendelse af soldater i internationale operationer har kontaktofficeren ansvaret for, at pårørende og soldater bliver orienteret og vejledt om forhold, der er relevante for samspillet mellem dem under og efter udsendelsen. Det sker på pårørendearrangementer før, under og efter udsendelsen. Repræsentanter fra Veterancenteret og de frivillige organisationer deltager også i disse arrangementer. Hvis en udsendt soldat kommer til skade under udsendelsen, er kontaktofficeren desuden omdrejningspunktet for kontakten mellem forsvaret og soldaten samt de pårørende. Kontaktofficeren har samme funktion i forhold til de pårørende i tilfælde af dødsfald.

Det vigtigste og mest betydningsfulde, der er sket for at anerkende og støtte veteraner, ses at være:

- Veteranpolitikken har været med til at skabe respekt og fokus på den indsats soldaterne leverer – og også omkring deres pårørende. Den er et vigtigt skridt i den rigtige retning.
- For veteranerne betyder anerkendelse meget. Flagdagen og indstiftelse af medaljer er eksempler på noget af det som bliver værdsat.
- Etableringen af Veterancenteret og én indgang til støtte er vigtig. Navnlig når den ene indgang bliver kombineret med en samtidig tilstedeværelse lokalt på tjenestestederne.
- De strukturerede akklimatiserings- og reintegrationsforløb, der bliver gennemført for veteranerne i umiddelbar forlængelse af deres hjemkomst fra missionen, sætter en ramme, som kombinerer veteranernes mulighed for at bruge hinanden med møder med faglige ressourcepersoner. Det er værdsat.
- For de pårørende er information, kommunikation og viden essentielt. Information om det der foregår i missionsområdet, mulighed for at kommunikere med andre pårørende og viden om støttemuligheder. Etableringen af Veteranportalen og pårørendearrangementerne understøtter dette.

Særlige problemstillinger, temaer etc., som det anbefales at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Der er behov for, at der kontinuerligt bliver koordineret mellem forsvaret og det øvrige samfund, og det er vigtigt, at det politiske niveau støtter op omkring dette.
- Det skal undgås, at veteraner og pårørende bliver sendt rundt fra den ene til den anden sagsbehandler. Når de henvender sig til Veterancenteret, skal de opleve at blive guidet og ikke bare vist videre.

- Børnene er en gruppe, som godt kan tåle mere opmærksomhed. Der er børn, som lider under, at deres far eller mor er udsendt, og tilbuddet til dem er ikke tilstrækkeligt.
- Veteraner i rehabiliteringsforløb skal have kontrakter, som er afpasset i forhold til den uddannelse, der indgår som en integreret del af deres rehabiliteringsforløb.
- Forsvaret som arbejdsgiver – og samfundet mere generelt – har et ansvar for, at veteraner med varige skader bliver tilbudt meningsfulde stillinger, hvor veteranerne kan ansættes på særlige vilkår.
- Den viden, der i disse år bliver produceret, skal omsættes til konkrete handlinger.
- Kommunikation fra Veterancenteret og ud til forsvarets myndigheder skal styrkes, så myndighederne altid er fuldt orienterede om den aktuelle indsats og nye tiltag.

Oplæg ved Signe Riktrup Jensen, tovholder på Veterancenterets rehabiliteringsforløb

Veterancenteret gennemfører samlede forløb for veteraner med varige fysiske og psykiske skader. Forløbene har til formål at støtte veteraner, så de opnår bedst mulige vilkår for at leve et fuldgyldigt liv og være aktive på arbejdsmarkedet – i eller uden for forsvaret. Fokus er på veteranernes ressourcer og kompetencer.

Veterancenteret arbejder for at professionalisere tilbuddet til veteranerne og få de rette faglige kompetencer i spil. I de konkrete individuelle forløb tager Veterancenteret initiativ til og indgår i samarbejde på tværs af den offentlige sektor, og navnlig med kommunerne, med henblik på at sikre koordination og helhedsorienterede løsninger.

Det vigtigste og mest betydningsfulde, der er sket for at anerkende og støtte veteraner, ses at være:

- Særligt den støtte, som Veterancenteret tilbyder veteraner på sygedagpenge, vurderer centeret er en lettelse for veteranerne. Lovgivningen på området er kompliceret, og det kommunale system kan være vanskeligt at overskue for den borger, som befinder i en sårbar situation.
- Når det handler om at afdække fysisk og psykisk sårede veteraners forhold, har Veterancenteret muligheder, som kommunerne ikke har. Når kommunerne kommer ind i en sag efter Veterancenteret har afdækket og beskrevet sagen, kan kommunerne anvende dette arbejde som grundlag og afsæt for deres behandling af sagen. Det smidiggør processen for veteranerne.
- I kommunerne er der generelt sket en kvalificering af håndteringen af veteranerne. Kommunerne er desuden mere imødekommende og lydhøre overfor veteranerne og Veterancenteret. Det er en udvikling, der er sket igennem de seneste år, og kan ikke alene ses som en effekt af veteranpolitikken.

Særlige problemstillinger, temaer etc., som det anbefales at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Der skal fortsat være fokus på at skabe vilkår for en tæt koordinering i rehabiliteringsarbejdet, hvor opmærksomheden er på veteranens ressourcer, kompetencer og fremtidige muligheder på arbejdsmarkedet.

Oplæg ved Lars Boe Nielsen, bestyrelsesformand for veteranhjem København

Lars Boe Nielsen repræsenterer den store gruppe af frivillige, der driver initiativer, som har til formål at støtte og anerkende pårørende.

Arbejdet på veteranhjemmene bliver drevet af 150 – 200 frivillige.

Den hjælp, som veteranerne kan få på veteranhjemmene, består bl.a. i transport til diverse møder og behandlinger, møder med kommuner om boliger, indstillinger til legater og fonde, formidling af information om veteraners forhold til offentlige instanser og aktiv opsøgende kontakt til veteraner, der har isoleret sig. Erfaringen er, at når en veteran møder en veteran, så kan det åbne mulighed for kontakt. Formålet er at motivere og støtte veteranen til selv at tage kontakt til det offentlige system med henblik på at få den nødvendige og relevante hjælp.

Det vigtigste og mest betydningsfulde, der er sket for at anerkende og støtte veteraner, ses at være:

- Veteranpolitikken og Veterancenteret.

Særlige problemstillinger, temaer etc., som det anbefales at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Der er mange instanser i forsvaret samt frivillige initiativer, der støtter veteraner. Der er behov for, at der bliver udarbejdet et materiale, hvor det klart fremgår, hvad de forskellige tilbyder, så det bliver lettere for veteranerne og de pårørende at finde ud af, hvor de skal henvende sig for at få det, de efterspørger.
- Nogle veteraner vender hjem med en bred vifte af forskellige problemstillinger – fx fysiske, psykiske, sociale, misbrug, økonomi, børn og partner. Der er behov for en mentorordning, der kan hjælpe denne gruppe af veteraner med at finde ud af, hvor de skal starte.
- Den frivillige indsats skal optimeres, ved at de frivillige organisationer samler kræfterne i en organisation.
- Samarbejdet mellem de frivillige organisationer og forsvaret skal udvikles, så de ressourcer, der er til rådighed, udnyttes optimalt til gavn for veteranerne og de pårørende. Samarbejdet skal have fokus på anerkendelse og påskyndelse af den store frivillige indsats, etablering af en 'operativ' struktur omkring den opsøgende indsats, flagdagen og samtænkning af indsatsen i øvrigt.

Oplæg ved Peter Vinther Christensen, konsul og bankdirektør, der gerne ansætter veteraner med veteranbaggrund i sin virksomhed

Peter Vinther Christensens virksomhed – Salling Bank – ligger i en garnisonsby. Virksomheden er medlem af InterForce, som er et samarbejde mellem forsvaret og civile private og offentlige virksomheder. InterForce har primært til formål at forbedre forholdene for medarbejdere i erhvervslivet, der ved siden af deres civile job har en tilknytning til forsvaret i form af en rådgivnings- eller korttidskontrakt eller som frivillig i hjemmeværnet. Organisationen har i særlig grad fokus på soldater, som bliver udsendt i internationale operationer.

Det vigtigste og mest betydningsfulde, der er sket for at anerkende og støtte veteraner, ses at være:

- Veteranpolitikken, som skaber en fælles politisk platform at handle ud fra.
- Anerkendelse er vigtigt, og det er vigtigt, at der bliver støttet op om veteranerne, uanset hvor de tager hen.

Særlige problemstillinger, temaer etc., som det anbefales at være opmærksom på i evalueringen af veteranpolitikken:

- Der er behov for klare meldinger til veteraner med varige skader, som ikke kan forblive ansat i forsvaret. Det er samtidig vigtigt, at denne gruppe får hjælp til at finde alternative

muligheder. I InterForce er man klar til netop at støtte veteranerne på dette område og hjælpe dem at finde nye alternative karrieremuligheder. Konkret sker det gennem etablering af særligt skræddersyede 2-årige uddannelsesstillinger til veteranerne i virksomhederne. Der er behov for mere kommunikation fra forsvarets side om denne mulighed og en bedre udnyttelse af det potentiale, som InterForce tilbud rummer.

- Behov for en fortsat styrkelse af samarbejdet mellem det offentlige og forsvaret.
- Veteranpolitikken initiativ vedrørende veterankortet er problematisk. Det er ikke tydeligt, hvad veteranerne kan bruge veterankortet til. Det er et kort uden indhold.
- Veteranpolitikken initiativ vedrørende kompetencekortet er vigtig, og der er behov for, at de tanker, der ligger bag initiativet, bliver foldet yderligere ud. Det er en opgave, som kun kan løses i samarbejde mellem forsvaret og det øvrige private og offentlige arbejdsmarked.

TEMAER DRØFTET I PLENUM

Oplæggene i panelerne og de efterfølgende gruppedrøftelser gav anledning til, at nedenstående temaer blev trukket frem i plenum. Skriftlige input, som blev afleveret under konferencen er indarbejdet i nedenstående.

Anerkendelse

Der blev givet udtryk for, at veteranerne ikke efterspørger en særstatus, som man fx finder det i USA, men en anerkendelse af at de bliver sendt ud på Danmarks vegne og som redskab til at operationalisere den politik, der er besluttet i Folketinget.

Herudover er anerkendelse af veteranernes kompetencer et vigtigt aspekt. Veteranpolitikken kompetencekort er et middel til at opnå dette. Kompetencekortet kan både bidrage til, at det civile arbejdsmarked bliver opmærksom på de ressourcer, veteranerne kommer med, og at veteranerne selv opdager, hvor mange kompetencer de har.

Forebyggelse

Fokus på fasen før en udsendelse er vigtig i forhold til at forebygge eventuelle senere psykiske efterreaktioner. Der er behov for metoder og mekanismer, der kan bidrage til, at soldater ikke bliver udsendt, medmindre de er psykisk parate til det. Der er desuden behov for at forberede soldaterne mentalt på at klare de udfordringer, de vil møde under en udsendelse – bl.a. gennem mental træning.

De fysisk og psykisk sårede veteraner

Der ses, at der er et behov for i højere grad at kunne tilpasse og fokusere tilbuddene til de fysisk og psykisk sårede veteraner, så de matcher den enkelte veterans behov.

Det er forskelligt, hvad fysisk og psykisk sårede veteraner ønsker i forhold til fremtidig ansættelse i forsvaret. Uanset den enkeltes perspektiv og de faktiske muligheder for fremtidig ansættelse i forsvaret er det vigtigt, at veteranen får klare svar på, hvad fremtidsmulighederne er. Det er desuden vigtigt, at der er en løbende dialog med veteranerne om, hvordan muligheder og ønsker kommer til at gå bedst muligt i spænd med hinanden. Forsvaret har i den forbindelse ansvar for at sikre ro omkring veteranen, indtil han eller hun er afklaret om, hvad det er han eller hun vil med sit liv.

Der er en gruppe af veteraner, der er hårdt belastede, og som har brug for hjælp, men som er vanskelige at få kontakt til. Her er det nødvendigt, at alle omkring den enkelte veteran – kammeraterne, kollegerne, systemet (forsvaret/samfundet) samt de frivillige og faglige orga-

nisationer – bidrager til at få veteranen ud af isolationen og motiveret til at modtage den relevante hjælp. Kendskabet til hinanden lokalt gør, at man også har mulighed for at opfange, når der er noget, der er ved at køre skævt, og så er det vigtigt som kammerat og kollega at være opsøgende.

Støtten til fysisk og psykisk sårede veteraner skal ydes med respekt for den enkelte, så umyndiggørelse undgås.

Enkeltmandsudsendte

Indsatserne på veteranområdet skal være bredt ud, så alle relevante målgrupper er omfattet. Der ses at være en særlig udfordring i forhold til de enkeltmandsudsendte. Erfaringer tyder på, at de ikke i tilstrækkeligt omfang er omfattet af de tilbud, som øvrige udsendte og veteraner får.

De pårørende

Pårørende er forskellige. Det er deres behov for støtte også. Nogen har fx ikke behov for at mødes med andre pårørende til udsendte soldater, men foretrækker i stedet nærheden til det kendte netværk. Andre oplever mødet medigestillede som givende.

Det de pårørende får tilbudt er forskelligt, afhængig af om soldaten bliver udsendt som enkeltmand eller som del af et hold. Der blev givet udtryk for, at tilbuddene til de enkeltmandsudsendte ikke opfylder behovet. Pårørende til soldater, der bliver sendt ud i andre typer af udsendelser – fx som del af hold eller på et af søværnets skibe - tilkendegiver at være tilfredse med de tilbud, de får.

En af de store udfordringer melder sig, når soldaten kommer hjem fra udsendelse, og han eller hun og familien skal finde sammen igen. Det sker på et tidspunkt, hvor begge parter er trætte efter de forudgående måneders anstrengelser. Det kræver tid, og der er behov for information om udfordringerne og redskaber til at håndtere dem, inden man faktisk står i situationen.

Det blev drøftet, hvor ansvaret for støtten til de pårørende ligger – Hvad er forsvarrets ansvar? Og hvad er de pårørendes eget ansvar? Hvordan bliver de netværk og relationer til, som kan støtte op? Og er der barrierer i den danske kultur, som skal overvindes - både af de pårørende og af omgivelserne - hvis omgivelserne uopfordret skal henvende sig og tilbyde støtte?

Børnene blev nævnt som en særlig pårørendegruppe, det er vigtigt at være opmærksom på og gøre noget særligt for – fx ved at tilbyde samtalegrupper.

Koordination og samarbejde mellem forsvaret og den offentlige sektor og på tværs af den offentlige sektor

Samarbejdet og koordinationen på tværs af den offentlige sektor er vigtig for kvaliteten i behandlingen af veteraner med komplekse problemstillinger. Der ses et behov for, at brobygningen mellem forsvaret og den øvrige offentlige sektor fortsat bliver udviklet og intensiveret. Det samme gælder koordinationen omkring den enkelte veterans sag på tværs af den offentlige sektor. Blandt udviklingsområderne blev nævnt øget viden om veteraners forhold i kommunerne.

Det er kendt, at det i dag er 5 – 10 % af de i alt ca. 30.000 veteraner, der har behov for støtte, og Veterancenteret er dimensioneret efter dette. Der blev rejst tvivl om, hvorvidt dette billede også vil holde i fremtiden, eftersom antallet af veteraner er stigende. Også i dette lys ses samarbejdet og koordineringen på tværs af den offentlige sektor at være tiltagende vigtigt, så det sikres, at ressourcerne bliver udnyttet så optimalt som muligt til gavn for veteranerne.

Viden og kommunikation

Kvaliteten i indsatsen er afhængig af, at den bliver udviklet på baggrund af viden og på ikke antagelser og myter. Opgør med antagelser og myter fordrer, at den opnåede viden bliver kommunikeret ud. Der ses at være behov for yderligere fokus på kommunikation – på formidling af viden og formidling af tilbud m.m. Centrale budskaber skal ud til relevante målgrupper.

Det var herudover indtrykket, at kendskabet til veteranpolitikken og politikens initiativer ikke er udbredt tilstrækkeligt. Der blev derfor efterspurgt en kommunikationsindsats på området.

Den frivillige indsats og samarbejdet mellem de frivillige og forsvaret

Det er vigtigt, at det officielle Danmarks indsats bliver suppleret af indsatser, der bygger på en frivillighed – både i form af mindre projekter drevet af enkeltpersoner eller mindre grupper af personer og større indsatser med egentlige organisationer bag.

I den frivillige indsats er kammeratskabet ofte et vigtigt omdrejningspunkt. Det kan både være et frirum, hvor man ikke behøver at forklare noget, og det kan også være der, hvor man får et kammeratligt skub videre.

De professionelle, som veteranerne møder i forsvaret og i den øvrige offentlige sektor, adskiller sig fra de frivillige ved, at det for de professionelle er et "arbejde" at støtte veteranerne, mens det for de frivillige er en "mission". Både de professionelle og de frivillige har deres berettigelse, men der er behov for en tættere dialog.

Hvor forsvarets støtte primært er rettet imod de veteraner, der fortsat er ansat i forsvaret, er det typisk de veteraner, som ikke længere er ansat i forsvaret, som de frivillige har kontakt til. Det blev tilkendegivet, at forsvarets støtte til denne gruppe ikke er tilstrækkelig.

I forhold til den opsøgende indsats blev der gjort opmærksom på, at problemet er størst for de veteraner, der er afgang fra forsvaret. Dem har forsvaret ikke mulighed for at følge, endsi-ge tage direkte kontakt til. Det blev nævnt, at de frivillige her står friere, og at dette i højere grad kunne udnyttes fremadrettet med det formål at motivere veteranerne til at søge hjælp ved forsvaret eller kommunen.

Generelle bemærkninger

Veteranpolitikken bør give samme vilkår for alle veteraner – uanset om de fortsat er ansat eller er afgang fra forsvaret.

Støtten til soldater og anerkendelse af deres arbejde bør også forankres lokalt, hvor også Veterancenterets medarbejdere bør indgå i en koordineret indsats. Ansvar for den lokale indsats pålægges chefen for tjenestestedet, mens Veterancenteret bør varetage en mere overordnet koordinerende rolle.

Program for konferencen "Anerkendelse og Støtte" og deltagerliste

FORSVARSMINISTERIET
DANISH MINISTRY OF DEFENCE

Program for konferencen "Anerkendelse og Støtte"

ANERKENDELSE & STØTTE

- 09.30 – 09.40 Velkomst
- 09.40 – 09.50 Indlæg /v. forsvarsminister Nick Hækkerup
- 09.50 – 10.00 Indlæg /v. forsvarschef Peter Bartram
- 10.00 – 10.15 Evalueringens rammer og afgrænsninger
- 10.15 – 10.40 Pause
- 10.40 – 10.45 Introduktion til paneldrøftelserne
- 10.45 – 11.50 Paneldrøftelse: Veteranpolitikken fra videnproducenternes perspektiv
- 11.50 – 12.35 Frokost
- 12.35 – 13.45 Paneldrøftelse: Veteranpolitikken fra veteranerne og de pårørendes perspektiv
- 13.45 – 14.05 Pause
- 14.05 – 15.15 Paneldrøftelse: Veteranpolitikken fra 'støtternes' perspektiv
- 15.15 – 15.30 Afrunding og orientering om plan og proces for evalueringen

Deltagerliste konferencen "Anerkendelse og støtte" 6. december 2012

Veteraner & Pårørende
Kaptajn Jesper Arendt Petersen, hæren (Paneldeltager) Kaptajn Lasse Galsgaard-Olsen, hæren Korporal Mark Ingemann Peters, hæren Sergent Stephen Ciaran Fagan, hæren Overkonstabel af 1. grad Christian Steffen Richardson, hæren (Paneldeltager) Overkonstabel af 1. grad Oliver Kim Kærlykke, hæren Overkonstabel af 1. grad Dan Pedersen Lading, hæren Premierløjtnant Peter Haack Revald, søværnet Marineoverkonstabel Peter Haack Revald, søværnet Oberstløjtnant Lars Hoffmann, flyvevåbnet (deltog desuden som repræsentant for Flyvertaktisk Kommando) Camilla Rostrup Jack Nielsen Karen Ingemann Peters Katrine Hacke Østergaard (Paneldeltager) Marianne Bonde Mikkel Winsløv Nette Winsløv Vibeke Marie Jensen
Faglige Organisationer
Bent Fabricius, Hovedorganisationen af Officerer i Danmark Carl Henning Johnsen, Hovedorganisationen af Officerer i Danmark Birger Kjer Hansen, Hovedorganisationen for Personel af Reserven Bjarne Ambjørn Kehr, Centralforeningen for Stampersonel Torben Bratved, Centralforeningen for Stampersonel Ole Kjær Poulsen, Centralforeningen for Stampersonel Flemming Vinther, Hærens Konstabel- og Korporalforening Michael T. Jensen, Hærens Konstabel- og Korporalforening og Familienetværket Åse Lindman, Hærens Konstabel- og Korporalforening Lisbeth Brixen Nielsen, Hærens Konstabel- og Korporalforening
Frivillige Organisationer
Bjarne Hesselberg, De Blå Baretter Peter Kragh Nielsen, De Blå Baretter Niels Bannergaard, De Blå Baretter Jan Brun Andersen, Fonden Danske Veteranhjem og Danske Soldater- og Marineforeningers Fællesråd Carl Bratved, Fonden Danske Veteranhjem Lars Boe Nielsen, Fonden Danske Veteranhjem (Paneldeltager) Peter H. Lynard, Folk & Sikkerhed Jan S. Norgaard, InterForce Per Møller Henriksen, KFUM Soldatermission Bjarke Friis, KFUM Soldatermission Søren Andersen, KFUM Soldatermission Ann-Christina H. Salquist, Soldaterlegatet Thore Clausen, Soldaterlegatet Steen Vig Jørgensen, Støt Soldater & Pårørende Merete Kuhlmann, Støt Soldater & Pårørende

Paneldeltager og andre
Bankdirektør og konsul Peter Vinther Christensen (Paneldeltager) Cand. mag. og statistiker Bo Andersen Ejdesgaard, Center for Selvmordsforskning (Paneldeltager) Ph.D. Cecilie Dohlmann Weatherall, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd – SFI (Paneldeltager) Videnskabelig assistent Ane Glad, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd – SFI (Paneldeltager) Antropolog og ekspertisechef Gertrud Øllgaard, NIRAS
Ressortministerier
Chefkonsulent Susanne Beck Petersen, Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse Chefkonsulent Anne Elkjær, Ministeriet for Børn og Undervisning Faglig chef Pernille Hershøj, Arbejdsskadestyrelsen, Beskæftigelsesministeriet Specialkonsulent Annemette Juul Jørgensen, Arbejdsskadestyrelsen, Beskæftigelsesministeriet Faglig leder Jens Mogensen, VISO, Social- og Integrationsministeriet
Forsvarets Myndigheder
Kontorchef Anders Jacobsen, Forsvarsministeriet Major Christian Lippert, Forsvarsministeriet Major Christian Enghusen Poulsen, Forsvarsministeriet Orlogskaptajn Martin Bastrup, Forsvarsministeriet Major Anne Britta Kolding, Hjemmeværnskommandoen Generalmajor Per Ludvigsen, Forsvarskommandoen Kommandør Henrik Ryberg, Forsvarskommandoen Oberstløjtnant Kristian Malver, Forsvarskommandoen Major Jesper Strøyer, Forsvarskommandoen Kaptajn Christian B. Aarhus, Forsvarskommandoen Kaptajn Mogens Vester, Forsvarskommandoen Chefkonsulent Karen Dons Blædel, Forsvarskommandoen Specialkonsulent Berit Christensen, Forsvarskommandoen Fuldmægtig Maria Bingen, Forsvarskommandoen Major Søren Østergaard, Hærens Operative Kommando, Livgarden Major Tommy Rasmussen, Hærens Operative Kommando, Gardehusarregimentet Kaptajn Brian Villsen, Hærens Operative Kommando, Jydske Dragonregiment (Paneldeltager) Kaptajn Lasse Kampmann, Hærens Operative Kommando Kaptajn Ole Tang, Hærens Operative Kommando Orlogskaptajn Anders Lønne Christiansen, Søværnets Operative Kommando Kaptajnløjtnant Christian Sandvei, Søværnets Operative Kommando Generallæge Erik Darre, Forsvarets Sundhedstjeneste Stabslæge af 1. grad Søren Worm-Petersen, Forsvarets Sundhedstjeneste Oberst Jens Kåre Byrnak, Veterancenteret Kommandørkaptajn John Boye Rasmussen, Veterancenteret Chefpsykolog Vibeke Schmidt, Veterancenteret Kontorchef Birgitte Rasmussen, Veterancenteret Chef for Videncenteret, Mette Bertelsen, Veterancenteret (Paneldeltager) Specialkonsulent Dorthe Martinussen, Veterancenteret Fuldmægtig Signe Rikstrup Jensen, Veterancenteret (Paneldeltager) Hærprovst, Thomas Hansen Beck, værnspæsterne

Baggrundsrapport

Evaluering af veteranpolitikken

NIRAS

FORSVARSKOMMANDOEN

Maj 2013

PROJEKT

Evaluering af veteranpolitikken

Forsvarskommandoen

NIRAS A/SSortemosevej 19
3450 Allerød

CVR-nr. 37295728

Tilsluttet FRI
www.niras.dk

T: +45 4810 4200

F: +45 4810 4300

E: niras@niras.dkE: ger@niras.dk

INDHOLD

1	Indledning	1
1.1	Indhold	1
2	Tre perspektiver på veteranpolitikken	3
3	Veteranpolitikens betydning	4
4	Anerkendelse	5
4.2	Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes.....	5
4.3	Der udstedes kompetencekort	7
4.4	Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles.....	8
4.5	Veterankort som legitimationsbevis udstedes.....	9
5	Støtte og forebyggelse.....	11
5.2	Styrket indsats for fysisk sårede	11
5.3	Psykisk sårede veteraners behandling styrkes	13
5.4	Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes.....	14
5.5	Veteraner bliver en del af målgruppen for Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO).....	15
5.6	Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold.....	16
5.7	Kammeratstøtte forbedres.....	18
5.8	Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges.....	19
6	Kontakt og kommunikation.....	21
6.2	Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere	21
6.3	Opsøgende indsats overfor tidligere ansatte veteraner styrkes.....	22
6.4	Én indgang til web-baseret information.....	24
6.5	Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning	25
7	Nye enheder	27
7.2	Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende	27
7.3	Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer.....	29
7.4	Der oprettes et videntcenter	30
8	Initiativ uden for tema	31
8.1	Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges.....	31

1 INDLEDNING

I oktober 2010 blev Danmarks veteranpolitik "Anerkendelse og Støtte" offentliggjort. Målet med veteranpolitikken er at sætte rammerne for, hvordan samfundet bedst anerkender veteranernes indsats og støtter dem, når der er behov for det. Som en del af veteranpolitikken blev der udpeget 19 konkrete initiativer, der har til formål at supplere de eksisterende tilbud og bidrage til anerkendelsen og støtte af danske veteraner.

Det fremgår af veteranpolitikken, at den skal evalueres efter to år. Forsvarskommandoen og Forsvarsministeriet har i den forbindelse tilrettelagt et evalueringsforløb, der giver de indsigter, som danner grundlag for en vurdering af veteranpolitikken og dens konkrete initiativer. Evalueringens hovedformål er:

At afdække hvorvidt hensigten med de 19 initiativer er nået, herunder om der er målgrupper eller særlige problemstillinger, som ikke favnes i tilstrækkeligt omfang. Med "hensigten" refereres til de overordnede målformuleringer, der er udtrykt for hvert initiativ i veteranpolitikken.

Evalueringens genstandsfelt er de 19 initiativer, som involverer og er målrettet en række forskellige aktører. Disse initiativer dækkes under fire overordnede temaer: Anerkendelse, Støtte og forebyggelse, Kontakt og kommunikation, og Nye enheder. Dertil kommer initiativet "Udsendelsens påvirkning af partnere og børn undersøges", som falder uden for ovenstående temaer.

I forbindelse med evalueringen er der af Forsvarsministeriet nedsat en evalueringsgruppe med veteranpolitikens interessenter og et evalueringssekretariat. NIRAS har bistået sekretariatet med: en kvantitativ brugerundersøgelse blandt et repræsentativt udsnit af veteraner og pårørende, kvalitative interviews med veteraner med særlige behov samt deltaget i tilrettelæggelse og gennemførelse af to drøftelser med evalueringsgruppen.

1.1 Indhold

Denne rapport sammenfatter resultaterne fra evalueringens delelementer. Rapporten fungerer som baggrundsmateriale for den evalueringsrapport, som udarbejdes af veteranpolitikens evalueringssekretariat. For uddybende forklaringer og beskrivelse af data og metoder, henvises til evalueringens enkelte dele, som er underbilag til denne rapport.

Rapporten giver først en kort oversigt over de tre forskellige grupper af aktører og perspektiver, som indgår i evalueringen af veteranpolitikken. Dernæst opsummeres, for hver af disse grupper, veteranpolitikens overordnede betydning for anerkendelse og støtte af veteraner. Rapporten sammenfatter derefter evalueringens resultater for hvert af de 19 initiativer. Præsentationen af de enkelte initiativer er inddelt i de fire overordnede temaer: Anerkendelse, Støtte og forebyggelse, Kontakt og kommunikation og Nye enheder. Endeligt sammenfattes evalueringens resultater for initiativet "Udsendelsens påvirkning af partner og

børn undersøges” under Initiativ uden for tema, da det som nævnt falder uden for de fire hovedtemaer.

2 TRE PERSPEKTIVER PÅ VETERANPOLITIKKEN

Den samlede evaluering danner grundlag for at evaluere veteranpolitikken ud fra tre forskellige perspektiver:

2.1.1 *Udbyderne*

Dækker over forsvarets myndigheder samt øvrige ressortministerier, der udbyder veteranpolitikens initiativer. Data på denne gruppe stammer fra:

- *Afrapportering på veteranpolitikens initiativer* – Opsamling på udbydernes og de frivillige og faglige organisationers skriftlige afrapportering, udarbejdet af evalueringssekretariatet. Her er det data fra udbydernes afrapportering, der er benyttet.

Da denne gruppe kun har afrapporteret på de enkelte initiativer, vil der ikke blive opsamlet overordnede pointer for gruppen under hver temaoverskrift.

2.1.2 *Veteraner og deres pårørende*

Dækker over veteranpolitikens hovedmålgruppe: veteraner og deres pårørende. Data på denne gruppe stammer fra:

- *Brugerundersøgelse* – Spørgeskemaundersøgelse blandt et repræsentativt udsnit af danske veteraner og deres pårørende, gennemført og afrapporteret af NIRAS.
- *En kvalitativ indsigt fra to danske veteranhjem* – Kvalitative interviews med veteraner med særlige behov, som udgør en mindre del af veterangruppen. Interviewene blev gennemført og afrapporteret af NIRAS.

2.1.3 *Interessenterne*

Dækker over evalueringsgruppens repræsentanter. Data på denne gruppe stammer fra:

- *Sammenfatning af 1. drøftelse i evalueringsgruppen og Sammenfatning af 2. drøftelse i evalueringsgruppen* – Sammenfatninger af de to drøftelsesrunder blandt repræsentanter fra udbydere samt frivillige og faglige organisationer. Sammenfatningerne er udarbejdet af NIRAS.
- *Afrapportering på veteranpolitikens initiativer* – Opsamling på udbydernes og de frivillige og faglige organisationers skriftlige afrapportering. Afrapporteringen er udarbejdet af evalueringssekretariatet. Her er det data fra de frivillige og faglige organisationer, der er benyttet.

3 VETERANPOLITIKKENS BETYDNING

Overordnet set er veteranpolitikken blevet taget rigtig godt imod blandt de forskellige målgrupper og interessenter. Evalueringen viser samlet set, at veteranpolitikken opleves som betydningsfuld, og at den på mange områder har været med til at imødekomme de ønsker, der har været, om støtte og anerkendelse af de danske veteraner.

Da politikken som bekendt kun er to år gammel, er det særligt vurderingen af politikkens og initiativernes formål, man bør hæfte sig ved. De fleste initiativer er nye og endnu under udvikling, hvilket vanskeliggør en fyldestgørende vurdering af målopfyldelse og kendskab. Der er således en del af initiativerne, der har behov for videreudvikling, tilpasning og udbredelse af kendskab. Ingen initiativer anses dog for at være overflødige, på trods af at enkelte opleves som uhensigtsmæssigt udført.

3.1.1 *Veteraner og pårørende*

Veteraner og deres pårørende bakker samlet set op om veteranpolitikken og oplever, at såvel politikken som dens initiativer er vigtige. Sammenlagt mener 94 % af veteranerne og 95 % af de pårørende, at det er vigtigt eller meget vigtigt, at der er en veteranpolitik. Enkeltvis anses formålene med initiativerne også alle for vigtige. Vurderet på en skala fra 1-10, er der således ingen initiativer, der scorer under 7 i gennemsnit. Særligt vigtig vurderes indsatsen for at støtte fysisk og psykisk sårede veteraner.

De veteraner med særlige behov, der har bidraget til evalueringen, kæmper enten med psykiske skader eller har gjort det. Flere lider af forskellige former for social fobi og kan ikke overskue at være blandt mange eller fremmede mennesker. Det at skulle deltage i undersøgelsen er derfor noget, som kræver mange kræfter. Deres bidrag vidner om, hvor meget veteranpolitikken betyder, og hvor vigtigt det er for dem, at der er kommet fokus på området. På trods af en kritisk holdning til flere initiativers udførelse er holdningen generelt, at det er de rigtige steder, der bliver sat ind.

3.1.2 *Interessenter*

Helt overordnet er der en fornemmelse af, at veteranpolitikken i sig selv er et vigtigt bidrag til anerkendelse af danske veteraner. Veteranpolitikken betragtes som et vigtigt middel til mere effektivt at få sat fokus på arbejdet med at støtte og anerkende veteraner.

4 ANERKENDELSE

Et af veteranpolitikkenes overordnede formål er, at veteraner skal anerkendes for deres indsats. Fire af veteranpolitikkenes 19 initiativer sætter særligt fokus på denne anerkendelse.

4.1.1 *Veteraner og pårørende*

Veteranerne er generelt positive i deres vurdering af den samlede anerkendelse. Således mener 56 % af veteranerne, at de "i nogen grad" anerkendes for deres indsats, og 21 % at det er "i høj grad". Der er dog også en gruppe på 18 %, som mener, at det kun sker i mindre grad, og 3,5 % mener slet ikke, det sker. De pårørende oplever overordnet set, at veteranerne bliver lidt mindre anerkendt, end veteranerne selv gør, og vurderer samtidig også vigtigheden af initiativerne under anerkendelse højere end veteranerne.

For veteranerne i den kvalitative interviewrække forbindes anerkendelse i høj grad med støtte, og en øget anerkendelse bliver således set som en følge af, at de modtager den støtte, de har brug for. Der bliver i denne gruppe ofte refereret til politikere eller personer, som gør en særlig stor indsats for at støtte veteranerne, og på den måde har anerkendt dem for deres indsats.

4.1.2 *Interessenter*

Under drøftelserne debatteredes særligt den brede samfundsmæssige anerkendelse, hvor veteranerne anerkendes for deres udsendelse i den bredere befolkning. Denne anerkendelse forbindes med respekten for veteranernes indsats og kompetencer. Flere interessenter fremhæver, at veteranpolitikken i sig selv er et skridt i den rigtige retning, på linje med flagdagen for Danmarks udsendte og monumentet for Danmarks internationale indsats siden 1948. Denne form for anerkendelse handler om, at veteranerne ikke kun anerkendes for den indsats, de personligt har ydet, eller den indsats de har ydet for forsvaret som arbejdsplads, men den, de har ydet for det danske samfund. Der drøftes bl.a. hvilken betydning afsenderen af veteranpolitikken har, og om ansvaret for flagdagen kan overlades til kommunerne rundt omkring i landet.

4.2 Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes

Formål: At anerkende de kompetencer veteranerne har opbygget under uddannelsen i forsvaret og siden styrket i missionsområdet. Det sker bl.a. ved, at veteraner, der søger studie- eller uddannelsesvejledning, møder anerkendelse for og indsigt i deres kompetencer.

4.2.1 *Udbydere*

Det er Ministeriet for Børn og Undervisnings vurdering, at der er etableret fornuftige og holdbare samarbejdsrelationer mellem voksenuddannelsesinstitutionerne og forsvaret om afklaringsforløb og uddannelsesforløb. Det samme gælder samarbejdsrelationerne mellem uddannelsesvejlednings- og studievalgs-

centre og forsvaret for så vidt angår vejledningsinitiativer for de relevante målgrupper. Hærens Operative Kommando bemærker, at det inden for de senere år kun er få veteraner, der ikke tilbydes kontrakt med forsvaret. Derfor er antallet af veteraner, der benytter de tilbud, der udbydes i rammen af akklimatiserings- og reintegrationsforløbene¹, begrænset.

4.2.2 *Veteraner og pårørende*

Realkompetencevurderingen vurderes som lidt mindre vigtig end de andre initiativer under temaet anerkendelse. I forhold til oplevelsen af relevans for brugerne ligger alle initiativer under anerkendelse generelt lavere end de øvrige initiativer – dette gælder også for realkompetencevurderingen. Næsten halvdelen af de adspurgte veteraner mener ikke, at det er relevant for dem. Mindre end 15 % af veteranerne, som mener, at det er relevant for dem, kendte dog initiativet nogenlunde godt eller godt inden undersøgelsen. Blandt de veteraner, som kender initiativet, er der relativ god tilfredshed med det, og det er således under 5 %, der mener, at det slet ikke lever op til formålet. Her vurderer de fleste, at det ”i nogen grad” eller ”i mindre grad” lever op til sit formål, imens kun 10 % mener, at det er ”i høj grad”. For de pårørende opleves initiativet som lidt vigtigere. Det er dog samtidig også det mindst kendte initiativ under anerkendelse for de pårørende. Blandt dem, der kender til initiativet, er tilfredsheden en del mindre, idet hele 37 % mener, at det ”slet ikke” lever op til sit formål.

Generelt kan det siges, at kendskabet til initiativet også er en udfordring i forhold til veteranerne med særlige behov. De mindes ikke, at de har hørt om initiativet. Dette hænger formentlig sammen med, at de fleste ikke står til rådighed for arbejdsmarkedet på grund af de mén, udsendelsen har afstedkommet. Præsenteret for formålet med initiativet er veteranerne generelt positive over for idéen. Her bliver det nævnt, at det ville være godt, hvis det bliver tilbudt, så snart man er klar til at komme i gang efter en psykisk skade, så man får mulighed for at komme videre og ikke går i stå igen.

4.2.3 *Interessenter*

Det påpeges, at indsatsen på nuværende tidspunkt ikke foretages fra centralt hold, men at arbejdet med realkompetencevurdering af veteraner bliver lagt ud til de enkelte skoler og uddannelsesinstitutioner. Der er enighed om, at dialogen med uddannelsesinstitutionerne omkring realkompetencerne fungerer fint. Dog fremhæves det, at initiativet kræver fortsat fokus, og at udviklingen bør foregå på uddannelsesinstitutionernes præmisser, fordi det er dem, der, som den modtagende part, kan lave realkompetencevurderingen. Det pointeres, at et af problemerne er, at det er op til veteranerne selv at opsøge indsatsen, hvilket bliver anset for problematisk, når deres kendskab til initiativet samtidig er begrænset. Her foreslås det, at realkompetencevurderingen skal tilbydes mere direkte, så

¹ I forsvaret arbejder man systematisk på at klæde veteranerne på til at komme tilbage på job- og uddannelsesmarkedet gennem kompetence- og karriereafklaring. Det sker som led i de forløb, der bliver gennemført i umiddelbar forlængelse af hjemkomst fra udsendelse i en international operation – de såkaldte akklimatiserings- og reintegrationsforløb.

veteranerne opfordres til at få lavet vurderingen. Endelig betones det også, at ansvaret for initiativet bør placeres tydeligt.

4.3 Der udstedes kompetencekort

Formål: At veteranerne bliver anerkendt for de kompetencer, de får gennem udsendelse. Det er endvidere formålet at lette vilkårene for meritering, når veteraner søger om optagelse på uddannelser i det offentlige uddannelsessystem, samt at øge veteranernes muligheder for ansættelse på arbejdsmarkedet.

4.3.1 *Udbydere*

Initiativet ses ikke som færdigudviklet endnu, men det anses, særligt af hæren, som er det værn, der indtil nu har stået for hovedparten af udsendelserne, for et potentielt meget værdifuldt redskab for veteranerne i forbindelse med job- og uddannelsessøgning. Kompetencekortet vurderes til at have mindre værdi for veteraner, der har været udsendt fra flyvevåbnet og søværnet. Enkelte elementer ses dog at kunne nyttiggøres også for veteraner fra disse to værn.

4.3.2 *Veteraner og pårørende*

Initiativet bliver af veteranerne vurderet som lidt vigtigere end realkompetencevurderingen. Det bliver samtidig anset for det mest relevante initiativ under anerkendelse. Mere end 40 % svarer, at det i "nogen grad" eller i "høj grad" er relevant for dem. Flere ansatte veteraner ved forsvaret end ikke-ansatte veteraner ser kompetencekortet som relevant, hvilket står i kontrast til interessenternes og veteranerne i de kvalitative interviews vurdering af, at det vil være mere relevant for veteraner, der ikke længere er ansat i forsvaret. Blandt de pårørende er der dårligt kendskab til initiativet, og under 10 % erklærer, at de kender det "godt" eller "nogenlunde".

Ligesom det er tilfældet med realkompetencevurderingen er der stort set intet kendskab til initiativet blandt veteranerne med særlige behov, hvilket, som før nævnt, kan skyldes, at de grundet deres skade står uden for arbejdsmarkedet og dermed også for initiativets direkte målgruppe. Det betyder dog ikke, at initiativet opleves som betydningsløst. Som nævnt ser denne gruppe veteraner særligt initiativet som positivt for dem, der ikke har en civil uddannelse, og som gerne vil bruge forsvaret som springbræt til at komme videre i arbejdslivet.

4.3.3 *Interessenter*

Generelt opleves det, at kompetencekortet er i god gænge, men det er samtidig en observation, at det er et emne, som skal vedligeholdes. Dette kræver fokus samt forstsat justering efter tilbagemeldinger og erfaringer. Det er desuden interessenternes vurdering, at der skal sørges for, at der findes en organisatorisk struktur, som kan understøtte initiativet. Det påpeges, at der mangler udbredelse og kendskab til kortet internt i forsvaret, særligt hos søværnet og flyvevåbnet, men også i samfundet generelt. Det pointeres derudover, at kortet ofte er vigtigere for unge veteraner, som ikke har været ude på arbejdsmarkedet endnu, mens ældre

veteraner, der enten har taget orlov fra deres arbejde, har en civil uddannelse eller fortsat er ansatte ved forsvaret formentlig ikke har brug for at dokumentere deres kompetencer på samme måde.

4.4 **Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles**

Formål: At psykisk sårede veteraner bliver anerkendt på lige fod med veteraner med fysiske skader ved tildeling af Forsvarets Medalje for Sårede i Tjenesten.

4.4.1 *Udbydere*

Formålet ses opfyldt, idet Forsvarets Medalje for Sårede i Tjenesten nu også bliver uddelt til psykisk sårede. Betingelsen for at få medaljen er, at man har en psykisk skade, som er anerkendt af Arbejdsskadestyrelsen med en mén grad. Skaden skal være opstået som følge af ophold i mission eller som resultat af et alvorligt uheld eller en risikofyldt indsats.

4.4.2 *Veteraner og pårørende*

Både veteraner og pårørende angiver, at ligestilling af fysisk og psykisk sårede er det vigtigste initiativ under anerkendelse. Samtidig er det det initiativ, som færrest ser som relevant for sig selv, og det er således under 50 % af både pårørende og veteraner, der anser det for relevant. Dette hænger godt sammen med, at det er et fåtal af veteranerne, som pådrager sig psykiske skader under udsendelsen. Kendskabet til initiativet er relativt godt i forhold til de øvrige initiativer under anerkendelse. Her er det 35 % af veteraner og 32 % af pårørende, som slet ikke kender initiativet, mens henholdsvis 21 % og 11 % svarer, at de kender det godt. Veteraner ansat ved forsvaret kender initiativet markant bedre end de ikke-ansatte. Tilfredsheden med initiativet er højt blandt veteranerne, og det er således kun 7 %, der mener, at det "slet ikke" opfylder sit formål, mens 61 % mener, at det sker "i nogen grad" eller "i høj grad". Tilfredsheden er endnu større blandt de pårørende, hvilket primært ses ved, at ingen mener, at det ikke opfylder formålet.

Veteranerne med særlige behov, som for de flestes vedkommende selv er psykisk sårede, giver alle udtryk for, at det er et meget vigtigt og relevant initiativ. Medaljen er især vigtig som anerkendelse af, at deres situation skyldes udsendelsen. Mange af de psykisk sårede føler sig mistænkeliggjort og lægger vægt på, at den kontante erstatning ikke er det vigtige for dem, men at det vigtige er, at der skabes opmærksomhed omkring de psykiske skader. Flere er dog i tvivl om, hvornår man kan få medaljen, og nogle har aldrig hørt om den. Dem, der ved, at medaljen først kan tildeles, når ens psykiske lidelse bliver anerkendt som en arbejdsskade, er stærkt utilfredse, og de argumenterer for, at den bør tildeles allerede ved diagnosticeringen af PTSD, samt at medaljen bør kunne tildeles for andre psykiske diagnoser end PTSD – fx angst eller stress. Nogle foreslår i den sammenhæng at indføre den "norske model", hvor der er omvendt bevisførelse – altså at det er op til forsvaret at bevise, at de psykiske mén ikke skyldes udsendelsen og ikke omvendt.

4.4.3 *Interessenter*

Alle interessenter er enige om, at anerkendelsen og ligestillingen af fysisk og psykisk sårede er meget vigtig, og at det er et initiativ, der er i god gænge. Ændring af 6 måneders reglen for anerkendelse og godkendelse af psykiske arbejdsskader ses som et væsentligt bidrag til denne udvikling. Det nævnes, at der generelt er stort fokus på de psykisk sårede, og at de sætter pris på anerkendelse af deres skade. De psykisk sårede soldater, som modtager en medalje, bliver beskrevet som glade for anerkendelsen, og kun få har takket nej til udmærkelsen.

4.5 **Veterankort som legitimationsbevis udstedes**

Formål: At dokumentere og anerkende, at veteraner har gennemført international tjeneste.

4.5.1 *Udbydere*

Veterankortet bliver sendt til alle, der er berettiget til det, dvs. nuværende som tidligere medarbejdere i forsvaret der har været udsendt i internationale operationer. Det vurderes derfor, at initiativet når ud til de relevante målgrupper. Kortet har samlet set haft en svær opstart og anvendes for størstedelen af veteranerne ikke. Årsagerne hertil vurderes bl.a. at være:

- Den manglende forståelse af veterankortets rolle som en andel af den samlede anerkendelse af veteraner.
- At den håndgribelige anvendelighed pt. begrænser sig til rabataftaler, der for en stor del ligner rabataftaler, der allerede eksisterer for ansatte i forsvaret.
- Den manglende generelle effekt og anvendelsesmulighed af kortet.
- Den manglende mulighed for at kunne legitimere sig som veteran med kortet og derigennem modtage anerkendelse for sin indsats.

4.5.2 *Veteraner og pårørende*

Veterankortet vurderes af veteranerne som det mindst vigtige af anerkendelsesinitiativerne. Samtidig er veterankortet klart det initiativ, der er størst kendskab til blandt anerkendelsesinitiativerne, og ca. 20 % af veteranerne svarer således, at de slet ikke kendte til kortet, mens ca. 40 % svarer, at de kendte det godt. Initiativet opnår relativ lav tilfredshed, da knap 17 % af de adspurgte veteraner slet ikke mener, at det opfylder sit formål. Der er dog næsten 50 %, som mener, at det opfylder formålet "i nogen grad" eller "i høj grad". Det gælder yderligere, at flere af de veteraner, der ikke er ansat i forsvaret, er positive over for veterankortet, end det er tilfældet for de veteraner, der er ansat i forsvaret. De pårørende vurderer initiativet til ca. samme grad af målopfyldelse som veteranerne, 50 %, men de har betydeligt dårligere kendskab til det. Over 55 % af de pårørende svarer således, at de "slet ikke" kendte til initiativet, i forhold til lidt under 20 % af

veteranerne. Det manglende kendskab kan yderligere spores i tvivlen om, hvorvidt initiativet lever op til sit formål, idet næsten 20 % svarer, at de ikke ved det.

Også blandt de veteraner, der har særlige behov, er der generelt godt kendskab til veterankortet. Med en enkelt undtagelse husker alle, at de har modtaget det. Dette til trods hersker der stadig stor skepsis i forhold til kortet, og ingen ved rigtig, hvad de skal bruge det til. De fleste er klar over, at kortet giver rabatter til forskellige butikker. Denne rabat bliver dog set som tilfældig og overflødig. At rabatten på kortet virker tilfældig, er med til at skabe ringeagtelse omkring kortet. Selve idéen om et veterankort tiltaler generelt veteranerne, men der er bred enighed om, at kortet skal kunne andre ting, hvis det skal fungere. Blandt forslagene til, hvad det skal kunne, er rabat på medicin for psykisk sårede og billigere offentlig transport. Helt lavpraktisk pointeres det også, at der bør medfølge en liste over kortets funktioner, når veteranerne modtager det.

4.5.3 *Interessenter*

Der bliver blandt interessenterne lagt vægt på, at veterankortet har fået en rigtig dårlig start, bl.a. pga. dårlig kommunikation omkring dets formål, og at det har været med til at give det et dårligt ry. Kortet fungerer derfor ikke efter hensigten, og der hersker tvivl om, hvad formålet med det helt præcist er. Der er konsensus om, at der bør skabes klarhed omkring kortets funktion. Når det er besluttet, hvad det præcist skal kunne, bliver det pointeret, at det skal kommunikeres tydeligt ud til veteranerne og det omgivende samfund. Generelt er der enighed om, at kortets værdi bliver større, når samfundet begynder at få kendskab til det. Det vurderes dog, at det vil kræve et stort arbejde såvel som mange ressourcer at gøre det ordentligt. Derfor er der også uenighed i evalueringsgruppen på dette punkt, og der argumenteres både for at nedlægge kortet og for at give det tid til at vokse.

5 STØTTE OG FOREBYGGELSE

Et afgørende formål med veteranpolitikken er, at veteraner og pårørende skal støttes, når der er behov for det. Støtten er derfor også et bærende element i veteranpolitikken, hvor syv af de 19 initiativer falder under temaet støtte og forebyggelse.

5.1.1 *Veteraner og pårørende*

Både veteraner og pårørende er forholdsvis positive i deres vurdering af den samlede støtte til de veteraner, der har behov for det. Resultaterne viser, at 50 % af både veteraner og pårørende svarer, at veteranerne "i nogen grad" bliver støttet, når der er behov, mens 24 % af veteranerne og 16 % af pårørende svarer "i høj grad". Igen er veteranerne dermed en smule mere positive i deres vurdering end de pårørende. 18 % af veteranerne og 23 % af de pårørende angiver, at det sker "i mindre grad", og 2-3 % af begge grupper mener slet ikke, at det sker. Seks af de syv initiativer under området for støtte og forebyggelse ligger over det samlede gennemsnit for vigtighed for alle initiativerne, hvilket peger på, at støtte og forebyggelse anses for et meget vigtigt tema i veteranpolitikken. Samtidig bliver de initiativer, der retter sig direkte mod støtte af fysisk og psykisk sårede veteraner, anset for klart vigtigst.

Alle de interviewede veteraner med særlige behov er enige om, at det er vigtigt, at forsvaret støtter det personel, de udsender til verdens brandpunkter - både før, under og efter udsendelsen. Meget naturligt ligger fokus for denne gruppe især på støtte af psykisk sårede veteraner, da netop psykiske skader er et fællestræk for flertallet af disse veteraner. Samtidig fremhæver også fysisk sårede, at de psykisk sårede er dem, der i særlig høj grad har brug for yderligere støtte.

5.1.2 *Interessenter*

Der er udbredt enighed om, at der overordnet set er sket rigtig meget i forhold til at støtte veteraner med psykiske skader. Derudover bliver det ikke nødvendigvis set som et problem, at der ikke er et udbredt kendskab til initiativerne under dette tema, da de fleste initiativer her er målerettet veteraner, som enten fysisk eller psykisk såres under deres udsendelse, hvilket fortsat kun er en mindre gruppe. Et forhold, som bliver nævnt flere gange, er, at psykiske skader kan opstå lang tid efter udsendelsen. Det pointeres derfor, at den psykologiske og psykiatriske indsats for veteranerne skal være gearet til at håndtere de psykiske skader, når de dukker op, og man vurderer derfor, at der ikke nødvendigvis kan nedrustes på området i perioder, hvor forsvaret har færre udsendelser.

5.2 **Styrket indsats for fysisk sårede**

Formål: At veteraner med fysiske skader får en yderligere styrket behandling og genoptræning af høj faglig kvalitet på Rigshospitalet. Initiativet har desuden til formål at give indlagte veteraner på Rigshospitalet mulighed for samtaler med forsvarets psykologer samt at støtte veteranerne i at opretholde et aktivt sportsliv.

5.2.1 *Udbydere*

Det er oplevelsen, at initiativet og den medfølgende bevilling har stimuleret til fast samarbejde og opbygning af nye strukturer på Rigshospitalet, som det ellers havde været svært at presse ind i en stramt prioriteret hverdag. Bevillingen har desuden muliggjort hurtigt iværksatte, kontinuerlige behandlingsforløb, særlige træningstiltag og konsolidering af nyere behandlingsmetoder og kirurgiske rutiner. Det vurderes, at rehabiliteringen bliver gennemført smidigt og individualiseret, og det fremhæves, at det er muligt at følge behandlingen op efter den enkelte veterans eventuelle overgang til civil liv. De sårede veteraner har gentagne gange udtrykt, at kontinuiteten i deres behandlingsforløb på Rigshospitalet har givet dem en tryghed i en ændret personlig situation. Fra kontakter til udlandet er det samtidig indtrykket, at behandlingen af tilskadekomne soldater i 2013 står mål med bedste internationale standard.

I forhold til sportsproteser og -kørestole vurderes initiativet at have en positiv indflydelse på veteranernes mulighed for at fortsætte et aktivt sportsliv. Den beskedne udnyttelse af initiativet frem til nu vurderes at skyldes, at en stor gruppe veteraner allerede gennem Soldaterlegatet var forsynet med sportsproteser, før initiativet blev iværksat. Der er endvidere truffet en principiel afgørelse i Ankestyrelsen om, at der er hjemmel i Serviceloven til at tilbyde sportsproteser som personligt hjælpemiddel i særlige tilfælde.

I forhold til militærpsykologer på Rigshospitalet er det oplevelsen, at der er brug for tid, før den indgåede aftale vil være fuldt indarbejdet. Samtidig er antallet af indlagte på Rigshospitalet faldet. Det er derfor opfattelsen, at der er behov for flere erfaringer på området, før der kan siges noget om, hvorvidt initiativet lever op til sit formål.

5.2.2 *Veteraner og pårørende*

Initiativet ligger i top i forhold til kendskab, idet kun 13 % angiver, at de "slet ikke" kendte til initiativet, og 33 %, at de kun kendte det "mindre godt". Igen er det de ansatte veteraner ved forsvaret, som kender initiativet bedst. De pårørende har et noget dårligere kendskab til initiativet, idet 26 % slet ikke kender til det. Ikke overraskende ser relativt få sig selv som målgruppe for initiativet, hvor 59 % angiver, at det "slet ikke" er relevant for dem, og kun 16 % "i høj grad". Veteraner ansat ved forsvaret oplever i højere grad initiativet som relevant end ikke-ansatte. I forhold til tilfredshed ligger initiativet i top med 80 %, der mener, at formålet opfyldes "i nogen grad" eller "i høj grad". Her er de pårørende lidt mindre tilfredse, og kun 26 % mener således, at initiativet "i høj grad" opfylder formålet, mod 40 % af veteranerne. Til gengæld er der ingen pårørende, der slet ikke mener, at det opfylder formålet.

Alle veteraner med særlige behov er enige om, at det er vigtigt at støtte de fysisk sårede veteraner. Der er generelt konsensus om, at det er 'nemmere' at være fysisk skadet end psykisk skadet, fordi skaden er mere håndgribelig, idet den er

synlig og derfor også lettere kan håndteres. Den styrkede indsats i forhold til fysisk såredes behandling og genoptræning betragtes som vellykket og god.

5.2.3 *Interessenter*

Der er enighed om, at indsatsen for de stærkt fysisk sårede fungerer efter hensigten, hvorimod nogle fremhæver, at de lettere fysisk sårede ikke har samme opmærksomhed, selvom det burde være en lettere opgave at støtte dem. Den bedre støtte til de fysiske skader tilskrives også Soldaterlegatet. Det er desuden en generel vurdering, at den styrkede indsats for de fysisk sårede på Rigshospitalet har været en succes.

5.3 **Psykisk sårede veteraners behandling styrkes**

Formål: At styrke behandlingen af psykisk sårede veteraner.

5.3.1 *Udbydere*

Samarbejdet behandlingsstederne imellem samt samarbejdet mellem behandlingsstederne og forsvaret vurderes til at fungere tilfredsstillende, og der er iværksat initiativer med henblik på yderligere forbedringer og øget samarbejde. Initiativet vurderes som godt og relevant og sikrer, at der opnås kontakt med relevante grupper af veteraner.

5.3.2 *Veteraner og pårørende*

Initiativet er blandt de bedst kendte under temaet, både blandt veteraner og pårørende, og det er således lidt under halvdelen af alle veteraner, der kender det "godt" eller "nogenlunde", imens kendskabet er noget lavere hos de pårørende. Igen er det de ansatte veteraner ved forsvaret, der kender initiativet bedst. Initiativet er det, som flest finder relevant under temaet Støtte og forebyggelse. Således svarer 20 % af veteranerne, at det "i høj grad" er relevant for dem, mens dette tal er 23 % for de pårørende. Her er det også de ansatte veteraner, der i højere grad oplever initiativet som relevant i forhold til de ikke-ansatte veteraner. Der er samtidig en rimelig høj tilfredshed i forhold til målopfyldelsen blandt veteranerne, og initiativet er vurderet tredje højest under temaet, idet 68 % svarer, at det "i nogen grad" eller "i høj grad" opfylder formålet. Der er en del højere tilfredshed blandt de pårørende, hvor 32% svarer, at det "i høj grad" opfylder formålet, mens kun 16 % af veteranerne deler den holdning.

De veteraner med mindre psykiske skader, som har haft brug for psykologhjælp, forklarer, at indsatsen er blevet bedre, og at de har fået den hjælp, de har haft brug for. Dem med svære psykiske skader fremhæver især, at kontakten indledningsvis stadig er meget svær. På trods af, at de er skeptiske overfor initiativet, er de enige om, at der er sket meget de seneste år, og at det kan mærkes, særligt i forhold til 90'erne og de tidlige 00'ere. Den øgede indsats på området bliver dog ikke set som en tilstrækkelig styrkelse men mere som en begyndelse. Derudover fremhæves det, at der er en "pukkel", der skal arbejdes af. Her henvises til de veteraner, særligt fra Balkan, som man ikke mener, har

modtaget den støtte, de har brug for, hvilket har gjort behovet for en psykiatrisk indsats akut. Det påpeges dermed, at støtten for de psykisk sårede i de kommende år bør være særlig intensiv for at sikre, at man indhenter det forsømte.

5.3.3 *Interessenter*

Flere organisationer tilkendegiver, at deres erfaringer med initiativet er gode. Tilbuddene på de tre behandlingssteder gør en positiv forskel, og det bemærkes, at mindskelsen af den geografiske afstand til et behandlingssted har stor betydning for, om de psykisk sårede veteraner kan finde overskud til at søge hjælp. Problematikken i forhold til de psykisk sårede anses for at være den omvendte end for de fysisk sårede. Her er man meget god til at få de lettere psykisk sårede igennem, imens man har sværere ved at tage hånd om de svære psykiske skader. Det pointeres, at det forhold, at der ikke findes særlige indlæggelsesmuligheder for akut behandling af veteraner, er en mangel. Der nævnes også et behov for et tilbud, hvor det er muligt at få en længerevarende indlæggelse, således at personen kan få et helhedsorienteret tilbud og bringes varigt på fode igen. Derudover er der generel konsensus om, at man skal arbejde for at bevare indsatsen fremadrettet, i tilfælde af at de psykiske skader først viser sig 5-10 år efter udsendelsen, så man stadig er klar til at tage hånd om dem.

5.4 **Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes**

Formål: At forebygge, at der bliver sendt soldater ud i internationale operationer, som ikke er psykisk parate eller robuste til det.

5.4.1 *Udbydere*

I forhold til de værnepligtige er udvælgelsesrunderne forløbet relativt uproblematisk. De sårbarhedsfaktorer, der spørges ind til, samt de redskaber, der anvendes til formålet, har vist sig at være relevante. Der arbejdes fortsat på at få reduceret frasorteringsprocenten, så der ikke utilsigtet frasorteres nogen, der reelt ikke er grund til at frasortere og omvendt. I forhold til de fastansatte vurderes initiativet særdeles relevant, men gennemgangen af de hidtidige resultater viser, at soldaternes motivation for at svare ærligt på de anvendte spørgeskemaer er begrænset, og kun i meget få tilfælde har en besvarelse af spørgeskemaet haft konsekvenser for egnethedsvurderingen. Det foreslås derfor, at initiativet i sin nuværende form ændres, og at et nyt værktøj udvikles, således at initiativet kan videreføres i en form, der bedre opfylder dets formål.

5.4.2 *Veteraner og pårørende*

For dette initiativ gælder det, i modsætning til mange andre initiativer, at de veteraner, der ikke selv er ansat i forsvaret, vurderer vigtigheden højere, end de ansatte veteraner gør. I forhold til kendskabet ligger andelen, der kender det "nogenlunde" eller "godt" på ca. 40 %, mens samme tal for de pårørende er helt nede på 25 %. Meget tæt på halvdelen af de adspurgte veteraner ser i en eller anden grad sig selv som målgruppen for initiativet. Igen er det ikke overraskende flest af de veteraner, der er ansat ved forsvaret, der oplever initiativet som

relevant, mens de pårørende ser det som mere relevant end veteranerne selv. Initiativet er til gengæld også blandt de lavest vurderede initiativer i denne gruppe af initiativer, og 19 % af veteranerne svarer, at initiativet "slet ikke" opfylder sit formål, og kun 4 % mener, at det sker "i høj grad". De pårørende er lidt mere tilfredse, idet 11 % mener, at initiativet "i høj grad" opfylder formålet.

Overordnet set er udvælgelsen inden udsendelse noget, som, alle de interviewede veteraner mener, bør være i fokus, om end der er nogle væsentlige forbehold. Flere veteraner påpeger, at man altid vil kunne udpege nogle inden udsendelsen, som det vil gå galt for. Samtidig er alle enige om, at man aldrig kan sikre sig 100 %, og at man med en udvælgelsesproces kun vil kunne fravælge de mest udsatte. Desuden fremhæves det, at nogle, der umiddelbart virker svage, kan styrkes af en udsendelse, imens selv de stærkeste kan gå ned psykisk. I forhold til selve udvælgelsen er der en generel skepsis i forhold til proceduren. Flere har hørt om, hvordan man kan svare dét, som forsvaret ønsker at høre, og dermed kan 'snyde' sig til en udsendelse, hvis man vil.

5.4.3 *Interessenter*

Initiativet vurderes generelt til at være vigtigt, og der er også enighed om, at initiativet bør videreføres og videreudvikles. Der er dog samtidig bred enighed om, at den nuværende indsats for fastansatte ikke lever op til formålet. Konklusionen er, at værktøjet ikke fungerer, og nogle mener, at initiativet i sin nuværende form bør bringes til ophør, indtil der findes en ny måde at foretage udvælgelsen på. Der er konsensus om, at man aldrig vil kunne lave en 100 % sikker udvælgelse, men den nuværende form har nogle væsentlige huller, og spørgeskemadelen bliver ikke anset for at være optimal. Nogle interessenter giver udtryk for, at man er nødt til at sætte tid og rum af til at komme i ordentlig kontakt med den soldat, der skal sendes ud næste gang. Det kan derfor potentielt blive et ressourcetungt tiltag.

5.5 **Veteraner bliver en del af målgruppen for Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO)**

Formål: At når veteraner med komplekse problemstillinger henvender sig i deres kommune, bliver de mødt af personer med relevante kompetencer og en højt specialiseret socialfaglig viden. Veteraner med komplekse problemstillinger kan desuden henvende sig til VISO for støtte og rådgivning.

5.5.1 *Udbydere*

Generelt er det vanskeligt at vurdere, om antallet af henvendelser og igangsatte forløb rent faktisk er lavt, eller om det blot er forventeligt, da VISO ikke kender kommunernes behov for rådgivning på området m.m. VISO udpeger imidlertid to hovedudfordringer i forbindelse med implementeringen af initiativet:

- Kommunikationen til og kontakten med de relevante frivillige og faglige organisationer er ikke opnået i tilstrækkeligt omfang.

- Veterancenteret og VISO yder rådgivning til samme målgruppe: veteraner, pårørende, kommuner m.m. Det kan skabe forvirring om, hvilke rådgivningsydelser der tilbydes hvor.

Der eksisterer et godt samarbejde mellem Veterancenteret og VISO. Der er imidlertid behov for en yderligere styrkelse af den gensidige vidensudveksling og kendskabet til hinandens rådgivningsforløb og -ydelser.

5.5.2 *Veteraner og pårørende*

Kendskabet til initiativet er forholdsvis dårligt blandt både veteraner og pårørende, og således svarer over 50 %, at de ikke kendte initiativet forud for undersøgelsen. Det er samtidig det initiativ, som færrest har svaret, at de "kender godt", da det er under 2 % i begge grupper. Dette er dog ikke overraskende, idet der er tale om et initiativ, der tilsigter en indirekte støtte af veteranerne gennem rådgivning af kommunerne. Også i forhold til relevans ligger initiativet derfor under middel, og over halvdelen af veteranerne og pårørende angiver, at de "slet ikke" ser sig selv som målgruppe for initiativet. Den lave grad af relevans samt det ringe kendskab til initiativets indhold gør, at det kun er meget få, der er blevet spurgt om deres vurdering af initiativets grad af målopfyldelse, hvilket gør det svært at sige noget entydigt ud fra resultaterne.

Også blandt gruppen af veteraner med særlige behov er initiativet blandt de mindst kendte, og der er således ingen, der har decideret kendskab til det eller erfaring med at benytte sig af det. Når initiativet bliver forklaret mere indgående, er der dog bred tilslutning til, at det er en god idé at kunne trække på kompetente fagfolk og specialister.

5.5.3 *Interessenter*

Helt overordnet er tiltaget ikke særlig godt kendt blandt interessenterne, og det formodes samtidig, at viden om VISO blandt veteraner og Veterancenteret fortsat er for lille. Der er derfor enighed om, at der skal koordineres bedre i fremtiden mellem Veterancenter, VISO og de enkelte kommuner. Her foreslås det, at der bliver etableret et formaliseret samarbejde mellem VISO, kommunerne og Veterancenteret samt de frivillige og faglige organisationer. Dette kan blandt andet ske ved, at VISO repræsenteres i Forsvarets Veteranforum. Flere mener desuden, at kendskabet bør bygges op omkring konkret erfaring med brug af VISO. Derfor foreslås det, at forskellige kommuner opfordres til at finde særligt komplekse sager med veteraner, som VISO konkret kan yde rådgivning omkring, så kommunerne på den måde får praktisk erfaring med, hvordan de kan drage nytte af VISOs rådgivning.

5.6 **Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold**

Formål: At uddanne kommunale sagsbehandlere og distriktpsykiatriens medarbejdere i veteranernes forhold. Denne viden skal medvirke til, at det bliver nemmere at identificere de tilbud og den behandling, som veteranen vil kunne drage nytte af.

5.6.1 *Udbydere*

Kommunernes interesse har vist sig forholdsvis begrænset. Veteraner udgør en mindre del af borgerne i mange kommuner, og mange kommuner er kun i direkte kontakt med et meget lille antal veteraner. Det er årsagen til, at tilbuddet er tilrettelagt mere fleksibelt og omkostningsfrit for kommunerne, og at tilbuddet også bliver udbudt til målgrupper med berøringsflade til kommunerne fx fagforeninger (for socialrådgivere, pædagoger og tilsvarende), professionshøjskoler m.m.

5.6.2 *Veteraner og pårørende*

Der er forholdsvis dårligt kendskab til initiativet blandt både veteraner og pårørende, og således svarer over 50 %, at de ikke kendte initiativet forud for undersøgelsen. Dette er ikke overraskende, idet initiativet kun berører veteraner og pårørende indirekte i kraft af, at kommuner og andre instanser bliver bedre rustet til at håndtere eventuelle problemer. Man kan derfor diskutere, om højt brugerkendskab er relevant som succeskriterium for dette initiativ. Også i forhold til relevans ligger initiativet under middel, og over halvdelen af veteranerne angiver, at de "slet ikke" ser sig selv som målgruppe for initiativet. Flere ansatte end ikke-ansatte svarer, at initiativet er relevant i en eller anden grad. En større andel af pårørende anser det for relevant, og der er således over 15 %, der svarer, at det "i høj grad" er relevant for dem, mod 9 % blandt veteranerne.

Indsatsen for, at sagsbehandlere skal kunne forstå veteranernes situation bedre, opleves som vigtig af veteranerne med særlige behov. Generelt er denne gruppe veteraner dog skeptiske over for sagsbehandlere, som flere har haft dårlige erfaringer med. Problemet med sagsbehandlere er bl.a., at veteranerne ikke oplever forståelse for deres situation som veteraner. Desuden oplever veteranerne, at det er en udfordring, at der hyppigt sker udskiftning af personalet. Mange veteraner fortæller, at de har haft mange sagsbehandlere og pointerer, at det er svært, at skulle "starte op igen" med en ny sagsbehandler. En foreslået løsning er at arbejde med et led mellem sagsbehandler og veteran, som både forstår veteranen bedre, men som også er stabil. Det foreslås, at denne person eksempelvis kan være en anden veteran eller en veterankoordinator, som nogle kommuner allerede har.

5.6.3 *Interessenter*

Oplevelsen er her, at flere og flere kommuner begynder at have godt styr på initiativet. Selvom indsatsen på området er god og anses som vigtig, er sagsbehandlernes kendskab til initiativer for veteraner stadig for lille. Generelt er der en opfattelse af, at det for det meste er kommunerne, der skal kontaktes af de forskellige instanser, og ikke kommunen selv, der henvender sig. Det er derfor vigtigt at følge op på initiativet, og veteranpolitikken ses som et kommunikativt hjælpemiddel i den forbindelse. Det pointeres, at den optimale løsning for den enkelte veteran vil være at få en person fra Veterancenteret eller en anden særligt uddannet kontaktperson med ud til den enkelte kommune for at tale den enkelte

veterans sag. Desuden fremhæves det som et positivt tiltag, at nogle kommuner har en såkaldt veterankoordinator, der er med til at sikre en bedre koordinering af veteranernes sagsbehandling.

5.7 Kammeratstøtte forbedres

Formål: At tilbyde en uformel og kollegial ramme for, at ansatte veteraner med behov for støtte bliver hjulpet til at opsøge professionel hjælp.

5.7.1 Udbydere

Kammeratstøttens indhold og tidsmæssige vægtning vurderes at være passende. Det vurderes desuden at en dybere faglig vurdering af initiativet, herunder effekten af at bruge uddannelsen under udsendelse, med fordel kan evalueres ved Veterancenteret. Hærens Operative Kommando vurderer sammenfattende, at uddannelsen har en god støttende effekt for personellet under udsendelsen.

Kollegastøtten vurderes overordnet set til at have rigtig god effekt. Tiltagets store styrke er, at alle kollegastøtterne er lokale og primært valgt til opgaven, fordi de i forvejen er uformelle "tillidspersoner". At kollegastøtterne står uden for det formelle behandlesystem gør også, at det føles tryggere for den enkelte at opsøge kollegastøtten, inden man tager fat i det formelle behandlesystem. Således er kollegastøtterne med til at få fat i de kollegaer, der har det dårligt, men som ikke er kommet i behandling. Samtidig med at kollegastøtterne er lokale, anses det også som meget vigtigt, at de organisatorisk er tilknyttet Organisationen for Personlig Rådgivning, som sikrer, at de ikke kommer i klemme lokalt, men altid har muligheden for at løfte en sag op til et højere niveau uden om det normale hierarki. Ressourcemæssigt anses kollegastøtteordningen som en fleksibel løsning, idet den varetages af kollegaer, der i forvejen bestrider andre jobs, og derved kun anvender tid på kollegastøtte, når der er behov for dette. Det understreges dog, at der er plads til forbedringer i samarbejdet med Veterancenteret – især ved gennemførelse af tiltag i forbindelse med hjemtagning af enheder fra international mission, hvor indsatsen kan koordineres bedre. Sammenfattende vurderes det, at initiativet med kollegastøtteindsatsen er på rette spor og med ganske få justeringer og tilpasninger løser de ønskede opgaver.

5.7.2 Veteraner og pårørende

For dette initiativ gælder det særlige, ligesom det vistes ved udvælgelsen af soldater, at de veteraner, der ikke selv er ansat i forsvaret, vurderer vigtigheden højere, end de ansatte veteraner gør. Kendskabet til initiativet er lidt mindre i målgruppen end de andre initiativer under samme emne. Her gælder det, at ca. halvdelen svarer "kendte slet ikke" eller "kendte mindre godt", mens den anden halvdel svarer "kendte nogenlunde" eller "kendte godt". De pårørendes kendskab til initiativet er markant dårligere, idet 52 % slet ikke kender til det, mod lidt under 25 % hos veteranerne. Omkring halvdelen af veteranerne ser i en eller anden grad sig selv som i målgruppen for initiativet. Igen er det ikke overraskende flest af de ansatte veteraner ved forsvaret, der oplever kammeratstøtten som relevant,

ligesom lidt flere pårørende finder det relevant. Der er generelt stor tilfredshed med initiativet, og over 77 % af både pårørende og veteraner mener "i nogen grad" eller "i høj grad", at det opfylder dets formål.

Kammeratskab betyder meget for veteranerne med særlige behov, ikke kun under deres udsendelse men i høj grad også efter udsendelsen. Mange af de veteraner, der har psykiske skader, fremhæver kammeraters støtte som afgørende for, at de i dag har det bedre end tidligere. De lægger vægt på, at de har kunnet snakke med ligesindede, som forstår deres problemstillinger og kan sætte sig i deres sted. De konkrete initiativer om kammeratstøtte og kollegastøtte er dog ikke noget, der er stort kendskab til, og derfor heller ikke noget, som der er mærket en styrkelse af.

5.7.3 *Interessenter*

Der er enighed om, at det er et vigtigt initiativ, som det er værd forsat at bruge ressourcer på. Der er stor tilfredshed med initiativet, om end der også peges på udviklingsområder og uhensigtsmæssigheder. Det pointeres, at kammeratstøtten ikke er solidt forankret noget sted, og at man derfor ikke kan evaluere den eller udvikle den ordentligt. Det diskuteres, hvorvidt ordningen bør udbredes og gøres til en grundlæggende del af den missionsforberedende uddannelse, på samme niveau som fx førstehjælp. På den ene side fremhæves det, at det giver de udsendte "noget med i rygsækken" til at håndtere svære situationer, når de opstår, men også giver et bedre udgangspunkt for at tage fat på forskellige problemer, når de kommer hjem igen. På den anden side pointeres det, at det handler om at sætte fokus på almene sociale færdigheder, og at det ikke overflødiggør behovet for professionel hjælp fra psykologer.

Mulighederne for at udbrede uddannelsen til også at omfatte andre end befalingsmændene og fx sundhedspersonalet drøftes også. Her pointeres det, at det vil være svært at passe ind i uddannelsen, da hele uddannelsestiden i forvejen er fuldt udnyttet. Det foreslås, at kammeratstøtte evt. kan indgå som en del af førstehjælpsuddannelsen eller som et element allerede under værnepligten. Derudover bliver det pointeret, at kammeratstøtten ikke favner bredt nok, i og med at enkeltmandsudsendte er uden for initiativet. Det påpeges desuden, at brugen af termen 'kammeratstøtte' kan bringe associationer til og forveksling med *Kammeratstøtteordningen*, som er et tiltag, der drives af De Blå Baretter.

5.8 **Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges.**

Formål: At undersøge om der er behov for at justere ménprocenterne for følgerne hos psykisk sårede veteraner og andre.

5.8.1 *Udbydere*

Det er vurderingen, at justeringen i mén-tabellen, som er foretaget på baggrund af undersøgelsen, rammer den rigtige målgruppe, nemlig de tilskadekomne med svære symptomer på posttraumatisk belastningsreaktion samt anden psykisk

sygdom. Selvom det psykiske mén som udgangspunkt alene kan udgøre 35 procent, er det ikke ensbetydende med, at den tilskadekomne kun kan få 35 procent i samlet mén. Mén-tabellen er en vejledende tabel, hvilket vil sige, at Arbejdsskadestyrelsen i særlige tilfælde kan fastsætte et varigt mén til en højere eller lavere værdi end anført i mén-tabellen. Herudover er det psykiske afsnit i mén-tabellen pr. 1. januar 2012 blevet udvidet med punkter for uspecificeret belastningsreaktioner, kronisk depression og posttraumatisk angst, som alle vejledende vurderes til mellem 5 og 25 procent. Det betyder, at tilskadekomne, som har andre psykiske sygdomme end posttraumatisk belastningsreaktion, er direkte omfattet af mén-tabellen. Vedrørende disse punkter i mén-tabellen har Arbejdsskadestyrelsen, siden de blev indført, gjort brug af punkterne i væsentlig flere sager. Det er vurderingen, at de nye punkter rammer de korrekte målgrupper, og det forventes, at der vil komme en del flere af disse sager.

5.8.2 *Veteraner og pårørende*

I stil med de andre to initiativer, som tilsigter en indirekte støtte af veteranerne, er kendskabet til initiativet forholdsvis dårligt blandt både veteraner og pårørende, hvor over 50 % har svaret, at de "ikke kendte" initiativet forud for undersøgelsen. Dette er ikke så overraskende, idet der er tale om et forvaltningsrettet initiativ, som tilsigter en indirekte støtte af veteranerne. Også i forhold til relevans ligger initiativet derfor under middel, og det er det, færrest ser som relevant for sig, under kategorien støtte og forebyggelse.

For veteranerne med særlige behov forbindes ménprocenten med anerkendelse, og den anerkendelse synes at være lige så vigtig som erstatningens størrelse. For de psykisk skadede veteraner handler det først og fremmest om at komme i gang igen efter skaden, og for mange er første skridt på vejen at få deres skade anerkendt, så de kan modtage den hjælp, som, de mener, er nødvendig for, at de kan komme videre.

5.8.3 *Interessenter*

Initiativet berøres kun ganske kort af interessenterne. Der er enighed om, at det har været en god idé at undersøge ménprocenterne nærmere. Derudover mener en mindre gruppe, at man med den konkrete udmøntning af initiativet har forringet området, da det opleves, at man har gjort det endnu vanskeligere at opnå en højere ménprocent.

6 KONTAKT OG KOMMUNIKATION

For at veteranpolitikken kan leve op til sit formål om at anerkende og støtte veteranerne og deres pårørende, er det vigtigt, at de ved, hvor de kan opsøge viden om veteraner og veteranindsatsen, og hvem der kan kontaktes, når der er behov for støtte. Fire af veteranpolitikens 19 initiativer sætter derfor fokus på kontakt og kommunikation.

6.1.1 *Veteraner og pårørende*

De fleste af initiativerne under temaet kontakt og kommunikation ligger under middel i vurderingen af vigtighed. Undtagelsen her er initiativet: "Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere".

For veteraner med særlige behov er der stor interesse for initiativerne under dette tema. Før de kan modtage støtte og anerkendelse, gælder det nemlig, at de ved, hvor de skal modtage den, og for nogles vedkommende også, at de bliver gjort opmærksomme på, at den overhovedet findes. Udfordringen for denne gruppe er særligt, at det er svært for dem at være opsøgende, når de kæmper med psykiske skader.

6.1.2 *Interessenter*

Det pointeres, at det for den videre udvikling af initiativerne under dette tema er vigtigt overordnet at arbejde med koordinering mellem disse og de andre initiativer i veteranpolitikken, fx koordinering af Veterancenterets døgnåbne telefonlinje og henvisning til hjælp gennem VISO. Derudover lægges der vægt på, at det er vigtigt at forbedre koordineringen af kontaktinitiativerne og allerede eksisterende tiltag for veteraner – fx mellem Veterancenterets døgnåbne telefonlinje og HKKF Livlinen eller Veterancenterets opsøgende indsats for tidligere ansatte veteraner og Kammeratstøtteordningens ditto.

6.2 **Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere**

Formål: At gøre det lettere for veteraner og pårørende at komme i kontakt med forsvarets socialrådgivere og psykologer.

6.2.1 *Udbydere*

Der er et fint samarbejde med de tre veteranhjem, til hvilke der er tilknyttet faste psykologer og socialrådgivere. Samarbejdet med veteranhjemmene er planlagt styrket ved, at Veterancenteret gennemfører temadage for de frivillige medarbejdere på veteranhjemmene. Temadagene vil f.eks. omhandle, hvad Veterancenterets faglige medarbejdere kan yde af støtte, og hvad frivillige på veteranhjemmene kan yde af støtte til veteraner. Det er vurderingen, at adgangen til psykologerne vil blive styrket yderligere ved at decentralisere adgangen til psykologer.

6.2.2 *Veteraner og pårørende*

Omkring 55 % af veteranerne oplever, at adgangen til psykologer og socialrådgivere er relevant for dem selv i en eller anden grad. Flere veteraner ansat i forsvaret end ikke-ansatte oplever, at initiativet er relevant. Initiativet er relativt velkendt både blandt pårørende og veteraner. Det vurderes lige over middel under temaet i forhold til målopfyldelsen, da der er 76 % af de pårørende, der i "nogen grad" eller i "høj grad" mener, at det lever op til sit formål, mens det er 75 % af veteranerne, der mener det samme.

Initiativet synes at lykkes godt i forhold til målsætningen, eftersom adgangen til både psykologer og socialrådgivere ikke fremhæves som et problem, af de veteraner, som har særligt behov for en let adgang til disse faggrupper. Enkelte ser det som positivt, at psykologer og socialrådgivere nu kan træffes på kasernerne, men flere påpeger, at de stadig skal rejse forholdsvis langt for at få adgang til dem. Veteraner med mindre psykiske skader har haft relativ fin adgang til psykologer, og her har samtalerne også haft den ønskede effekt.

6.2.3 *Interessenter*

Det konstateres, at det er godt med en styrket adgang til psykologer og socialrådgivere, især da det imødekommer den gruppe af veteraner, der er svære at komme i kontakt med via brev og telefon. Samtidig vurderes det, at initiativet sagtens kan udvikles og styrkes yderligere fremadrettet.

6.3 **Opsøgende indsats overfor tidligere ansatte veteraner styrkes**

Formål: Aktivt at opsøge hjemsendte veteraner for at anerkende deres indsats og tilbyde støtte.

6.3.1 *Udbydere*

Det har vist sig, at arbejdet med at udsende henvendelser til tidligere ansatte veteraner samt at følge op på dem har været stort. Af resultatoversigter for de gennemførte henvendelser fremgår det, at der generelt fremsendes henvendelser til væsentligt flere tidligere ansatte end oprindeligt estimeret. Endvidere kan det konstateres, at der skal lægges en del ressourcer i opfølgningen for at opnå kontakt til flest mulige tidligere ansatte veteraner. Det vurderes, at det administrative arbejde kan optimeres ved, at Veterancenteret får en database, hvor det er muligt at trække data målrettet perioderne 2, 5 og 8 år efter udsendelse samt at få opdaterede adresser på tidligere ansatte. Det har været foreslået, at Veterancenteret ved manglende telefonisk kontakt kan skabe kontakt i et samarbejde med faglige og frivillige organisationer. Dette er dog problematisk i henhold til persondataloven. I forbindelse med den yderligere styrkede indsats for at opnå kontakt til de veteraner, det ikke lykkedes at opnå telefonisk kontakt til i første omgang, anvender Veterancenteret beskæftigelseskonsulenter til opsøgende arbejde med henblik på at nå ud til den gruppe, der i særlig grad har behov for støtte.

6.3.2 *Veteraner og pårørende*

Initiativet opleves som relevant af færre veteraner end de andre initiativer under temaet kontakt og kommunikation, og under halvdelen af dem svarer, at initiativet er relevant "i mindre grad", "i nogen grad" eller "i høj grad". Ikke overraskende angiver flere ikke-ansatte end ansatte veteraner, at de oplever den opsøgende indsats over for tidligere ansatte som relevant. For både veteraner og pårørende er det et forholdsvis ukendt initiativ, og over halvdelen af de pårørende svarer at de "slet ikke" kender det. Der er 67 % af de pårørende og 57 % af veteranerne, der mener, at initiativet "i nogen grad" eller "i høj grad" opfylder sit formål.

Flere af de veteraner, som har et særligt behov for støtte, har følt sig overladt til sig selv efter at have forladt forsvaret, og de mener derfor ikke, at de er blevet opsøgt aktivt nok. Derfor er det også et af de områder, hvor de mener, der kan gøres en afgørende forskel. På trods af, at alle er enige om, at det er vigtigt at styrke denne indsats, er der ingen, der har mærket, at den er blevet styrket. De fleste veteraner har på et eller andet tidspunkt modtaget en skriftlig henvendelse fra forsvaret, hvor de har kunnet bede om hjælp eller forklare deres situation. Gruppen af veteraner fremhæver dog, at man ikke læser post eller besvarer telefonopkald, hvis man har det virkelig dårligt. Desuden er det et problem, at man ikke nødvendigvis anser sig selv for syg, når man har det dårligt, og at man derfor ikke kan udtrykke sit behov for hjælp. Det er derfor den klare holdning blandt disse veteraner, at en mere direkte kontakt end breve og opkald vil være nødvendig, hvis der skal skabes kontakt til den gruppe veteraner, der er mest mærket af deres udsendelse.

6.3.3 *Interessenter*

Der er enighed om, at man med den nuværende indsats kan opnå kontakt med lidt over 90 %² af veteranerne. Der er også enighed om, at det højst sandsynligt er de mest udsatte veteraner, som der ikke bliver skabt kontakt til. Nogle mener ikke, at man har fået kontakt til nok veteraner, mens andre pointerer, at mange veteraner allerede er nået. På den ene side betones det, at indsatsen kræver mange ressourcer, og at de personer, man ikke når nu, ikke ønsker at blive kontaktet. På den anden side argumenteres der for, at de gode resultater ikke må blive en sovepude, og at målet altid bør være at nå ud til 100 %, da kontakten til bare én ekstra i sig selv er en succes. Her er man dog samtidig enige i, at man næppe når den sidste del igennem den nuværende indsats, og der drøftes derfor, hvad man kan gøre for at få kontakt til den sidste gruppe.

Når det handler om at få fat i de sidste 10 % af veteranerne, hersker der generel konsensus om, at en mere direkte personlig kontakt er nødvendig. Denne tilgang benytter Veterancenteret sig allerede af, men de er begrænset af tilstedeværende ressourcer og rammer. Det er holdningen, at de frivillige organisationer er klædt bedre på til at tage personlig kontakt til veteranerne, og flere nævner derfor

² Ifølge Veterancenterets indberetning viser den seneste måling at det er 5,9 % af veteranerne man ikke kommer i kontakt med.

muligheden for at kombinere indsatserne. Det pointeres dog, at persondataloven gør, at Veterancenteret ikke umiddelbart kan henvende sig til de frivillige organisationer og oplyse om specifikke personer, som de mangler at komme i kontakt med. Her fremhæver andre, at der er mulighed for en mere generel koordinering i forhold til vidensdeling og erfaringsudveksling mellem Veterancenteret og de frivillige organisationer. På trods af uenigheden om, hvordan man bedst når de sidste 10 % af veteranerne, er der grundlæggende konsensus om at fortsætte den nuværende ordning med brevene efter 2, 5 og 8 år. Her fremhæver flere igen, at det stadig er en meget flot procentdel, man når igennem denne indsats.

6.4 **Én indgang til web-baseret information**

Formål: At web-baseret information om og til veteraner og pårørende vedrørende støttetilbud og veteranindsatsen m.m. bliver ensartet, professionelt formidlet og let at finde for brugerne.

6.4.1 *Udbydere*

En oversigt over aktiviteten på hjemmesiden viser, er det både er veteraner og pårørende, som bruger portalen – begge grupper tilkendegiver at være tilfredse med siden. Det er imidlertid vanskeligt at vurdere, om Veterancenteret når alle målgrupper tilfredsstillende. I løbet af 2013 iværksætter Veterancenteret en kampagne, hvor dets ydelser formidles mere direkte til kommuner, pårørende og veteraner. Heri indgår også en markedsføring af Veteranportalen. Fremadrettet vil der fortsat blive lagt vægt på at sikre relevant og opdateret indhold fra Veterancenterets fagområder, Videncenter og Veteransekretariat, samt udvikling af interaktiv information og visuel kommunikation. En stor del af målgruppen ønsker eksempelvis flere billeder og levende kommunikation frem for "tunge" tekster. Da Veteranportalen henvender sig til en stor målgruppe uden for forsvaret, bør det desuden vurderes, om Veteranportalen kan lægges ind under www.forsvaret.dk og samtidig leve op til målet om én indgang til veteranområdet.

6.4.2 *Veteraner og pårørende*

Initiativet opleves i en eller anden grad som relevant af ca. 2/3 af veteranerne. Flere veteraner ansat i forsvaret end ikke-ansatte oplever hjemmesiden som relevant. Samtidig er kendskabet til initiativet forholdsvis dårligt. Dette gælder både blandt veteraner og pårørende, hvor omkring 85 % i begge grupper enten svarer, at de slet ikke kender til eller mindre godt kender til den samlede indgang til web-baseret information.

Idéen om at samle informationen et sted bliver hilst velkommen af veteranerne med særlige behov, men der er ikke særlig godt kendskab til hjemmesiden blandt dem. Af dem, som kender hjemmesiden, fremhæves det, at der er andre hjemmesider, som man kan finde information på, og at forsvarets hjemmeside ikke udmærker sig synderligt. De fleste fremhæver, at man som psykisk såret

veteran har den særlige udfordring, at man ofte ikke selv har overskud til at finde frem til de oplysninger, man har brug for.

6.4.3 *Interessenter*

Der er enighed om, at hjemmesiden fungerer godt, og den bliver generelt positivt omtalt. Interessenterne oplever den som tidsvarende. Det bliver diskuteret, hvorledes den kan forbedres og gøres mere aktiv evt. ved at gøre den til et forum for deling af erfaringer eller ved aktivt at udsende nyheder til folk, som tilmelder sig en tjeneste. Derudover pointeres det, at indsatsen fremover primært handler om at strømline og opretholde hjemmesiden. Der mindes desuden om, at man i fremtiden ikke alene bør forlade sig på en webbaseret indgang, og at der fortsat også skal være mulighed for telefoniske og personlige indgange.

6.5 **Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning**

Formål: At veteraner og pårørende døgnet rundt, alle årets dage kan få rådgivning om støttemuligheder i og uden for forsvaret.

6.5.1 *Udbydere*

Veterancenteret anvender en del ressourcer på bemanningen af døgntelefonen grundet socialrådgivernes ansættelsesvilkår. Det foreslås derfor, at det kan overvejes, om ressourceforbruget står mål med effekten af døgntelefonen. Herudover bør der overvejes andre muligheder, såsom f.eks. at reducere døgntelefonens åbningstid, eller alternativt om andre aktører på veteranområdet kan håndtere henvendelserne.

6.5.2 *Veteraner og pårørende*

Initiativet er det som færrest oplever som relevant. Det er således over halvdelen af både veteraner og pårørende, der svarer, at initiativet slet ikke er relevant for dem. De pårørende finder initiativet lidt mere relevant, hvilket passer meget godt med indberetninger om, at de også bruger initiativet mere end veteranerne selv. Der er et relativt godt kendskab til initiativet, og det er det af initiativerne under temaet, som flest svarer, at de "kender godt" – både blandt veteraner og pårørende. Ansatte ved forsvaret kender initiativet bedre end ikke-ansatte.

Blandt veteranerne med særlige behov er der enighed om, at idéen er god, da det er vigtigt at have et sted, man kan henvende sig, når der er akut behov for det. Det er dog langt fra alle, der kender til telefonen, og dem, der kender til den eller har brugt den, har ikke meget positivt at sige om den. Overordnet set er det største problem med en telefonlinje som nødhjælp til psykisk udsatte, at de ofte ikke ringer, når de har det skidt, da de ikke kan overskue kontakten til fremmede mennesker, og at opkaldet, hvis det kommer, ofte først kommer i sidste øjeblik. Et mere konkret problem i forhold til telefonen er, ifølge flere af veteranerne, dens bemanning. I weekenderne og uden for arbejdstid er det socialrådgivere, der bemander telefonen, og der er en bekymring for, at de ikke kan håndtere en veteran, der har det akut dårligt. Der ses en tendens til, at denne gruppe veteraner

umiddelbart ville foretrække, at telefonen var bemandet med enten psykologer eller veteraner, der selv har været psykisk skadet.

6.5.3 *Interessenter*

Der er enighed om, at der er behov for den døgnåbne telefon, også selvom den ikke bliver brugt meget. Den bliver af nogle anset for veteranernes 112, og alene af den grund er den relevant at opretholde. I forhold til bemanningen anses det af nogle interessenter som problematisk, at veteraner som ringer til Veterancenteret uden for normale åbningstider, hvor der ikke er en psykolog til stede, bliver henvist til at ringe igen på et andet tidspunkt. Det er ikke mindst et problem i forhold til linjens status som 'døgnåben', og interessenterne mener, at det kan være med til at give den et dårligt ry. Andre interessenter fremhæver, at det er en misforståelse, at den skal fungere som nødlinje, og at veteraner, ligesom det er tilfældet med andre borgere med akutte problemer, må benytte sig af 112 eller psykiatrisk skadestue i nødstilfælde.

Uanset hvilken tilgang interessenterne har til telefonlinjens funktion, er de opmærksomme på, at der er forholdsvis få henvendelser i forhold til hvor mange ressourcer, der bruges på den. Der drøftes forskellige muligheder for at udskifte eller supplere det dyre personale, evt. med frivillige. Her bliver det fremhævet, at der allerede eksisterer frivillige telefonlinjer, og at hver telefonlinje har sin målgruppe. Det pointeres, at forskellen mellem Veterancenterets telefon og de andre telefonlinjer er, at den er styret af forsvaret som offentlig instans, og at der derfor også stilles nogle særlige krav til personalets professionalisme, hvilket giver dem andre muligheder og begrænsninger. Der er enighed om, at vejen frem derfor er vidensdeling, koordinering og henvisning mellem de forskellige telefonlinjer, hvilket fremadrettet evt. kunne faciliteres af Veterancenteret.

7 NYE ENHEDER

Som en del af veteranpolitikken er der blevet oprettet tre nye enheder: Et veterancenter, et veteransekretariat og et videncenter. Tilsammen udgør de, de tre initiativer under temaet nye enheder.

7.1.1 *Veteraner og pårørende*

Under temaet nye enheder har både Veterancenteret og Veteransekretariatet en vigtighedsvurdering lige over middel, mens Videncenteret ligger lige under middel.

Kendskabet til de nyoprettede enheder er generelt ikke særligt stort blandt de veteraner, der deltager i de kvalitative interviews. Her er Veterancenteret det eneste, der er nogenlunde kendskab til. Dette må anses for meget naturligt, når man tager i betragtning, at enhederne alle er nye, og at Veteransekretariatet og Videncenteret ikke tilsigter en direkte kontakt til veteranerne.

7.1.2 *Interessenter*

Der er generelt tilfredshed med de tre nye enheder. Der er god tilfredshed med, at man har opnået at samle indsats og kompetencer samtidig med, at man sikrer sig at være en evidensbaseret organisation. Det pointeres dog også, at det har været en svær opstart, hvor man har skullet starte en selvstændig myndighed og organisation op i Ringsted, samtidig med, at man har skullet varetage hidtidige opgaver og nye opgaver i kraft af veteranpolitikken initiativer, men at det nu fungerer godt. Der er enighed om, at de forskellige enheder stadig skal have lidt længere tid til at udvikle sig, før de fungerer optimalt, og før kendskabet til dem bliver bedre.

7.2 **Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende**

Formål: At etablere én indgang til den service, forsvaret yder til veteraner, pårørende og andre aktører på veteranområdet. Veterancenteret skal sikre en helhedsorienteret og koordineret indsats, hvor løbende udvikling og opsamling af erfaringer og viden danner baggrund for en kontinuerlig kvalificering og udvikling af indsatsen.

7.2.1 *Udbydere*

Overordnet er det vurderingen, at Veterancenteret lever op til formålet om at koordinere og helhedstænke veteranindsatsen. Veterancenteret har identificeret følgende, væsentlige punkter for det fremadrettede arbejde:

- Fortsat udvikling og konsolidering af centerets forvaltningsgrundlag og interne processer.
- Fortsat udvikling af organisationen, der har fokus på udnyttelse af tværfagligheden i centeret.

-
- Øget fokus på kundedeperspektivet som styrende parameter for organisationsudvikling og opgaveløsning.
 - Udbygning og konsolidering af Veterancenterets koordinerende rolle.
 - Fokus på anvendelse af nye teknologier – herunder som middel til optimeret ressourceanvendelse.
 - Fortsat udvikling af relationer til internationale forskningsinstitutioner m.fl.

Herudover vil Veterancenteret afdække mulighederne for at udvikle en model for kvalitetssikring af fagområderne ved Veterancenteret. Projektet har som sit formål at sikre en fortsat kvalificering af fagområderne samt dokumentere den faglige kvalitet.

7.2.2 *Veteraner og pårørende*

Veterancenteret er den bedst kendte af de tre nye enheder, både blandt veteraner og pårørende. Dette er ikke overraskende i betragtning af, at det også er den eneste direkte brugerrettede enhed. Det er dog stadig under 30 % af veteranerne og 16 % af de pårørende, der svarer at de kender centeret "nogenlunde" eller "godt". Enheden vurderes at have opfyldt sit formål relativt godt, idet 74 % af veteranerne mener, at det "i nogen grad" eller "i høj grad" opfylder sit formål, mens det gælder for 71 % af de pårørende.

Blandt veteranerne med særlige behov er der generelt ikke særligt stort kendskab til Veterancenteret, og det er derfor også svært for dem at vurdere, hvor godt det fungerer. Holdningen er overordnet, at det lyder som et skridt i den rigtige retning, og at det er godt at have en fælles indgang for veteraner. Blandt dem, der har et rimeligt kendskab til Veterancenteret, har flere haft nogle dårlige oplevelser med centeret, hvor de føler, at de ikke er blevet taget seriøst, eller ikke har fået den hjælp, de mente, de havde brug for. Særligt centerets placering i Ringsted er genstand for kritik, da det bidrager til, at det opleves som fjernt og utilgængeligt.

7.2.3 *Interessenter*

Hovedparten af interessenterne er positive over for centerets etablering og udformning, der bliver set som den kommunikative platform for veteranpolitikken. Alene det, at der er blevet oprettet en ny myndighed, signalerer en stor del anerkendelse. Det opleves, at samarbejdet og kontakten mellem de frivillige og faglige organisationer og Veterancenteret er god, og at Veterancenteret reagerer hurtigt på alle henvendelser. Det, der mangler nu, er at få det konsolideret mere. På trods af en generel tilfredshed med Veterancenteret påpeges også enkelte svagheder i forhold til både koordinering og den opsøgende indsats, som primært bliver tilskrevet en svær opstart, men til dels også mangel på ressourcer. Fremadrettet nævnes det derfor, at man bør foretage en yderligere markedsføring af Veterancenteret som det rigtige sted for veteraner at henvende sig for kontakt

og støtte. Desuden fremhæves en styrkelse af samarbejdet mellem Veterancenteret og de frivillige organisationer med henblik på at opnå større kendskab til og formidling af hinandens tilbud.

7.3 Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer

Formål: At give bedre muligheder for at forsvaret og de frivillige og faglige organisationer kan koordinere deres indsatser.

7.3.1 Udbydere

Veteransekretariatet er kommet godt i gang med at facilitere og støtte koordineringen mellem Veterancenteret og de frivillige og faglige organisationer, ligesom der nu er ved at være skabt rutiner omkring administrationen af midler tildelt de frivillige organisationer på finansloven. Veteransekretariatet har intention om at udvikle indsatsen yderligere, bl.a. gennem identifikation af fremadrettede relevante og egnede områder for samarbejdet mellem de frivillige og faglige organisationer og Veterancenteret.

7.3.2 Veteraner og pårørende

Kendskabet til sekretariatet er begrænset. Under 8 % af de pårørende svarer, at de kender det "godt" eller "nogenlunde", mens det gælder for 15 % af veteranerne. Dette må anses for naturligt, idet sekretariatet ikke er tilsigtet direkte kontakt med disse grupper. 60 % af både veteraner og pårørende svarer at det "i nogen grad" eller "i høj grad" lever op til sit formål.

I gruppen af veteraner med særlige behov, er der stort set ikke noget kendskab til sekretariatet, og det er dermed også svært for dem at vurdere sekretariatet.

7.3.3 Interessenter

Blandt interessenterne er der mange forslag og holdninger til, hvordan sekretariatet bedst videreføres, men generelt er der stor tilfredshed med dets oprettelse og de opgaver, som det har løftet indtil nu. Det bliver dog også fremhævet, at sekretariatet fremadrettet kan sætte fokus på anerkendelsesdelen samt arbejde for at skabe klarhed om, hvordan midlerne til de frivillige organisationer fordeles.

Fremadrettet mener interessenterne, at der særligt skal arbejdes med sekretariatets koordination med de faglige og frivillige organisationer, som de ikke mener har fundet sin endelige form endnu. Sekretariatet bliver dog generelt oplevet som lydhørt over for denne problematik, og det er opfattelsen, at de forsøger sig frem med forskellige konstellationer. Generelt advokerer især de frivillige organisationer for, at Veteransekretariatet i fremtiden bør tage flere opgaver på sig.

7.4 Der oprettes et videncenter

Formål: At sikre, at veteranindsatsen sker på baggrund af en systematisk og forskningsbaseret opfølgning på forsvarets erfaringer samt international forskning.

7.4.1 *Udbydere*

Videncenteret har siden sin oprettelse været optaget af at få sig etableret som forskningsenhed med en international profil. Der skal fremadrettet arbejdes på at vedligeholde den opnåede position samt at formidle den opnåede viden på relevant vis. Der er identificeret en række udviklingsområder. Det handler navnlig om høj faglig kvalitet og etablering af en videnbase vedrørende ny national og international viden om veteraner og deres forhold. Desuden vægtes ønsket om offentliggørelse af artikler med viden om veteraner og deres forhold samt behovet for nyttiggørelse af den opnåede viden i forhold til Veterancenterets fagområder. Endelig planlægges oprettelsen af et Advisory Board, der har til formål at bistå med tilvejebringelse af ekstern og uafhængig viden og ekspertise inden for Veterancenterets fagområder.

7.4.2 *Veteraner og pårørende*

Kendskabet til Videncenteret er begrænset. 14 % af veteranerne svarer, at de kender det "nogenlunde" eller "godt", mens dette gør sig gældende for mindre end 7 % af de pårørende. Igen må det anses for forventeligt, da det ligesom Veteransekretariatet ikke er tilsigtet direkte kontakt med grupperne. Centeret rangerer med den højeste grad af målopfyldelse blandt de nye enheder, og kun 1 % af veteranerne og 7 % af de pårørende mener således, at det slet ikke lever op til sit formål.

Heller ikke blandt veteraner i de kvalitative interview er der stort kendskab til Videncenteret, om end nogle har hørt om det. Idéen bliver modtaget positivt, og der er flere, der udtrykker tilfredshed med, at viden om veteraner bliver samlet et sted.

7.4.3 *Interessenter*

Hvor Veterancenteret på flere områder bliver set som en videreførelse af tidligere tilbud og aktiviteter på veteranområdet, bliver Videncenteret set som noget decideret nyt. Det er den generelle opfattelse, at Videncenteret er vigtigt, fordi det bidrager med væsentlig viden, frem for tro og fornemmelser i forhold til at tilgå emnet om udsendelser og veteraner. Derudover er det oplevelsen, at Videncenterets resultater er velunderbyggede. Det anses desuden for vigtigt, at Videncenteret er i stand til at understøtte andre forskeres adgang til kilder og viden.

8 INITIATIV UDEN FOR TEMA

Et særligt kapitel i veteranpolitikken omhandler de pårørende, som også er en del af målgruppen for veteranpolitikken. Et enkelt af de 19 initiativer sætter særligt fokus på de pårørendes vilkår, som samtidig er det eneste initiativ, der falder udenfor de fire hovedtemaer.

8.1 Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges.

Formål: At undersøge udsendelsens påvirkning af partnere med børn med henblik på eventuelt at øge støtten til pårørende yderligere.

8.1.1 *Udbydere*

Undersøgelsen konkluderer, at de pårørendes behov er meget forskellige og mest omhandler et ønske om mere anerkendelse af deres bidrag – dels fra forsvaret, dels fra den veteran de er pårørende til. Undersøgelsen har endnu ikke givet anledning til nye tiltag for pårørende.

8.1.2 *Veteraner og pårørende*

Initiativet er det mindst kendte ud af samtlige 19 initiativer, og det er kun 13 % af veteranerne, der kender det "godt" eller "nogenlunde", mens det gør sig gældende for 10 % af de pårørende. Dette falder meget naturligt, da der er tale om en undersøgelse og ikke et decideret initiativ, som kræver veteraners eller pårørendes kendskab for at opfylde sit formål.

Af veteranerne med særlige behov pointeres det, at det er et meget vigtigt initiativ på trods af, at det ikke er noget, som nogen af dem har kendskab til. Udover det, der allerede er sat i gang, i forbindelse med veteranpolitikken, påpeges det, at der burde være flere arrangementer for pårørende også under udsendelsen. Herved kan de pårørende forberede sig på, hvordan det er at få en veteran hjem. Der er desuden enighed om, at der bør tilbydes hjælp til pårørende, når en veteran tilbydes hjælp, for hvis veteranen har det hårdt, gælder det uden tvivl også for familien.

8.1.3 *Interessenter*

Foruden at anerkende vigtigheden af fortsat at indsamle viden på området, efterspørges der også en konkret opfølgning på undersøgelsens resultater.

Brugerundersøgelse

Evaluering af veteranpolitikken

FORSVARSKOMMANDOEN

Maj 2013

PROJEKT

Evaluering af veteranpolitikken

Forsvarskommandoen

NIRAS A/SSortemosevej 19
3450 Allerød

CVR-nr. 37295728

Tilsluttet FRI
www.niras.dk

T: +45 4810 4200

F: +45 4810 4300

E: niras@niras.dkE: ger@niras.dk

INDHOLD

1	Indledning og sammenfatning.....	1
1.1	Hovedresultater	1
1.2	Rapportens opbygning	1
2	Om undersøgelsen	3
2.1	Baggrund og metode.....	3
2.1.1	Spørgeskemaets opbygning	3
2.2	Svarprocent	4
2.3	Bortfaldsanalyse	4
2.4	Hvem har besvaret undersøgelsen?	5
2.4.1	Veteraner	5
2.4.2	Pårørende.....	7
3	Resultater.....	8
3.1	Overordnede spørgsmål til veteranpolitikken.....	8
3.2	Hovedresultater på tværs af temaer.....	11
3.2.1	Vigtighed: hvor vigtigt er initiativets formål?.....	11
3.2.2	Relevans: Hvem ser sig selv som målgruppe for initiativet?.....	12
3.2.3	Kendskab: Hvor godt kender målgruppen initiativerne?.....	14
3.2.4	Vurdering: Opfylder initiativet sit formål?	17
4	Anerkendelse	19
4.1	Kommentarer fra åbne spørgsmål.....	24
4.1.1	Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes	24
4.1.2	Der udstedes kompetencekort.....	24
4.1.3	Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles	25
4.1.4	Veterankort som legitimationsbevis udstedes.....	25
5	Støtte og forebyggelse.....	27
5.1.1	Brugerrettede initiativer	29
5.1.2	Forvaltningsrettede initiativer.....	32
5.2	Kommentarer fra åbne spørgsmål.....	35
5.2.1	Styrket indsats for fysisk sårede	35
5.2.2	Psykisk sårede veteraners behandling styrkes	35
5.2.3	Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes	36
5.2.4	Veteran bliver en del af målgruppen for VISO	37
5.2.5	Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold	37

INDHOLD

5.2.6	Kammeratstøtte forbedres	38
5.2.7	Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges	38
6	Kontakt og kommunikation	39
6.1	Kommentarer fra åbne spørgsmål	43
6.1.1	Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere	43
6.1.2	Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes	43
6.1.3	Én indgang til web-baseret information	44
6.1.4	Døgntågen adgang til telefonisk støtte og rådgivning	45
7	Nye enheder	46
7.1	Kommentarer fra åbne spørgsmål	49
7.1.1	Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende	49
7.1.2	Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer	49
7.1.3	Der oprettes et videncenter	50
8	Uden for tema	51

1 INDLEDNING OG SAMMENFATNING

Den danske veteranpolitik blev vedtaget af Folketinget i 2010 og evalueres efter to år nu for første gang. Denne rapport sammenfatter resultaterne af en spørgeskemaundersøgelse blandt et repræsentativt udsnit af brugerne: danske veteraner og deres pårørende. Undersøgelsen er foretaget af NIRAS i samarbejde med cand.scient.soc., ph.d. Bella Marckmann. Samlet set afdækker undersøgelsen brugernes kendskab til, tilfredshed med og vurdering af veteranpolitikken og de tilknyttede initiativer.

1.1 Hovedresultater

Brugerundersøgelsen viser samlet set:

- At veteraner og deres pårørende bakker op om veteranpolitikken og oplever, at såvel politikken som dens initiativer er vigtige.
- At der gennemgående er en større tilfredshed end utilfredshed med veteranpolitikken initiativer blandt veteraner og pårørende. Brugere oplever generelt, at initiativerne lever op til formålet, og den gennemsnitlige tilfredshed er god. Navnlig indsatsen for fysisk sårede vurderes positivt. Tilfredsheden er derimod lavere, når det drejer sig om den styrkede udvælgelse af soldater til udsendelse samt kompetencekortet og veterankortet.
- At kendskabet til mange af veteranpolitikken initiativer endnu er forholdsvis begrænset blandt veteraner og deres pårørende. Der er størst kendskab til initiativerne "Styrket indsats for fysisk sårede" og "Veterankort som legitimationsbevis udstedes", mens det laveste kendskab ses ved initiativerne "Veteraner bliver en del af målgruppen for Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO)" og "Udsendelsens påvirkning af partnere og børn undersøges". Initiativer som disse behøver dog ikke nødvendigvis at være kendte for at have effekt blandt brugerne. Eksempelvis er det en af VISOs opgaver at yde indirekte støtte til veteraner og pårørende gennem ekspertrådgivning til kommuner og specialinstitutioner, uden at veteraner eller pårørende nødvendigvis har kendskab til dette. Samlet set er et øget kendskab dog stadig væsentligt for, at veteranpolitikken støtte og anerkendelse når frem til veteraner og pårørende.
- At veteraner og pårørende har en stor solidaritet med de fysisk såvel som psykisk sårede veteraner og navnlig fremhæver vigtigheden af initiativer, der har til formål direkte at støtte de sårede.

1.2 Rapportens opbygning

Rapporten er bygget op på følgende måde: I kapitel 2 redegøres for baggrunden for og tilgangen til undersøgelsen, og der gives en kortfattet beskrivelse af de

deltagende veteraner og pårørende på udvalgte baggrundsvariable. I kapitel 3 beskrives hovedresultaterne i forhold til den overordnede veteranpolitik samt vigtighed, relevans, kendskab til og vurdering af alle 19 initiativer. I kapitlerne 4-8 går rapporten tættere på de fire temaer og de initiativer, der hører til hvert tema.

Under hvert initiativ fremgår besvarelser for veteraner samt pårørende. Det er undersøgt, hvorvidt der er forskel på svar fra veteraner, der er ansat i forsvaret, og veteraner, der ikke er det. I de tilfælde, hvor der er forskel, bliver der redegjort for denne.

For mere detaljerede oplysninger henvises til Tabelrapporten i Tillæg A, hvori alle besvarelser er gjort op for hvert spørgsmål under de forskellige temaer og initiativer. Her fremgår også antal besvarelser samt deres procentvise fordeling for hvert spørgsmål.

2 OM UNDERSØGELSEN

2.1 Baggrund og metode

Formålet med nærværende brugerundersøgelse er:

- At afdække hvorvidt hensigten med de 19 initiativer er nået, herunder om der er målgrupper eller særlige problemstillinger, som ikke favnes i tilstrækkeligt omfang.
- At afdække styrker og svagheder ved de 19 initiativer set i forhold til den samlede veteranindsats.

I undersøgelsen er det tilstræbt at anvende en enkel og robust systematik, så det bliver muligt at gentage samme spørgsmål i eventuelle opfølgende evalueringer.

Undersøgelsen blev foretaget ved en tilfældig udvælgelse af 2000 veteraner, som blev kontaktet per brev med opfordring om at besvare undersøgelsen online. Hver veteran blev desuden opfordret til at bede én pårørende efter eget valg besvare undersøgelsen. Efterfølgende blev der udsendt ét påmindelsesbrev efter 2 uger. Der blev yderligere trukket lod blandt deltagerne om biografbilletter som en symbolsk tak for hjælpen.

2.1.1 Spørgeskemaets opbygning

Spørgeskemaet blev indledt med, at deltagerne blev bedt om at besvare en række baggrundsspørgsmål samt et par generelle spørgsmål om deres kendskab til og vurdering af vigtigheden af veteranpolitikken.

Herefter blev deltagerne stillet spørgsmål til hvert af de 19 initiativer. Deltagerne blev først præsenteret for en kort beskrivelse af hvert initiativ og dets formål. Derefter blev der spurgt til vigtigheden af initiativets formål på en skala fra 1-10.

Da mange af initiativerne er rettet mod specifikke målgrupper, er deltagerne blevet bedt om at vurdere, i hvilken grad hvert enkelt initiativ er relevant for dem. Dette gælder både veteraner og pårørende. Undtagelsen herfra er de initiativer, som principielt har alle som målgruppe, fx veterankortet og Veterancenteret. De deltagere, der har svaret "I høj grad relevant" eller "I nogen grad relevant" og således ser sig selv som relevant målgruppe for det pågældende initiativ, er efterfølgende blevet spurgt, hvor godt deres kendskab til initiativets indhold er.

Hvis den adspurgte svarer "Kender godt" eller "Kender nogenlunde", bliver der yderligere spurgt til deres vurdering af, om det pågældende initiativ opfylder sit formål.

For alle initiativer er der desuden givet mulighed for, at deltagerne kan skrive yderligere kommentarer i et åbent svarfelt. Disse kommentarfelder er åbne, og de kommentarer, der er givet her, kan ikke betragtes som repræsentative for målgruppen. Ikke alle adspurgte har valgt at skrive kommentarer. Kommentarerne

kan dog være med til at perspektivere og forklare de tendenser, som er påvist ud fra den kvantitative del af spørgeskemaet og er inddraget som illustrative bemærkninger, der kan understøtte undersøgelsens resultater.

Spørgeskemaet blev afsluttet med spørgsmål til deltagernes overordnede oplevelse af anerkendelse af Danmarks veteraner og støtte til veteranerne, når der er behov, samt et åbent svarfelt, hvori deltagerne kunne skrive eventuelle yderligere kommentarer.

2.2 Svarprocent

Svarprocenten er på 29 % (575 af 2000 veteraner, dertil kommer 209 pårørende). Det anses for at være pænt i betragtning af spørgeskemaets længde og det faktum, at der kun har været én skriftlig rykker og ingen telefonisk rykkerprocedure. Dette tyder på, at emnet bliver anset for vigtigt. Der er desuden afgivet mange og grundige kommentarer i de åbne svarfelter under hvert initiativ, hvilket også vidner om, at det er et emne, som er vigtigt for såvel veteraner som pårørende.

2.3 Bortfaldsanalyse

Bortfaldsanalysen sætter fokus på undersøgelsens repræsentativitet ved at afdække, om der er bestemte grupper af stikprøven, der har undladt at svare på spørgeskemaet. Det er ikke umiddelbart muligt at se nogen betydende bortfaldsskævhed på de variable, der er til rådighed, nemlig veteranernes køn, alder og bopæl.

Veteranernes postnumre grupperede		
	Stikprøve %	Analyseudvalg %
0-999	0,1	0
1000-1999	2,6	2,3
2000-2999	17,1	17,9
3000-3999	6,6	7,5
4000-4999	13,1	13,7
5000-5999	6,9	5,8
6000-6999	11,8	10,7
7000-7999	12,8	13
8000-8999	14,1	15,3
9000-9999	15,1	13,9
Total	100	100

Bortfaldsskævheden på postnummer er meget lille.

Veteranernes alder grupperet		
	Stikprøve %	Analyseudvalg %
20-29	16,3	11,4
30-39	51,2	48
40-49	29,2	35
50+	3,4	5,6
Total	100,0	100

Bortfaldsskævheden på alder er en anelse større. Det ser ud til, at de ældre veteraner (over 40 år) har været lidt flittigere til at svare end de yngre veteraner.

Veteranernes køn		
	Stikprøve %	Analyseudvalg %
Mand	94,0	92,7
Kvinde	6,1	7,3
Total	100,0	100

Kvinderne har også været lidt flittigere til at svare end mændene.

Samlet set er bortfaldsskævheden dog minimal på de variable, vi kan se her. Det betyder, at der ikke er grund til at betvivle undersøgelsens repræsentativitet.

2.4 Hvem har besvaret undersøgelsen?

Herunder redegøres kort for deltagernes profil på en række baggrundsvariable.

2.4.1 Veteraner

Tabel 1 herunder viser, at ca. en tredjedel af de deltagende veteraner har været udsendt én gang, en tredjedel har været udsendt to gange, og den sidste tredjedel har været udsendt tre eller flere gange.

Tabel 1: Antal udsendelser

Antal udsendelser			
		Antal	Procent
Gyldige svar	1	179	31,6
	2	180	31,8
	3	99	17,5
	4	46	8,1
	5+	62	11,0
	Total	566	100,0
Manglende svar		19	
Total		585	

Tabel 2 viser fordelingen af veteraner på udsendelsesområder. Tallene i tabellen summeres til mere end 100 %, fordi hver veteran har haft mulighed for at angive flere svar.

Tabel 2: Udsendelsesområder

Udsendelsesområder*			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Irak	108	18,9
	Afghanistan	151	26,4
	Balkan (FN-ledet)	230	40,3
	Balkan (NATO-ledet)	365	63,9
	Andet	102	17,9
Manglende svar		14	
<i>*Der er mulighed for at angive flere svar, og der summeres derfor ikke til 100%</i>			

Tabel 3 herunder viser, at to tredjedele af besvarelsene er afgivet af personer, der var konstabler ved seneste udsendelse. Ca. 20 % havde rang af sergent og 16 % af officer.

Tabel 3: Grad ved udsendelse

Hvad var din militære grad ved seneste udsendelse?			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Konstabel	347	61,1
	Sergent	118	20,8
	Officer	90	15,8
	Civil	13	2,3
	Total	568	100,0
Manglende svar		17	
Total		585	

Tabel 4 herunder viser, at godt 40 % af deltagerne fortsat er ansat i forsvaret, mens knap 60 % har forladt forsvaret i den tid, der er gået siden deres udsendelse.

Tabel 4: Ansat i forsvaret nu

Er du ansat i forsvaret nu?			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Ja	244	42,9
	Nej	325	57,1
	Total	569	100,0
Manglende svar		16	
Total		585	

Den gruppe, der ikke længere er ansat i forsvaret, fordeler sig således, at ca. 5 % er under uddannelse, 83 % er i beskæftigelse, og 12 % er uden for beskæftigelse – se tabel 5 nedenfor.

Tabel 5: Nuværende jobsituation

Hvilket af følgende udsagn passer bedst på din nuværende jobsituation? (Kun besvaret af dem, der ikke længere er ansat i forsvaret):			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Jeg er studerende/under uddannelse	17	5,2
	Jeg er i beskæftigelse	269	83,0
	Jeg er ikke beskæftiget	38	11,7
	Total	324	100,0
Manglende svar		14	
Total		261	

2.4.2 Pårørende

I det følgende beskrives de pårørende i forhold til udvalgte baggrundsvariable.

Af tabel 6 fremgår det, at størstedelen af de pårørende, over 70 %, som har besvaret undersøgelsen, er kærester, samlever og ægtefæller. Den næststørste gruppe er forældre med godt 20 %. Søskende, børn og andre (typisk venner) udgør tilsammen knap 6 % af de pårørende.

Tabel 6: Pårørendes relation til veteran

Hvad er du i forhold til den soldat/veteran, som har bedt dig besvare undersøgelsen?		
	Antal	Procent
Jeg er forælder til vedkommende	46	22,0
Jeg er barn af vedkommende	3	1,4
Jeg er ægtefælle/samlever/kæreste til vedkommende	149	71,3
Jeg er søskende til vedkommende	7	3,3
Andet	4	1,9
Total	209	100,0

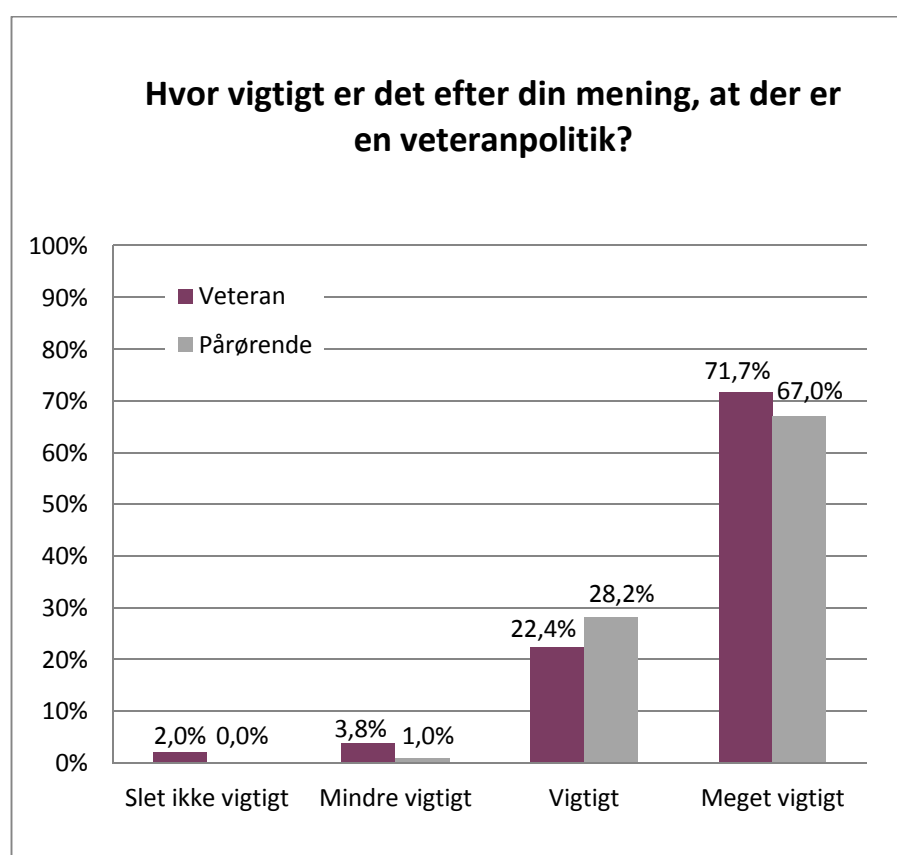
3 RESULTATER

I dette afsnit bliver undersøgelsens resultater sammenfattet. Først bliver spørgsmålene til den overordnede veteranpolitik gennemgået, og derefter bliver de vigtigste tendenser sammenfattet under overskrifterne *vigtighed*, *relevans*, *kendskab* og *vurdering*.

3.1 Overordnede spørgsmål til veteranpolitikken

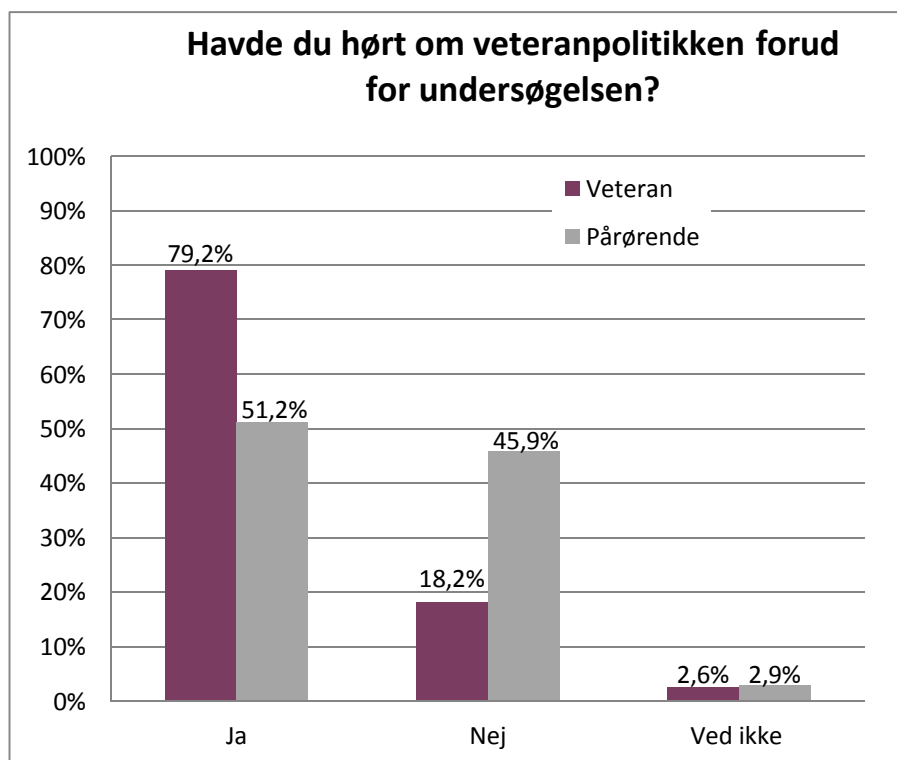
I undersøgelsen er der stillet nogle spørgsmål til veteranpolitikken overordnet set. Der er spurgt til vigtigheden af, at veteranpolitikken findes, og til kendskabet til politikken.

Figur 1 viser, at sammenlagt 94 % af veteraner og 95 % af pårørende anser det for vigtigt eller meget vigtigt, at der er en veteranpolitik.

Figur 1 Vigtighed af veteranpolitikken

Figur 2 viser, at en større andel af veteraner end pårørende havde hørt om politikken før undersøgelsen. Således er det gældende for 79 % af veteranerne mod 51 % af de pårørende.

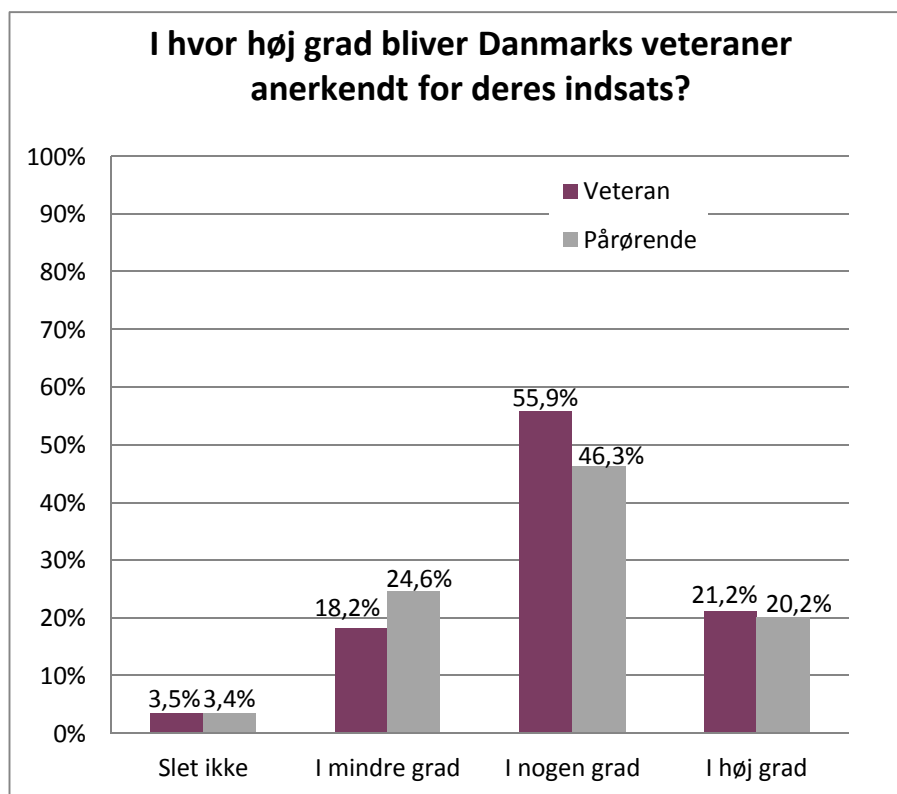

Figur 2 Kendskab til veteranpolitikken inden undersøgelsen

Blandt veteranerne er der tydelig forskel på kendskabet til veteranpolitikken mellem ansatte ved forsvaret og ikke-ansatte, idet 89 % af veteraner ansat i forsvaret havde hørt om veteranpolitikken mod 71 % af veteraner uden for forsvaret.

Efter de initiativspecifikke spørgsmål er undersøgelsens deltagere blevet bedt om, på baggrund af veteranpolitikken samt øvrige tiltag (flagdag, kontingentparader, monumenter og lignende), at give deres vurdering af, i hvilken grad Danmarks veteraner bliver anerkendt for deres indsats.

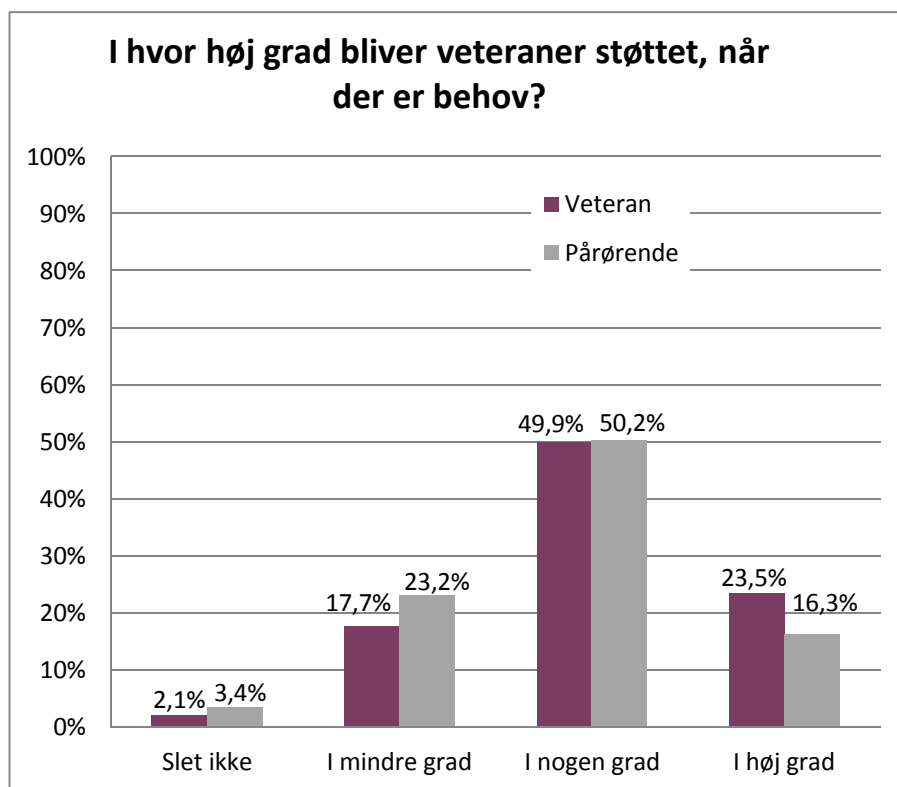
Figur 3 herunder viser, at såvel veteraner som pårørende er moderat positive i deres vurdering af den samlede anerkendelse. Veteranerne er en smule mere positive end de pårørende, idet 77 % af veteranerne svarer, at Danmarks veteraner "I nogen grad" eller "I høj grad" bliver anerkendt for deres indsats, hvor det tilsvarende tal for pårørende er 66 %. Der er dog også en ikke ubetydelig gruppe på 18 % for veteraner og 25 % for pårørende, som mener, at de kun bliver anerkendt i mindre grad, og 3-4 % af begge grupper mener slet ikke, at de bliver anerkendt.

Figur 3 Overordnet anerkendelse

Ligeledes er deltagerne i undersøgelsen blevet bedt om at vurdere, på baggrund af veteranpolitikken og øvrige tiltag (forløb for at støtte overgangen fra mission til hjemlige forhold, stående tilbud om samtaler med forsvarrets psykologer og socialrådgivere og lignende), i hvilken grad Danmarks veteraner bliver støttet, når de har behov.

Igen er både veteraner og pårørende moderat positive i deres vurdering af den samlede støtte til Danmarks veteraner, når de har behov. Figur 4 på næste side viser, at 50 % af både veteraner og pårørende svarer, at Danmarks veteraner "I nogen grad" bliver støttet, og 24 % af veteraner og 16 % af pårørende svarer "I høj grad". Igen er veteranerne altså en smule mere positive i deres vurdering, end de pårørende. 18 % af veteraner og 23 % af pårørende angiver, at det sker "I mindre grad", og 2-3 % af begge grupper mener slet ikke, det sker.

Figur 4 Overordnet støtte

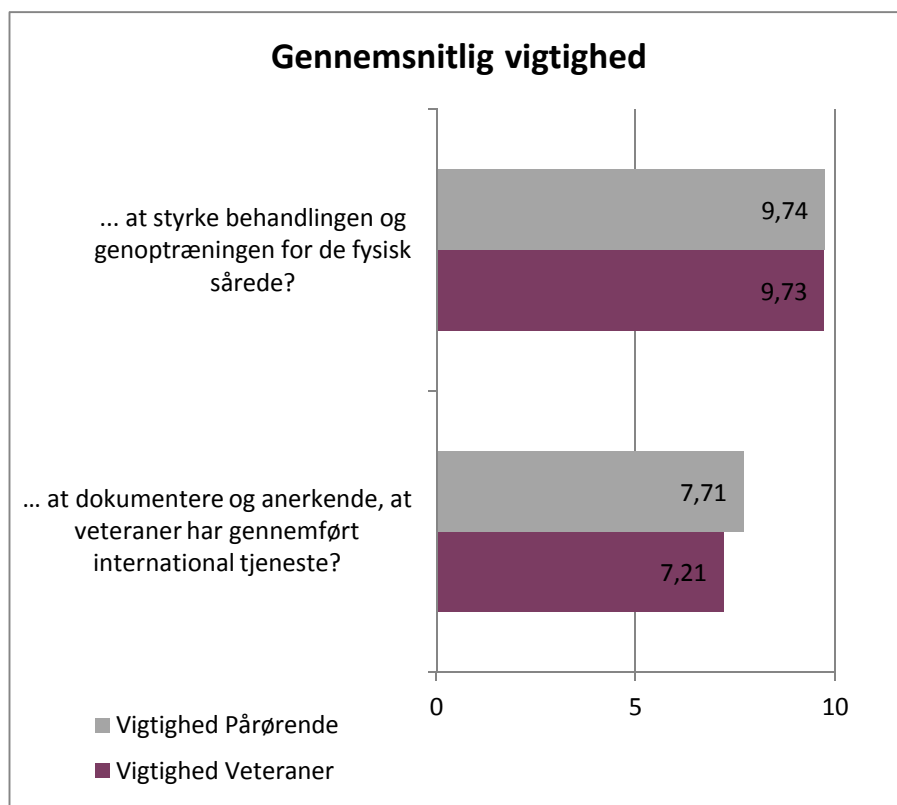
Der er en lille forskel på dette spørgsmål mellem veteraner, der fortsat er ansat i forsvaret, og veteraner, der ikke er det. De ansatte er lidt mere tilfredse med den overordnede støtte. Forskellen er dog ikke markant.

3.2 Hovedresultater på tværs af temaer

3.2.1 *Vigtighed: hvor vigtigt er initiativets formål?*

Som ovenstående resultater viser, er der generel enighed om, at veteranpolitikken er vigtig.

For hvert enkelt initiativ er undersøgelsens deltagere som nævnt blevet bedt om at vurdere vigtigheden af initiativets formål på en skala fra 1-10, hvor 1 er "Slet ikke vigtigt" og 10 er "Meget vigtigt". Ingen initiativer fik en gennemsnitlig vigtighedsvurdering under 7. Alle formålene bliver således anset for vigtige. Alligevel er der nogle initiativer, der er vurderet som relativt vigtigere end andre.

Figur 5: Højeste og laveste vigtighed

Figur 5 viser de to initiativer, som har fået den henholdsvis højeste og laveste gennemsnitlige vigtighedsvurdering. Som figuren viser, er det styrkelse af behandling og genoptræning af de fysisk sårede, der er anset for allervigtigst, mens den brede dokumentation og anerkendelse af alle veteraner via veterankortet er vurderet relativt mindre vigtig.

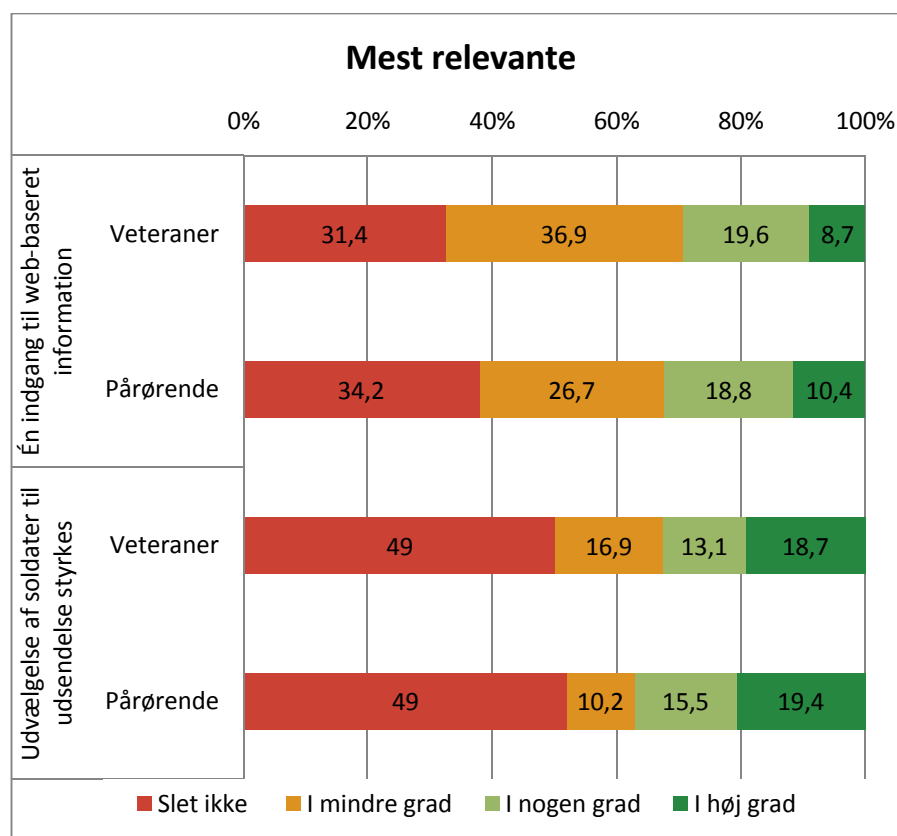
3.2.2 Relevans: Hvem ser sig selv som målgruppe for initiativet?

5 af de 19 initiativer er i relation til brugerundersøgelsen defineret således, at alle veteraner og pårørende overordnet set er deres målgruppe. Det drejer sig om veterankortet, undersøgelsen af udsendelsens påvirkninger af partnere og børn samt oprettelsen af de tre nye enheder Veterancenter, Veteransekretariat og Videntcenter. De øvrige 14 initiativer har derimod kun en større eller mindre andel af veteraner/pårørende som målgruppe. Derfor er undersøgelsens deltagere for disse initiativers vedkommende blevet bedt om at svare på, i hvilken grad de oplever initiativet som relevant for dem.

Det skal bemærkes, at relevans således ikke er et succeskriterium i sig selv men bør ses som en angivelse af, hvorvidt veteranerne og de pårørende opfatter sig selv som målgruppe for det pågældende initiativ.

Figur 6 og 7 herunder viser, hvilke initiativer der får henholdsvis den højeste og laveste gennemsnitlige vurdering af relevans. Figur 6 viser de to initiativer, som af deltagerne vurderes mest relevante. Det ses, at initiativet "Én indgang til

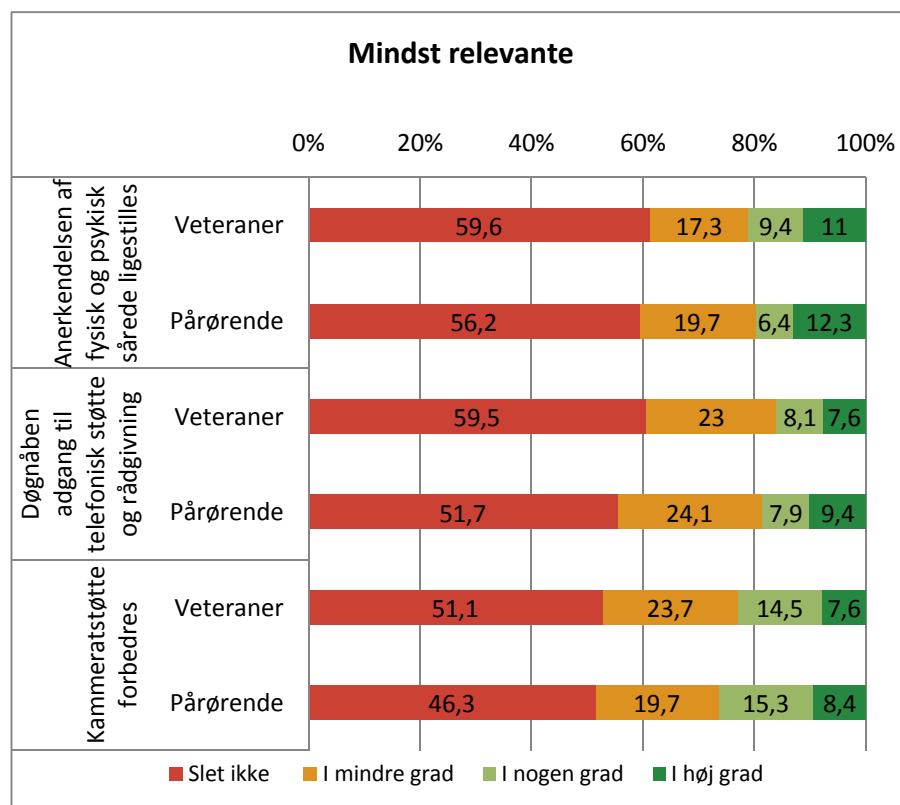
webbaseret information" har den laveste andel, der svarer "Slet ikke relevant", hvormed en stor del af veteraner og pårørende ser sig selv som målgruppe for initiativet. Initiativet "Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes" har den højeste andel, der svarer "I høj grad relevant", og dermed det største antal deltagere, der i høj grad ser sig selv som initiativets målgruppe. Disse to initiativer opleves altså som de umiddelbart mest relevante for brugerne.

Figur 6: Mest relevante initiativer

En vigtig pointe her er, at relevans, altså hvorvidt man ser initiativet som relevant for en selv, ikke følges med vurderingen af initiativets vigtighed. Veteranerne og de pårørende kan altså sagtens se initiativer som meget vigtige, selv om de ikke ser sig selv som målgruppen for det pågældende initiativ.

Figur 7 herunder viser omvendt de initiativer, som har de relativt mindste målgrupper. Initiativet "Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles" har den højeste andel, som svarer "Slet ikke relevant", mens to initiativer, nemlig "Døgnaåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning" og "Kammeratstøtte forbedres", deler pladsen som det initiativ, der har færrest, der svarer "I høj grad relevant".

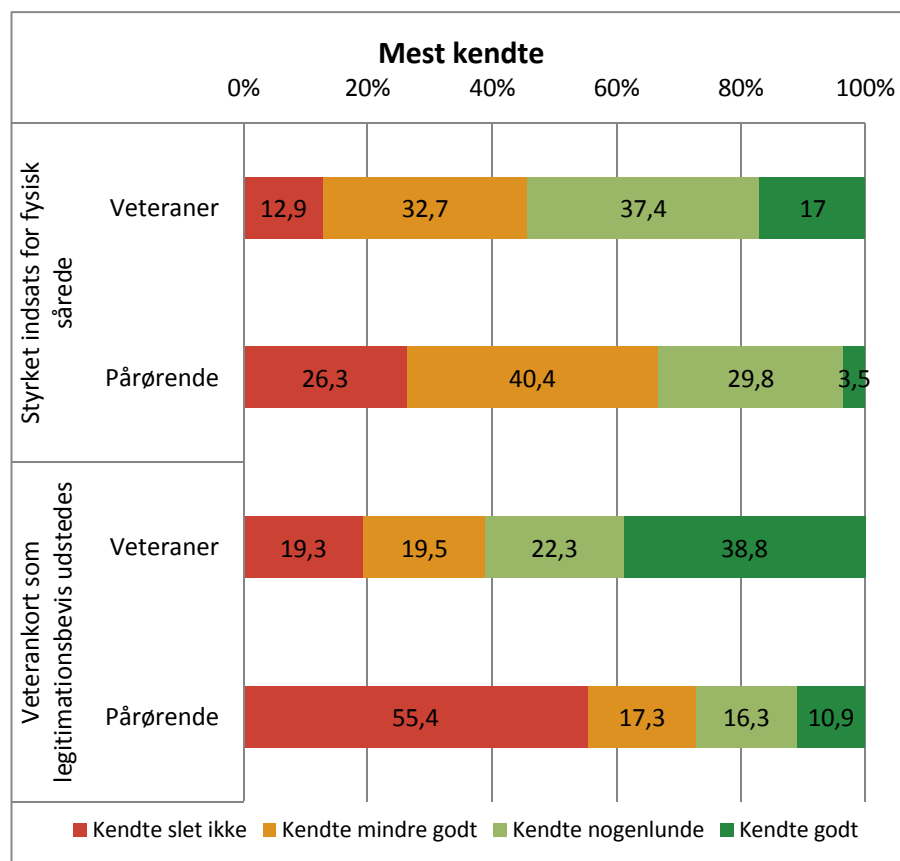
Figur 7: Mindst relevans

3.2.3 Kendskab: Hvor godt kender målgruppen initiativerne?

De deltagere, som opfatter sig selv som del af relevant målgruppe for initiativerne, er som nævnt blevet spurgt, hvor godt de før undersøgelsen kendte til initiativernes indhold. Af figurerne 8 og 9 herunder fremgår, hvilke initiativer der har det henholdsvis højeste og laveste kendskab.

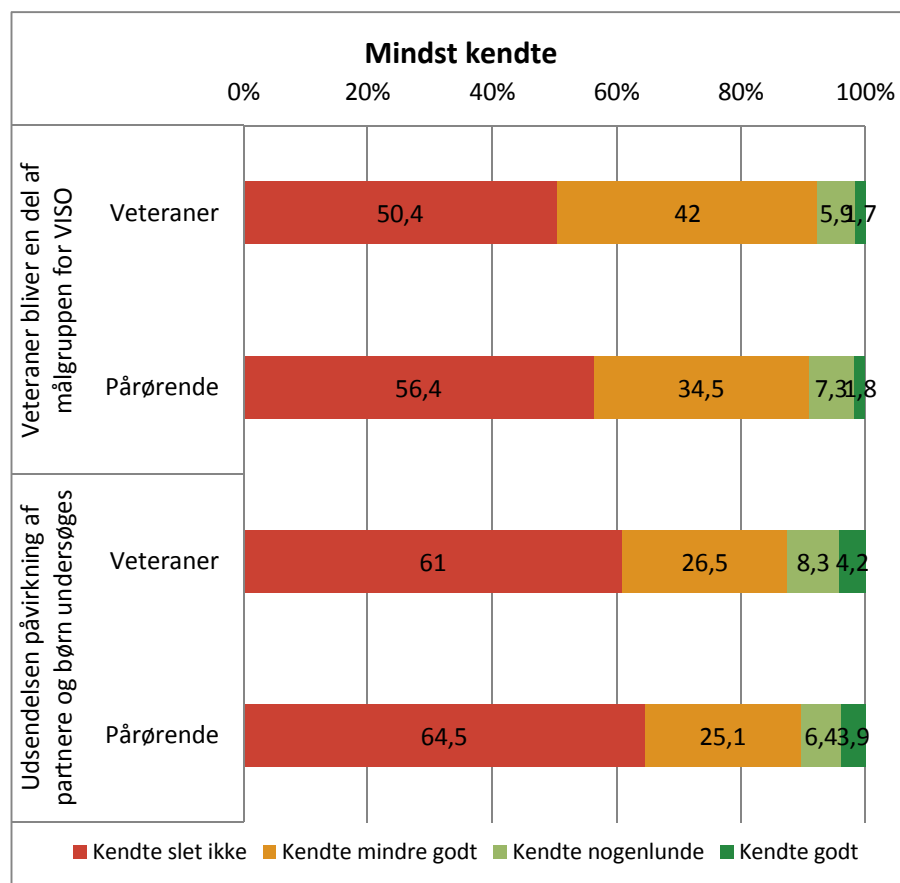
Figur 8 herunder viser, at initiativet "Styrket indsats for fysisk sårede" har den laveste andel, som svarer "Kendte slet ikke" og dermed har den største andel, der til en hvis grad kender initiativet. Initiativet "Veterankort som legitimationsbevis udstedes" har den højeste andel, der svarer "Kendte godt"¹ og dermed har et godt kendskab til initiativet.

¹ Her er taget udgangspunkt i veteranernes besvarelser. De pårørendes kendskab er i næsten alle tilfælde mindre end veteranernes, hvilket ikke er overraskende.

Figur 8: Mest kendte initiativer

Figur 9 herunder viser, at de initiativer, færrest deltagere kender, er dels initiativet "Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO" med den laveste andel, der svarer "Kendte godt" og dermed den største andel med intet eller begrænset kendskab, og dels initiativet "Udsendelsens påvirkning af partnere og børn undersøges" med den højeste andel, der svarer "Kendte slet ikke" og dermed intet kendskab har til initiativet.

Figur 9: Mindst kendte initiativer

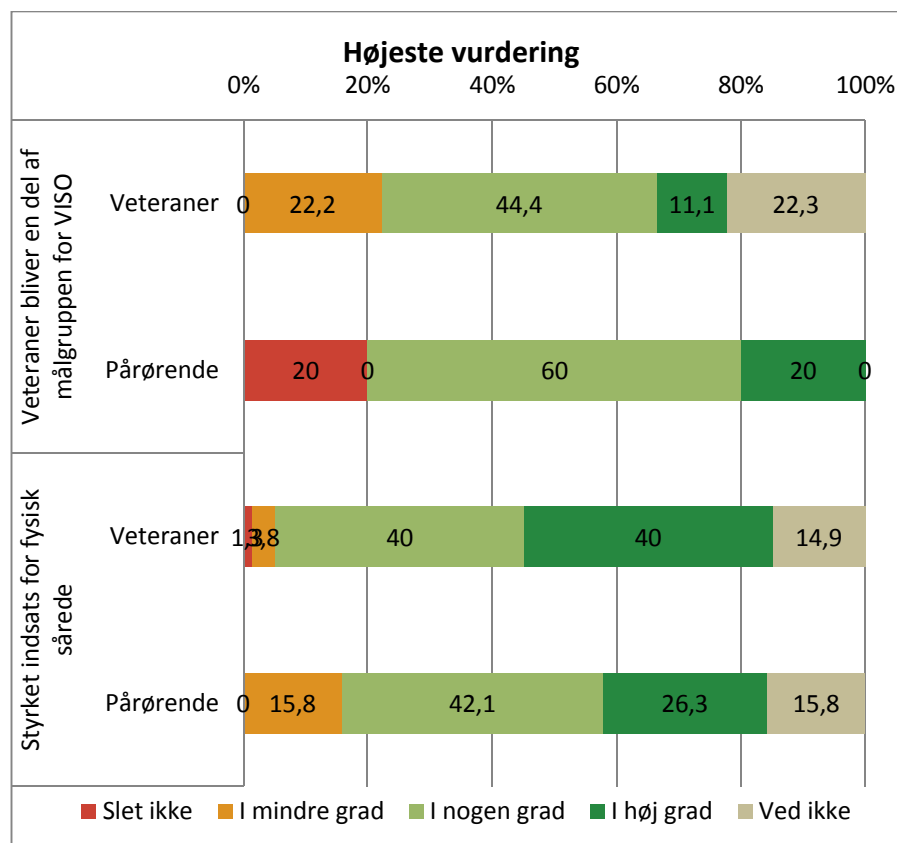
Opsummerende kan man sige, at kendskabet er en udfordring for flere af initiativerne. Flere gange i spørgeskemaets åbne besvarelser fremgår det, at deltagerne har svært ved at skelne initiativerne fra hinanden og mangler en klar opfattelse af forskellen på f.eks. kompetencekort og veterankort, Veterancenter og Veteransekretariat, mv. Dette vidner om et mangelfuldt kendskab til initiativerne. Også i de åbne besvarelser er der mange eksempler på, at deltagerne skriver "det lyder godt, men jeg har aldrig hørt om det" eller lignende kommentarer, som vidner om, at kendskabet til veteranpolitikens initiativer er lavt. Veteraner ansat i forsvaret har i næsten alle tilfælde højere kendskab end de ikke-ansatte. Det er ikke overraskende, da de ansatte har flere kanaler, hvorigennem viden om nye initiativer kan blive spredt. Men det peger på, at man især i forbindelse med initiativer, der retter sig mod ikke-ansatte, har en uløst opgave i forbindelse med kommunikation og oplysning om initiativerne.

Det er dog ikke alle initiativer, hvor et højt brugerkendskab er lige vigtigt. F.eks. er det ved de initiativer, der i højere grad retter sig mod kommunerne – så som uddannelse af kommunale sagsbehandlere – mere vigtigt at udbrede kendskabet til dem i den kommunale verden end blandt veteraner og pårørende. Men en del initiativer vil få svært ved at opfylde deres formål, hvis deres målgruppe af veteraner og pårørende ikke kender dem. Det gælder f.eks. web-portalen, døgntelefonen og Veterancenteret.

3.2.4 Vurdering: Opfylder initiativet sit formål?

De af undersøgelsens deltagere, der har angivet, at de kendte et initiativs indhold godt eller nogenlunde er blevet bedt om at vurdere, i hvilken grad de mener, at det pågældende initiativ opfylder sit formål som tidligere beskrevet. I nogle tilfælde har dette gjort, at kun en meget begrænset del af målgruppen er blevet bedt om at vurdere, om initiativet opfylder sit formål, hvilket betyder, at nogle af resultaterne kan være forbundet med en vis usikkerhed. Det vil blive nævnt de steder, hvor dette forbehold må tages.

I figurerne 10 og 11 herunder fremgår de initiativer, der får den henholdsvis højeste og laveste vurdering.

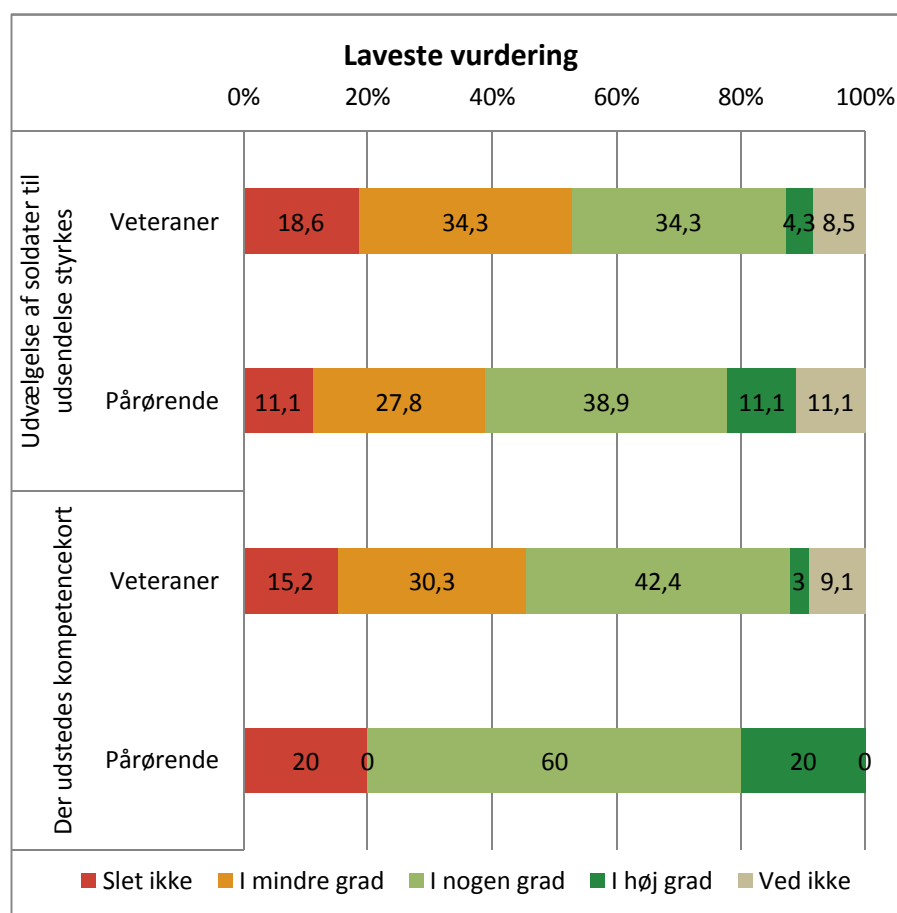

Figur 10: Højeste vurdering

Ovenstående figur 10 viser initiativerne, der af deltagerne er blevet vurderet til i højeste grad at opfylde deres respektive formål. Initiativet "Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO" har den laveste andel, nemlig 0 %, som svarer, at initiativet "Slet ikke" opfylder sit formål², og dermed svarer alle deltagerne, som har nogen eller høj grad af kendskab til initiativet, at det opfylder sit formål i mindre, nogen eller høj grad (med mindre de har svaret ved ikke). Initiativet

² Dette resultat er behæftet med en ganske stor usikkerhed, idet gruppen, der både ser sig selv som relevant målgruppe fra initiativet og som angiver, at de kender initiativet godt eller nogenlunde, er meget lille, nemlig på 14 personer (se tabelrapporten)

”Styrket indsats for fysisk sårede” har den højeste andel, som svarer, at initiativet opfylder sit formål ”I høj grad”.

Figur 11: Laveste vurdering

I den modsatte ende af skalaen viser figur 11, at initiativet ”Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes”, som er et af de initiativer, som flest finder relevant. Dette initiativ er samtidig et initiativ, der har den højeste andel, der svarer, at initiativet ”Slet ikke” opfylder sit formål. Initiativet ”Der udstedes kompetencekort” har den laveste andel, der svarer, at initiativet opfylder sit formål ”I høj grad”³.

Efter denne gennemgang af de initiativer, der ligger henholdsvis højest og lavest på dimensionerne vigtighed, relevans, kendskab og vurdering, bliver hvert af de fire temaer med dertil hørende initiativer gennemgået mere detaljeret i de følgende afsnit.

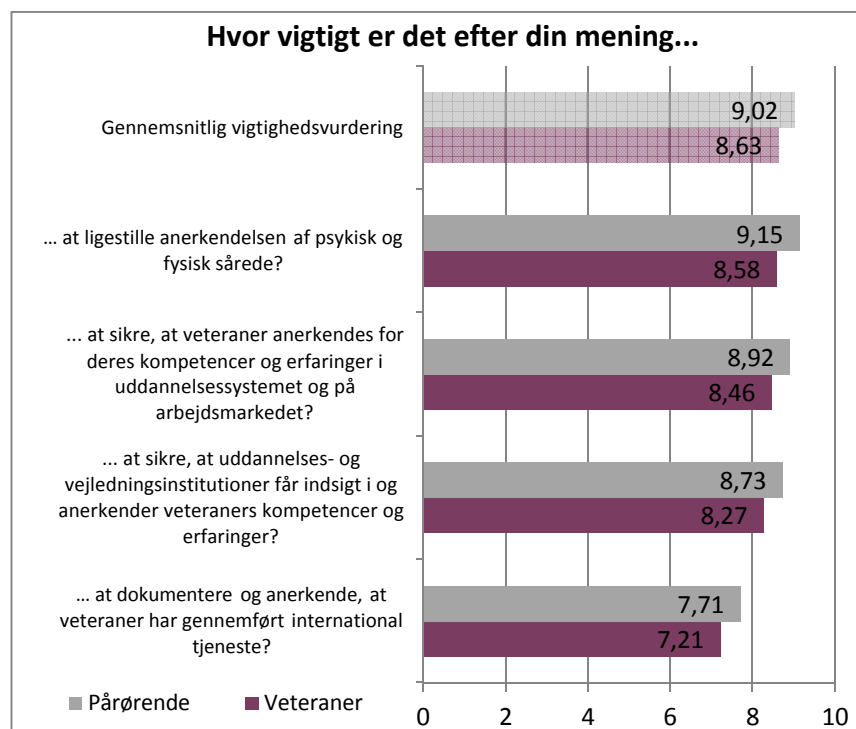
³ Vurderingen af kompetencekortet bliver muligvis mudret af, at nogle af deltagerne har forvekslet dette med veterankortet – denne forveksling fremgår af nogle af de åbne besvarelser.

4 ANERKENDELSE

Følgende fire initiativer hører hjemme under temaet "Anerkendelse":

1. Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes
2. Der udstedes kompetencekort
3. Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles
4. Veterankort som legitimationsbevis udstedes

For alle fire initiativers vedkommende er undersøgelsens deltagere blevet præsenteret for initiativets navn og formål og blevet bedt om at vurdere formålets vigtighed på en skala fra 1-10, hvor 1 er "Slet ikke vigtigt" og 10 er "Meget vigtigt".

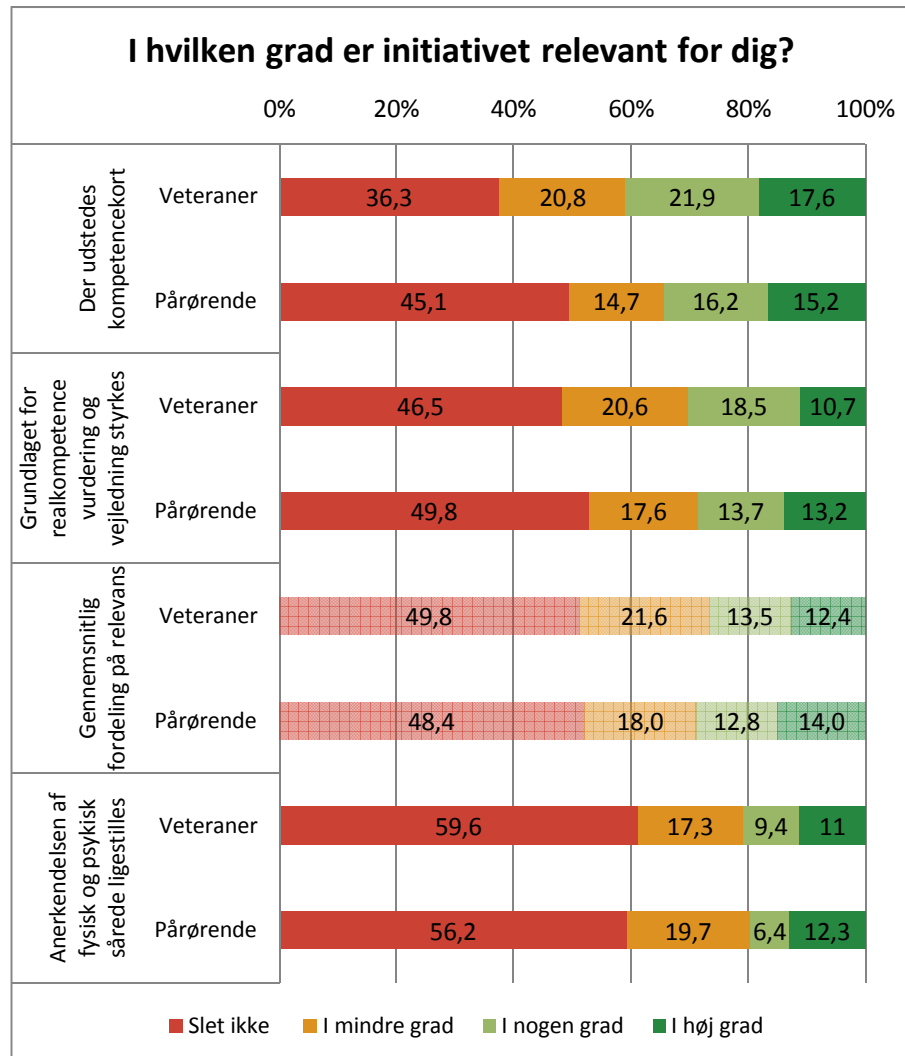

Figur 12 Gennemsnitlig vurdering af initiativets vigtighed på en skala fra 1-10

Som figur 12 herover viser, er veteraner og pårørende enige i den relative vurdering af vigtigheden af de fire initiativer, idet begge grupper mener, at ligestilling af fysisk og psykisk sårede er det vigtigste, og veterankortets dokumentation og anerkendelse er det mindst vigtige. Alle initiativer får dog en relativt høj vurdering, idet gennemsnitsvigtigheden for ingen initiativers vedkommende er under 7. For alle initiativer gælder det desuden, at pårørende vurderer vigtigheden højere, end veteranerne selv gør. For veterankortets vedkommende gælder det endvidere, at veteraner, der ikke længere er ansat i forsvaret, vurderer vigtigheden en smule højere, end det er tilfældet for veteraner,

der fortsat er ansat i forsvaret. For de øvrige initiativer er der ingen forskel mellem ansatte og ikke-ansatte veteraner.

Eftersom de fleste af initiativerne retter sig mod specifikke målgrupper, er undersøgelsens deltagere blevet bedt om at vurdere, i hvilken grad hvert initiativ er relevant for dem.

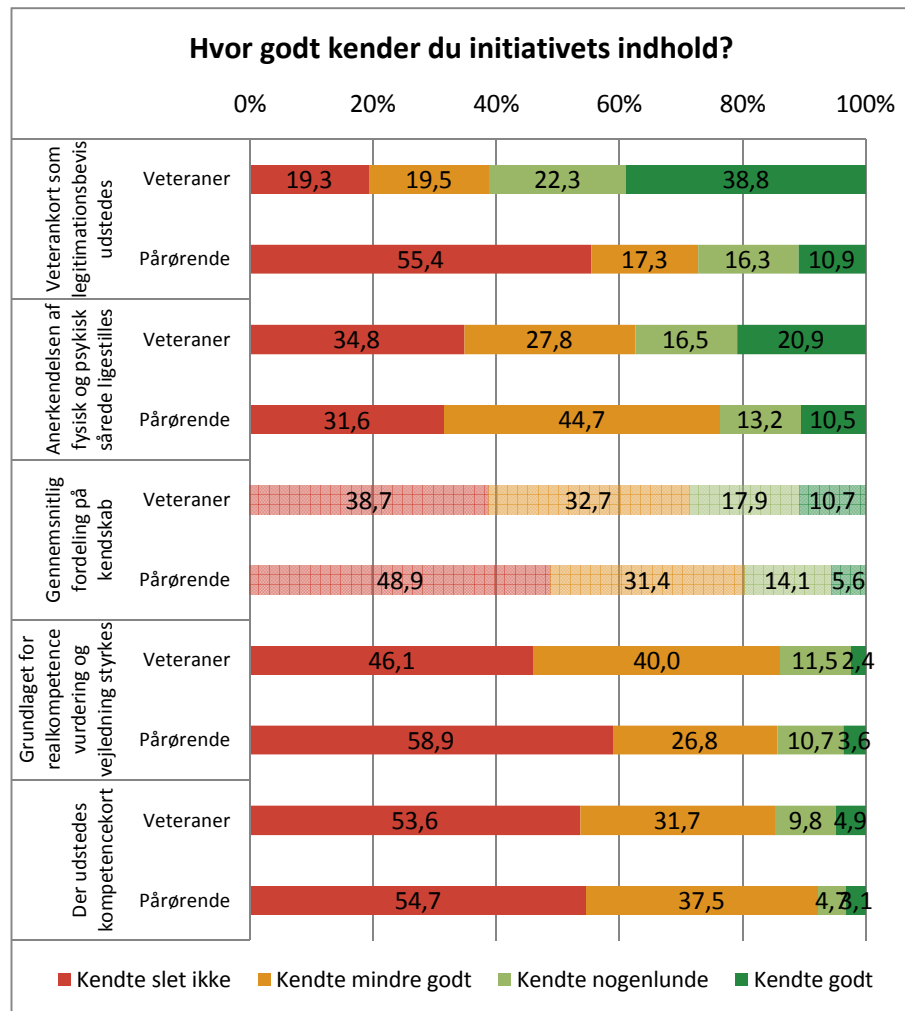
Figur 13: Relevans

Figur 13 viser, at "Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles" er det initiativ, som færrest ser som relevant for sig selv, og det er således over 50 % af både pårørende og veteraner, der ser det som "Slet ikke" relevant. Der er flere ansatte i forsvaret end ikke-ansatte, der ser det som relevant.

Derimod ser lige omkring halvdelen af begge grupper det, i en eller anden grad, som relevant at styrke grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning. Ca. halvdelen af de pårørende og 2/3 af veteranerne ser udstedelse af kompetencekort som relevant. Når færre pårørende konsekvent vurderer initiativerne som mere relevante end veteranerne gør, kan det hænge sammen

med, at nogle pårørende tolker relevans som "relevant for mig personligt" og andre tolker det som "relevant for 'min' veteran". Flere ansatte veteraner ved forsvaret end ikke-ansatte veteraner ser kompetencekort og realkompetencevurdering som relevant.

Alle, der har angivet, at et initiativ er "I nogen grad" eller "I høj grad" relevant, er efterfølgende blevet bedt om at angive, hvor godt de kendte det pågældende initiativ forud for undersøgelsen.

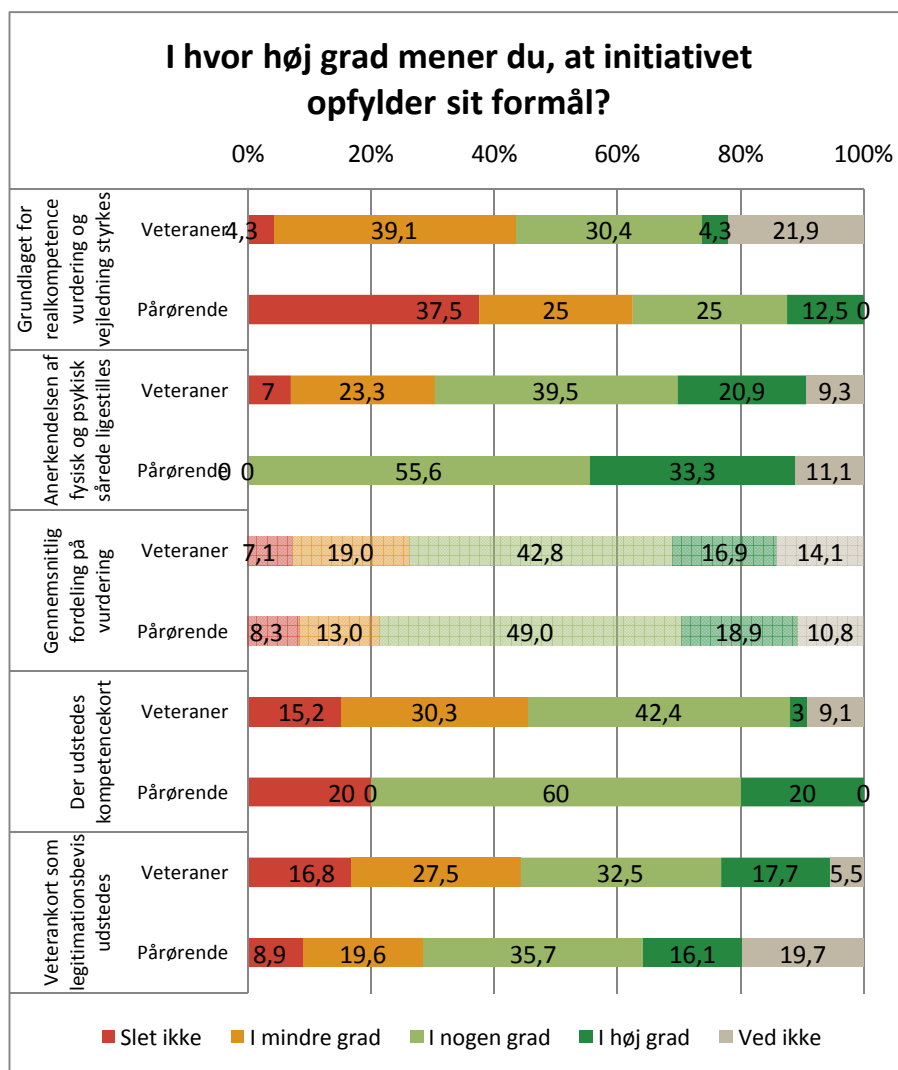
Figur 14 Kendskab til initiativer før undersøgelsen

Figur 14 viser, at mellem 19 og 54 % af dem, der regner sig som en del af den relevante målgruppe for initiativerne, angiver, at de "slet ikke" kendte til initiativets indhold før undersøgelsen. For kompetencekortets vedkommende drejer det sig om 54 % af veteraner og 55 % af pårørende, som slet ikke kendte det, mens kun henholdsvis 4 og 5 % angiver, at de kendte det godt. Et lignende billede tegner sig for realkompetencevurderingens vedkommende med 46 % veteraner og 59 % pårørende, som slet ikke kender initiativet, og henholdsvis 2 og 4 %, som kender det godt. Med hensyn til ligestillingen af anerkendelsen af fysisk og psykisk sårede er kendskabet noget større. Her er det 35 % af veteraner og 32 %

af pårørende, som slet ikke kender initiativet, mens henholdsvis 21 % og 11 % kender det godt. Veteraner ansat ved forsvaret kender initiativet markant bedre end de ikke-ansatte.

Veterankortet er som det eneste af initiativerne under denne overskrift blevet anset for at være relevant for alle, eftersom alle veteraner har modtaget et sådant. Derfor er undersøgelsens deltagere ikke blevet bedt om at vurdere, hvorvidt initiativet er relevant for dem, men er alle blevet spurgt om, hvor godt de kendte til initiativet forud for undersøgelsen. Som figur 14 herover viser, kender veteranerne – ikke overraskende – veterankortet bedre end de pårørende. 19 % af veteranerne angiver, at de ikke kender kortet, mod 55 % af de pårørende. 39 % af veteranerne kender kortet ”godt”, og 22 % ”nogenlunde” mod henholdsvis 11 % og 16 % af de pårørende. Veteraner ansat i forsvaret kender kortet bedre end de ikke-ansatte.

Endelig er alle, som har angivet, at de kender et initiativ ”godt” eller ”nogenlunde”, blevet bedt om at vurdere, i hvilken grad det pågældende initiativ opfylder sit formål som tidligere beskrevet. Det skal bemærkes, at ikke alle oplever, at de ved nok om initiativerne til at vurdere indholdet, selv om de tidligere har angivet, at de kender initiativet godt eller nogenlunde. Dette tyder også på, at kendskabet til initiativerne i mange tilfælde er mangelfuldt.

Figur 15: Vurdering af formålsopfyldelse

Figur 15 viser, at de personer, som kender til initiativernes indhold, i overvejende grad vurderer, at de opfylder deres formål.

For veteranernes vedkommende er det veterankortet, som bliver lavest vurderet, med 17 %, der slet ikke mener, det opfylder sit formål, og 28 %, der mener, det kun sker i mindre grad. Der er dog 18 %, som mener, at formålet opfyldes "i høj grad", og 33 % mener, det sker "i nogen grad". Vurderingen af kompetencekortet er meget lignende, hvilket måske kan skyldes, at nogle deltagere har forvekslet de to initiativer (det tyder nogle kommentarer i de åbne besvarelser på). Flere af de veteraner, der ikke er ansat i forsvaret, er positive over for veterankortet, end det er tilfældet for de ansatte. Dette kan tyde på, at den symbolske anerkendelse, der ligger i veterankortet, betyder mere, når man ikke længere er en del af forsvaret.

Ligestillingen af anerkendelsen af fysisk og psykisk sårede vurderes af 7 % til slet ikke at opfylde sit formål. 23 % mener, at formålet opfyldes i mindre grad, 40 %, at det sker i nogen grad, og 21 %, at det sker i høj grad.

Hvad angår realkompetencevurderingen mener 4 % af veteranerne, at det slet ikke opfylder sit formål, og 39 % mener, at det sker i mindre grad. 30 % mener, at det sker i nogen grad, og 4 %, at det sker i høj grad.

4.1 Kommentarer fra åbne spørgsmål

I det følgende gengives nogle af de åbne besvarelser for hvert enkelt initiativ. Disse udsagn kan bidrage til en dybere forståelse af den angivne vurdering af initiativerne.

4.1.1 *Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes*

En principiel kritik af dette initiativ bliver rejst i kommentarer, som påpeger, at veteranerne ikke ønsker at blive behandlet anderledes end alle andre, bare fordi de har været udsendt. Ligeså er flere kritiske over for det, de ser som en tendens til at gøre veteraner til ofre ved at betragte dem som problematiske individer, som har brug for ekstra hjælp for at klare sig.

”Det er godt, at vejledende enheder ved noget om veteraners kompetencer. Det bør alt andet lige opkvalificere vejledningen og kunne hjælpe veteraner videre til noget, der passer/interessere dem. Men når det kommer til uddannelsesinstitutionerne, er det vel et spørgsmål om, at vi veteraner er bekendt med de kompetencer, vi har oparbejdet på vores udsendelser, og er i stand til at formidle dem. Måske læser jeg initiativet forkert, men der skal vel ikke sagsbehandles anderledes, hvis en veteran søger ind på en given uddannelse, end hvis enhver anden borger gør det.”

En mere praktisk orienteret kritik går på, at forsvaret ikke i tilstrækkelig grad har forståelse for, hvad der kan bruges i forhold til civile job og uddannelser:

”Det er ikke uddannelsesinstitutionerne, der har brug for denne information, det er fremtidige arbejdsgivere. Brug i stedet energien på at give soldater, der forlader forsvaret, en kompetence-udtalelse, der kan bruges i det civile liv, i stedet for en FOKUS⁴, der er fuldstændig ubrugelig på det civile arbejdsmarked. En udtalelse, hvor forsvaret har formuleret de erhvervede kompetencer (og valideret dem skriftligt), vil også bistå veteraner, der senere skal skrive civil ansøgning og i en sådan skal formulere deres kompetencer.”

4.1.2 *Der udstedes kompetencekort*

Meget i tråd med det ovenstående bliver der af flere stillet spørgsmålstegn ved, om kompetencekortet i sin nuværende udformning er fyldestgørende i forhold til civile arbejdsgiveres behov:

”Sidder selv i en HR-stilling og har trukket kompetencekortet fra DeMars. Jeg mener ikke, at det opfylder kravene. Vores system, DeMars, hvor vi indskrifter soldatens færdigheder, er ikke

⁴ Forsvarets kompetenceudviklings- og bedømmelsessystem

fyldestgørende. Har soldaten f.eks. taget AMU-kurser, kommer disse ikke med. Desuden kommer kompetencer som røgdykker og sanitet, eller at man har gået på kommunikationsskolen, heller ikke med, som for nogle virksomheder, der ansætter, er relevante kurser. I forbindelse med det nye forsvarsforlig, hvor der skal skabes en bro mellem det militære og det civile i forbindelse med uddannelse, er dette netop et af de områder, der skal lægges mere fokus på, så soldaten har de bedste muligheder for at komme godt fra start i det civile.”

Flere angiver en undren over, at de ikke har hørt noget om dette initiativ, og en del angiver, at de gerne ville have et kompetencekort, selv om det er længere tid siden, de har været udsendt.

”Jeg har aldrig modtaget et kompetencekort efter min udsendelse, hvorfor jeg ikke kan udtale mig om kvaliteten, men jeg mener, at det er vigtigt, at man får formuleret kortene således, at civile kan tolke dem. Eks. ved brug af ETCS points eller lign.”

4.1.3 *Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles*

Dette initiativ roses af mange men bliver også kritiseret af principielle årsager, idet flere stiller spørgsmålstegn ved, om det er rimeligt at sidestille fysisk og psykisk sårede i den forstand, at de skal kunne få den samme medalje:

”Jeg er ikke sikker på, at jeg mener, at psykiske og fysiske skader skal ligestilles 100 %. Det er ikke det samme og bliver det aldrig. Jeg mener bestemt, at man skal støtte dem med psykiske problemer, forårsaget af udsendelser, på lige fod med dem med fysiske skader, men jeg er ikke sikker på, om jeg mener, at de skal have den samme medalje. Til gengæld mener jeg, at man bør være mere konsekvent i tildelingen af medaljen for sårede. Der er eksempler på, at der er nogen, der ikke får den på trods af 50+ fragmenter i kroppen og méngrad på 8-agtigt noget, mens andre har fået den for mindre.”

Andre har en mere fundamental kritik, idet de er kritiske over for fænomenet medaljer som sådan, og navnlig, hvis mere håndgribelige former for anerkendelse ikke er på plads:

”Anerkendelse opnås ikke ved at gøre det samme, men at skabe samme effekt hos den enkelte. Anerkendelse er mere en følelse end noget andet. Medaljen kan være et stærkt og positivt symbol på forsvarrets anerkendelse af den enkelte, men hvis veteranen derudover ikke bliver behandlet ordentligt/føler sig glemt, kan det være lige meget.”

4.1.4 *Veterankort som legitimationsbevis udstedes*

Veterankortet er et af de mest kendte initiativer, fordi det er udsendt til alle, men også et af dem, der møder hårdest kritik. De kritiske kommentarer går dels på, at kortet ikke er tilstrækkelig kendt i samfundet og derfor ikke har nogen praktisk anvendelse. Andre føler sig ligefrem talt ned til ved at få kortet, ligesom nogle

mener, at det at vise kortet for at få rabat svarer til at gøre sig selv til offer og "tigge" om fordele. Der er dog også mange, som synes, at kortet kunne være en god idé, hvis det blev mere kendt og medførte flere fordele, ligesom nogle har oplevet i andre lande:

"Der bør reklameres mere om, hvad kortet kan bruges til. I USA er der forskellige rabatordninger, man kan anvende. Kan det danske noget tilsvarende? Kan vi gøre brug af det i udlandet? I øjeblikket er det bare endnu et plastikkort i skuffen."

"Ideen er god nok men ikke blevet iværksat og fremlagt hensigtsmæssigt. Modtagerne anede ikke, hvorfor de modtog dette kort, eller hvad de skulle bruge det til. Ligeledes virkede det som om, at initiativet blev iværksat forhastet. Alt dette har medført, at kortet ikke er blevet modtaget ret godt, og at folk ser det som en joke. Som nævnt er ideen med at anerkende veteraner fin nok, men det gør man i min optik ikke ved at give dem et kort."

Veterankortets potentiale underkendes således ikke, men der bliver efterlyst en mere systematisk håndtering af kortet.

5 STØTTE OG FOREBYGGELSE

Følgende syv initiativer hører hjemme under temaet "Støtte og forebyggelse":

5. Styrket indsats for fysisk sårede
6. Psykisk sårede veteraners behandling styrkes
7. Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes
8. Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO
9. Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold
10. Kammeratstøtte forbedres
11. Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges

For overskuelighedens skyld er initiativerne herunder opdelt i én gruppe af initiativer, der er rettet direkte mod brugerne, nemlig:

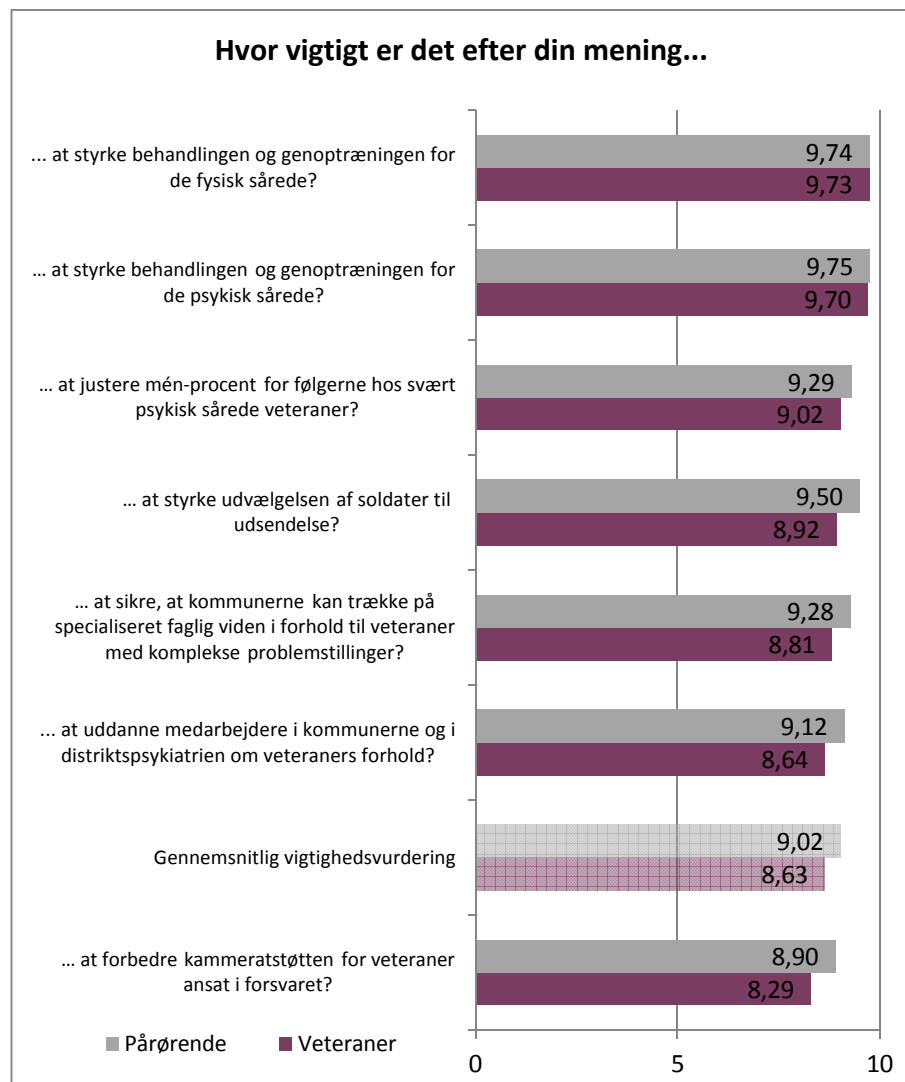
- Styrket indsats for fysisk sårede
- Psykisk sårede veteraners behandling styrkes
- Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes
- Kammeratstøtte forbedres

Og én gruppe af initiativer, der i højere grad er rettet mod offentlige forvaltninger og disses medarbejdere og dermed kun indirekte imod brugerne (veteranerne og de pårørende), nemlig:

- Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO
- Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold
- Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges

Figur 16 herunder viser imidlertid vurderingen af vigtighed for alle syv initiativer. Seks af de syv initiativer ligger over det overordnede gennemsnit for vigtighed, hvilket peger på, at støtte og forebyggelse anses for et meget vigtigt tema i veteranpolitikken. Figuren viser, at de initiativer, der retter sig direkte mod fysisk og psykisk sårede veteraner, bliver anset for absolut vigtigst. Det eneste initiativ under dette tema, som ligger under gennemsnittet for vigtighed, er initiativet "Kammeratstøtte forbedres". For dette initiativ gælder det lidt overraskende, at de veteraner, der ikke selv er ansat i forsvaret, vurderer vigtigheden højere, end de

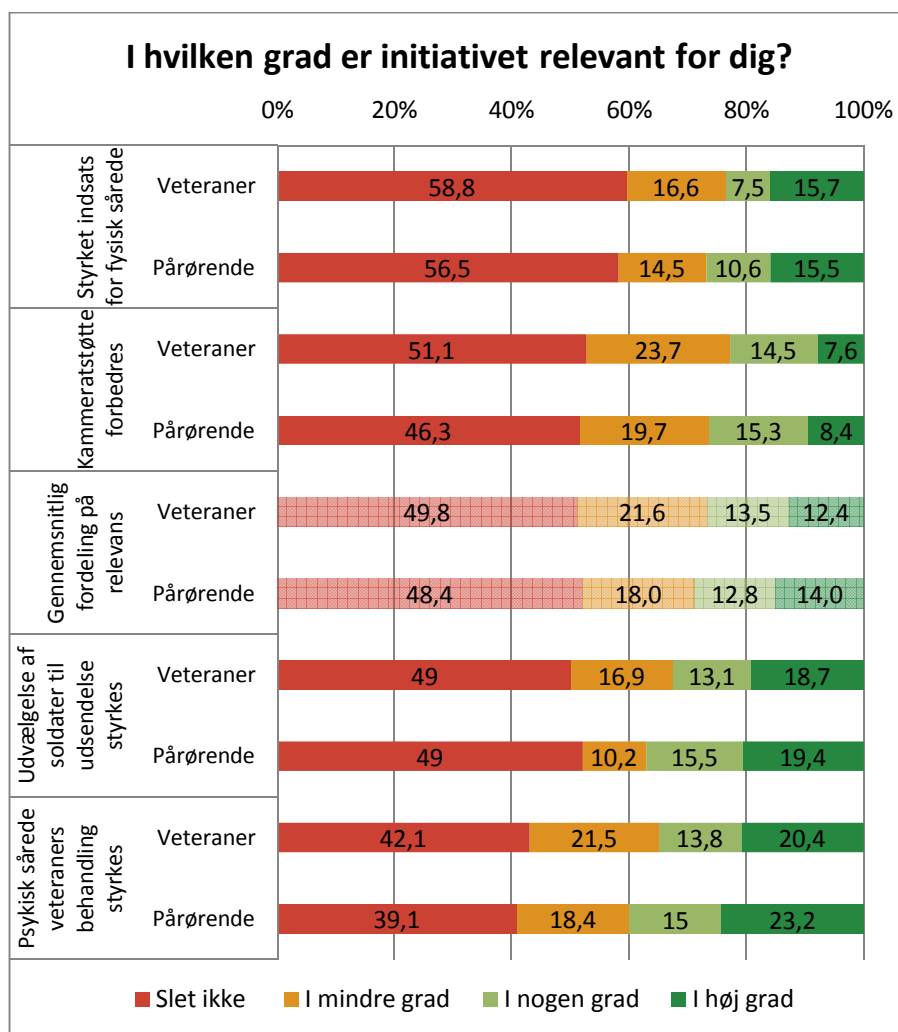
ansatte veteraner gør. Det samme gælder "Udvælgelsen af soldater til udsendelse styrkes" – igen vurderer de ikke-ansatte veteraner vigtigheden højere, end de ansatte gør.

Figur 16 Vigtighed af initiativer

I det følgende gennemgås først relevans, kendskab og vurdering for de fire brugerrettede initiativer og dernæst relevans, kendskab og vurdering for de tre forvaltningsrettede initiativer.

5.1.1 Brugerrettede initiativer

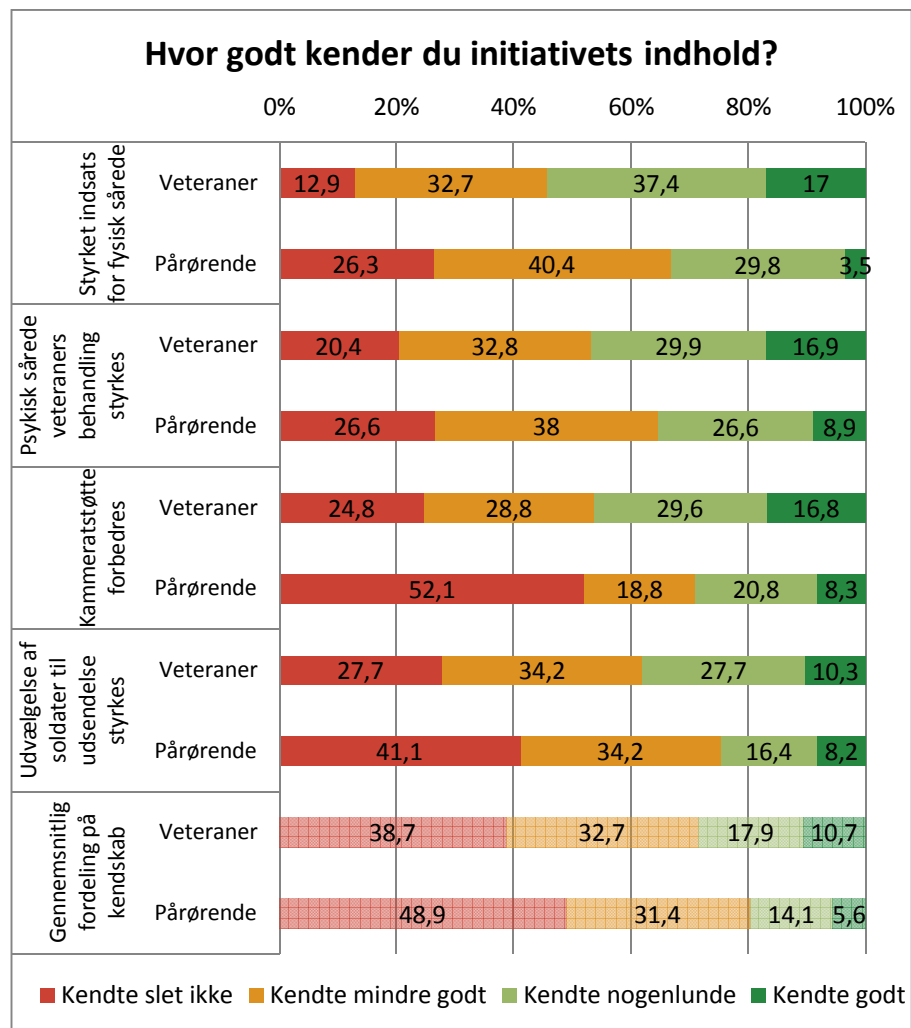

Figur 17 Relevans af initiativer

Figur 17 herover viser, at relativt få ser sig selv som målgruppe for initiativet "Styrket indsats for fysisk sårede", hvor 59 % angiver, at det "slet ikke" er relevant for dem, 17 % svarer "i mindre grad", 8 % "i nogen grad", og 16 % "i høj grad". Ansatte veteraner oplever i højere grad initiativet som relevant. I den modsatte ende ligger initiativet "Psyisk såredes behandling styrkes", hvor 42 % siger, at initiativet "slet ikke" er relevant, mens 22 % siger "i mindre grad", 14 % "i nogen grad", og 20 % "i høj grad". Igen oplever ansatte veteraner initiativet som relevant i højere grad end ikke-ansatte veteraner.

For begge initiativerne "Kammeratstøtte forbedres" og "Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes" er det meget tæt på halvdelen af de adspurgte veteraner, der ser sig selv som del af målgruppen for initiativerne i et eller andet omfang. Igen er det ikke overraskende flest af de ansatte veteraner ved forsvaret, der oplever initiativerne som relevante.

Det relative forhold mellem initiativerne er nogenlunde ens for veteraner og pårørende, men for alle initiativer gælder det, at flere veteraner end pårørende ser initiativerne som relevante, jf. tidligere bemærkninger om dette.

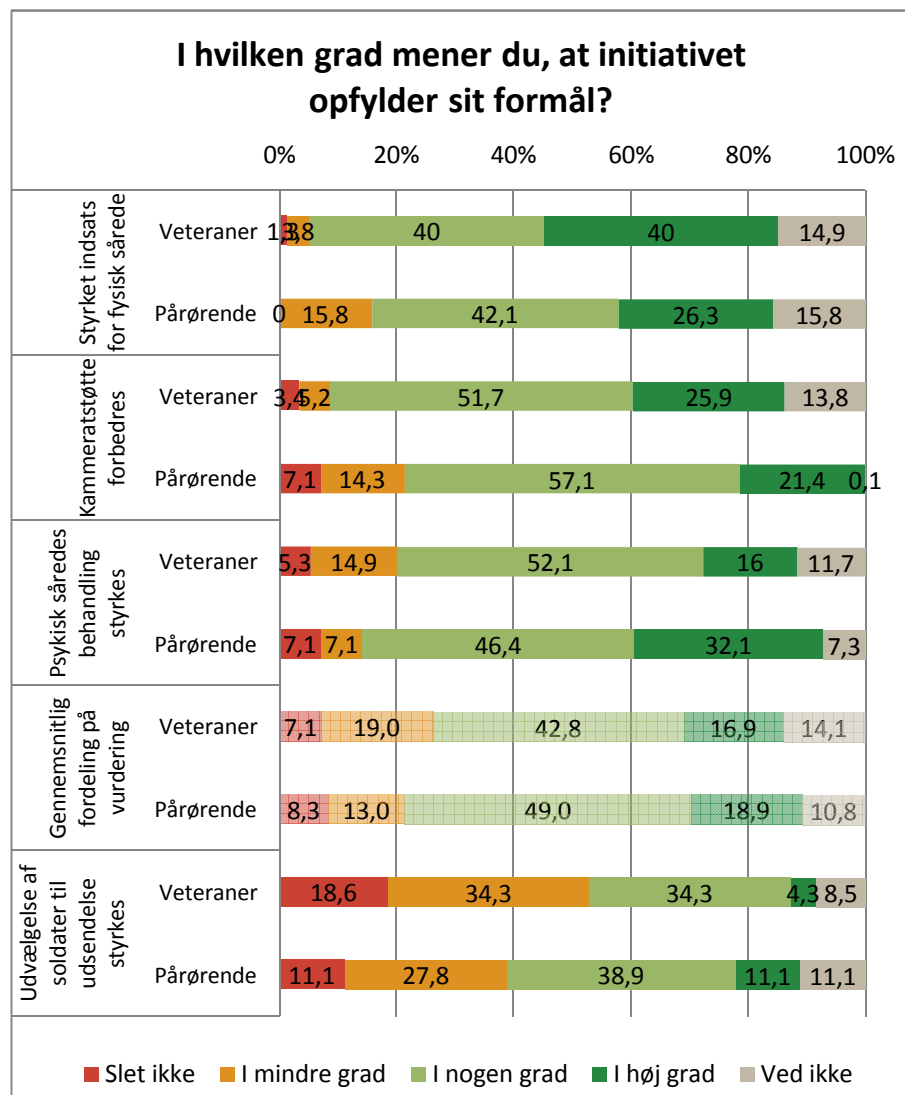

Figur 18 Kendskab til initiativer før undersøgelsen

Alle disse fire initiativer ligger over middel, hvad angår målgruppens kendskab til initiativets indhold. Igen ligger "Styrket indsats for fysisk sårede" i top, idet kun 13 % angiver, at de "slet ikke" kendte til initiativet, og 33 %, at de kun kendte det "mindre godt". 37 % kendte det "nogenlunde", og 17 % kendte det "godt". Igen er det de ansatte veteraner ved forsvaret, som kender initiativet bedst. Det samme gælder initiativet "Psykisk sårede veteraners behandling styrkes", som har næsten samme fordeling på kendskab.

Initiativerne "Kammeratstøtte forbedres" og "Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes" er lidt mindre kendt i målgruppen. For kammeratstøttens vedkommende gælder det, at ca. halvdelen svarer "Kendte slet ikke" eller "Kendte mindre godt", mens den anden halvdel svarer "Kendte nogenlunde" eller "Kendte godt".

godt". For udvælgelsens vedkommende ligger andelen, der kender "Nogenlunde" eller "Godt", lidt lavere, på ca. 40 %.

Figur 19 Vurdering af målopfylde

Også hvad vurderingen angår, ligger langt de fleste af disse initiativer over middel. Som figur 19 viser, er det igen indsatsen for de fysisk sårede, der ligger i top, med 40 %, der mener, at formålet opfyldes "I nogen grad" og andre 40 %, der svarer "I høj grad". Kammeratstøtten for ansatte vurderes næsten lige så højt, og behandlingen af de psykisk sårede ligger kun en smule lavere.

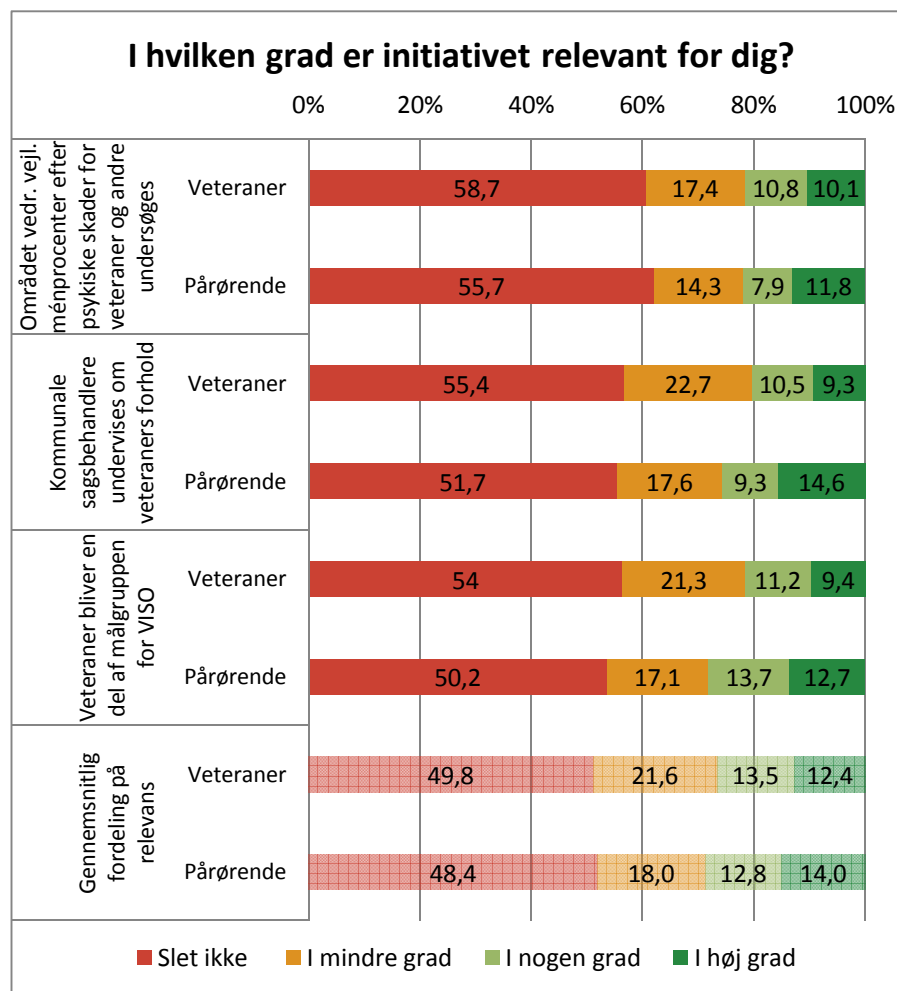
Til gengæld er det også i denne gruppe af initiativer, at et af de ringest vurderede initiativer er at finde, nemlig "Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes", hvor 19 % svarer, at initiativet "Slet ikke" opfylder sit formål, og kun 4 % mener, at det sker "I høj grad".

5.1.2 Forvaltningsrettede initiativer

Figur 20 viser, at alle tre forvaltningsrettede initiativer ligger under middel, hvad angår relevans. Således angiver over halvdelen af veteranerne, at de "slet ikke" ser sig selv som målgruppe for disse initiativer.

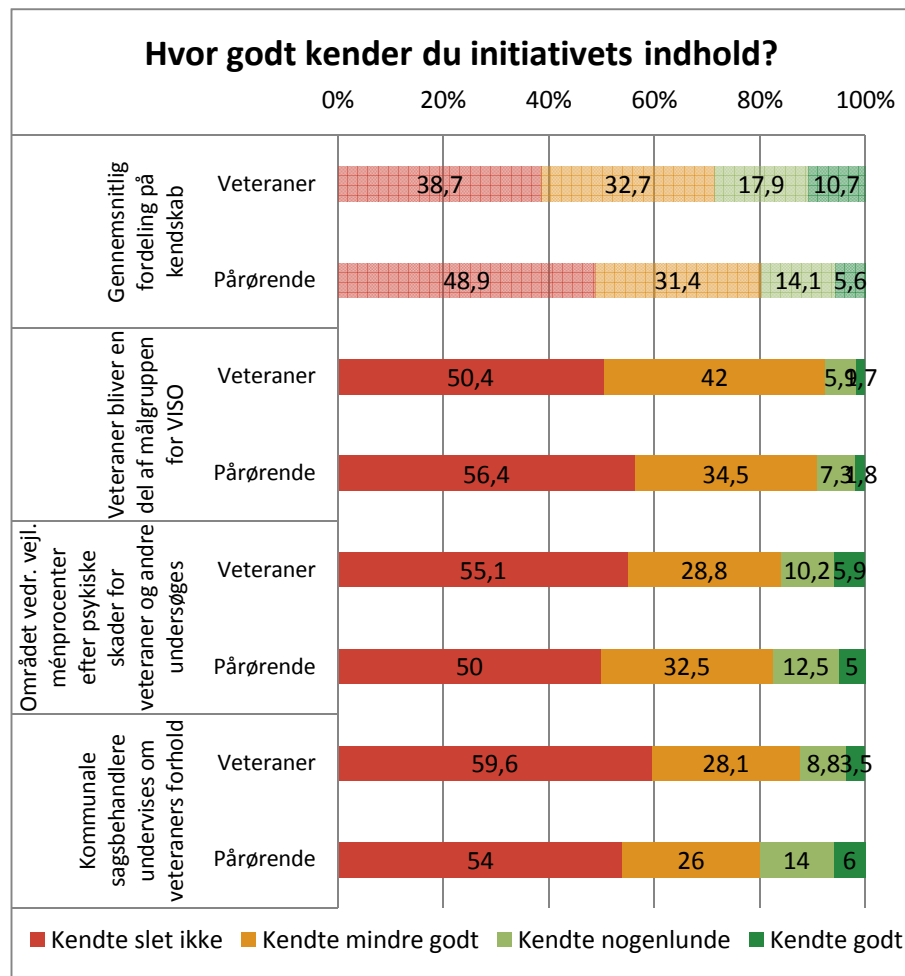
Forskellene mellem de tre initiativer er meget små, men ikke overraskende er initiativet "Vejledende ménprocenter efter psykiske skader undersøges" det, som færrest ser som relevant for sig selv. Flere veteraner ansat ved forsvaret end ikke-ansatte ser det som relevant.

For initiativet "Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold" svarer flere ansatte end ikke-ansatte, at initiativet er relevant i en eller anden grad. I initiativet "Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO" er der flere ikke-ansatte end ansatte, der svarer enten "slet ikke" eller "i høj grad" relevant, mens de ansatte i højere grad svarer "i mindre grad" eller "i nogen grad". Forskellen er dog ikke særlig stor.

Figur 20 Relevans af initiativer

Figur 21 viser, at selv blandt de veteraner og pårørende, der ser initiativerne som "i nogen grad" eller "i høj grad" relevante, er der et meget begrænset kendskab til initiativernes indhold. Således er procentandelen, der angiver, at de "ikke kendte" initiativerne forud for undersøgelsen, også her, over 50 % for alle tre initiativers vedkommende. Dette er ikke så overraskende, idet disse initiativer kun berører veteraner og pårørende indirekte i kraft af, at kommuner og andre instanser bliver bedre rustet til at håndtere eventuelle problemer. Man kan derfor diskutere, om højt brugerkendskab er relevant som succeskriterium for disse initiativer.

Figur 21 Kendskab til initiativer før undersøgelsen

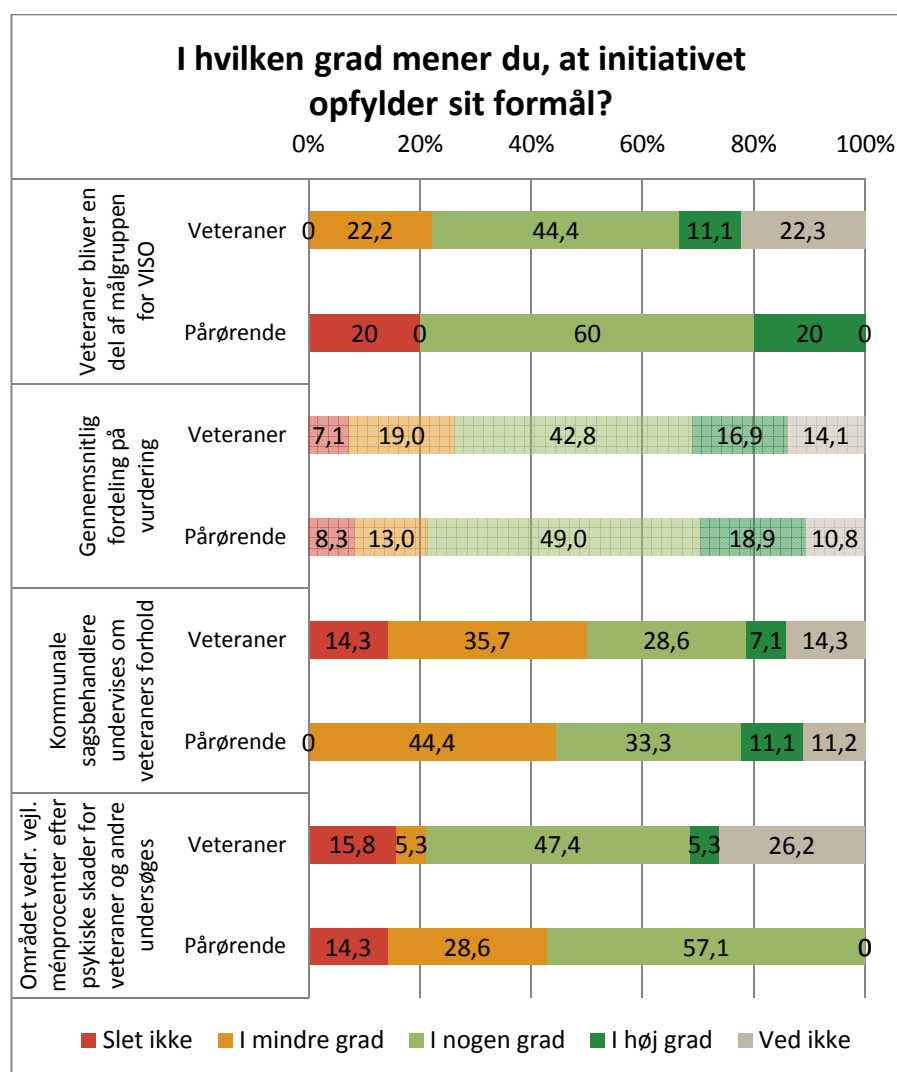
I figur 22 ses vurderingen af initiativernes grad af målopfyldelse. Her skal bemærkes, at den lave grad af relevans samt det ringe kendskab til initiativernes indhold fører til, at det kun er meget få, der er blevet spurgt om deres vurdering af initiativernes grad af målopfyldelse. Som følge heraf er procentandelene behæftet med en ganske stor usikkerhed. Usikkerheden er større for de pårørende end for veteranerne, da denne gruppe er endnu mindre⁵. Bemærk også, at en ikke uvæsentlig andel af de adspurgte har valgt at svare "ved ikke", selv om de tidligere har angivet, at de kendte initiativets indhold nogenlunde eller godt.

⁵ De præcise tal for, hvor mange der har svaret på hvert spørgsmål, kan ses i Tabelrapporten

Der er ingen, der mener, at initiativet "Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO" slet ikke opfylder sit formål. 22 % mener, at det sker "i mindre grad", 44 %, at det sker "i nogen grad", og 11 %, at det sker "i høj grad".

Med hensyn til initiativet "Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold" mener 14 %, at det "slet ikke" opfylder sit formål. 36 % mener, at det sker "i mindre grad", 29 %, at det sker "i nogen grad", og 7 % "i høj grad".

Hvad angår initiativet "Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges" mener 16 %, at det "slet ikke" opfylder sit formål, 29 % mener, at det sker "i mindre grad", 47 %, at det sker "i nogen grad", og 5 %, at det sker "i høj grad".

Figur 22 Vurdering af målopfyldelse

5.2 Kommentarer fra åbne spørgsmål

5.2.1 *Styrket indsats for fysisk sårede*

Svarene fra de åbne kommentarfelter underbygger billedet af, at dette er et meget vigtigt område, uanset om man selv har fysiske skader eller ej. Flere påpeger, at det er vigtigt at vide, at der gøres alt, hvad der er muligt for de sårede, da man jo ikke kan vide, om man selv en dag skulle få brug for det.

”Det er behandlingen af de sårede (BÅDE psykiske og fysiske), der vil definere de fremtidige soldaters tillid og motivation. Det må anses som landets pligt at sikre, at man bruger den nyeste teknologi til at genopbygge de soldater, der har mistet kropsdele i kampen for fædrelandet. Danmark burde benytte den base af tilskadekomne til at forske og udvikle ny teknologi i form af mere sofistikerede proteser, således at vi kan sikre, at vores soldater kan få et værdigt liv, og at de evt. kan fortsætte deres virke som soldat med protesen. Jeg er ikke selv tilskadekommen.”

”Jeg har skrevet ’i høj grad’, selvom min mand IKKE blev skadet i Afghanistan. Men det har i høj grad betydning for mig som kone og mor at vide, at indsatsen for at støtte de soldater, der kommer til skade, er meget høj, da det ligeså godt kunne være min mand/vores familie, der fik brug for den støtte.”

Den kritik, der bliver rejst retter sig i høj grad mod områder, der ligger uden for veteranpolitikens initiativer, såsom nedlæggelsen af kamppausekompagniet og indsatsen over for soldater med nedslidningsskader:

”Da man havde et kamppausekompagni (KPKMP), var dette tiltag (styrket indsats for fysisk sårede) muligt. Uden KPKMP er dette ikke muligt, da de sårede soldater bliver sendt ud i enheder med velfungerende kampduelige soldater, som træner til at blive udsendt, og dermed er der ikke tid/plads til at tilpasse træningen til de sårede.”

”Jeg synes, det er fantastisk, at dem, der kommer hjem uden ben og arme, bliver hjulpet. Dog synes jeg, at folk, der kommer hjem og er slidte – dårlige knæ, dårlig ryg osv. – bliver overset. Med nedlæggelsen af idrætslederne lokalt på garnisonerne bliver dette yderligere forstærket.”

5.2.2 *Psykisk sårede veteraners behandling styrkes*

Der er meget ros til dette initiativ, som tydeligvis har været savnet længe. Det kan også ses ud af de kritiske kommentarer, som for en dels vedkommende handler om, at initiativet kommer for sent til at hjælpe visse grupper. Ligesom tilfældet er for de fysisk sårede, er der en generel opbakning til, at de psykisk sårede skal have den bedst mulige hjælp til at komme på fode igen.

”Kom hjem fra DANBAT 8, UNPROFOR ’95 uden nogen PSYK. 7 år senere fik jeg lusket mig til psykolog samtaler på Svanemøllens kaserne, fordi jeg kunne henvende det til flyvesikkerhed qua mit job -

det er de bedste samtaler, jeg har haft, for både mig selv og min familie. Så ja, psykologer kan noget for veteraner.”

”Det er min holdning, som veteran og privat person, at det altid er dem, som udsender soldaterne, der også er de ansvarlige for deres helbred efter hjemsendelse. Dette gælder både fysiske og psykiske skader. Det er også meget vigtigt, at de behandlere (psykolog/psykiater), som behandler soldaterne, kender til eller selv har været udsendt. En civil person har meget svært ved at sætte sig ind i, hvad en soldat bliver udsat for.”

En anden og mere praktisk orienteret kritik går på, at hjælpen bør findes tættere på, hvor soldaterne bor og arbejder; andre efterlyser bedre kommunikation og mere opsøgende indsatser. Igen er der flere, som beklager, at kamppause-kompagniet er nedlagt, da de mener, at dette er et skridt i den forkerte retning i forhold til de psykisk sårede.

”De psykisk sårede skal have den hjælp, de har brug for, her og nu og i nærheden af deres bopæl. Det er et helt konkret problem, de har fået efter udsendelsen og ikke noget selvforskyldt. De var psykisk stabile inden udsendelsen, og vi har ansvar for, at de hurtigst muligt får den fornødne hjælp.”

5.2.3 *Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes*

Der er en del kritiske bemærkninger til dette initiativ, og de falder i flere afdelinger. Der er enighed om, at det er et meget vigtigt område, så kritikken går mere på den måde, udvælgelsen i øjeblikket foregår på. Én type kritik går på, at screeningen ikke er grundig nok, dvs. at man som soldat kan svare strategisk og blive udsendt alligevel. Andre bemærkninger handler om, at tiltaget burde have været indført for længe siden, så man kunne have undgået situationer, som det er oplevet af nogle, hvor uegnede personer er blevet udsendt. Der er dog også nogle, der mener, at det er umuligt at teste, idet man først ved, hvordan man reagerer, når man står i situationen.

”Det er selvfølgelig vigtigt at sikre sig, at den enkelte soldat på alle måder er klar til udsendelse, men jeg er ikke så sikker på, at et spørgeskema kan afklare, om soldaten psykologisk set er klar. Jeg tvivler på, at det overhovedet er muligt at sikre sig, at den enkelte psykologisk set er klar, i hvert fald når det drejer sig om den første udsendelse.”

Mange kommentarer handler om, at det burde være soldaternes daglige ledere, der har mest at skulle have sagt vedrørende deres egnethed, snarere end en (civil) psykolog/socialrådgiver:

”Det er fint, at man systematisk gennemfører en vurdering af personellet udsendelsesparathed. Jeg mener dog, at det vigtigste og bedste sted for dette sker igennem personellet førere. Dermed

sagt, at jeg mener, at for at styrke dette initiativ skal man også kigge på uddannelsen af førerpersonellet på dette område. Ligeledes kan den objektive bedømmelse risikere at blive for objektiv og dermed ikke svare overens til førerpersonellets perception af den enkelte.”

Der bliver her lagt vægt på, at det er de nærmeste ledere, der kommer til at stå med ansvaret for de udsendte i en kritisk situation, og at det derfor også bør være dem, der har det sidste ord med hensyn til, om den enkelte kan blive udsendt eller ej.

5.2.4 *Veteran bliver en del af målgruppen for VISO*

Der er mange tilkendegivelser om, at det er vigtigt, at veteraner med komplekse problemstillinger får den bedste hjælp. Der er imidlertid en del uenighed om, hvorvidt dette bedst sker i kommunerne med hjælp fra VISO. Nogle af de kritiske bemærkninger går således på, at det slet ikke burde være kommuner, men staten/forsvaret, der håndterer veteraners problemer:

”Jeg mener ikke, at vi skal ”spilde” ressourcerne hos kommunerne men skal lade al kontakt mellem veteranen og systemet gå gennem veteranordninger. På den måde undgår vi, at en civil socialrådgiver får en enkelt sag at arbejde med og derfor ikke har erfaring til at tage sig af veteranen. I stedet opnår vi en centraliseret og specialiseret ordning, hvor det er erfarne mennesker, der tager hånd om vores folk.”

”Lyder som et godt initiativ, frem for at overlade en evt. sagsbehandling ved kommunen til tilfældigheder alt efter kommunens know-how på området. Det kan kun være en anerkendende faktor for berørte veteraner, at det offentlige system vil forsøge at forstå kompleksiteten i deres sager. Og det kan kun være en sagsbehandlingsmæssig fordel, at der ikke sker alt for forskelligartet tilgang til sagerne.”

Her som ved flere af de andre initiativer er der også deltagere, der påpeger, at det er principielt problematisk at opbygge særlige systemer for veteraner, som giver dem særstatus frem for andre borgere. Derfor er det positivt at benytte de eksisterende systemer og opruste disse til at håndtere veteraners problemer.

5.2.5 *Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold*

Kritikken af dette initiativ går mest på, at det er for lidt med tre timers uddannelse, og at det burde være obligatorisk og ikke frivilligt for kommunerne at sørge for, at deres medarbejdere får denne uddannelse.

”3 timer er ikke nogen uddannelse, det er kun en information om veteranen. Også her bør der strammes lidt op og udarbejdes en uddannelsesplan for sagsbehandlere, og gerne med lidt mere indhold, end hvad 3 timer lige kan dække.”

"Det bør ikke være et tilbud, men obligatorisk for alle, der har med modtagelse og visitation at gøre."

"Et rigtig godt initiativ, således at det er tilnærmelsesvis den samme person (ekspertise), man møder ved kommunen, når der sker henvendelse vedr. eller fra en soldat."

5.2.6 *Kammeratstøtte forbedres*

Dette initiativ får primært positive bemærkninger. Der er dog en del, der giver udtryk for, at de ikke er helt klar over, hvad begreberne "kammeratstøtte" og "kollegastøtte" dækker over, og hvorvidt det er forsvaret, de frivillige organisationer eller begge, der står for dette.

"Tænker, at initiativet burde være gældende for alle. Mange hjemsendte veteraner føler sig forsat knyttet til forsvaret og føler, at der dér er forståelse for deres problemer. Hvis også hjemsendte kunne komme på en kaserne, tror jeg, man kunne fange mange, der har begyndende problemer."

"Forholdet til kollegaer og dermed åndsfæller, der har været udsendt sammen, er vel nok den vigtigste byggesten for genoptræningen mentalt som fysisk. Initiativer, der retter sig imod den løsning, bør styrkes."

Der er således bred enighed om, at kolleger og kammeraters støtte kan betyde meget, idet de i modsætning til civile forstår, hvad den udsendte har oplevet.

5.2.7 *Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges*

Initiativet får ros, fordi det retter sig mod et område, som mange anser for meget vigtigt. De kritiske bemærkninger her retter sig igen til en vis grad mod problemer, som ligger uden for veteranpolitikens initiativer, således i høj grad mod den meget omtalte 6 måneders-regel:

"Det er vigtigere for mig personligt og for mange andre, tror jeg, at det bliver anerkendt som arbejdsskade, end hvor høj erstatningen er. Man skulle hellere se på anmeldelsesfristen for psykiske skader og fjerne fristen, så det kunne blive anerkendt som arbejdsskade, selv om der er gået eksempelvis 20 år."

Andre kritiserer, at ménprocenten for psykiske skader stadig maksimalt kan blive 35 %:

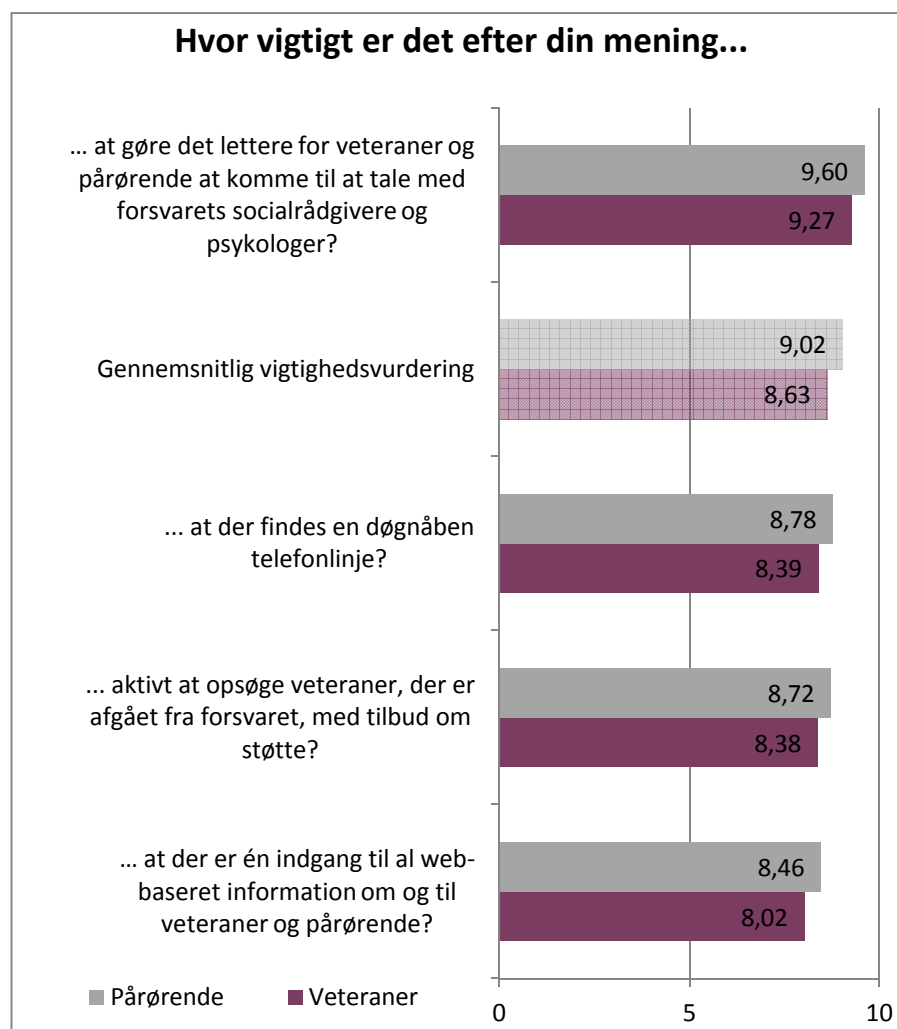
"Hvordan kan samfundet leve med, at folk, som resten af deres liv skal være afhængige af medicin for bare at komme ud af sengen, og som bl.a. ikke kan handle ind pga. angst, ikke kan gå på gaden pga. angst, og som ikke kan få et arbejde eller fastholde dette pga. de psykiske følger af PTSD, kan få tilkendt en maximal méngrad på højde med at mangle den ene tommelfinger!?"

6 KONTAKT OG KOMMUNIKATION

Følgende initiativer behandles under temaet "Kontakt og kommunikation":

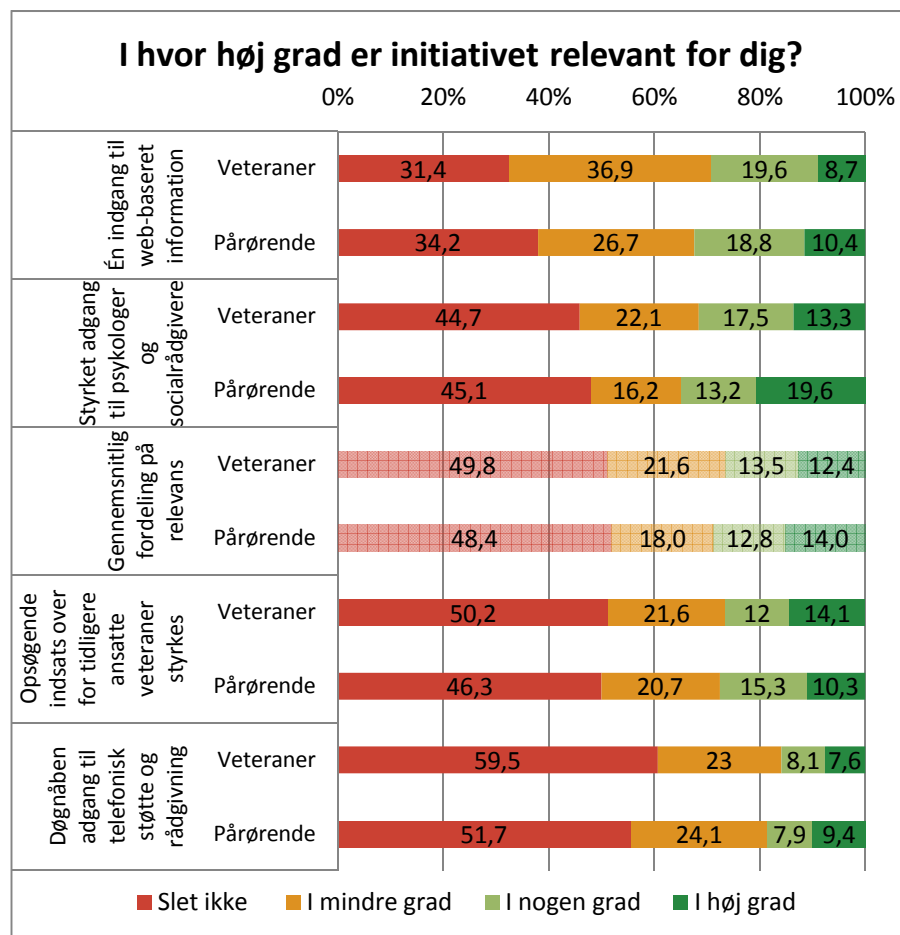
12. Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere
13. Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes
14. Én indgang til web-baseret information
15. Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning

Figur 23 herunder illustrerer, at de fleste af disse initiativer ligger under middel i vigtighedsvurdering. Undtagelsen er her initiativet "Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere". Når dette vurderes som relativt vigtigere, skyldes det formentlig, at det ses som et led i indsatsen over for de veteraner og pårørende, som har det svært.

Figur 23 Vigtighed af initiativer

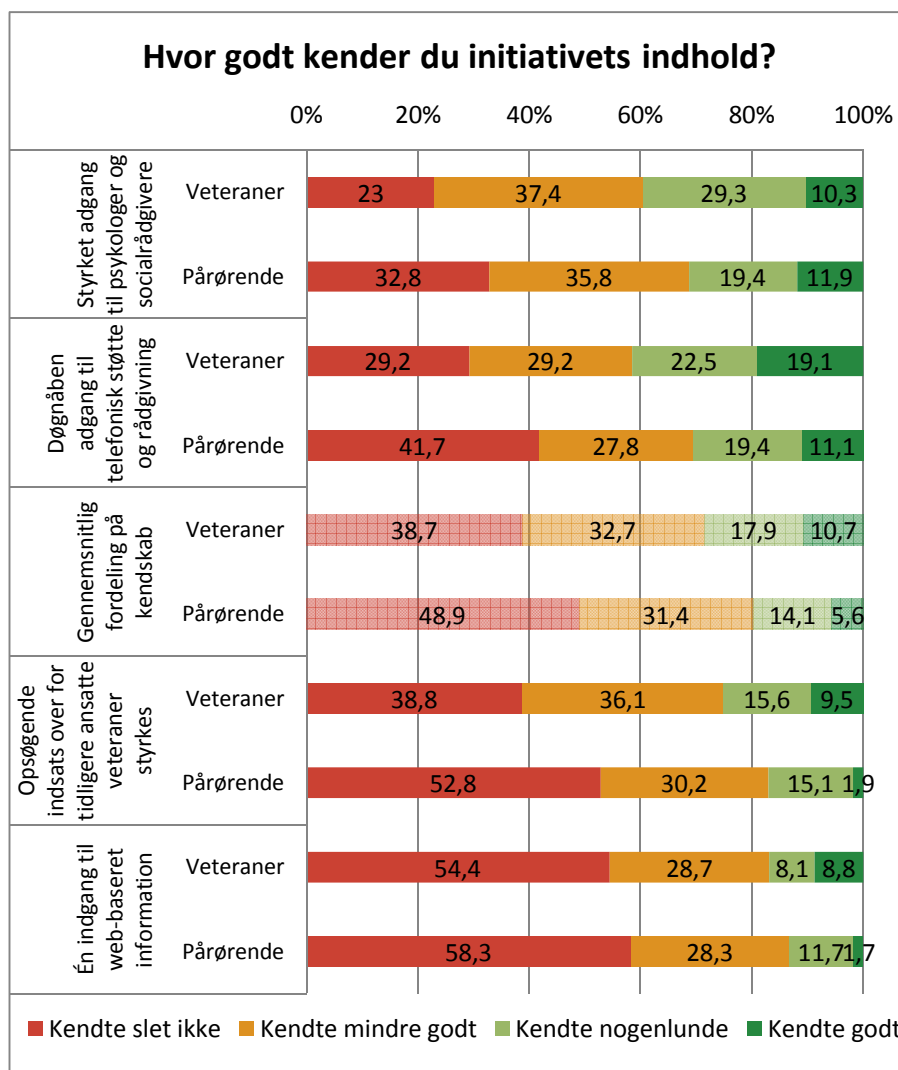
I den forbindelse kan det undre, at initiativerne ”Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning” og ”Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes” vurderes mindre vigtige, da de ligeledes kan opfattes som rettet imod veteraner og pårørende med problemer. Sidstnævnte initiativ bliver – ikke overraskende – oplevet mere vigtigt af ikke-ansatte end af ansatte.

Figur 24 Relevans

Figur 24 viser, at initiativerne ”En indgang til web-baseret information” og ”Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere” bliver oplevet som relevante af flere veteraner. Således oplever ca. 2/3 af veteranerne, at adgangen til webbaseret information er relevant i en eller anden grad, mens 55 % oplever, at adgangen til psykologer og socialrådgivere er relevant i en eller anden grad. Flere veteraner ansat i forsvaret end ikke-ansatte oplever, at disse to initiativer er relevante.

Initiativerne ”Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning” og ”Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes” bliver oplevet som relevante af færre. For begge initiativers vedkommende er det under halvdelen, der svarer, at initiativerne er relevante ”i mindre grad”, ”i nogen grad” eller ”i høj grad”. Ikke overraskende angiver flere ikke-ansatte end ansatte, at de oplever den opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner som relevant, mens det forholder sig omvendt for den døgnåbne telefonlinje.

Figur 25 Kendskab til initiativer

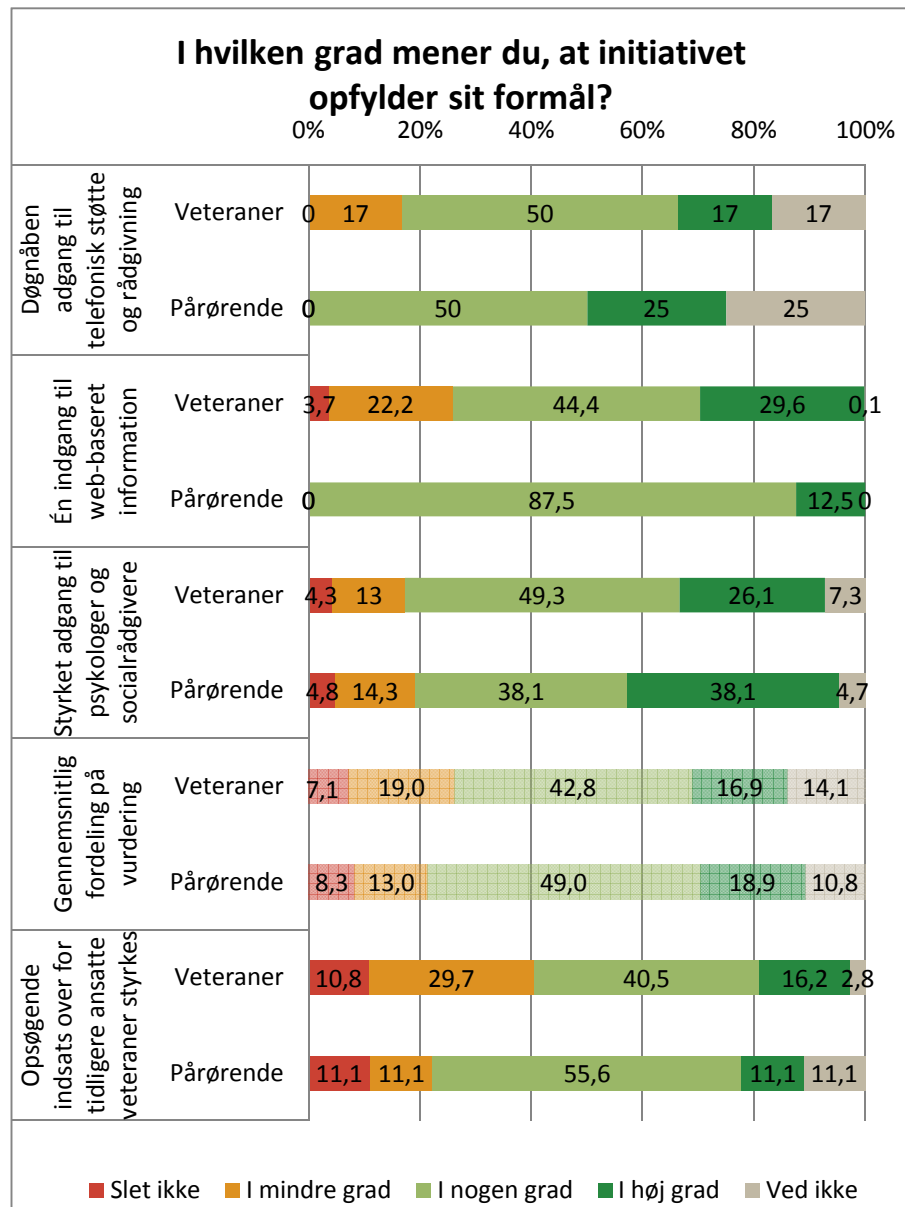
Af figur 25 fremgår det, at 23 % af de veteraner, som oplever initiativet "Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere" som relevant, svarer, at de "slet ikke" kendte initiativets indhold forud for undersøgelsen. 37 % kendte det "mindre godt", 29 % kendte det "nogenlunde", og 12 % kendte det "godt". Flere ansatte kender initiativet end ikke-ansatte.

For initiativet "Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning" gælder det, at 29 % slet ikke kendte initiativets indhold, andre 29 % kendte det mindre godt, 23 % kendte det nogenlunde, og 19 % kendte det godt. Ansatte kender initiativet bedre end ikke-ansatte.

Begge disse initiativer har således kendskab over middel i deres målgruppe, om end kendskabet godt kunne blive forbedret. Dette er særligt relevant, idet der er tale om brugerrettede initiativer, som kun kan virke efter hensigten, hvis de er kendt i deres målgrupper.

Initiativet "Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes" er noget mindre kendt, idet 39 % angiver, at de slet ikke kendte til initiativet forud for undersøgelsen. 36 % kendte det mindre godt, 16 % nogenlunde og 10 % godt.

Initiativet "Én indgang til web-baseret information" er det mindst kendte af initiativerne under denne overskrift, selv om det har den største potentielle målgruppe. 54 % af veteraner og 58 % af pårørende har angivet, at de slet ikke kendte dette initiativs indhold forud for undersøgelsen. 28 % af begge grupper kendte det mindre godt, 6 % af veteraner og 12 % af pårørende kendte det nogenlunde, og 9 % af veteraner og 2 % af pårørende kendte det godt.

Figur 26 Vurdering af målopfyldelse

Figur 26 viser, at vurderingen af, om initiativerne under temaet "Kontakt og kommunikation" opfylder deres formål, med en enkelt undtagelse, er over middel

i gruppen af veteraner og pårørende, som kender initiativerne godt eller nogenlunde.

Undtagelsen er initiativet "Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes", som vurderes under middel. Således mener 11 % af veteranerne, at initiativet slet ikke opfylder sit formål, 30 % mener, at det sker i mindre grad, 41 %, at det sker i nogen grad, og 16 %, at det sker i høj grad.

Initiativet "Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere" vurderes af 4 % til slet ikke at opfylde sit formål. 13 % mener, at formålet opfyldes i mindre grad, 49 %, at det sker i nogen grad, og 26 % har svaret "i høj grad".

Initiativet "Én indgang til web-baseret information" vurderes af 4 % til slet ikke at opfylde sit formål, af 22 % at opfylde det i mindre grad, af 44 % at opfylde det i nogen grad og af 30 % at opfylde det i høj grad.

Under initiativet "Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning" er der ingen, der mener, at det slet ikke opfylder sit formål. 17 % mener, det sker i mindre grad, 50 %, at det sker i nogen grad, og 17 %, at det sker i høj grad⁶.

6.1 Kommentarer fra åbne spørgsmål

6.1.1 *Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere*

Kommentarerne til dette initiativ er generelt positive. Kritikken går mest på, at dem, der har mest behov, muligvis også har svært ved selv at tage kontakt. Desuden er der flere, som efterlyser mere oplysning om, at initiativet findes, og hvad det går ud på.

"At pårørende også kan få hjælp, er helt nyt for mig og ville have sparet vores lille familie for meget bøv, hvis de var blevet involveret/hjulpet. Øv!"

"Fint initiativ og burde på en eller anden måde følges op af et opsøgende initiativ fra psykologernes side. Jeg tror, at mange har forstået at kontakte psykologerne selv, men hvad med de, som ikke gør?"

6.1.2 *Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes*

Der er flere meninger om dette initiativ, og nogle af dem er modstridende. Langt de fleste er enige om, at det er godt, der bliver gjort noget for de tidligere ansatte veteraner, og at det er meget bedre end tidligere. En del af kritikken går på, at der burde blive gjort endnu mere, tidligere og oftere. F.eks. bliver det påpeget, at dem, der har det svært, også kan have svært ved at bede om hjælp.

"Det var dette brev, der reddede mig fra at gå helt fra snøvsen. (Jeg var vist på det første hold fra eks-Jugoslavien, der fik brev)"

⁶ Gruppen, der har besvaret dette spørgsmål, er desværre ret lille grundet en teknisk fejl. Derfor er usikkerheden på besvarelsene noget større.

"Jeg er aldrig blevet kontaktet - og jeg kender ikke nogen, som er? Initiativet er knaldgodt, for vi svigter generelt vore veteraner på 'den lange bane'. Men hvorfor er der i tilbuddet kun indeholdt mulighed for at blive kontaktet af en socialrådgiver? Måske det var smart, også at tilbyde at kunne blive kontaktet af andre ressourcepersoner, vigtigst af alle: den lokale kontaktofficer! (som soldaten normalt vil kende, eller som minimum vide, hvem er, og føler sig oftest tryk ved, ikke mindst fordi det (langt overvejende) er en militærperson, der næsten med sikkerhed selv har været udsendt. Nærhedsprincippet bør anvendes her! OG - ordningen bør være således: 1. Der udsendes brev, som skal besvares, også selv om der ikke er behov for støtte. 2. Svarer soldaten ikke, forsøges telefonisk kontakt (opringning fra kontaktofficeren). 3. Opnås der ikke telefonisk kontakt opsøges soldaten fysisk. Et nogenlunde tilsvarende system findes bl.a. i Norge - måske man skulle se lidt på deres erfaringer hermed."

Der er dog også en gruppe af kommentarer, som advarer mod at sygeliggøre de tidligere ansatte veteraner og mod at overskride deres grænser:

"Der er en balance mellem omsorg og overskridelse af privatlivets fred. Forsvaret skal passe på ikke at overskride denne grænse. Der er veteraner (og mange andre typer af borgere), som har behov for at blive samlet op. Men de frivillige organisationer skal være påpasselige med ikke at tegne et billede af, at alle veteraner er syge. Stor respekt for det arbejde, HKKF Livlinen yder. Her er der faglige rammer omkring indsatsen, hvilket er helt afgørende. Der er ikke behov for, at en eller anden tilfældig tidligere udsendt spiller mini-psykolog og dermed påvirker, hvordan forsvaret gennemfører sin opfølgende indsats. Videncenteret bør bidrage med relevante input - ikke tilfældige selvbestaltede 'indsigtsfulde' hjælpere."

På samme måde påpeger flere, at det må være den enkeltes eget ansvar at bede om hjælp. Således balancerer initiativet mellem for lidt og for meget omsorg for de tidligere ansatte veteraner.

6.1.3 *En indgang til web-baseret information*

De fleste er enige om, at det grundlæggende er en god idé, især for de yngre generationer af veteraner og pårørende. Kritikken går mest på, at portalen er for lidt kendt, og at den ikke altid fremstår brugervenlig og opdateret.

"Det er uhyre vigtigt, at det bliver kommunikeret ud, hvilken side man skal slå op på. Det hjælper ikke, at der er en velfungerende side med masser af råd, vejledning og information, hvis ingen ved, hvor man skal finde den. Derudover skal den være enkel og nem at finde rundt i. Veteraner har ikke altid det nødvendige overskud til komplicerede hjemmesider med masser af smarte effekter og finurlige menuer og genveje."

"Information til børn er vigtigt. Desuden er det en rigtig god ide, at der er et sted, hvor de selv kan gå på "opdagelse" og tilegne sig viden, så de selv har mulighed for at få svar på spørgsmål, de måske ikke stiller."

6.1.4 *Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning*

Der er meget ros til initiativet, og det bliver påpeget af mange, hvor vigtigt det er for både veteraner og pårørende at vide, at man altid kan få fat i nogen, hvis det skulle vise sig nødvendigt.

"Det er på alle tidspunkter i døgnet og på året, man går ned med flaget, og der skal være råd til kompetent hjælp her og nu, som ofte også forebygger endnu værre ting, som selvmord eller lign."

Som det også er tilfældet ved flere af de andre initiativer, bliver der her rejst en diskussion af, hvorvidt forsvaret skal skabe sine egne strukturer, der forholder sig specifikt til veteraner, eller om de institutioner, der i øvrigt findes i samfundet til at håndtere menneskers sociale og andre problemer, skal rustes bedre til at håndtere veteraner, så forsvaret ikke skal bruge ressourcer på at have egne strukturer.

"Det lyder lidt ressourcekrævende at skulle have en person klar ved linjen hele tiden. Kunne overvejes, om evt. ressourcer kunne bruges mere hensigtsmæssigt. Dog fornuftig tanke."

"Der findes flere organisationer som har døgnåbne telefoner, her kunne der være en mulighed for samarbejde/omstilling til en med forstand på "Veteraner"."

En anden diskussion går på, hvorvidt det skal være civile eller militære personer, der bemande døgntelefonen. Det påpeges, at det kan være svært at forklare sig over for en fremmed og/eller civil person.

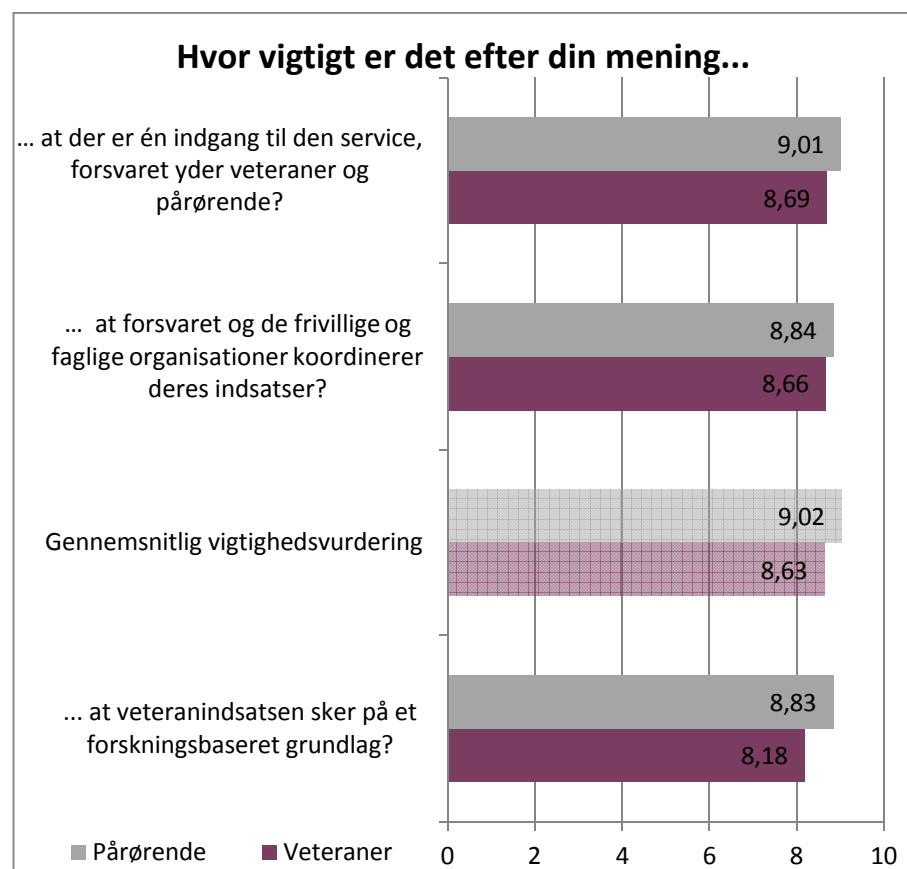
"At vide, at man kan ringe til nogen under og efter udsendelse af ens pårørende, må give en form for sikkerhedsnet. Udfordringen ligger så i, at det er en vildtfremmed i begge ender af telefonen."

7 NYE ENHEDER

Under temaet "Nye enheder" ligger de tre initiativer:

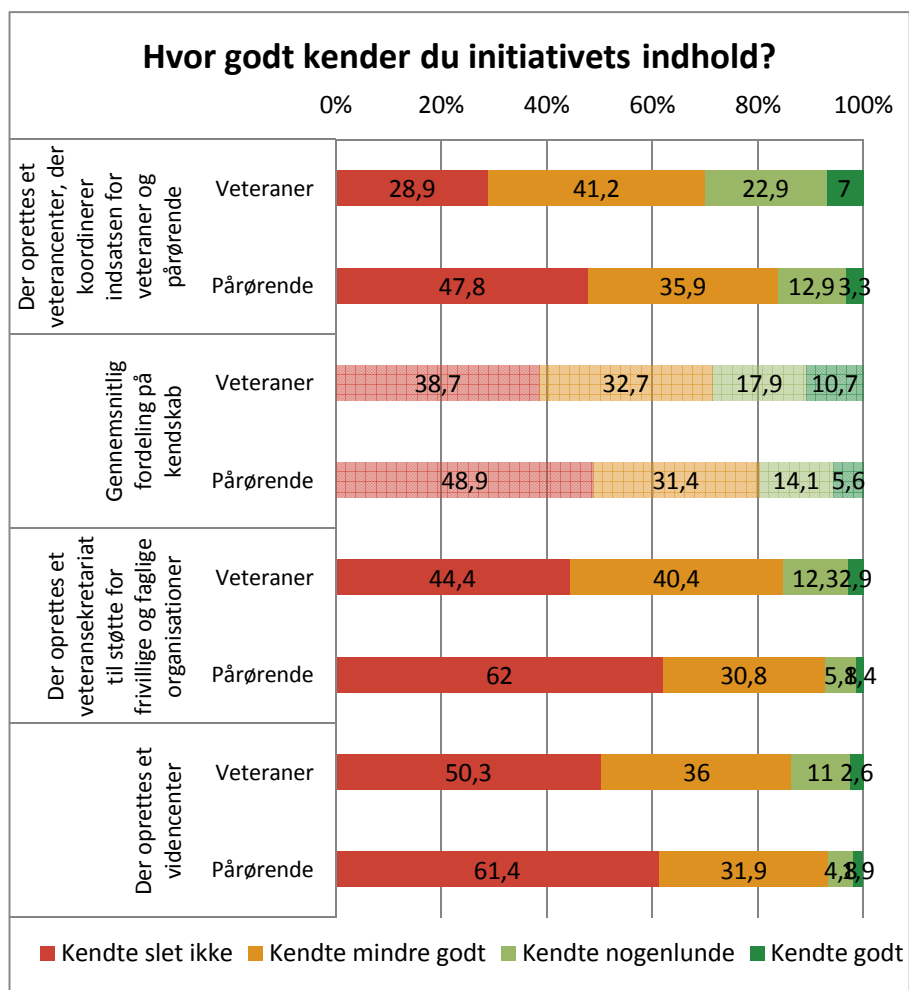
16. Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende
17. Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer
18. Der oprettes et videntcenter

Figur 27 herunder viser, at Veterancenteret og Veteransekretariatet begge har en vigtighedsvurdering lige over middel, mens Videntcenteret ligger lige under middel.

Figur 27 Vigtighed af initiativer

Der er ikke spurgt til relevans under denne overskrift, da de tre nye enheder danner grundlaget for den måde veteranindsatsen fremadrettet skal drives på. Dermed vurderes det enten overflødigt eller for abstrakt at bede brugerne vurdere deres relevans.

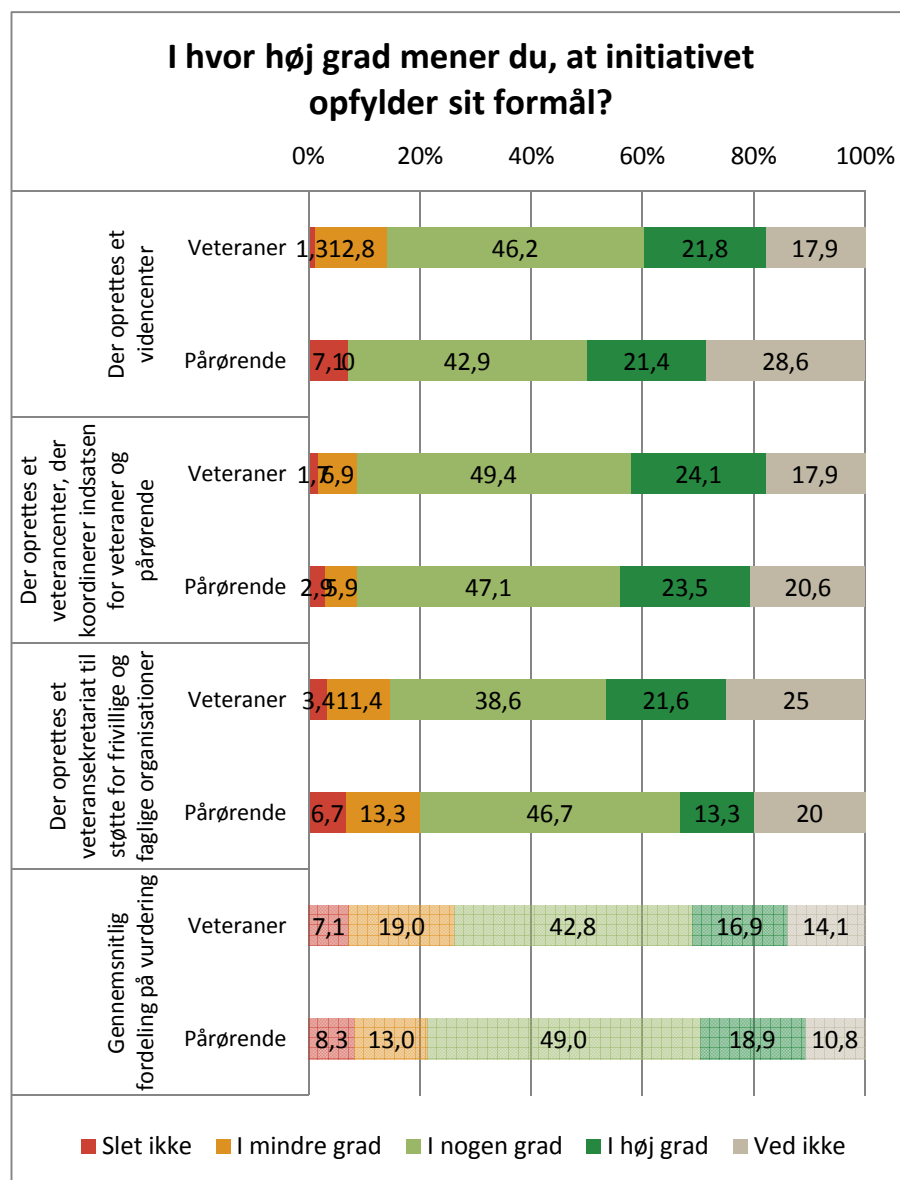

Figur 28 Kendskab til initiativer

Figur 28 herover viser, at Veterancenteret er det bedst kendte af de tre enheder. Dette er ikke overraskende i betragtning af, at det også er den mest direkte brugerrettede enhed af de tre nye. 29 % svarer således, at de slet ikke kendte til Veterancenteret forud for undersøgelsen, 41 % kendte det mindre godt, 23 % nogenlunde og 7 % kendte det godt. Flere ansatte end ikke-ansatte veteraner angiver, at de kender Veterancenteret.

For Veteransekretariatet gælder det, at 44 % slet ikke kendte til det forud for undersøgelsen. 40 % kendte det mindre godt, 12 % kendte det nogenlunde og 3 % angiver, at de kendte det godt. Flere ansatte end ikke-ansatte veteraner angiver, at de kender Veteransekretariatet. For Videncenteret er der 50 %, som slet ikke kendte det, 36 %, som kendte det mindre godt, 5 %, som kendte det nogenlunde, og 2 %, som kendte det godt forud for undersøgelsen. Flere ansatte end ikke-ansatte veteraner angiver, at de kender Videncenteret.

Kendskabet hos de pårørende er for alle tre enheders vedkommende lavere end hos veteranerne.

Figur 29 Vurdering af målopfylde

Figur 29 herover viser, at alle tre nye enheder er vurderet til at ligge over middel, hvad angår målopfylde. Forskellen mellem vurderingen af de tre enheder er meget lille. Sammen med det relativt dårlige kendskab til enhederne og dermed det relativt lille antal besvarelser, der skaber en vis usikkerhed om resultaterne, kan man ikke lægge for meget betydning i denne forskel. Således er det for alle tre enheder 1-4 %, der slet ikke mener, at formålet opfyldes. 7-13 % mener, at formålet opfyldes i mindre grad. 39-49 % mener, at det sker i nogen grad, og 22-24 %, at det sker i høj grad. Det skal bemærkes, at ganske mange, nemlig mellem 18-25 %, ikke mener, at de ved nok om de nye enheder til at vurdere, om de opfylder deres formål, selv om spørgsmålet kun er stillet til de personer, som tidligere har angivet, at de kender initiativets indhold nogenlunde eller godt.

7.1 Kommentarer fra åbne spørgsmål

7.1.1 *Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende*

Veterancenteret var det første initiativ, der blev spurgt til i spørgeskemaundersøgelsen, og de åbne besvarelser bærer præg af, at deltagerne ikke på det tidspunkt har opdaget, at der er mulighed for at kommentere efter hvert initiativ. Derfor kom der en del kommentarer, der handler om veteranpolitikken bredt set. Nogle kommentarer bærer endvidere præg af, at deltagerne ikke skelner mellem Veterancenteret og veteranhjemmene.

Af kommentarer, der handler om Veterancenteret, var mange positive og gav udtryk for, at det er et godt initiativ. Den kritik, der retter sig mod Veterancenteret, er i høj grad en kritik af centraliseringen og placeringen i Ringsted, idet det påpeges, at den fysiske afstand for mange kan være en hindring, især hvis man har det dårligt. Der efterlyses en indgang tæt ved veteranernes hverdag.

"Placeringen i Ringsted afholder en del tidligere kollegaer fra at opsøge centeret. En decentral model, hvor tidligere soldater kan bevare kontakten til deres tidligere tjenestested, ville sikre en lettere første kontakt. At besøge centeret i Ringsted kræver, at den enkelte erkender behovet - det kan være svært for flere af de svagere veteraner."

"Som veteran med behov for hjælp ift. psykiske efterreaktioner er min oplevelse, at VETC⁷ ikke er andet end et sted, man ringer til, med henblik på at blive henvist til en psykolog, samt et sted, man kan ringe til, hvis man vil tale med en socialrådgiver. VETC er desværre ikke "et samlende led", der kan koordinere de forskellige indsatser overfor PSN med psykiske efterreaktioner."

"Veterancenteret er forholdsvis nyt. Der er plads til forbedringer, men det er vel naturligt for en ny myndighed. Dog har centeret en stor kommunikationsopgave, som pt. ikke bliver løftet. Manglende kommunikation om støttemuligheder, baggrund for f.eks. nedlæggelse af kamppausekompagni, det reelle indhold i rehabiliteringsforløb mv. skader centerets omdømme. Og er samtidig et eksempel på en reel opgave, som ikke løftes. Den manglende kommunikation skader også forholdet til de frivillige organisationer."

7.1.2 *Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer*

Igen er der mange positive kommentarer til initiativet. Desuden er der kommentarer om, at der gerne måtte blive afsat flere penge til formålet. Den egentlige kritik handler hovedsageligt om, at man skal passe på med at sammenblande forsvaret og de frivillige organisationer alt for meget. Desuden bliver behovet for kommunikation og oplysning nævnt endnu en gang.

⁷ VETC er forsvarets forkortelse for Veterancenteret

”Selv om alle frivillige foreninger er oprettet i den bedste mening, virker det forvirrende og utroværdigt når tidligere ansatte (nu frivillige) fremstår som repræsentanter for myndighederne.”

”Det fremstår sympatisk og ansvarligt, at forsvaret tager et ansvar på dette område. Men som udgangspunkt er det min opfattelse, at initiativet er et stats- og samfundsanliggende, mere end det er en virksomhedsopgave.”

”Godt initiativ. Det burde dog kommunikeres bedre ud til dem, der i første omgang tager imod sygdomsramte fra udsendelser før implementering af politikken, læger, psykiatere, psykologer og den slags. Jeg har selv været det hele igennem, og det var først, da jeg via egen læge blev gjort opmærksom på CETT⁸ og henvist dertil af lokalpsykiatrien og mødte andre nyligt udsendte, at jeg hørte om Veterancenteret og -sekretariatet.”

7.1.3 *Der oprettes et videncenter*

Kommentarerne til Videncenteret er overvejende positive. De kritiske kommentarer, der er, udtrykker en tvivl om fornuften i at bruge penge på at frembringe dansk forskning i stedet for at støtte sig til den internationale forskning, der foreligger. Dels af hensyn til fornuftig brug af ressourcer, dels for at indsatsen ikke skal blive forsinket, mens man frembringer ny viden.

”Brug da international forskning i stedet – tvivler på, at en britisk soldat reagerer ret meget anderledes end en dansk. Brug midlerne på skadede/traumatiserede veteraner i stedet.”

”Jeg savner, at Videncenteret i langt højere grad er aktivt i debatten, som al for ofte føres af enkeltpersoner med ringe eller slet ingen indsigt i det, de udtaler sig om. Alle har ret til en mening, men Videncenteret bør – med udgangspunkt i den viden, som centeret jo bør have – være aktiv i debatten: Bidrage med fakta og viden til de mange løse udsagn, som efter min mening præger området.”

”Jeg synes, at det er den rigtige måde at gøre det på, men desværre kommer denne indsats alt for sent, idet problemet med veteraner har været der, siden vi begyndte at udsende soldater. Opmærksomheden har bare ikke været der, og viden på området har været mangelfuld, og man har åbenbart ikke set på erfaringerne fra udlandet (særligt USA og Vietnamkrigen), men har forsøgt at opbygge videndatabase selv uden meget held. Psykologundersøgelsen fra 1996 er f.eks. ubrugelig og amatøragtigt gennemført.”

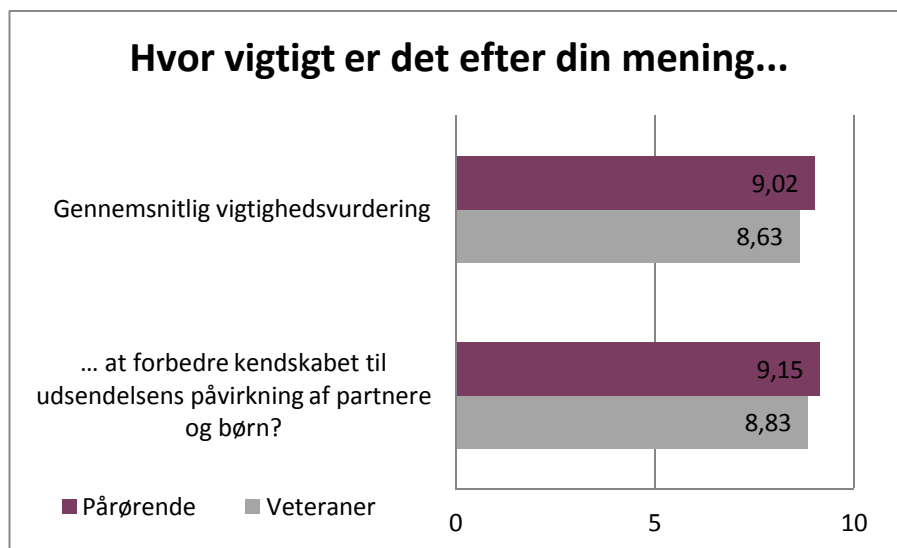
⁸ Center for Traume- og Torturoverlevende

8 UDEN FOR TEMA

Ét initiativ falder udenfor de fire temaer:

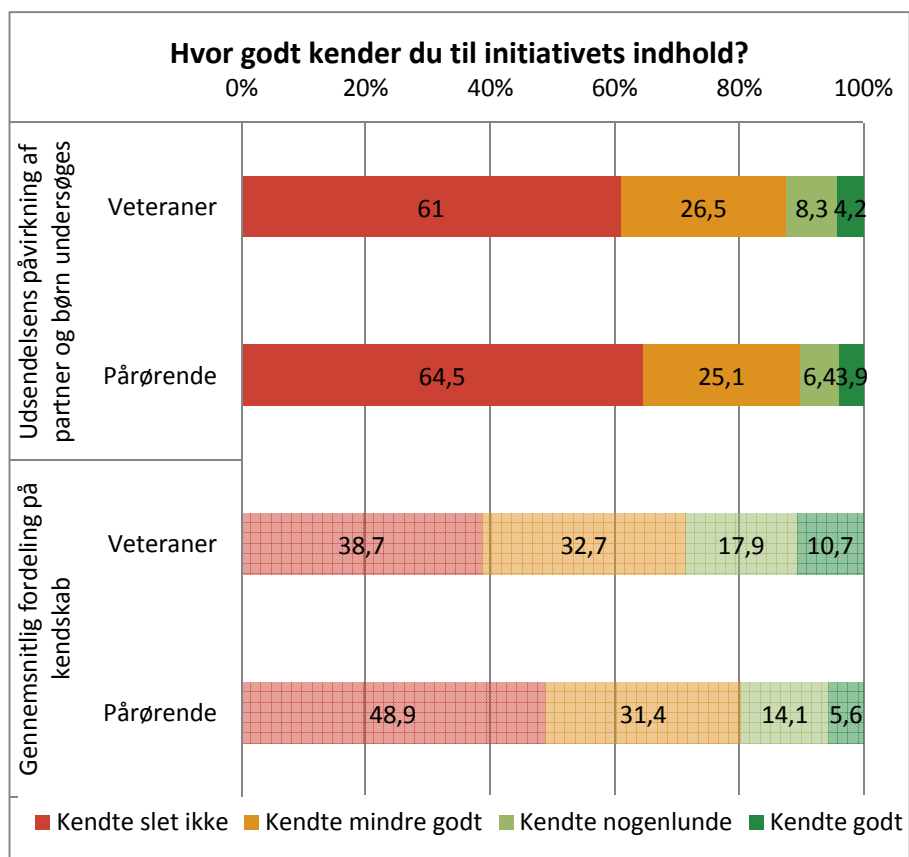
19. Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges

Som figur 30 herunder viser, er vigtigheden af dette vurderet over middel.

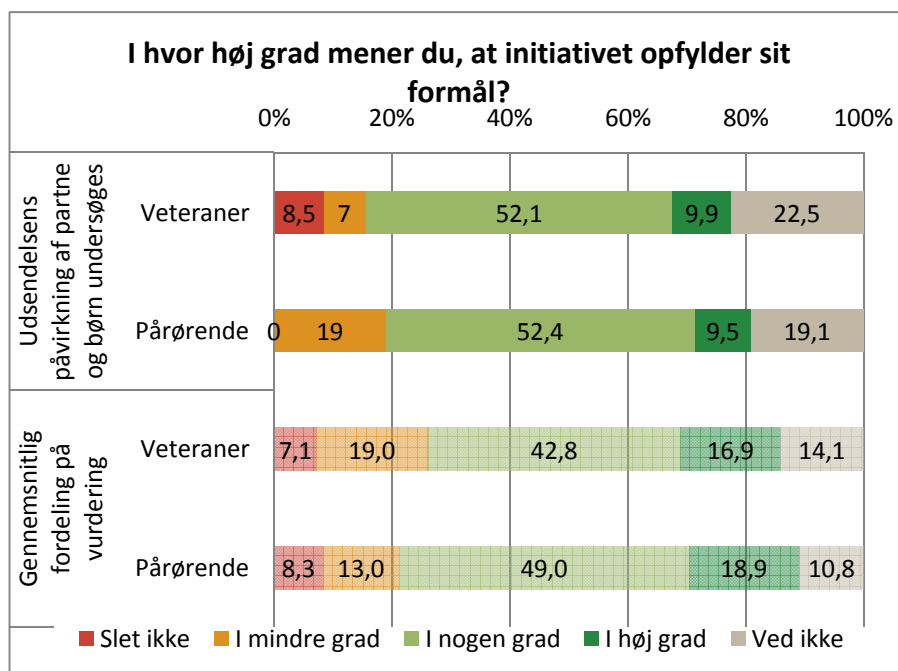
Figur 30 Vigtighed

Da initiativet ikke retter sig mod nogen bestemt målgruppe, er der ikke spurgt om relevans, men kun om kendskab.

Figur 31 Kendskab til initiativet

Figur 31 viser, at initiativet ikke er særlig godt kendt. Således angiver 61 % af veteranerne og 65 % af de pårørende, at de slet ikke kendte til initiativet forud for undersøgelsen. 27 % af veteranerne og 25 % af de pårørende kendte det mindre godt. 8 % af veteraner og 6 % af pårørende kender det nogenlunde, og 4 % af begge grupper kender det godt. Flere ansatte end ikke-ansatte kender initiativet.

Figur 32 Vurdering af målopfyldelse

I den relativt lille gruppe, som kender initiativet nogenlunde eller godt, mener 9 % af veteranerne, at det slet ikke opfylder sit formål. Der er ingen af de pårørende, der siger dette. 7 % af veteraner og 19 % af pårørende mener, at formålet opfyldes i mindre grad. 52 % af begge grupper mener, at det opfylder sit formål i nogen grad, og 10 % af hver gruppe, at det sker i høj grad. Bemærk, at der er relativt mange, nemlig omkring 20 % af begge grupper, der ikke mener, de ved nok til at vurdere graden af målopfyldelse.

Afrapportering på veteranpolitikkenes initiativer

Juni 2013

Indholdsfortegnelse

1	Indledning	3
2	Tema "Anerkendelse"	4
2.1	Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes	4
2.2	Der udstedes kompetencekort	6
2.3	Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles	7
2.4	'Veterankort som legitimationsbevis udstedes'	7
3	Tema 'Støtte og forebyggelse'	10
3.1	'Styrket indsats for fysisk sårede'	10
3.2	'Psykisk sårede veteraners behandling styrkes'	13
3.3	'Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes'	14
3.4	'Veteraner bliver en del af målgruppen for Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO)'	15
3.5	'Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold'	17
3.6	'Kammeratstøtte forbedres'	18
3.7	Vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges.	22
4	Tema 'Kontakt og kommunikation'	24
4.1	'Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere'	24
4.2	Opsøgende indsats overfor tidligere ansatte veteraner styrkes.	25
4.3	Én indgang til web-baseret information	28
4.4	'Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning'	31
5	Tema 'Nye enheder'	32
5.1	Der oprettes et veterancenter der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende	32
5.2	'Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer'	35
5.3	'Der oprettes et videntcenter'	36
6	Initiativ uden for tema og andre emner	38
6.1	'Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges'	38
6.2	Andre emner	38

1 Indledning

I 'Afrapportering på veteranpolitikens initiativer' bliver der samlet op på de skriftlige afrapporteringer på veteranpolitikens initiativer. Afrapporteringerne afgivet af de ressortministerier og myndigheder i forsvaret, som har ansvaret for at drive veteranpolitikens initiativer – 'udbyderne' – samt de frivillige og faglige organisationer – 'interessenterne' – på veteranområdet.

Veteranpolitikens 19 initiativer kan samles under fire temaer, idet initiativet 'Udsendelsens påvirkning af partnere og børn undersøges' ikke umiddelbart lader sig placere i temaopdelingen:

Anerkendelse	Støtte og Forebyggelse	Kontakt og Kommunikation	Nye enheder
• Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes • Der udstedes kompetencekort • Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles • Veterankort som legitimationsbevis udstedes	• Styrket indsats for fysisk sårede • Psykisk sårede veteraners behandling styrkes • Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes • Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO • Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold • Kammeratstøtte forbedres • Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges	• Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere • Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes • En indgang til web-baseret information • Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning	• Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende • Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer • Der oprettes et videncentret

Udbyderne er bedt om at beskrive, hvordan initiativerne er blevet udmøntet – initiativernes indhold – og hvordan de anvendes.

Udbyderne er desuden blevet bedt om at foretage en vurdering af initiativernes indhold og anvendelse set i forhold til formålet med initiativerne.

Interessenterne er bedt om at give en beskrivelse af de erfaringer, der er gjort med initiativerne, og på baggrund heraf foretage en vurdering af initiativerne.

Det skal bemærkes, at ikke alle de frivillige og faglige organisationer, der indgår i evalueringsgruppen, har valgt at benytte sig af muligheden for at afrapportere på initiativerne. Det er derfor væsentligt at understrege, at den tekst, der fremgår under overskriften 'Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet' ikke nødvendigvis dækker alle frivillige og faglige organisationers holdninger og synspunkter. På baggrund af de indkomne afrapporteringer er de væsentligste pointer og generelle tendenser beskrevet i en kort tekst for hvert initiativ. Det fremgår således ikke, hvilke organisationer der har givet udtryk for hvilke synspunkter.

Hvert af veteranpolitikens 19 initiativer er beskrevet selvstændigt på baggrund af det afrapporterede med initiativets formål, indhold og anvendelse (rapporteret af udbyderne), udbydernes vurdering samt interessenternes erfaringer med og vurdering af initiativet

De emner, der fremgår af interessenternes afrapporteringer, men som ikke hører ind under veteranpolitikens de 19 initiativer er beskrevet i kapitel 6.

2 Tema "Anerkendelse"

'Anerkendelse' er med veteranpolitikken primært styrket gennem initiativerne:

- 'Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes'
- 'Der udstedes kompetencekort'
- 'Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles'
- 'Veterankort som legitimationsbevis udstedes'

Initiativerne vil i det følgende blive beskrevet enkeltvis med henblik på at opsummere de væsentligste pointer og de generelle tendenser fra udbyderes og interessenters afrapportering.

2.1 Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes

Initiativets formål

Formålet med initiativet er at anerkende de kompetencer, som veteranerne har opbygget under henholdsvis uddannelsen i forsvaret, og som siden er blevet styrket i missionsområdet. Det sker bl.a. ved, at veteraner, der søger studie- eller uddannelsesvejledning, møder anerkendelse og indsigt i deres kompetencer og erfaringer.

Initiativets indhold og anvendelse

I oktober henholdsvis november 2010 er der fra Ministeriet for Børn og Undervisning udsendt et brev til alle voksenuddannelsesinstitutioner (alle AMU-udbydere og Voksenuddannelsescentre) og et andet til Uddannelsesvejlednings- og Studievalgscentre med opfordring til at være særligt opmærksom på veteranernes realkompetencer samt aktivt tilbyde veteranerne en realkompetencevurdering. Brevene var vedlagt en beskrivelse af Hærens Basisuddannelse og Hærens Reaktionsstyrkeuddannelse.

Aktuelt er der foretaget en stikprøveundersøgelse af anvendelsen af initiativet dels på voksenuddannelsesinstitutioner dels på Uddannelsesvejlednings- og Studievalgscentre. Neden for er et par eksempler på aktiviteter afledt af initiativet kort beskrevet:

Uddannelsesvejlednings- og Studievalgscentrene

Ungdommens Uddannelsesvejledning, Nordvestjylland, og Studievalg Herning har aftalt med Jydske Dragon Regiment, at de giver en uddannelsesorientering to gange årligt for de værnepligtige, der er ved at afslutte værnepligten. Uddannelsesorienteringen sker også i forbindelse med hjemkomst af større grupper fra udsendelse i international operation, som i umiddelbar forlængelse af hjemkomsten afslutter tjenesten i forsvaret.

Udover en orientering er der også mulighed for en kort personlig vejledning – eventuelt ved at der aftales et senere møde.

Endelig har Jydske Dragonregiment jævnligt besøg af Uddannelseskaravanen, og i den forbindelse deltager lokale uddannelsesinstitutioner, Ungdommens Uddannelsesvejledning, Nordvestjylland, og Studievalg Herning også.

Studievalg Sjælland vejleder ved Beredskabsstyrelsen i Næstved og på regionens kaserner. Her bliver informeret om hvilke muligheder, der findes, og der tilbydes individuel vejledning. Der bliver taget udgangspunkt i den enkeltes situation og uddannelse. Studievalg Sjælland holder normalt oplæg på kasernerne to gange om året.

Voksenuddannelsesinstitutionerne

Den 1. januar 2010 blev der etableret 13 Voksen- og Efteruddannelsescentre med henblik på at styrke den samlede kvalitet og effekt af voksen- og efteruddannelsesindsatsen for kortuddannede. Voksen- og Efteruddannelsescentrene skal skabe én indgang særligt for nye brugere af voksen- og efteruddannelsessystemet, og centrene skal skabe større overskuelighed på tværs af uddannelsesudbuddet. Primo 2011 blev der etableret et samarbejde mellem de 13 Voksen- og Efteruddannelsescentre og forsvaret om bl.a. oprettelsen af en task force. Det betød, at forsvaret blev oplyst om en kontaktperson pr. Voksen- og Efteruddannelsescenter, som skulle være behjælpelig med at videreformidle konkrete individuelle forespørgsler i forhold til indsatsen overfor veteraner. Der er fortsat gode samarbejdsrelationer mellem forsvarets tjenestesteder og Voksen- og Efteruddannelsescentrene rundt om i landet.

I samarbejde med Hærens Operative Kommando og Statens Center for Kompetenceudvikling gennemfører AMU Nordjylland et kompetenceafklaringsforløb - *Personlig Udvikling Til Arbejde og Uddannelse*. Kurset bliver gennemført i rammen af det akklimatiserings- og reintegrationsforløb, der bliver gennemført for udsendte hold i umiddelbar forlængelse af hjemkomsten fra den internationale operation. Kurset bliver gennemført med udgangspunkt i det udviklede kompetencekort (se initiativet "Der udstedes kompetencekort") og *Min Kompetencemappe*, som veteranerne kender på forhånd, og som de videreudvikler på kurset. På kurset forholder veteranerne sig til job- og uddannelsesmuligheder i relation til en civil karriere, og der bliver gennemført udviklingssamtaler med henblik på dette. Faglærerne, der gennemfører kurserne, er certificeret via forsvaret og udgør et slags rejsehold. De har således bl.a. gennemført kurser i Holstebro, Skive og på Færøerne.

Herudover er der i de sidste par år arbejdet for generelt at skabe yderligere kendskab til realkompetencevurderingsredskaberne, senest ved en kampagne gennemført af Voksen- og Efteruddannelsescentrene i andet halvår 2012.

Hærens Operative Kommando har endvidere oplyst, at Hærens Operative Kommando arbejder systematisk på at forberede veteranerne til at komme tilbage på job- og uddannelsesmarkedet. Foruden karriereafklaringsforløbet - *Personlig Udvikling Til Arbejde og Uddannelse* – der bliver gennemført i to varianter målrettet forskellige målgrupper, bliver der også gennemført et karriereplanlægningskursus for officerer af to dages varighed.

De veteraner, der forlader forsvaret i umiddelbar forlængelse af udsendelse i en international operation, bliver yderligere tilbudt et syv ugers modul, hvor de blandt andet gennemfører en Individuel Realkompetencevurdering ved AMU Fyn samt efter behov en række suppleringsuddannelser til at styrke deres muligheder for at finde job efterfølgende. Der kan fx være tale om erhvervschaufførbevis og opdatering inden for håndværksfag.

Udbyders vurdering

Det er Ministeriet for Børn og Unges vurdering, at der er etableret fornuftige og holdbare samarbejdsrelationer mellem voksenuddannelsesinstitutionerne og forsvaret om afklaringsforløb og uddannelsesiltag. Det samme gælder samarbejdsrelationerne mellem Uddannelsesvejlednings- og Studievalgscentrene og forsvaret for så vidt angår vejledningsinitiativer for de relevante målgrupper.

Hærens Operative Kommando bemærker, at det inden for de senere år er ganske få veteraner, der ikke tilbydes kontakt med forsvaret. Derfor er antallet af veteraner, der benytter de tilbud, der bliver udbudt i rammen af akklimatiserings- og reintegrationsforløbene, i øjeblikket begrænset.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

En organisation har valgt at afrapportere på initiativet. Organisationen oplever i kontakten til de uddannelsesinstitutioner, man har berøring med, at der er en positiv vilje over for veteranerne. Hvorvidt det skyldes initiativet, er der dog ikke grundlag for at vurdere.

2.2 Der udstedes kompetencekort

Initiativets formål

Formålet med initiativet er, at veteraner bliver anerkendt for de kompetencer, de får gennem udsendelse. Det er endvidere formålet at lette vilkårene for meritering, når veteraner søger optagelse på uddannelser i det offentlige uddannelsessystem, og at øge veteranernes muligheder for ansættelse på arbejdsmarkedet.

Initiativets indhold og anvendelse

Militært personel ansat på korttidskontrakt – hovedsageligt konstabler og sergenter - der har været udsendt i internationale operationer, modtager ved hjemkomsten et kompetencekort. I det sprog, som også bliver anvendt i det øvrige offentlige uddannelsessystem, beskriver kortet den viden, færdigheder og kompetencer, den enkelte veteran har erhvervet gennem uddannelsen i forsvaret og udsendelse i internationale operationer.

Kompetencekortet er udviklet med afsæt i Forsvarets Kompetenceudviklings- og Bedømmelsessystem, og kompetencebeskrivelserne er alle udarbejdet i den nationale kvalifikationsramme, det vil sige, at kompetencerne er beskrevet med begreber, som almindeligvis bliver anvendt i det øvrige uddannelsessystem. Indledningsvis er alle kompetencebeskrivelserne udarbejdet i forhold til den formelle beskrivelse af de funktioner, der er varetaget i missionen i Afghanistan. Kompetencekortet vil blive udvidet til også at omfatte alle militære uddannelser, herunder også sergent- og officersuddannelserne.

Kortet er første gang udleveret til det hold soldater, der kom hjem fra Afghanistan i februar 2012. Kortets anvendelse er mest udbredt i hæren, hvor kortet udleveres til alle, der forlader forsvaret, efter hjemkomst fra mission. I søværnet og flyvevåbnet er kompetencekortet endnu under implementering.

Kortet kan anvendes som et uddannelsesbevis over for en civil arbejdsgiver, der dermed kan se, hvilke kompetencer den enkelte soldat kommer med, eller over for en uddannelsesinstitution i forhold til meritering til en erhvervsuddannelse. Samtidig giver kompetencekortet veteranen indsigt i den del af hans eller hendes personlige kompetencer, som ikke bare kan henføres til at det at være soldat.

Udbyders vurdering

Når kompetencekortet og de militære kompetencebeskrivelser er færdigudviklet vil kompetencekortet, ud fra hærens perspektiv, være et meget værdifuldt redskab for veteranerne i

forbindelse med job- og uddannelsessøgning. Hidtil er hovedparten af de soldater, der har været udsendte i internationale operationer, da også udsendt fra hæren.

Kompetencekortet vurderes at have mindre værdi for veteraner, der har været udsendt fra flyvevåbnet og søværnet. Enkelte elementer ses dog at kunne nyttiggøres også for veteraner fra disse to værn.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

To organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. De vurderer, at initiativet er godt og vil bidrage væsentligt til at sikre, at soldatens kompetencer kan blive omsat og nyttiggjort – både inden for og uden for forsvaret. Den ene af organisationerne giver udtryk for, at dette bekræftes af reaktioner fra både virksomheder og veteraner.

Den anden af organisationerne giver udtryk for den opfattelse, at det er problematisk, kortet kun bliver udstedt til veteraner hjemkommet fra og med februar 2012 og mener, at kortet også bør udstedes til veteraner, der har været udsendt før februar 2012.

2.3 Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles

Initiativets formål

Formålet med initiativet er, at psykisk sårede veteraner bliver anerkendt på lige fod med veteraner med fysiske skader ved tildeling af Forsvarets Medalje for Sårede i Tjenesten.

Initiativets indhold og anvendelse

Veteraner, der har fået deres psykiske skade anerkendt af Arbejdsmarkedsstyrelsen som en arbejdsskade, bliver tildelt Forsvarets Medalje for Sårede i Tjenesten – forudsat deres samtykke er opnået. Forsvarskommandoen har primo 2013 behandlet 226 sager.

Af dem har 204 veteraner med en psykisk efterreaktion modtaget Forsvaret Medalje for Sårede i Tjenesten, og der er ni sager under ekspedition. Fire veteraner, der er berettigede til medaljen, har takket nej, og ni andre veteraner er det ikke muligt at opnå kontakt til.

Udbyders vurdering

Forsvarets Medalje for Sårede i Tjenesten bliver nu uddelt. Betingelsen for at få medaljen er, at man har en psykisk efterreaktion, som er anerkendt af arbejdsskadestyrelsen med en mén grad. Skaden skal være opstået som følge af ophold i mission eller som resultat af et alvorligt uheld eller risikofyldt indsats.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

To organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Der er samstemmende enighed om, at initiativet er en succes, endvidere at det af veteranerne er modtaget med glæde og lettelse over endelig at kunne få en psykisk skade anerkendt på lige fod med en fysik. En enkelt organisation opfordrer til, at uddelingen af medaljen fast finder sted ved flagdagsarrangementet på Kastellet.

2.4 'Veterankort som legitimationsbevis udstedes'

Initiativets formål

Formålet med veterankortet er at dokumentere og anerkende, at veteraner har gennemført international tjeneste.

Initiativets indhold og anvendelse

Der er designet et veterankort, som oplyser veteranens navn og CPR-nummer. Det indeholder desuden en kort tekst, der beskriver kortet. Veterankortet bliver udstedt til nuværende og tidligere medarbejdere, der har været udsendt i forswarets internationale operationer. Veteraner udsendt fra 1992 og frem modtager automatisk deres veterankort. Veteraner udsendt i perioden 1948 - 1992 kan få et veterankort udleveret ved henvendelse til Forsvarets Personeltjeneste.

Teksten på veterankortet fremgår på dansk, engelsk og fransk. Kortet kan bruges til at legitimere sig som veteran. Kortet kan give private firmaer, der ønsker at støtte op om danske veteraner, mulighed for eksempelvis at give dem rabat ved forevisning af kortet.

Forsvarets Personeltjeneste har per medio februar 2013 udstedt veterankort til mere end 30.000 veteraner. Ca. 10 % af disse er udstedt til soldater, der været udsendt før 1992 og selv har henvendt sig for at få veterankortet. I forbindelse med implementeringen af initiativet blev kortet sendt ud til alle veteraner, der har været udsendt siden 1992. Veteraner, der mister kortet, kan få udleveret et nyt kort, når Forsvarets Personeltjeneste sætter en ny produktion i gang, hvilket finder sted hvert halve år.

Udbyders vurdering

Veterankortet kommer ud til alle, der er berettiget til det og ligeledes ønsker det. Intentionen med kortet er at synliggøre samfundets anerkendelse af indsatsen i Danmarks internationale missioner. I den henseende at alle veteraner rent faktisk modtager kortet med et budskab om anerkendelse, kan det menes, at formålet med kortet er opnået. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan veteranerne oplever det at modtage kortet.

Det har været fokus på, at initiativet om veterankortet hovedsagligt og indledningsvis skulle være midlet til et andet mål. Nemlig at virksomheder, organisationer, offentlige myndigheder m.fl. skulle blive bevidste om veteranernes indsats og derigennem tænke i nye former for anerkendelse. Dette er indledningsvis udmøntet i muligheden for at anvende veterankortet til at opnå rabatter, bl.a. via hjemmesiden veterankortet.info.dk. Det er et privat initiativ, som bl.a. støttes af Danske Soldater- og Marineforeningers Fællesråd og De Blå Baretter.

Stigningen i antallet af lokale, offentlige initiativer, som eksempelvis receptioner, parader og underholdning for hjemkomne soldater, ses ikke som et direkte resultat af veterankortet, omend lanceringen og intentionen har været at skubbe gang i nye former for anerkendelse.

Blandt veteranerne har kortet haft en svær opstart og størstedelen af veteranerne anvender det slet ikke. Årsager hertil vurderes bl.a. at være:

- At veteranerne ikke ser kortet som en del af den samlede anerkendelse af veteraner.
- At det eneste håndgribelige anvendelsesmulighed pt. er begrænset til rabataftaler, der for en stor del ligner tjenestegørendes eksisterende muligheder via Log Buy aftalen.
- Den meget begrænsede anvendelsesmulighed af kortet. Det ofte stillede spørgsmål er "hvad kan det?"
- Den manglende mulighed for reelt at kunne legitimere sig som veteran i forbindelse med en aktivitet og derigennem modtage anerkendelse for sin indsats.

En hurtig rundspørge på Facebook blandt 190 veteraner (officerer 60-70 % og befalingsmænd 30-40 %) viser, at højst 3 % af de adspurgte har anvendt kortet, 5 % har forsøgt at anvende det, og 15 % ser muligheder i kortet.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Fire organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Der er blandt disse delte meninger om initiativets relevans og berettigelse. Fælles er dog, at man oplever, at kommunikationen såvel internt i forsvaret som eksternt i forbindelse med lanceringen af initiativet har været utilstrækkelig (af flere udtrykt som 'dårlig markedsføring'). Endvidere påpeger flere, at initiativet i sin nuværende form kun delvist opfylder formålet, da kortet ikke giver yderligere fordele tilvejebragt og administreret af staten.

3 Tema 'Støtte og forebyggelse'

'Støtte og forebyggelse' er med veteranpolitikken primært styrket gennem initiativerne:

- 'Styrket indsats for fysisk sårede'
- 'Psykisk sårede veteraners behandling styrkes'
- 'Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes'
- 'Veteraner bliver en del af målgruppen for Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO)'
- 'Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold'
- 'Kammeratstøtte forbedres'
- 'Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges'

Initiativerne vil i det følgende blive beskrevet enkeltvis med henblik på at opsummere de væsentligste pointer og de generelle tendenser fra udbydere og interessenters afrapportering.

3.1 'Styrket indsats for fysisk sårede'

Initiativets formål

Formålet med initiativet er, at veteraner med fysiske skader får en yderligere styrket behandling og genoptræning af høj faglig kvalitet på Rigshospitalet. Initiativet har desuden til formål at give indlagte veteraner på Rigshospitalet mulighed for samtaler med forsvarrets psykologer samt støtte veteranerne i at opretholde et aktivt sportsliv.

Initiativets indhold og anvendelse

Indsatsen ved Rigshospitalet

Der er ansat mere personale (1,6 overlæge, 3 fysioterapeuter og 0,2 ergoterapeut) på de klinikker på Rigshospitalet, som er involveret i traumebehandling og genoptræning. Der er indkøbt yderligere genoptræningsudstyr til samme klinikker. Ud over offentlige midler har donationer fra Soldaterlegatet bidraget væsentligt til, at Rigshospitalet nu råder over specialiseret og opdateret træningsudstyr.

Med henblik på at styrke danske behandleres kompetencer inden for traumebehandling og kirurgi samt at styrke genoptræning af sårede veteraner er international erfaringsudveksling i forhold til såvel behandling som genoptræning påbegyndt.

Alle veteraner med akutte alvorlige fysiske skader fra militære missioner bliver modtaget og vurderet på Rigshospitalet. Alle med akut behandlingsbehov bliver indlagt og behandlet, mens andre som mere hensigtsmæssigt kan behandles ambulant og tættere på deres bopæl får rådgivning, og deres behandlingsforløb bliver planlagt.

I fortsættelse af arbejdet omkring svært tilskadekomne patienter i 2009/2010 er samarbejdet omkring sårede veteraner mellem de kirurgiske afdelinger og anæstesiaafdelingen konsolideret. Særligt samarbejdet omkring komplicerede brud og svære bløddelsskader er nu en rutine til gavn for andre svært tilskadekomne og fremtidige militære patienter.

Flere patienter er behandlet i Rigshospitalets Trykkammer for at fremme genskabelse af væv. Anvendelsen blev særligt taget i anvendelse i forbindelse med mineskader, men er nu en etableret rutine ved svære vævsskader.

Der er sket en rutinering i anvendelse og indstilling af computeriserede proteser.

Der er et fast tilbud om individuel træning ved fysioterapeuter alle hverdage. Veteraner beholdes indlagt på sengeafsnit eller patienthotel, så længe det er nødvendigt, og bliver herefter trænet ambulant. Udstyrspuljen til genoptræning er udbygget og er på bedste niveau sammenlignet med international standard. Fysioterapeuterne har desuden et fast ugentligt tilbud om specialtræning med fokus på militære færdigheder og samarbejde på Svanemøllens Kaserne. Der er herudover etableret et fast samarbejde med pilatesinstruktør fra Den Kongelige Ballet om træning af balance, smidighed og kropssprog.

To gange ugentlig bliver der gennemført tværfaglig åben konference omkring træning og proteseforsyning med mulighed for vurderinger fra bandagist, rheumatolog, fysioterapeut og ortopædkirurg.

Militære patienter med komplekse problemer efter eksplosionsskader, der er udviklet sent i det efterfølgende forløb, bliver taget ind til udredning, vurdering, specialtræning og planlægning af træningsforløb. Der er for mere end 10 patienter gennemført opfølgende kirurgi for at optimere deres rehabilitering.

Efter aftale med de militære patienter er der givet detaljerede information til relevante enheder/myndigheder om mulighed for træning, tjeneste og karrierer, og der er gennemført en omfattende foredragsvirksomhed ved videnskabelige kongresser, undervisning i hospitalsverden og oplysning i civilsamfundet.

Ved Afdelingen for Rygmarvsskader i Hornbæk er der foruden højt specialiseret genoptræningsudstyr kommet øget fokus på de specifikke forhold, som især unge veteraner er interesserede i, i forbindelse med en intensiv, langvarig genoptræning efter en rygmarvsskade. Her er desuden ansat en 'tovholder', som har kontaktet alle veteraner med kendt rygmarvsskade med henblik på at interviewe dem om deres sygehistorie, rehabilitering og senere uddannelse og jobsituation. Det er hensigten, at dette arbejde i løbet af det kommende år skal munde ud i en rapport.

Sportsproteser eller -kørestole

Veteraner med fysisk skader efter udsendelse i internationale operationer, der har medført amputation af arme eller ben, eller som har behov for brug af særlig kørestol ved sportsudøvelse, kan efter ansøgning få tildelt sportsproteser eller sportskørestol. Initiativet understøttes af Forsvarets Sundhedstjenestes bestemmelse "Bestemmelse for tildeling af sportsproteser og sportskørestole til veteraner med fysiske handicap".

Målgruppen for initiativet er kendt og blive fulgt i regi af Rigshospitalet, der er aktivt involveret i initiativets drift.

Der er modtaget 5 ansøgninger om sportsproteser i initiativets levetid. To ansøgninger er bevilget, en er afvist, og to er under behandling.

Militærpsykolog til Rigshospitalet

Der er indgået aftale mellem Rigshospitalet og Forsvarets Sundhedstjeneste, som muliggør, at veteraner, der er indlagt på Rigshospitalet, har mulighed for at have samtaler med en af forsvarrets psykologer. Tilbuddet har været benyttet et par gange med god succes.

Udbyders vurdering

Indsatsen ved Rigshospitalet

Der bliver ydet kirurgisk service til hjemkomne sårede soldater og opfølgende kirurgisk behandling i efterforløbet. Beredskabet til håndtering af svært tilskadekomne militære patienter er skærpet ved konsolidering af samarbejdet mellem anæstesiologiske og kirurgiske afdelinger. Særligt er samarbejdet omkring kombinerede brud og svære bløddelsskader nu en rutine til gavn for andre svært tilskadekomne borgere og for fremtidige militære patienter.

Der bliver under indlæggelse og ambulant planlagt og gennemført individuelle træningsforløb for alle tilskadekomne patienter fra internationale missioner. Tværfagligt samarbejde omkring træning og proteseforsyning er lagt i faste rammer.

Initiativet og den medfølgende bevilling har således stimuleret til fast samarbejde og opbygning af nye strukturer på Rigshospitalet, som det ellers havde været svært at presse ind i en stramt prioriteret hverdag.

Bevillingen har muliggjort hurtigt iværksatte, kontinuerlige behandlingsforløb, særlige træningstiltag og konsolidering af nyere behandlingsmetoder og kirurgiske rutiner.

Rehabiliteringen bliver gennemført smidigt og individualiseret, og det er muligt at følge behandlingen op efter den enkelte veterans eventuelle overgang til civil liv.

De sårede soldater har gentagne gange udtrykt, at kontinuiteten i deres behandlingsforløb på Rigshospitalet har givet dem en tryghed i en periode, hvor deres fremtidige livsvilkår er uvisse. Fra kontakter til udlandet er det samtidig indtrykket, at behandlingen af tilskadekomne soldater i 2013 står mål med bedste internationale standard.

Sportsproteser eller -kørestole

Initiativet vurderes at have en positiv indflydelse på veteranernes muligheder for at fortsætte et aktivt sportsliv. Den beskedne udnyttelse af initiativet frem til nu kan næppe tages som udtryk for det reelle behov, idet en stor gruppe veteraner allerede ved tildeling fra Soldaterlegatet var forsynet med sportsproteser, før initiativet blev iværksat.

Der er truffet en principiel afgørelse i Ankestyrelsen om, at der er hjemmel i Serviceloven til at yde sportsprotese som personligt hjælpemiddel i særlige tilfælde, efter en konkret individuel vurdering. Det kan betyde, at ansøgninger om sportsproteser i forsvaret også fremadrettet vil holde sig på et relativt lavt niveau.

Militærpsykolog til Rigshospitalet

Det er oplevelsen, at der er brug for tid, før den indgåede aftale vil være fuldt indarbejdet. Samtidig er antallet af indlagte på Rigshospitalet dalet. Det er derfor vurderingen, at der er behov for flere erfaringer på området, før det kan siges, om initiativet lever op til sit formål.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Fire organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Det er generelt vurderingen, at den styrkede indsats for de fysisk sårede på Rigshospitalet har været en succes. Der er i dag en god og professionel hjælp til de hårdt fysisk sårede. En hjælp som gives på deres vilkår i forhold til ønsker om træningsomfang og intensitet. Det kan bl.a. også ses i typen af de ansøgninger, som de frivillige organisationer modtager. Antallet af ansøgninger vedrørende afhjælpning af fysiske skader er således faldende.

En organisation giver udtryk for den opfattelse, at en stor del af indsatsen – og mulighed for nytænkning på området – har basis i private donationer, og der gøres opmærksom på den fremadrettede udvikling og praksis, når den private kapital ikke længere er til stede.

En anden organisation peger på, at der i nogle tilfælde er behov for øget fokus og opmærksomhed på de veteraner, som får mindre fysiske skader. Her er tilbuddet ikke optimalt, og der er forskel på tilbud fra sted til sted og fra sag til sag.

3.2 'Psykisk sårede veteraners behandling styrkes'

Initiativets formål

Initiativet har til formål at styrke behandlingen af psykisk sårede veteraner.

Initiativets indhold og anvendelse

Det psykiatriske behandlingstilbud specifikt til psykisk sårede veteraner (vurdering og behandling af psykiatriske lidelser opstået som led i udsendelse, primært svær PTSD) er udvidet fra alene at være placeret ved Rigshospitalet til nu også at omfatte tilbud på Odense Universitetshospital og Århus Universitetshospital, Risskov. Sundhedsstyrelsen har godkendt disse tre behandlingssteder som specialfunktion, hvilket vil sige, at andre psykiatriske afdelinger ikke kan varetage denne specialfunktion. Bemandingen på Rigshospitalet er endvidere styrket fra en overlæge på ½ tid til også at omfatte en heltidsansat overlæge.

De tre behandlingssteder er organiseret forskelligt, hvad angår ansatte, tværfaglighed og behandlingstilbud. På Rigshospitalet er det fx udelukkende psykiatrisk behandling, og hovedparten af patienterne er i samtidig individuel psykologbehandling ved Veterancenteret, mens det på Århus Universitetshospital, Risskov, arbejdes med et tværfagligt fokus på diagnostisk udredning, medicinsk, psykoterapeutisk og fysioterapeutisk behandling.

Henvisning til de tre behandlingssteder sker via praktiserende læger, psykiatriske afdelinger, Forsvarets Sundhedstjeneste og Militærpsykologisk Afdeling ved Veterancenteret.

Primo 2013 var der 167 aktive forløb ved Rigshospitalet. Ultimo 2012 var der ved Århus Universitetshospital, Risskov, 35 aktive forløb, og ved Odense Universitetshospital var der primo 2013 16 nye undersøgte veteraner.

Udbyders vurdering

Samarbejdet internt mellem behandlingsstederne og samarbejdet mellem behandlingsstederne samt forsvaret (Forsvarets Sundhedstjeneste og Militærpsykologisk Afdeling ved Veterancenteret) fungerer tilfredsstillende, og der er iværksat initiativer med henblik på yderligere forbedringer og øget samarbejde.

Initiativet er godt og relevant og sikrer, at der opnås kontakt med relevante grupper af veteraner.

Århus Universitetshospital bemærker, at det kan være en udfordring at finde løsninger i forhold til transport for de patienter, der er angste for offentlig transport. Enkelte køres af pårørende eller støttepersoner. Klinikken har ikke ressourcer til selv at være opsøgende, da den dækker hele Region Midt og Region Nord, men som opfølgning på personligt fremmøde kan videotelefon anvendes, når dette vurderes hensigtsmæssigt.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Fem organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Tre af organisationerne tilkendegiver, at deres erfaringer med initiativet er gode. Tilbuddene på de tre behandlingssteder gør en positiv forskel, og det bemærkes, at mindskelsen af den geografiske afstand til et behandlingssted har stor betydning for, om de psykisk sårede veteraner kan finde overskud til at søge hjælp.

Det fremføres imidlertid af en organisation, at det, at der kun findes indlæggelsesmuligheder for akut behandling, er en mangel. Der vurderes at være behov for et tilbud, hvor det er muligt at få en længerevarende indlæggelse, således at personen kan få et helhedsorienteret tilbud og bringes varigt på fode igen. En anden organisation foreslår, at der bliver etableret et behandlings- og støttested, hvor veteraner og pårørende kan få mulighed for at opholde sig midlertidigt og få hjælp og vejledning, rekreation og behandling. Centeret skal også give mulighed for, at veteraner med sværere psykiske skader kan opholde sig her i et kollegastøttemiljø med de nødvendige ressourcer til rådighed.

3.3 'Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes'

Initiativets formål

Formålet med initiativet er at forebygge, at der bliver sendt soldater ud i internationale operationer, som ikke er psykisk parate eller robuste til det.

Initiativets indhold og anvendelse

Værnepligtige

Til udvælgelse af værnepligtige, der ønsker at tegne kontrakt i forlængelse af endt værnepligt med henblik på at gennemgå Hærens Reaktionsstyrkeuddannelse, udfærdiger tjenestestedet en egnethedsbedømmelse af ansøgerne. Herefter udfylder den værnepligtige et spørgeskema om psykologiske problemstillinger, ligesom straffeattest tjekkes. På baggrund af spørgeskemabesvarelsen bliver ansøgerne udtaget til telefoninterview med en psykolog efter nogle fastlagte parametre. Helhedsindtrykket ligger herefter til grund for den endelige vurdering af ansøgernes psykiske ressourcer til at modstå påvirkninger under udsendelse i internationale operationer. Hjemsendte ansøgere, der har overstået deres værnepligt, kan også ansøge om optagelse på reaktionsstyrkeuddannelsen. Disse ansøgere gennemfører da samme forløb, og deres fysiske formåen bliver afprøvet.

Anvendelsen af denne udvælgelsesprocedure blev implementeret i foråret 2011 med en mindre del af ansøgerne. Fra efteråret 2011 er udvælgelsesproceduren gennemført hvert halve år med alle ansøgere, der udgør godt 600 personer. Omtrent halvdelen vurderes egnede ud fra spørgeskemabesvarelsen. Cirka 275 ansøgere bliver interviewet af en psykolog, og 15 – 20 % af disse bliver vurderet "for nærværende ikke egnede".

Fastansatte

For det fastansatte personel, der skal udsendes, er der sket en udvidelse af de psykologiske spørgsmål, der bliver stillet af lægefagligt personale i forbindelse med den almindelige helbredsundersøgelse forud for udsendelsen. Spørgsmålene danner baggrund for en vurdering af personellet til parathed til udsendelse. Efter behov bliver der indstillet til en psykologisk vurdering.

Udvidelsen af de psykologiske spørgsmål blev implementeret den 1. august 2012, og siden er der gennemført hen ved 1.000 helbredsundersøgelser efter dette koncept.

Udbyders vurdering

Værnepligtige

Udvælgelsesrunderne er forløbet relativt uproblematisk. De sårbarhedsfaktorer, der bliver spurgt ind til, samt de redskaber der bliver anvendt til formålet, har vist sig at være relevante. Der bliver fortsat arbejdet på at få reduceret frasorteringsprocenten, så der ikke utilsigtet bliver frasorteret nogen, som der reelt ikke er grund til at frasortere. En mere grundig evaluering af udvælgelsens effekt forestår dog stadig.

Fastansatte

Initiativet vurderes særdeles relevant, men gennemgangen af de hidtidige resultater viser, at soldaternes motivation for at svare ærligt på de anvendte spørgeskemaer er begrænset, og kun i et meget begrænset antal tilfælde har en besvarelse af spørgeskemaet haft konsekvenser for egnethedsvurderingen. Det foreslås, at initiativet i sin nuværende form stoppes, og at der bliver udviklet et nyt værktøj, således at initiativet kan videreføres i en form, der bedre opfylder dets formål.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Tre organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. De tilkendegiver, at initiativet vurderes at være vigtigt og en forbedring af den hidtidige praksis. Der er også enighed om, at initiativet bør videreføres og videreudvikles.

En organisation er af den opfattelse, at et spørgeskema efterfulgt af et telefoninterview med en psykolog ikke er tilstrækkeligt, men bør erstattes med en personlig psykologsamtale.

En anden organisation peger på, at også den forebyggende indsats under udsendelsen har stor betydning, og at det er vigtigt fortsat at have fokus på at videreudvikle denne.

3.4 'Veteraner bliver en del af målgruppen for Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO)'

Initiativets formål

Formålet med initiativet er, at når veteraner med komplekse problemstillinger henvender sig i deres kommune, vil de blive mødt af personer med relevante kompetencer og en højt specialiseret socialfaglig viden. Veteraner med komplekse problemstillinger kan desuden henvende sig til den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO) for støtte og rådgivning.

Initiativets indhold og anvendelse

Veteraner, pårørende, kommuner og specialinstitutioner kan henvende sig til VISO, der vil kunne støtte med vejledende rådgivning og udredning af særligt komplekse problemstillinger på det sociale område, når den rette ekspertise ikke er til stede i kommunerne. VISO rådgivning er vejledende. Det er kun den enkelte kommune, der kan træffe beslutning om hvilke indsatser, der skal iværksættes i en sag. VISO trækker på et netværk af 100 specialister landet over.

Initiativet er anvendt i begrænset omfang. Siden 2010 og frem til primo 2013 har VISO haft i alt 29 henvendelser og 14 igangsatte forløb. I 22 af tilfældene er det kommuner, der har henvendt sig til VISO. I tre tilfælde er det borgere, og i de sidste fire tilfælde kommer henvendelserne fra gruppen af "Andre", der dækker over fx myndigheder og specialtilbud. Størstedelen af henvendelserne har drejet sig om problemstillinger vedrørende stressbelastning, erhvervet hjerneskade og udadreagerende adfærd.

Der er desuden gennemført en lang række aktiviteter, der har haft til formål at udbrede kendskabet til VISO tilbud i kommunerne, i forskellige socialfaglige sammenhænge og i forsvaret, ligesom der er etableret et samarbejde mellem VISO og Veterancenteret.

Udbyders vurdering

VISO har en bred viden om forskellige problemstillinger på det specialiserede socialområde. VISO's måde at arbejde på gør det muligt for veteraner, kommuner og pårørende at trække på denne viden og relevante kompetencer, uanset hvor i landet de befinder sig. Det er derfor vurderingen, at VISO's rådgivningstilbud er et relevant initiativ.

Generelt er det vanskeligt at vurdere, om antallet af henvendelser og igangsatte forløb rent faktisk er lave eller blot forventelige, da VISO ikke har viden om kommunernes behov for rådgivning på området m.m. VISO har imidlertid erfaret en række udfordringer i forbindelse med implementeringen af initiativet:

- Kommunikation til og kontakten med de frivillige og faglige organisationer er ikke opnået i tilstrækkeligt omfang.
- Veterancenteret og VISO yder rådgivning til samme målgruppe – veteraner, pårørende, kommuner m.m. Det kan skabe forvirring om hvilken rådgivning, der bliver tilbudt hvor.

Der eksisterer et godt samarbejde mellem Veterancenteret og VISO. Der er imidlertid behov for en yderligere styrkelse af den gensidige vidensudveksling og kendskabet til hinandens rådgivningsforløb og -ydelser.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Tre organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. De tilkendegiver, at initiativet ses at være godt og relevant, men at det ikke på nuværende tidspunkt når ud til de relevante målgrupper og ikke udnyttes i det omfang, som det kunne. Årsagen hertil vurderes at være manglende kendskab til VISO's tilbud.

Der peges på muligheden for øget samarbejde mellem VISO og de frivillige og faglige organisationer, og en organisation bemærker, at det bør overvejes, om VISO med fordel i større omfang kunne blive inddraget i forbindelse med rehabilitering – navnlig i atypiske rehabiliteringsforløb.

En anden organisation bemærker, at et positivt udfald af en henvendelse og et sagsforløb erfaringsmæssigt kræver en god og erfaren bisidder eller mentor til veteranen. Organisationen foreslår derfor, at der bliver etableret et formaliseret samarbejde mellem VISO, kommunerne og Veterancenteret samt de frivillige og faglige organisationer omkring tilvejebringelse af egnede bisiddere og/eller mentorer.

3.5 'Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold'

Initiativets formål

Formålet med initiativet er at uddanne kommunale sagsbehandlere og distriktpsykiatriens medarbejdere i veteranernes forhold. Denne viden skal medvirke til, at det bliver nemmere at identificere de tilbud og den behandling, som veteranen vil kunne drage nytte af.

Initiativets indhold og anvendelse

Landets 98 kommuner og distriktpsykiatrien i landets fem regioner modtager løbende et tilbud om et orienteringsmøde vedrørende veteraners forhold, herunder information om gældende veteranpolitik og Veterancenteret, uddannelse og støtte til soldaten før, under og efter udsendelse, psykiske efterreaktioner på en udsendelse, snitflader imellem kommuner og forsvar samt tilbud fra Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsorganisation (VISO).

Tilbuddet kan tilrettelægges fleksibelt og fx passes ind i et temamøde, ligesom det er muligt at tilpasse varigheden af orienteringsmødet efter behov.

Tilbuddet er udbudt første gang i foråret 2012 ved et brev til kommunale socialchefer og børne- og familiechefer samt til psykiatridirektørerne i de fem regioner. Der er desuden information om tilbuddet på Veterancenterets hjemmeside, hvor der også er mulighed for at rekvirere et orienteringsmøde. I starten af 2013 er tilbuddet på ny sendt ud til kommunerne. Fremadrettet bliver der udsendt en påmindelse om tilbuddet cirka hvert halve år, ligesom beskæftigelseskonsulenterne, ansat i det aktuelle satspuljeprojekt ved Veterancenteret, formidler tilbuddet til de 82 kommuner, der er indgået samarbejdsaftale med.

Primo 2013 er der gennemført orienteringsmøder i seks kommuner; Esbjerg, Frederiksberg, Frederikshavn, Halsnæs samt to gange i København, for socialrådgiverstuderende på Professionshøjskolen Metropol i København og som led i netværksmøde i Regions Syd for kommunale og regionale medarbejdere. Der er planlagt orienteringsmøder i kommunerne Fanø, Rebild og Slagelse. Herudover har Fredericia og Ringsted kommune vist interesse for tilbuddet.

På de afholdte orienteringsmøder er deltagerne blevet bedt om at udfylde et evalueringskema. Næsten alle deltagere oplyser, at de på baggrund af mødet har fået en bedre indsigt i veteranernes vilkår, og de udtrykker stor tilfredshed med indholdets relevans i forhold til deres arbejde.

Med henblik på at afklare behovet og muligheden for at afholde orienteringsmøder i distriktpsykiatrien har der været afholdt møder med ledende medarbejdere i de tre regionale tilbud i distriktpsykiatrien for veteraner (se initiativet 'Psykisk sårede veteraners behandling styrkes'). Endvidere er der holdt tilsvarende møder med ledende medarbejder på HKKF's Livlinen.

Alle parter ser et behov for undervisningstilbud til distriktpsykiatrien. På baggrund af input fra de afholdte møder samt fra Veterancenterets Militærpsykologiske Afdeling, bliver der således udarbejdet et undervisningstilbud.

Udbyders vurdering

Kommunernes interesse har vist sig forholdsvist begrænset. Veteraner udgør en mindre del af borgerne i kommunerne, og i mange tilfælde er det kun et lille antal veteraner, der er i direkte kontakt med kommunen. Det er årsagen til, at tilbuddet er tilrettelagt mere fleksibelt og omkostningsfrit for kommunerne, og til at tilbuddet også bliver udbudt målgrupper med berøringsflade til kommunerne fx fagforeninger (for socialrådgivere, pædagoger og tilsvarende), professionshøjskoler m.m.

Det vurderes relevant, at kommunale sagsbehandlere i højere grad opnår viden om veteraners baggrund, psykiske efterreaktioner m.m. samt Veterancenterets indsats for derved at blive bedre i stand til at håndtere vanskelige sager.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Fire organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. To organisationer oplever, at kendskabet til veteraners forhold fortsat er begrænset i kommunerne. Behandlingen af veteranerne er uensartet, og veteranerne føler sig som 'kastebolde', når de bliver sendt rundt imellem de forskellige afdelinger. En af disse to organisationer giver udtryk for, at overgangen mellem forsvarrets støttetilbud og det civile samfunds støttetilbud fortsat ses at være et problem.

To andre organisationer oplever, at der dog kan iagttages en udvikling i positiv retning, men om det skyldes initiativet, vides ikke. Et par af de frivillige organisationer peger på, at deres kontakt til og samarbejde med kommunerne ses at have positiv indflydelse på kommunernes håndtering af veteranerne.

Generelt er der enighed om, at initiativet fortsat bør udvikles, og en af organisationerne foreslår, at der bliver gennemført en undersøgelse – fx i tre sammenlignelige kommuner – af indsatsen overfor veteranerne med henblik på at kunne foretage en målrettet opgradering af initiativet. Ligesom det ses at kunne være gavnligt med særligt uddannede kontaktpersoner, som kan hjælpe veteranen igennem systemet.

3.6 'Kammeratstøtte forbedres

Initiativets formål

Formålet med initiativet er at tilbyde en uformel og kollegial ramme for, at ansatte veteraner med behov for støtte bliver hjulpet til at opsøge professionel hjælp.

Initiativets indhold og anvendelse

Initiativet omfatter både kammeratstøtte, der er målrettet personel under udsendelse i international mission, samt kollegastøtte, der ydes under tjeneste i den hjemlige struktur. Organisationer for Personlig Rådgivning er i forhold til kollegastøtten i den hjemlige struktur udvidet til også at omfatte og uddanne særligt udvalgte medarbejdere til at påtage sig en funktion som 'kollegastøtte' lokalt på forsvarets tjenestesteder.

Kammeratstøtte

Med det formål at forberede soldater på at kunne yde hinanden kammeratstøtte under udsendelse i en international operation er eksisterende elementer i den missionsforberedende uddannelse, der omhandler kammeratstøtte, udvidet. Endvidere er den eksisterende psykologiundervisning på officers- og sergentskolerne blevet udvidet til også at omfatte undervisning i kammeratstøtte.

Der bliver gennemført uddannelse for hvert hold, der bliver udsendt. Undervisningen bliver gennemført under den missionsforberedende uddannelse af Militærpsykologisk Afdeling ved Veterancenteret efter direkte koordination med 1. Brigade. Planlægningsgrundlaget for uddannelse af enheder, der står foran udsendelse i en international operation, er:

- Chefkursus (chefgruppen): 7 timer.
- Defusing (førerpersonel): 6 timer.
- "Den svære samtale" (sanitetspersonel): 5 timer.

Hvor ofte, de erhvervede kompetencer bliver anvendt under udsendelsen, kan ikke opgøres direkte, idet dette ikke rapporteres særskilt. Hærens Operative Kommando er dog bekendt med, at enhederne i forlængelse af hver træfning gennemfører defusing efter de principper, som er indlært under den missionsforberedende uddannelse.

Kollegastøtte

Initiativet om kollegastøtte er forankret i Forsvarskommandoens direktiv for implementering af kollegastøtte og efterfølgende nedbrudt af de operative kommandoer i individuelle bestemmelser. Kollegastøtte har primært været tilbudt i hæren i 2010 og 2011, og i denne periode har kun dele af hæren været dækket, da der har været få uddannede kollegastøtter. Fra foråret 2012 er tilbuddet implementeret på alle garnisoner i hæren, og søværnet og flyvevåbnet er ligeledes begyndt at tilbyde kollegastøtte.

Siden hold 12 udsendt til Afghanistan kom hjem, har kollegastøtte været en integreret del af tilbuddet til alle hjemvendte soldater, koordineret af Organisationen for Personlig Rådgivning.

Centralt i uddannelsen af kollegastøtter er gennemførelsen af *Rekonstruktion og Integration af Traumatisk Stress*, også kendt som "Kollegastøtte – RITS". Uddannelsen bliver udbudt af Beredskabsstyrelsen. Primo 2013 har hæren 25 uddannede kollegastøtter, søværnet har syv, flyvevåbnet syv, hjemmeværnet to og de funktionelle tjenester fire.

Fra medio 2013 vil det forventede antal uddannede kollegastøtter være forøget med 20, og med et produktionsmål på yderligere 15 i 2014 vil der være kollegastøtter på alle forsvarets tjenestesteder. Fra det tidspunkt vil der fremadrettet kun blive uddannet til vedligeholdelse af styrken, forventeligt ca. 10 om året.

Kollegastøtten er således ved at være en integreret del af hverdagen ved forsvarets tjenestesteder. Hver gang et hold bliver sendt ud eller hjemtages fra international mission, bliver der orienteret om initiativet. Herefter foregår kollegastøttesamtalerne efter behov på enten gruppe- eller enkeltmands niveau.

Idet kollegastøtterne er lokale og har deres daglige gang på tjenestestederne, kommer de ofte i snak med soldater, som har behov for støtte i en eller anden form. Kollegastøtterne er i den forbindelse med til at sikre, at der i tide bliver taget fat i de veteraner, der har behov for støtte, og hjælper dem til at få den støtte, de har behov for. Tilbuddet er med til at sikre, at færre soldater går og gemmer sig med behandlingskrævende tilstande, ligesom de i flere tilfælde har hjulpet enkeltpersoner med at vende tilbage til arbejdet efter længere tids fravær. I 2011 er der rapporteret 45 sager, og i 2012; 106 sager, hvor kollegastøtter har hjulpet eller har været med til at sikre, at kolleger har fået den hjælp, de har behov for.

Udbyders vurdering

Kammeratstøtte

Indhold og den tidsmæssige vægtning vurderes at være passende. En dybere faglig vurdering af initiativet, herunder effekten af at bruge af uddannelsen under udsendelse, kan med fordel evalueres af Militærpsykologisk Afdeling ved Veterancenteret. Det er vurderingen, at uddannelsen har en god og støttende effekt for soldaterne under udsendelsen.

Kollegastøtte

Overordnet set vurderes tiltaget at have god effekt. Tiltagets store styrke er, at alle kollegastøtterne er lokale og primært valgt til opgaven, fordi de i forvejen er uformelle "tillidspersoner".

Samtidig har kollegastøtterne, qua de er kollegaer, et stort kendskab til den enkelte veterans situation, ligesom kollegastøtten ofte selv har været en del af det miljø, som veteranen kommer fra. Det betyder, at veteranerne er trygge ved at komme til kollegastøtterne, som selv har et godt kendskab til de situationer og udfordringer, som veteranen kæmper med.

At kollegastøtterne står uden for det formelle behandlersystem, kan også betyde, at det føles mere trygt for den enkelte at opsøge kollegastøtten, inden han eller hun tager fat i det formelle behandlersystem. Således er kollegastøtterne med til at få fat i de kollegaer, der ellers ikke ville komme i behandling.

Samtidig med at kollegastøtterne er lokale, anses det også som vigtigt, at de organisatorisk er tilknyttet Organisationen for Personlig Rådgivning, som sikrer, at de ikke kommer i klemme lokalt, men altid har mulighed for at løfte en sag uden om den normale struktur. Ligeledes sikrer Organisationen for Personlig Rådgivning, at forsvarets tjenestesteder til stadighed er dækket ind med kollegastøtter, at kollegastøtterne kontinuerligt bliver efteruddannet, sikrer og gennemfører vejledning, supervision samt hjælp til vanskelige sager.

Ovenstående bliver underbygget med resultatet af en spørgeskemaundersøgelse gennemført på hold 13 udsendt til Afghanistan i forbindelse med den akklimatiserings- og reintegrationsperiode holdet havde i forlængelse af hjemtagning fra missionen:

Spørgeundersøgelse ifm. gennemførelse af Kollegastøtte på ISAF13

ISAF 13		Havde du kendskab til kollegastøtte før denne møde?		Har det været OK at deltage i gruppesamtalen?		Har temaerne været relevante?		Har du fået noget ud af samtalerne?		Vil du være interesseret i flere samtaler?		Vil du anbefale tilbuddet til andre kollegaer?	
Myndighed	Antal	1		2		3		4		5		6	
		Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
IDR	18	1	17	18	0	18	0	15	3	10	8	6	17
LG	114	86	28	113	1	110	4	77	37	22	92	100	14
GHR/BV	26	5	21	23	3	23	3	12	14	2	24	24	2
GHR/Slagelse													
TGR	3	3	0	3	0	3	0	3	0	0	3	3	0
IGR	36	15	21	36	0	35	1	27	9	10	26	33	3
TRR													
DLOG	29	26	3	29	0	27	2	25	4	28	1	26	3
DAR													
FSU													
IGK													
FTK													
SOK													
Sum tal	226	136	90	222	4	216	10	159	67	72	154	192	39
Sum %	100	75,5	24,5	99,1	0,9	96,5	3,5	67,6	32,4	19,3	80,7	87,7	12,3
Sum % (hale tal)	100	76	24	99	1	97	3	68	32	19	81	88	12

Bemærkninger fra spørgeskemaundersøgelsen

- Altid skønt at få snakket.
- Bruger flittigt mine kollegaer.
- Det er rart, at kollegastøtterne er folk med militær erfaring.
- Godt at tale med soldater i stedet for nogen der ikke kender SIT.
- Endelig at få lov til at tale med én med militær baggrund.
- Thumbs up!
- GODT!
- Det er rigtig godt, men for mig vil det kun være af interesse.
- Det var sku godt at snakke med gruppen.
- Rigtig godt at snakke med gruppen.

Som undersøgelsen viser, er kollegerne glade for samtalen med en kollegastøtte. Ressourcemæssigt anses kollegastøtteordningen som fleksibel løsning, idet den bliver varetaget af kollegaer, der i forvejen bestrider andre jobs, og derved kun anvender tid på kollegastøtte, når der er behov for det. Der er dog plads til forbedringer i samarbejdet med Veterancentret, især i forbindelse med hjemtagning af enheder fra international mission, hvor indsatsen kunne koordineres bedre.

Sammenfattende vurderes det, at initiativet med kollegastøtteindsatsen er på rette spor, og med ganske få justeringer og tilpasninger opfylder sit formål. Uddannelsen af kollegastøtter (RITS) har endvidere resulteret i, at forsvaret har fået et beredskab, som kan sættes ind i

forbindelse med traumatiske hændelser og stører ulykker, hvilket til eksempel er formaliseret i flyvevåbnets direktiv for kollegastøtteindsatsen.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Fire organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Sammenfattende er der stor tilfredshed med initiativet, om end der også bliver peget på udviklingsområder og u hensigtsmæssigheder. En organisation finder brugen af termen 'kammeratstøtte' uheldig, da det for mange bringer associationer til *Kammeratstøtteordningen*, som bliver drevet af De Blå Barretter. En anden organisation finder forbindelsen til Organisationen for Personlig Rådgivning u hensigtsmæssig, da det på lokalt plan opleves at skabe forvirring, og en tredje organisation ønsker initiativet bredt ud til i højere grad også at omfatte soldater, der bliver udsendt som enkeltmand.

3.7 Vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges.

Initiativets formål

Initiativets formål er at undersøge, om der er behov for at justere ménprocenterne for følgerne hos psykisk sårede veteraner og andre.

Initiativets indhold og anvendelse

En arbejdsgruppe under Arbejdsskadestyrelsen – blandt andet i samarbejde med Dansk Psykiatrisk Selskab – har undersøgt, om der var grundlag for at hæve ménprocenten for psykiske skader, som fremgår af méntabellens afsnit J.

Arbejdsgruppen foreslog, at der blev indført et nyt punkt for psykiske mén i tabellen. Med virkning fra den 1. august 2011 blev ménprocenten for de sværeste psykiske skader – det vil sige skader, hvor der både er svære symptomer på PTSD samt anden psykisk sygdom – således hævet fra 25 til 35 procent ved indførsel af et nyt punkt; J.1.5.

For den enkelte veteran med svære psykiske skader kan det nye tabelpunkt betyde mere udbetalt i erstatning. Det skyldes, at der dels bliver udbetalt mere i arbejdsskadeerstatning; dels at Forsvarets Særlige Erstatnings- og Godtgørelsesordning anvender Arbejdsskadestyrelsens méngrad, hvilket dermed også udløser mere i godtgørelse for varigt mén.

Det nye punkt i méntabellen bliver brugt i situationer, hvor den tilskadekomne har svære symptomer på PTSD samt symptomer på en anden psykisk sygdom. Det betyder, at de tilskadekomne, som har det sværest, bliver yderligere kompenseret. Siden punktet blev indført den 1. august 2011 har Arbejdsskadestyrelsen gjort brug af méntabellens punkt J.1.5. i fire sager, heraf én sag vedrørende en veteran.

Udbyders vurdering

Det er vurderingen, at det nye punkt J.1.5. i méntabellen rammer den rigtige målgruppe, nemlig de tilskadekomne med svære symptomer på PTSD samt anden psykisk sygdom. Det skal dog tilføjes, at der ikke er mange sager, hvor tilskadekomne har svære symptomer på PTSD samt anden psykisk sygdom. Det er forklaringen på, at det nye punkt kun er blevet brugt i fire tilfælde.

Méntabellen er en vejledende tabel, hvilket vil sige, at Arbejdsskadestyrelsen normalt vil følge tabellens satser, men i særlige tilfælde kan fastsætte et varigt mén til en højere eller lavere værdi end anført i méntabellen.

Udover det psykiske mén kan den tilskadekomne også få godtgørelse for fysiske mén. Det betyder, at tilskadekomne, som har svære psykiske og fysiske mén, kan få op til 100 procent i varigt mén. I særlige tilfælde kan ménet fastsættes til 120 procent.

Udover indførelsen af punkt J.1.5. blev det psykiske afsnit i méntabellen pr. den 1. januar 2012 udvidet med afsnit for uspecificeret belastningsreaktioner, kronisk depression og post-traumatisk angst (J.2. til J.4.), som alle vejledende vurderes til mellem 5 og 25 procent. Det betyder, at tilskadekomne, som har andre psykiske sygdomme end PTSD, er direkte omfattet af méntabellen.

Vedrørende disse afsnit i méntabellen har Arbejdsskadestyrelsen, siden de blev indført, gjort brug af afsnittene i væsentlig flere sager end ved J.1.5.

Det er vurderingen, at de nye afsnit J.2. til J.4. rammer de relevante målgrupper, og det forventes, at der vil komme en del flere af disse sager, end sager hvor J.1.5. er relevant.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

To organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Den ene kæder initiativet sammen med det udredningsarbejde, som er igangsat af Beskæftigelsesministeren, om den nyeste forskning vedrørende PTSD og sygdomsdebut, der kan få indflydelse på den såkaldte '6-måneders regel'. Den anden organisation finder, at man med den konkrete udmøntning af initiativet har forringet området, da det er opfattelsen, at man har gjort det endnu vanskeligere at opnå en højere ménprocent.

4 Tema 'Kontakt og kommunikation'

'Kontakt og kommunikation' er med veteranpolitikken primært styrket gennem initiativerne:

- 'Styrket adgang til psykologer og socialrådgiver'
- 'Opsøgende indsats over for tidligere ansatte styrkes'
- 'Én indgang til web-baseret information'
- 'Døgndåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning'

Initiativerne vil i det følgende blive beskrevet enkeltvis med henblik på at opsummere de væsentligste pointer og de generelle tendenser fra udbydere og interessenters afrapportering.

4.1 'Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere'

Initiativets formål

Formålet med initiativet er, at det skal være lettere for veteraner og pårørende at komme i kontakt med forsvarets socialrådgivere og psykologer.

Initiativets indhold og anvendelse

Muligheden for at træffe en af forsvarets psykologer for en visiterende samtale på et tjenestested nær ens bopæl er udvidet, og det er aftalt med veteranhjemmene, at psykologerne kan kontaktes, når der er behov. Der tilbydes visiterende samtaler uden for forsvarets tjenestesteder på veteranhjemmene i København, Fredericia og Aalborg.

Veterancenterets socialrådgivere gør tjeneste lokalt på forsvarets tjenestesteder. Der er også for socialrådgivernes vedkommende indgået konkrete aftaler om socialrådgivernes tilstedeværelse på veteranhjemmene. Socialrådgiverne tager ofte på såvel hjemmebesøg som til møder på veteranhjemmene.

Der er således et fint samarbejde med de tre veteranhjem til hvilke, der er knyttet faste psykologer og socialrådgivere. Samarbejdet med veteranhjemmene er planlagt styrket ved, at Veterancenteret gennemfører temadage for de frivillige medarbejdere på veteranhjemmene. Temadagene vil f.eks. omhandle, hvad Veterancenterets faglige medarbejdere kan yde af støtte, og hvad frivillige på veteranhjemmene kan/bør yde af støtte til veteraner.

Udbyders vurdering

Adgangen til psykologerne vil blive styrket yderligere ved forventet decentralisering af Militærpsykologisk Afdeling, således at en lille gruppe psykologer fremadrettet vil have fast tjenestested i Jylland, Aalborg.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

To organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Samstemmende er vurderingen, at initiativet er godt, da det imødekommer den gruppe af veteraner, der er svære at komme i kontakt med via brev og telefon. En organisation oplever desuden, at myten om at en lang række veteraner ikke vil bruge 'ansatte i forsvaret' (psykologer og socialrådgivere) til noget som helst, kan aflives.

4.2 Opsøgende indsats overfor tidligere ansatte veteraner styrkes.

Initiativets formål

Formålet med initiativet er aktivt at opsøge hjemsendte veteraner for at anerkende af deres indsats og tilbyde støtte.

Initiativets indhold og anvendelse

Veteraner, der er afgang fra forsvaret, bliver kontaktet via brev ca. 2, 5 og 8 år efter hjemkomst fra mission – fra februar 2013 sker det primært via e-Boks, såfremt de pågældende er tilmeldt post 'fra alle'.

Brevet oplyser de tidligere ansatte om muligheden for at få støtte ved en socialrådgiver eller psykolog, hvis de oplever vanskeligheder som følge af deres udsendelse i en international operation. Såfremt den enkelte ønsker støtte, kontaktes vedkommende af en socialrådgiver, der vil kunne henvise til en psykolog ved behov. Med henvendelsen følger en svarskrivelse, hvor veteranen bliver bedt om at tilkendegive, hvorvidt han eller hun ønsker at blive kontaktet af en af forsvarrets socialrådgivere. Det er også muligt at besvare henvendelsen via Veterancercenterets hjemmeside, idet der i den elektroniske henvendelse er link til besvarelse via denne.

Der sendes en påmindelse til de veteraner, der ikke har svaret på henvendelsen. Derudover bliver der fulgt telefonisk op på dem, der ikke besvarer påmindelsen. Endelig er der påbegyndt en yderligere opsøgende indsats over for den resterende del, som det ikke er muligt at opnå telefonisk kontakt til. Indsatsen omfatter et opsøgende besøg på bopælen hos de veteraner, som det efter gentagne forsøg ikke er lykkedes at opnå kontakt til.

Indsatsen er målrettet tidligere ansatte veteraner, som har været udsendt fra 2007 og frem. Der blev primo juni 2011 afsendt 2108 breve til tidligere ansatte veteraner udsendt i international mission i perioden februar 2007- august 2009. Herefter kontaktes veteranerne i en fast cyklus.

Udsendelse af de 2108 breve primo juni 2011 gav følgende resultat (status pr. 21. november 2011):

Antal udsendte breve	2108	100 %
Antal svarskrivelser retur	1010	47,9 %
Heraf "ja" til kontakt	89	4,2 %
Heraf "nej" til kontakt	921	
Antal der er forsøgt kontaktet på tlf.	1102	
Heraf "ja" til kontakt	28	
Heraf "nej" til kontakt	410	
Heraf antal der ikke er fundet tlf. nr. på	383	
Heraf antal der ikke har besvaret opkald efter gentagne forsøg	276	
Heraf svarbrev retur efter telefonisk opfølgning	4	
Ønsket kontakt i alt	117	5,5 %
Respons fra i alt	1448	68,7 %
Ubekendt på adressen eller lign.	8	
Ikke muligt at opnå respons fra i alt	659	31,3 %

I februar 2012 blev der udsendt brev til 690, der har været udsendt i perioden august 2009 – februar 2010. I forbindelse med disse breve påbegyndtes udsendelse af påmindelser til de, der ikke besvarer henvendelsen. Udsendelsen af de 690 breve gav følgende resultat (status pr. 15. november 2012):

Antal udsendte breve	690	100 %
Antal svarskrivelser retur, første henvendelse	277	40,2 %
Heraf "ja" til kontakt	16	
Heraf "nej" til kontakt	261	
Antal udsendte påmindelser	413	
Antal påmindelser retur	117	
Heraf "ja" til kontakt	15	
Heraf "nej" til kontakt	103	
Svarskrivelser i alt	394	57,1 %
Antal der er forsøgt kontaktet på tlf.	296	
Heraf "ja" til kontakt	12	
Heraf "nej" til kontakt	181	
Heraf ej telefonnummer	52	
Heraf ikke besvaret opkald	39	
Ønsket kontakt i alt	43	6,2 %
Respons fra i alt	587	85,1 %
Ubekendt på adressen eller lign.	2	
Ikke muligt at opnå respons fra i alt	103	14,9 %

I august 2012 blev der udsendt brev til 694, der har været udsendt i perioden marts – august 2007 samt marts – august 2010. Udsendelsen af de 694 breve gav følgende resultat (status pr. 4. januar 2013):

Målgruppe: 2-2 ½ år

Antal udsendte breve	153	100 %
Antal svar i alt , første henvendelse	91	59,5 %
Heraf "ja" til kontakt, brev (+ tlf./mail)	2	
Heraf "nej" til kontakt, brev (+ tlf./mail)	70	
Heraf "ja" til kontakt, web	0	
Heraf "nej" til kontakt, web	19	
Antal udsendte påmindelser	62	
Antal påmindelser retur	29	
Heraf "ja" til kontakt, brev (+ tlf./mail)	2	
Heraf "nej" til kontakt, brev (+ tlf./mail)	18	
Heraf "ja" til kontakt, web	0	
Heraf "nej" til kontakt, web	9	
Antal svar i alt, påmindelse + 1. henvendelse	120	78,4 %
Antal der er forsøgt kontaktet på tlf. (frasorteret de i behandling ved MPA og ansatte)	27	
Heraf "ja" til kontakt	1	
Heraf "nej" til kontakt	17	
Heraf ej telefonnummer	3	
Heraf ikke besvaret opkald	6	
Ønsket kontakt i alt	5	3,3 %
Respons fra i alt	138	90,2 %
Ubekendt på adressen el. lign.	0	
Ikke muligt at opnå kontakt til	9	5,9 %

Målgruppe: 5-5 ½ år

Antal udsendte breve	541	100 %
Antal svar i alt , første henvendelse	255	47,1 %
Heraf "ja" til kontakt, brev (+ tlf./mail)	20	
Heraf "nej" til kontakt, brev (+ tlf./mail)	193	
Heraf "ja" til kontakt, web	3	
Heraf "nej" til kontakt, web	39	
Antal udsendte påmindelser	286	
Antal påmindelser retur	96	
Heraf "ja" til kontakt, brev (+ tlf./mail)	5	
Heraf "nej" til kontakt, brev (+ tlf./mail)	64	
Heraf "ja" til kontakt, web	2	
Heraf "nej" til kontakt, web	25	
Antal svar i alt, påmindelse + 1. henvendelse	351	64,9 %
Antal der er forsøgt kontaktet på tlf. (frasorteret de i behandling ved MPA og ansatte)	175	
Heraf "ja" til kontakt	3	
Heraf "nej" til kontakt	77	
Heraf ej telefonnummer	61	
Heraf ikke besvaret opkald	21	
Ønsket kontakt i alt	33	6,1 %
Respons fra i alt	431	79,7 %
Ubekendt på adressen el. lign.	2	
Ikke muligt at opnå kontakt til	84	15,5 %

Veterancenteret har i december 2011 henvendt sig til de frivillige og faglige organisationer for at gøre opmærksom på tilbuddet, informere om den personlige henvendelse til veteranerne, og bede organisationer og foreninger oplyse veteraner, der oplever vanskeligheder som følge af udsendelse i en international operation, om muligheden for at henvende sig til Veterancenteret. Endvidere har Veterancenteret udarbejdet en kort notits, som de frivillige foreninger og faglige organisationer kan lægge ud på respektive hjemmesider for at orientere om den styrkede, opsøgende indsats.

I forbindelse med personer, der er registreret forsvundne, uden fast bopæl eller lign. har Veterancenteret henvendt sig to gange til de frivillige organisationer for at gøre opmærksom på, at et mindre antal fra konkrete hold netop er registreret uden bopæl.

Udbyders vurdering

Det har vist sig, at arbejdet med at udsende henvendelser samt at følge op på dem har været større end først antaget. Generelt fremsendes der henvendelser til væsentlig flere tidligere ansatte end oprindeligt estimeret. Endvidere kan det konstateres, at der skal lægges en del flere ressourcer i opfølgningen for at opnå kontakt til flest mulige tidligere ansatte end forventet.

Det administrative arbejde kan optimeres, ved at Veterancenteret får en database, hvor det er muligt at trække data målrettet perioderne 2, 5 og 8 år efter udsendelse, samt få opdaterede adresser på tidligere ansatte. Datatrækkene, der bliver anvendt i dag, er ikke valide, og det kræver en del manuelt arbejde at sikre kvaliteten af data. Databasen skal kunne samkøre med e-Boks, da det er hensigten også fremadrettet at sende via e-Boks.

Af initiativet fremgår det, at Veterancenteret ved manglende telefonisk kontakt kan skabe kontakt i et samarbejde med faglige og frivillige organisationer. Dette er dog problematisk. Det skyldes, at det efter persondatalovens § 7, der bl.a. omhandler behandling (og videregivelse) af oplysninger om helbredsmaessige forhold, og § 8, der omhandler behandling og videregivelse af oplysninger om væsentlige sociale problemer og andre rent private forhold, er det ikke er lovligt for Veterancenteret at henvende sig til de frivillige og faglige organisationer omkring navngivne veteraner.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Tre organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Generelt findes initiativet godt – der ses dog et behov for at udvikle initiativet, så det i højere grad tager hånd om problematikken med svært kontaktbare veteraner, der ikke reagerer på (opfølgende) skrivelser og telefonopringninger. Disse veteraner kan erfaringsmæssigt kun kontaktes ved en personlig, opsøgende indsats.

Flere organisationer tilkendegiver desuden, at de gerne medvirker til at skabe kontakt til gruppen af svært kontaktbare veteraner og efterlyser i den forbindelse en bedre kontakt med Veterancenteret. En enkelt organisation konstaterer en såkaldt 'selvskabt begrænsning' ved at lade initiativets være gældende for veteraner udsendt fra 2007¹ og frem og efterlyser desuden en angivelse af foranstaltninger og ansvar for opsøgende virksomhed i forhold til veteraner, som er 'faldet igennem nettet'.

4.3 Én indgang til web-baseret information

Initiativets formål

Formålet med initiativet er, at web-baseret information om og til veteraner og pårørende vedrørende støttetilbud og veteranindsatsen m.m. bliver ensartet, professionelt formidlet og er let at finde for brugerne.

Initiativets indhold og anvendelse

Veterancenteret har etableret en internetportal (www.veteran.forsvaret.dk), der samler en række tidligere selvstændige portaler på veteranområdet til én samlet indgang til opdaterede og relevante informationer og nyheder målrettet soldater, veteraner og pårørende, andre eksterne interessenter som kommuner og regioner samt frivillige og faglige organisationer. Al web-baseret information om og til veteraner og pårørende, information om støttetilbud og veteranindsatsen generelt bliver dermed ensartet, professionelt formidlet og let at finde for brugeren. Portalen drives af Veterancenteret og benævnes Veteranportalen.

Veteranportal er etableret, og der bliver arbejdet på at forbedre Soldaterportalen og Psykologernes Netrådgivning på portalen.

Herudover bliver Veterancenterets hjemmeside løbende optimeret, således at informationer og brugervenlighed imødekommer brugernes ønsker. For at kunne tilgodese brugernes ønsker, som adskiller sig fra forsvarrets myndigheders ønsker på en række afgørende punkter,

¹ Starttidspunktet er fastsat til 2007 af Forsvarskommandoen og er afstemt med den såkaldte '20.000 brevs undersøgelse' fra 2006. Således ses der ikke at være personel i målgruppen, der ikke er omfattet af en opsøgende indsats fra forsvarrets side.

er det afgørende, at Veterancenteret forsat kan udvikle it-løsninger både selvstændigt og i samarbejde med Forsvarskommandoen.

Grundet manglende statistisk data fra før januar 2012 er det ikke mulig at lave en egentlig måned til måned sammenligning af trafikken på www.veteran.forsvaret.dk. Veterancenteret har i stedet udarbejdet en nulpunktsmåling for året 2012. Endvidere er der udarbejdet indtalt ud fra medianen.

Tabellen nedenfor viser seks måneder med et index > 1, fem måneder med et index < 1 og én måned med index = 1.

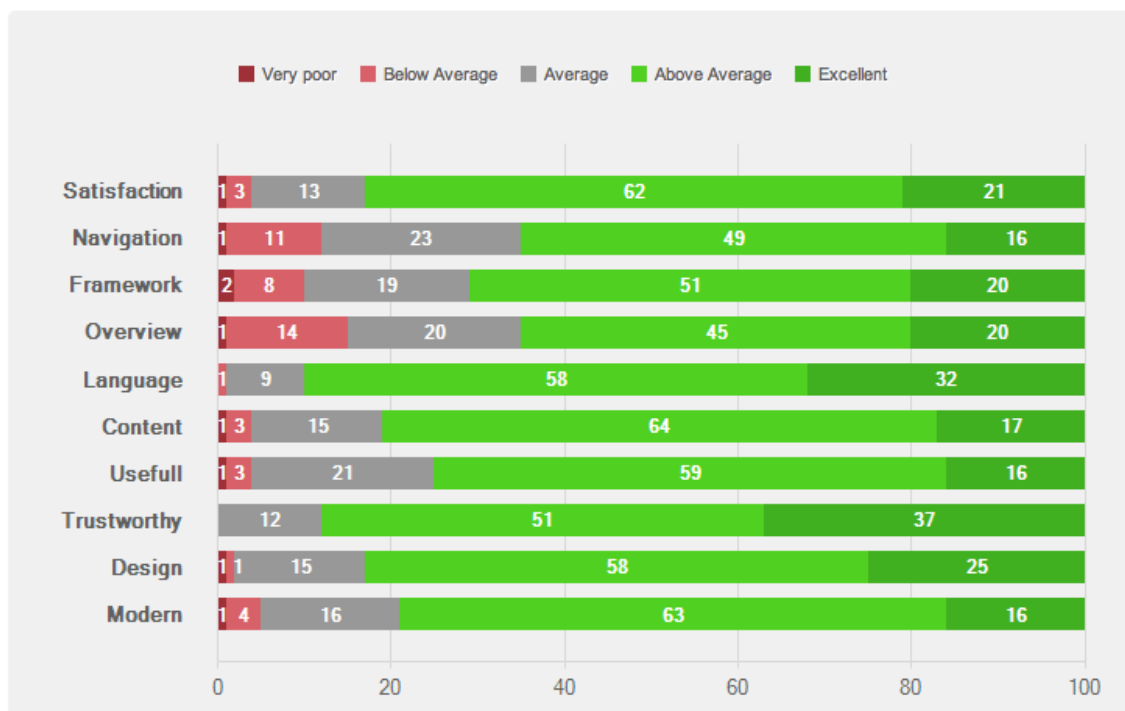
	2012	2012	2012	2012	2012	2012	2012	2012	2012	2012	2012	2012
	Jan	Feb	Mar	Apr	Maj	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec
Samlet	6441	5956	6004	5445	4775	4244	3827	5673	6381	4593	4142	3451
Pårørende	2172	2171	1650	709	679	704	957	1626	2176	1043	913	783
Ansatte	1465	1661	1737	1402	1473	1202	464	1248	1189	1156	1146	870
Tidligere ansatte	735	589	701	469	455	396	159	338	313	351	261	197
Om os	1793	1291	1664	2265	1572	1003	1129	1739	1507	1320	1070	827
Sum	6165	5712	5752	4845	4179	3305	2709	4951	5185	3870	3390	2677
Median	4395	4395	4395	4395	4395	4395	4395	4395	4395	4395	4395	4395
Index	1,4	1,3	1,3	1,1	1	0,8	0,6	1,1	1,2	0,9	0,8	0,6

I 2013 indføres statistik månedligt i tabellen, idet rapporter modtages fra Netminers.

Som det ses i overstående tabel, er de mest besøgte sider: 'Ansatte og pårørende' samt 'Tidligere ansatte'. Veterancenteret har netop foretaget en brugerundersøgelse af Veteranportalen. Ud fra besvarelsene fremgår, at det særligt er pårørende, som har valgt at besvare undersøgelsen.

Veterancenteret har gennemført en brugertest på hjemmesiden. Den 22. januar 2013 har 135 mennesker besvaret undersøgelsen. Den gennemsnitlige tilfredshed er målt til 4,1 ud af 5. Undersøgelsen er planlagt gentaget årligt.

I skemaet nedenfor vises i procent tilfredsheden fordelt på de overordnede måleparametre:

Udbyders vurdering

Veterancenteret opdaterer, udvikler og driver Veteranportalen. Som overstående viser, er der både veteraner og pårørende som bruger portalen – begge med et tilfredsstillende resultat. Det er imidlertid vanskeligt at vurdere, om Veterancenteret når alle målgrupper tilfredsstillende.

Primo 2013 iværksatte Veterancenteret en kampagne, hvor centerets ydelser bliver formidlet mere direkte til kommuner, pårørende og veteraner. Heri indgår også en markedsføring af Veteranportalen.

Fremadrettet vil der fortsat blive lagt vægt på at sikre relevant og opdateret indhold fra Veterancenterets fagområder, Videncenter og Veteransekretariat, samt udvikling af interaktiv information og visuel kommunikation. En stor del af målgruppen ønsker til eksempel flere billeder og levende kommunikation frem for "tunge" tekster.

Da Veteranportalen henvender sig til en stor målgruppe uden for forsvaret, bør det desuden vurderes, om Veteranportalen kan lægges ind under www.forsvaret.dk og samtidig bevare målet om én indgang til veteranområdet for både tidligere ansatte veteraner, ansatte veteraner, pårørende samt kommuner og regioner m.fl.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

To organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Sammenfattende findes siden både, anvendt, brugervenlig og med relevante informationer, der har gjort det mere overskueligt at få et overblik over tilbud og støttemuligheder. En organisation bemærker, at der vil være veteraner og pårørende, der ikke anvender internettet som informationskilde, hvorfor andre kommunikationsmulighederne også bør indtænkes og udvikles bredt fremadrettet.

4.4 'Døgntåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning'

Initiativets formål

Initiativets formål er, at veteraner og pårørende døgnet rundt, alle årets dage kan få rådgivning om støttemuligheder i og uden for forsvaret.

Initiativets indhold og anvendelse

Veterancenteret varetager driften af døgntelefonen. Opkald til telefonen inden for almindelig åbningstid bliver modtaget i Veterancenterets reception. Uden for almindelig åbningstid bliver døgntelefonen betjent af Veterancenterets socialrådgivere.

Bevægelsen for henvendelse til døgntelefonen varierer. Henvendelserne kan opdeles i seks kategorier:

- Privatpraktiserende psykologer, der ønsker information eller hjælp fra forsvarets psykologer eller socialrådgivere vedrørende en klient.
- Pårørende, der ønsker praktiske oplysninger om telefonnumre, post, flytider m.m.
- Selvmordstruede, som ønsker akut bistand.
- Såkaldte bekymringssamtaler, hvor pårørende eller soldater ønsker hjælp til sig selv eller deres nærmeste.
- Pårørende og soldater – såvel nuværende som tidligere – der ønsker kontakt med forsvarets psykologer.
- Pårørende, der har det svært med deres soldats udsendelse.

Betjening af døgntelefonen i perioden januar 2012 – december 2012 viser, at opkaldene til døgntelefonen fortrinsvis fremkommer i tidsrummet mellem kl. 15-23. Det skal bemærkes, at opkald i Veterancenterets åbningstid går via receptionen og således ikke bliver registreret via døgntelefonen.

Opkald uden for daglig arbejdstid udgør i snit ca. 48 opkald pr. måned – eller lige under 1,6 opkald pr. døgn inklusive weekends og helligdage. I alt har der således været 573 opkald til døgntelefonen i 2012.

Udbyders vurdering

Veterancenteret anvender en del ressourcer på bemanningen af døgntelefonen, og det kan overvejes, om resourceforbruget står mål med effekten af døgntelefonen. Herudover bør det overvejes om formålet med initiativet kan opfyldes på andre måder fx om åbningstiden kan reduceres, om andre aktører på veteranområdet kan håndtere henvendelserne m.m.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

To organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Fælles for disse er en opfordring til at overveje, eller som minimum udvikle initiativet fremadrettet – især for den del der omhandler perioden uden for normal arbejdstid, i weekends og på helligdage. Holdes den reelle belastning på døgntelefonen op imod de ressourcer, der skal indsættes for at drive denne, er antagelsen umiddelbart, at ressourcerne kan anvendes bedre andetsteds i forsvaret.

Et andet perspektiv er, at der i kredsen af frivillige organisationer i forvejen udbydes flere former for kontakt og rådgivning til veteraner og pårørende blandt andet over telefonen og døgnet rundt. Forsvarets døgntelefon bliver således et tilbud, der i forvejen også gives af andre, omend der er forskelle i indholdet af de forskellige tilbud.

5 Tema 'Nye enheder'

Nye enheder' er med veteranpolitikken primært styrket gennem initiativerne:

- 'Der oprettes et veterancenter der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende'
- 'Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer'
- 'Der oprettes et videntcenter'

Initiativerne vil i det følgende blive beskrevet enkeltvis med henblik på at opsummere de væsentligste pointer og de generelle tendenser fra udbydere og interessenters afrapportering.

5.1 Der oprettes et veterancenter der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende

Initiativets formål

Formålet med initiativet er at etablere én indgang til den service, forsvaret yder til veteraner, pårørende og andre aktører på veteranområdet. Veterancenteret skal sikre en helhedsorienteret og koordineret indsats, hvor løbende udvikling og opsamling af erfaringer og viden danner baggrund for en kontinuerlig kvalificering og udvikling af indsatsen.

Initiativets indhold og anvendelse

Veterancenteret er pr. 1. oktober 2011 oprettet som en selvstændig myndighed under Forsvarskommandoen. Forsvarets psykolog-, social-, rehabiliterings- samt arbejdsmarkeds- og omstillingsfaglige kompetencer er organisatorisk flyttet fra deres tidligere placeringer i forsvaret og ind i Veterancenteret, der herudover er suppleret med et videntcenter og et veteransekretariat (se punkt 5.2 og 5.3).

Veterancenteret er beliggende i Ringsted. Dog er socialrådgivere samt job- og uddannelsesrådgivere placeret i mindre enheder, som geografisk er spredt ud på forskellige af forsvarets tjenesteder. Dette for at sikre, at støtten er at finde, der hvor veteranerne befinder sig. Af samme grund er centerets psykologer også en del på farten, og de trækker på et større netværk af psykologer rundt om i landet for at kunne tilbyde samtaleforløb nær veteranernes bopæl.

Veterancenteret har ansvaret for forsvarets forebyggende, behandlende, opfølgende og støttende indsats målrettet veteraner og deres pårørende på det rehabiliterings- psykolog-, social-, og omstillingsfaglige område. Indsatsen omfatter aktiviteter før, under og efter en udsendelse. I tilknytning hertil har Veterancenteret ansvaret for koordineringen af den samlede veteranindsats internt i forsvaret samt for samarbejde og koordinering med eksterne samarbejdspartnere.

Der er skabt fundament for Veterancenterets virke som central myndighed i forhold til veteranområdet via "Direktiv vedrørende samarbejdet inden for veteranområdet mellem Veterancenteret og forsvarets øvrige myndigheder." De overordnede retningslinjer, som fremgår af direktivet, har givet Veterancenteret en vigtig platform og mulighed for handling og koordination af aktiviteter.

Mission, vision og strategier for Veterancenterets virke er udarbejdet

Udbyders vurdering

Overordnet er det vurderingen, at Veterancenteret lever op til formålet om at koordinere og helhedstænke veteranindsatsen.

Samtidig med at Veterancenteret siden åbningen har løst pålagte opgaver, har organisationen haft til opgave at opbygge sig som en ny selvstændig myndighed. Arbejdsgange er blevet etableret, tidligere rutiner revurderet, administrative processer er blevet opbygget og interne visioner og strategier udviklet. Denne proces er godt i gang, men ikke tilendebragt.

Hertil kommer, at der har skullet etableres samvirke mellem eksisterende fagområder, der kommer fra forskellige myndigheder i forsvarets organisation og medbringer forskellige traditioner og kulturer. Det er vurderingen, at der endnu udestår et stykke arbejde, før der er tale om en reel fusion af fagområderne, og før tværfagligheden i centeret er fuldt udfoldet.

Grundlæggende er det kundespektivet, der er styrende for Veterancenterets organisering og opgaveløsning. Veterancenterets kunder er: Veteranerne, deres pårørende, de frivillige og faglige organisationer samt forsvarets myndigheder.

En mere målrettet forfølgelse af dette perspektiv forudsætter en forventningsafstemning med kunderne. Perspektivet kan samtidig være løftestang for en udvikling hen imod øget tværfaglighed og helhedstænkning med de konsekvenser, dette måtte have for centerets organisation.

Forsvarskommandoens "Direktiv for samarbejdet inden for veteranområdet mellem Veterancenteret og forsvarets øvrige myndigheder" giver formelt Veterancenteret grundlaget for at påtage sig den overordnede, koordinerende rolle på veteranområdet. Der er behov for at fastholde fokus på opgaven og styrke Veterancenterets position på feltet.

Veterancenteret har identificeret følgende, væsentlige punkter for det fremadrettede arbejde:

- Fortsat udvikling og konsolidering af centerets forvaltningsgrundlag og interne processer.
- Fortsat udvikling af organisationen, der har fokus på udnyttelse af tværfagligheden i centeret.
- Øget fokus på kundespektivet som styrende parameter for organisationsudvikling og opgaveløsning.
- Udbyggelse og konsolidering af Veterancenterets koordinerende rolle.
- Fokus på anvendelse af nye teknologier – herunder som middel til optimeret ressourceanvendelse.
- Fortsat udvikling af relationer til internationale forskningsinstitutioner m.fl.

Herudover vil Veterancenteret afdække mulighederne for at udvikle en model for kvalitets sikring af fagområderne ved Veterancenteret. Projektet har som sit formål at sikre en fortsat kvalificering af fagområderne samt dokumentere den faglige kvalitet over for brugerne, samarbejdspartnere, det politiske niveau og medierne.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Seks organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Hovedparten af organisationerne er overvejende positive overfor Veterancenterets etablering og udformning. Der bliver givet udtryk for, at Veterancenteret ses at være et godt tiltag, som er med til at sikre en bedre og mere koordineret hjælp og støtte til veteranerne og deres familier. Det er imidlertid oplevelsen, at forsvarets tilbud, og herunder Veterancenteret, primært bliver benyttet af veteraner, der har været udsendt for nylig.

Det opleves, at samarbejdet og kontakten mellem de frivillige og faglige organisationer og Veterancenteret er nem og ligetil, og at centeret reagerer hurtigt på alle henvendelser.

Det er bemærket, at det har været nødvendigt for Veterancenteret at benytte en del ressourcer på at få opbygget og udviklet organisationen.

Det fremgår, at der er områder, som med fordel kan styrkes yderligere:

- Den decentrale tilstedeværelse af Veterancenteret ved job- og uddannelsesrådgivere samt socialrådgivere ses som værdifuld. Nærheden til veteranerne kunne imidlertid styrkes ved en yderligere opsøgende indsats.
- Øget fokus på de veteraner, som kommer hjem fra internationale operationer med skader, som ikke kan anerkendes som en arbejdsskade, og som derfor ikke tilbydes rehabilitering.
- Øget fokus på den gruppe af veteraner, der ikke benytter sig af Veterancenteret, herunder afdækning af årsagerne hertil – skyldes det fx frygt for ansættelsesmæssige konsekvenser – med henblik på en yderligere målretning af tilbud og kommunikation.
- Yderligere styring af veteranindsatsen med henblik på at undgå, at der lokalt internt i forsvaret og også udenfor bliver iværksat ukoordinerede initiativer på området.
- Yderligere markedsføring af Veterancenteret som det rigtige sted at henvende sig for hjælp
- Yderligere styrkelse af samarbejdet mellem Veterancenteret og de frivillige organisationer med henblik på at opnå større kendskab til hinandens tilbud.
- Klarere udstukne rammer for Veterancenterets ansvar.
- Styrket udnyttelse af det potentiale for synergi, som ligger i sammenlægningen af de faglige kapaciteter på veteranområdet, herunder og i særlig grad på rehabiliteringsområdet.

En enkelt organisation vurderer, at Veterancenteret ikke lever op til forventningerne. De nye fora, der med Veterancenteret etablering er blevet oprettet², har vist sig ikke at være egnet til formålet. Det betyder, at det er vanskeligt at afstemme de frivillige organisations virksomhed med det aktuelle behov. Kritikken baserer sig desuden på en oplevelse af, at Veterancenteret i sin opgaveløsning synes at fokusere på serviceringen af de tjenstgørende veteraners tarv og på de skadede veteraners behov. Tidligere ansatte veteraner oplever således ikke Veterancenteret som en organisation, de kan forvente hjælp fra. Veterancenteret synes endvidere ikke at spille nogen synderlig rolle i forhold til den del af veteranpolitikken, der omfatter anerkendelse.

² Forsvarets Veteranforum og møder mellem Veterancenteret og de frivillige organisationer.

5.2 'Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer'

Initiativets formål

Initiativet har til formål at give bedre muligheder for, at forsvaret og de frivillige og faglige organisationer kan koordinere deres indsatser.

Initiativets indhold og anvendelse

Der er oprettet et veteransekretariat. Det indgår som en integreret del af Veterancenterets organisation. Veterancenteret faciliterer og støtter koordinationen af den tværgående opgaveløsning mellem veteraner, faglige og frivillige organisationer, private initiativer, fonde mv. samt administrerer og kontrollerer tillige tildelingen af midler fra 8 mio. kr. puljen (nu 10 mio. kr.) og andre midler tildelt frivillige organisationer på Finansloven.

Med det formål at skabe grundlag for administrationen af de midler, som de frivillige organisationer er tildelt på Finansloven, har sekretariatet udarbejdet og udgivet retningslinjer for administration og udbetaling af tilskud til frivillige aktører på veteranområdet.

Yderligere varetager Veteransekretariatet en koordinerende rolle i forhold til Veterancenterets bidrag til hærens akklimatiserings- og reintegrationsforløb.

Udbyders vurdering

Veteransekretariatet er kommet godt i gang med at facilitere og støtte koordinationen mellem Veterancenteret og de frivillige og faglige organisationer, ligesom der nu er ved at være skabt rutiner omkring administrationen af midler tildelt de frivillige organisationer på Finansloven samt tildeling af midler fra 8 mio. kr. (nu 10 mio. kr.) puljen.

Veteransekretariatet vil udvikle dets indsats yderligere bl.a. gennem identifikation af fremadrettede relevante og egnede områder for samarbejdet mellem de frivillige og faglige organisationer og Veterancenteret.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Fire organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Veteransekretariatet opleves generelt som et vigtigt initiativ, der yder støtte og hjælp til organisationerne og har medvirket til at etablere en konstruktiv dialog mellem Veterancenteret og de frivillige og faglige organisationer samt mellem organisationerne indbyrdes. Etableringen af sekretariatet ses således at kunne optimere den frivillige indsats, og dialogen ses gerne yderligere faciliteret.

En organisation beskriver forventningen til Veteransekretariatet som følger: *"Sekretariatet skal udgøre drivkraften i veteranarbejdet for alle veteraner, herunder i særdeleshed anerkendelsesdelen, og det skal koordinere arbejdet med anerkendelsesdelen af veteranpolitikken mellem forsvaret og de frivillige organisationer"*. Organisationen giver imidlertid udtryk for den opfattelse, at sekretariatet er underbemandet til at varetage disse opgaver, hvilket betyder, at anerkendelsesdelen ikke får tilstrækkelig opmærksomhed.

Herudover ses følgende udviklingsområder:

- Øget fokus på anerkendelsesdelen i sekretariatet arbejde.
- Deltagerkredsen i Veterancenterets Veteranforum er alt for stor og spredt i interesser til, at der kan gennemføres egentlige drøftelser og koordination.

- Det er vanskeligt på Veterancenteret hjemmeside at finde frem til information om de frivillige organisationer.
- Der er gennemført en kortlægning af eksisterende frivillige organisationer, fonde m.m. Kortlægningen giver et godt overblik, men er ikke brugt til at kvalificere den samlede indsats på området.
- Der mangler en klar politik for, hvilke parametre Veterancenteret ligger til grund for sin uddeling af midler fra 8 mio. kr. (nu 10 mio. kr.) puljen.
- En styrkelse af udviklingsperspektivet i sekretariatets arbejde i form af fx nye initiativer, som gennemføres i samarbejde med frivillige og faglige organisationer.
- Understøttelse af samarbejdet mellem de frivillige organisationer og aktørerne i det sociale system.

5.3 'Der oprettes et videntcenter'

Initiativets formål

Initiativets formål er at sikre, at veteranindsatsen sker på baggrund af en systematisk og forskningsbaseret opfølgning på forsvarets erfaringer samt international forskning.

Initiativets indhold og anvendelse

Der er oprettet et Videntcenter. Det indgår som en integreret del af Veterancenterets organisation. Centeret gennemfører relevante undersøgelser af udsendelsens påvirkning af veteraner, partnere, børn og øvrige pårørende.

Forskning og undersøgelser bidrager til, at veteranindsatsen sker på baggrund af en systematisk og forskningsbaseret opfølgning på forsvarets erfaringer samt international forskning.

Videntcenteret arbejder målrettet for at tilvejebringe fondsmidler til gennemførelse af forskningsaktiviteter. Der er således modtaget 1 mio. kr. fra TRYG Fonden samt 18.000 kr. fra en mindre fond. Videntcenteret er medansøger på et eksterne forskningsprojekt i samarbejde med Rigshospitalet, Region Hovedstaden psykiatri og Institut for Klinisk Medicin og Genetik, Århus Psykiatri, ligesom centeret er del af projekt, der har modtaget 696.000 kr. fra Arbejdsmiljøforskningsfonden i regi af Arbejdstilsynet.

Videntcenteret har siden sin oprettelse leveret følgende produkter:

- Kvalitativ rapport om de udfordringer partnere med børn oplever i forbindelse med, at deres pårørende udsendes.
- Opfølgning på USPER PSYK³ er gennemført i samarbejde med Syddansk Universitetscenter og Rigshospitalet, Region Hovedstaden Psykiatri.
- Første videnskabelige artikel på første del af USPER PSYK undersøgelsen er udgivet.

Herudover står Videntcenteret for drift af den halvårlige opfølgningsundersøgelse⁴. Endvidere indgår Videntcenteret i internationalt samarbejde i to sammenhænge:

1. I arbejdsgruppen "Veteran Issues" under Nordic Defence Cooperation, hvor der bl.a. pågår et arbejde omkring standardisering af redskaber til brug for måling af psykiske efter-

³ Undersøgelser af hvad der påvirker de udsendte soldater og deres pårørende. Første del af undersøgelse udkom i marts 2011.

⁴ Kontakten til de soldater, der 'scorer' kritisk, eller giver udtryk for at ville have en samtale med en psykolog varetages af Militærpsykologisk Afdeling ved Veterancenteret.

reaktioner på international udsendelse med henblik på sammenligning af data i alle nordiske lande.

2. I NATO, hvor chefen for Videncenteret har en koordinerende rolle i forhold til de områder, NATO ønsker at få undersøgt indenfor området "human factors".

Udbyders vurdering

Videncenteret har siden sin oprettelse været optaget af at få sig etableret som forskningsenhed med en international profil. Der skal fremadrettet arbejdes for at vedligeholde det opnåede samt at formidle den opnåede viden på relevant vis. Der er identificeret følgende udviklingsområder:

- Fortsat vedligeholdelse og udvikling af den høje faglige kvalitet bl.a. gennem videnskabelige publikationer og præsentationer.
- Etablering af videnbase vedrørende ny national og international viden om veteraner og deres forhold. Samt offentliggørelse af artikler med viden om veteraner og deres forhold.
- Kvalitetssikring af samtlige fagområder ved Veterancenteret
- Nyttiggørelse af den opnåede viden i forhold til Veterancenterets fagområder samt evaluere nye projekter.
- Fortsat udbyggelse af relationerne til udenlandske forskningsinstitutioner.
- Oprettelse af Advisory Board, der har til formål at bistå med tilvejebringelse af ekstern og uafhængig viden og ekspertise inden for Veterancenterets fagområder.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

Fire organisationer har valgt at afrapportere på initiativet. Videncenteret opleves som et godt initiativ, som sikrer, at veteranindsatsen bygger på viden og facts, frem for 'mavefornemmelser'. Det er oplevelsen, at Videncenterets fremlæggelser er meget velunderbyggede. Det anses for vigtigt, at Videncenteret er i stand til at understøtte andre forskeres behov for adgang til kilder og viden.

Forslag til fremadrettet aktivitet:

- Den frivillige indsats er stor, mangfoldig, broget og drevet ud fra mange forskellige hensyn. Det foreslås, at den frivillige indsats bliver genstand for en analyse foretaget af Videncenteret for herved nærmere at kunne målrette indsatsen og de områder, forsvaret ønsker at støtte økonomisk.
- Fokus på psykisk belastede veteraner og pårørende i en bred undersøgelse, som kan kvalificere vores viden om, hvordan vi i fremtiden kan forebygge udsendelsens negative påvirkninger.

6 Initiativ uden for tema og andre emner

Uden for tema findes initiativet 'Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges'. Initiativet vil i det følgende blive beskrevet med henblik på at opsummere de væsentligste pointer og de generelle tendenser fra udbydere og interessenters afrapportering.

De emner, der er fremgået af interessenternes afrapporteringer, men som ikke hører ind under veteranpolitikken de 19 initiativer er beskrevet i punkt 6.2

6.1 'Udsendelsens påvirkning af partner og børn undersøges'

Initiativets formål

Initiativets formål er at undersøge udsendelsens påvirkning af partnere med børn med henblik på eventuelt at øge støtten til børn.

Initiativets indhold og anvendelse

Veterancenteret har gennemført undersøgelsen i november 2011. Undersøgelsen konkluderede, at de pårørendes behov var meget forskellige og mest omhandlede ønske om mere anerkendelse – dels fra forsvaret, dels fra deres ægtefælle eller kæreste.

Udbyders vurdering

Undersøgelsen er gennemført. Veterancenteret har på baggrund af undersøgelsen drøftet mulige tiltag afledt af undersøgelsen med Forsvarskommandoen. Rapporten har ikke givet anledning til nye tiltag for pårørende.

Frivillige og faglige organisationers erfaringer med og vurdering af initiativet

To organisationer har afrapporteret på initiativet. Foruden at anerkende vigtigheden af fortsat at indsamle viden på området efterspørges en opfølgning på undersøgelsens resultater.

6.2 Andre emner

Rehabilitering

En organisation tilkendegiver en bekymring for de veteraner, som kommer hjem fra internationale operationer med mén, som ikke kan anerkendes som en arbejdsskade, og som derfor ikke bliver tilbudt rehabilitering. Det gælder bl.a. veteraner med belastningsskader.

I forhold til veteraner med psykisk skader tilkendegiver en anden organisation, at der, blandt forsvarets medarbejdere på området, er behov for en styrket indsigt i muligheder og fremtidsudsigter for de berørte veteraner i relation til deres ansættelsesform.

Arbejdsskadestyrelsens '6-måneders' regel

Det udredningsarbejde, der er igangsat af Beskæftigelsesministeren vedrørende PTSD og sygdomsdebut, bliver indirekte berørt af en organisation i forbindelse med afrapporteringen på initiativet 'Vejledende mén-procenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges'.

Enkeltmands udsendte

Flere organisationer finder, at veteranpolitikken initiativer i højere grad understøtter opstilling, udsendelse, og hjemtagning af enheder end enkeltpersoner, hvoraf mange er reservepersonel. Der opfordres til i højere grad at medtænke denne personelgruppe under udviklingen af veteranpolitikken initiativer.

Uddannelse af frivillige

I forbindelse med afrapporteringen på initiativet 'Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes' er det fra udbyder oplyst, at AMU Nordjylland gennemfører kurser for frivillige medarbejdere ved veteranhjemmet i Aalborg. Kurserne er rekvireret af veteranhjemmets bestyrelse. Deltagerkredsen består af pårørende, sygeplejersker, læger, feltpræster og socialrådgivere m.fl., hvoraf nogle har været udsendt. Der er gennemført fire kurser á 4 – 5 dages varighed. Indholdet har primært været kommunikation, herunder aktiv lytning m.m.

Flagdag for Danmarks udsendte

To organisationer har uopfordret valgt at afrapportere på den del af veteranindsatsen, der er omfattet af flagdag for Danmarks udsendte.

Flagdag for Danmarks udsendte er henlagt til den 5. september og blev afholdt første gang i 2009. Flagdag for Danmarks udsendte er dagen, hvor Danmarks udsendte i international tjeneste bliver anerkendt for den indsats, de har ydet.

Fejringen af dagen omfatter en række arrangementer lokalt rundt om i landet og centralt i København med blandt andet en parade på Kastellet og en gudstjeneste i Holmens kirke m.m.

Arrangementerne centralt i København bliver koordineret af Forsvarskommandoen, mens det som oftest er soldater- og marineforeninger, der påtager sig ansvaret for selv samme lokalt – især i byer, hvor der ikke findes garnisoner eller andre militære etableringer.

Forsvaret har i 2012, på anmodning, sendt navn- og adresseoplysninger til mere end 2/3 af landets 98 kommuner, der har ønsket at invitere veteraner og deres pårørende i deres kommune til arrangementer på rådhuset. Forsvaret har ligeledes gennem 8 mio. kr. (nu 10 mio. kr.) puljen ydet økonomisk støtte til et antal arrangementer på ansøgning fra både frivillige organisationer samt enkelte kommuner.

De to organisationer finder, at arrangementerne i og omkring København løber med al opmærksomheden sammenlignet med de lokale arrangementer. En organisation finder, at flagdagen derved har taget en uheldig drejning, og at det fremstår som om, det er forsvaret – og ikke Danmark – der fejrer veteranerne. Herved ses der en risiko for, at den folkelige opbakning til flagdagen går tabt.

De to organisationer anbefaler, at en landsdækkende, frivillig organisation gives opgaven at forestå den landsdækkende koordination og planlægning af flagdagen. En af organisationerne peger ved den lejlighed på sig selv.

En kvalitativ indsigt fra to danske veteranhjem

Evaluering af veteranpolitikken

FORSVARSKOMMANDOEN

Maj 2013

PROJEKT

Evaluering af veteranpolitikken

Forsvarskommandoen

NIRAS A/SSortemosevej 19
3450 Allerød

CVR-nr. 37295728

Tilsluttet FRI
www.niras.dk

T: +45 4810 4200

F: +45 4810 4300

E: niras@niras.dkE: ger@niras.dk

INDHOLD

1	Indledning	1
1.1	Formål	1
1.2	Hovedresultater	1
2	Metode.....	2
2.1	Gruppeinterview Fredericia.....	2
2.2	Interview på Frederiksberg.....	3
3	Veteraner med særlige behov	4
3.1	Tingene sat på spidsen	4
3.2	Forhold til forsvaret	4
3.3	Ældre veteraner	5
4	Anerkendelse	6
4.1	Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes og Der udstedes kompetencekort	6
4.1.1	Mange potentialer	6
4.1.2	Kun for nogle	6
4.2	Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles.....	6
4.2.1	Medaljen er vigtig	7
4.2.2	For lidt for sent	7
4.3	Veterankort som legitimationsbevis udstedes	7
4.3.1	Endnu et rabatkort.....	7
4.3.2	Hvis kortet skal fungere	8
5	Støtte og forebyggelse.....	9
5.1	Styrket indsats for fysisk sårede	9
5.1.1	Støtten mærkes	9
5.1.2	Andre initiativer.....	9
5.2	Psykisk sårede veteraners behandling styrkes	9
5.2.1	En pukkel der skal arbejdes af	10
5.2.2	Behandlingen er der for dem, der selv vil	10
5.3	Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes.....	10
5.3.1	Man kan aldrig gøre det 100 %.....	10
5.3.2	Hvis forsvaret har brug for folk, finder de dem	11
5.4	Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO	11
5.5	Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold	11
5.5.1	Udskiftning	11
5.5.2	Andre sagsbehandlere	11

INDHOLD

5.6	Kammeratstøtte forbedres.....	12
5.6.1	Mange initiativer	12
5.6.2	Kamppausekompagniet	12
5.7	Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges.....	12
5.7.1	Ikke kun erstatning	13
5.7.2	Sammenlignet med fysiske skader	13
6	Kontakt og kommunikation.....	14
6.1	Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere	14
6.1.1	Psykologer	14
6.1.2	Socialrådgivere	14
6.2	Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes	14
6.2.1	Et brev er ikke nok	15
6.2.2	Direkte kontakt.....	15
6.3	Én indgang til web-baseret information.....	15
6.4	Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning	15
6.4.1	Bemanding	16
6.4.2	Livlinen	16
7	Nye enheder	17
7.1	Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende	17
7.2	Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer.....	17
7.3	Der oprettes et videntcenter	17
8	Initiativ uden for tema	18
8.1	Undersøgelse af udsendelsens påvirkning af pårørende	18

1 INDLEDNING

1.1 Formål

Den danske veteranpolitik blev vedtaget af Folketinget i 2010 og evalueres efter to år nu for første gang. Denne rapport sammenfatter resultaterne af en række kvalitative interviews med i alt 15 veteraner, der tilhører den mindre gruppe af veteraner, der har PTSD eller på anden måde er påvirket af udsendelsen i en sådan grad, at de har særlige behov for støtte.

Alle interview blev foretaget i foråret 2013. Formålet med disse interview er at supplere den kvantitative brugerundersøgelse, som er foretaget i forbindelse med veteranpolitikken evaluering, og dermed give en dybere indsigt i, hvordan denne gruppe veteraner oplever og vurderer veteranpolitikken initiativer. Hermed inddrages en brugergruppe, som man erfaringsmæssigt ikke når i spørgeskemaundersøgelser, samtidig med, at der sættes et særligt fokus på veteranpolitikken udfordringer og muligheder i forhold til de veteraner, der er belastet af udsendelsen, og som har et særligt behov for støtte.

1.2 Hovedresultater

- At veteranpolitikken 19 initiativer overordnet set rummer indsatser, som veteraner med PTSD og andre særlige behov anser for vigtige.
- At der blandt de interviewede veteraner bakkes op om formålet med veteranpolitikken initiativer og opleves forbedrede forhold. Disse forbedringer ses dog kun som de første skridt på vejen til en øget støtte af veteraner med et stort behov for støtte.
- At der til stadighed er en lille gruppe veteraner, som er påvirket af udsendelsen i en grad, så de har vanskeligt ved at tage imod støtte eller bede om hjælp fra forsvaret og andre offentlige instanser. Disse veteraner har samtidig et ønske om en mere aktivt opsøgende indsats.
- At veteraner med psykiske skader oplever, at vejen til støtte og anerkendelse er forbedret men stadig vanskeligere end for de fysisk skadede.
- At nogle af de veteraner, som ikke finder den nødvendige støtte i det offentlige eller hos forsvaret, har glæde af den støtte, de får fra kammerater og de frivillige organisationer.

2 METODE

NIRAS har gennemført to gruppeinterview med i alt ni veteraner, situationsinterview med fire veteraner samt solointerview med to veteraner, der nu arbejder som frivillige. Desuden fik vi værdifuld viden fra de ansatte på de to veteranhjem, hvor interviewene blev foretaget. Gruppeinterviewene har haft en varighed på ca. 2½ time, mens de uformelle samtaler og solointerview har varet mellem ½ - 1½ time. Deltagerne er rekrutteret af forsvaret igennem kontakt til veteranhjemmene i Fredericia og på Frederiksberg. Der er stor spredning på, hvor mange gange de deltagende veteraner har været udsendt, og hvor mærkede de er af udsendelsen. Rekrutteringen og interviewene satte særligt fokus på veteraner med særlige behov. Det er dog væsentligt at understrege, at veteranhjemmene henvender sig til alle veteraner og ikke kun bruges af veteraner med særlige behov.

Undersøgelsens resultater skal læses i lyset af, at de udelukkende baserer sig på ovennævnte interview. Det betyder, at der er tale om en kvalitativ indsigt i disse veteraners behov og vurdering af veteranpolitikken initiativer. Resultaterne kan ikke generaliseres til at gælde for alle veteraner. På trods af, at resultaterne ikke er repræsentative, giver de et indblik i, hvordan veteranpolitikken initiativer når ud til og bedømmes af det mindretal af veteraner, der har et særligt behov for støtte.

Under begge gruppeinterview er det tydeligt, at deltagerne oplever, at de er i selskab med ligesindede – mennesker som de let og uproblematisk kan dele deres oplevelser med. Samtalerne var præget af stor intensitet, gensidig interesse og lyst til at dele erfaringer. Gruppeinterviewene havde således den fordel som metode, at de matcher dét, som veteranerne selv lægger vægt på; nemlig at det er lettest at fortælle om sine oplevelser og sin situation til andre, der har oplevet noget tilsvarende. Disse veteraner gav udtryk for, at netop denne form gjorde dem i stand til bedre at dele deres erfaringer.

For andre veteraner med psykiske skader var gruppeinterviewene overvældende, og her passer uformelle samtaler bedre, da de hurtigt kan afbrydes og føres i mindre fora. Solointerviewene viste sig desuden særligt gode for de veteraner, som er kommet helt eller delvist igennem deres psykiske skader. Denne form giver mulighed for at udtrykke personlige holdninger, som de godt ved ikke nødvendigvis deles af de andre veteraner, uden at skulle debatere dem.

2.1 Gruppeinterview Fredericia

I Fredericia blev der afholdt et gruppeinterview af 2½ times varighed. De fleste af de veteraner, der deltog, har været udsendt flere gange til både Balkan, Irak og Afghanistan. Aldersmæssigt placerer de sig mellem 34 og 44 år. I alt deltog syv personer, hvoraf seks var mænd og en enkelt kvinde. Kun én af deltagerne var stadig ansat ved forsvaret, mens resten ingen fortsat tilknytning havde. Alle deltagerne var enten diagnosticeret med Posttraumatisk Stresssyndrom (PTSD) eller var ved at blive det.

Veteranhjemmets frivillige gav en introduktion til veteranhjemmets opgaver, hverdag og brugergruppen.

2.2 Interview på Frederiksberg

På Frederiksberg blev der afholdt et gruppeinterview af 2 timers varighed, fire situationsinterview af ca. ½ times varighed, samt to solointerviews af en times varighed. I alt blev der tilbragt seks timer på veteranhjemmet i selskab med veteraner og frivillige. Et par af veteranerne havde været udsendt en enkelt gang, mens de andre havde været udsendt op til fem gange. Udsendelsernes destinationer talte både Sudan, Balkan, Irak og Afghanistan. Alle deltagerne var mænd, og bortset fra en enkelt var alle uden aktuel ansættelse i forsvaret. De var i alderen fra 26 til 43 år. Fire af veteranerne var psykisk sårede uden endnu at have fået stillet en diagnose, én var tidligere behandlet for depression, og én var fysisk såret.

Veteranhjemmets frivillige og øvrige besøgende veteraner bidrog med oplysninger om veteranhjemmets opgaver, hverdag og forskellige brugerbehov.

3 VETERANER MED SÆRLIGE BEHOV

Størstedelen af de interviewede veteraner i denne del af undersøgelsen kæmper enten med psykiske skader eller har tidligere gjort det. For de flestes, men ikke alles, vedkommende er der tale om PTSD, men også angst, stress og depression er udbredt blandt veteranerne.

At de psykiske udfordringer er en fællesnævner for de deltagende veteraner gør, at de naturligt bliver bragt i fokus under interviewene. Det har dog også andre implikationer for deres udsagn, som vi kort vil redegøre for her, inden vi går videre til selve resultaterne.

3.1 Tingene sat på spidsen

At de fleste af veteranerne i denne del af undersøgelsen har psykiske skader, gør dem til en udsat gruppe af veteraner. Flere bor på veteranhjemmene, fordi de har glæde af at være sammen med ligesindede, eller fordi de netop er udskrevet fra en psykiatrisk afdeling og er bange for tilbagefald. Alene det at skulle deltage i interviewene er noget, som kræver alle kræfter.

Her er det vigtigt at pointere, at disse veteraner udgør et mindretal, og at deres oplevelser og vurderinger af veteranpolitikens initiativer derfor ikke er repræsentative for veteraner generelt. Samtidig udgør de dog en særlig væsentlig målgruppe for veteranpolitikken, da det er netop denne gruppe af veteraner, som har størst brug for hjælp og støtte, og som det samtidig er sværest at få kontakt til.

3.2 Forhold til forsvaret

Af de interviewede veteraner er kun to stadig tilknyttet forsvaret, og de er begge på vej ud. Det er for de flestes vedkommende ikke frivilligt, at de har forladt forsvaret, men noget de har været nødsaget til grundet deres skader. Der er derfor et ambivalent forhold til forsvaret.

På den ene side har alle oprindeligt valgt forsvaret aktivt til og taler meget om forskellige muligheder for, hvordan de kan blive tilknyttet igen. Flere erklærer sig således klar til at blive udsendt igen og fremhæver de positive sider ved at være udsendt for forsvaret som eksempelvis det særlige kammeratskab eller den betydningsfuldhed, der er forbundet med at være soldat i krig.

På den anden side er der nogle, der har en følelse af svigt i forhold til forsvaret. Navnlig for dem, der har været udsendt i 90'erne, men også i forhold til dem, der har været udsendt i Irak og Afghanistan. Generelt opleves den hjælp, de har fået tilbudt, som for lille og for sen. Et gennemgående træk er også, at de alle har været i en situation, hvor de ikke selv har været i stand til at opsøge de støttetilbud, der findes. Derimod har alle de interviewede veteraner oplevet, at det er på netop veteranhjemmene, at de har modtaget den afgørende støtte.

3.3 Ældre veteraner

De fleste veteraner som er blevet interviewet er over 35 år, og den yngste er som nævnt 26 år. Det betyder, at udsendelserne for de fleste ligger flere år tilbage, og der er således ingen, som har været udsendt efter 2010, hvor veteranpolitikken blev igangsat. Dette gør det svært for dem at vurdere, hvilken effekt de initiativer har, som er rettet imod støtte inden og umiddelbart efter udsendelse.

4 ANERKENDELSE

Som evalueringens andre delundersøgelser også peger på, spiller anerkendelse en stor rolle for de danske veteraner. Samtidig er det også et svært område at gribe konkret an, fordi der er forskellige former for anerkendelse, som ofte hænger sammen med veteranernes sociale situation og relationer. For veteraner med særlige behov er oplevelsen af anerkendelse i høj grad forbundet med støtte. De har en tendens til at opleve støtte og hjælp som en anerkendelse, og ikke mindst ser mange en manglende støtte som et udtryk for en mangelfuld anerkendelse af deres indsats.

4.1 Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes og Der udstedes kompetencekort

På trods af at realkompetencevurdering og kompetencekort er to separate initiativer, bliver de af de interviewede veteraner vurderet meget ens og opfattet som en del af samme indsats. Generelt gælder det, at denne gruppe veteraner ikke har hørt om nogen af delene før. Dette hænger formentlig sammen med, at de fleste ikke står til rådighed for arbejdsmarkedet på grund af deres psykiske tilstand, eller at de har været udsendt, før initiativerne blev iværksat. De to veteraner, som var kommet sig over deres skader, havde dog heller ikke stiftet bekendtskab med initiativerne før.

4.1.1 *Mange potentialer*

Præsenteret for hvad formålet med initiativerne er, er veteranerne generelt positive overfor idéen. Her bliver det nævnt, at det ville være godt, hvis de bliver tilbudt de psykisk sårede veteraner, så snart de er klar til at komme i gang efter en psykisk nedtur, sådan at de ikke "går i stå" igen. Det bliver også fremhævet, at det at have PTSD eller være psykisk såret i sig selv giver nogle kompetencer, som kunne bruges til at hjælpe andre i samme situation, når man engang er kommet sig over sin egen skade. For nogle af disse veteraner var det vigtigt, at deres egne udfordringer kunne give mening på denne måde.

4.1.2 *Kun for nogle*

Initiativerne vurderes ikke til at være lige relevante for alle veteraner. Især fremhæves de som positive for dem, der ikke har en civil uddannelse, og som gerne vil bruge forsvaret som springbræt, eller for dem, som gerne vil videre ud i det private efter at have været i forsvaret i lang tid. Dem, der har en civil uddannelse ved siden af, ser det ikke på samme måde som værende nødvendigt.

4.2 Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles

Alle de interviewede veteraner giver udtryk for dette initiativs relevans. Mange af de psykisk skadede giver samtidig udtryk for store frustrationer over, hvor svært det kan være at få anerkendt deres skade på lige fod med de fysisk sårede. Der er bred enighed om, at dette skyldes, at psykiske skader er "usynlige", og at det for

mange derfor er svært at forholde sig til. Det er dog ikke alle psykisk sårede, som har kunnet mærke tiltaget, og kun et par kender konkret til initiativet.

4.2.1 *Medaljen er vigtig*

Medaljen bliver fremhævet som meget vigtig for de psykisk sårede. Den er vigtig som anerkendelse af, at ens situation skyldes udsendelsen. Mange af de psykisk sårede føler sig mistænkeliggjort og gør meget ud af at sige, at den kontante erstatning ikke er det vigtige for dem, men at det vigtige er, at der skabes opmærksomhed omkring de psykiske skader. Flere giver dog udtryk for tvivl om, hvornår man kan få medaljen, og nogle har aldrig hørt om den. Der er stor utilfredshed med, at medaljen først kan tildeles, når ens psykiske lidelse bliver anerkendt som en arbejdsskade, og der bliver argumenteret for, at den bør tildeles allerede ved diagnosticeringen af PTSD, samt at den bør kunne tildeles for andre psykiske diagnoser end PTSD, fx angst.

4.2.2 *For lidt for sent*

Der hersker blandt de interviewede veteraner enighed om, at medaljen alene ikke kan ligestille fysisk og psykisk sårede, men at der skal mere til. Mange ser det som uretfærdigt, at de skal kæmpe med at få deres skader anerkendt som arbejdsskader, imens fysisk sårede har det meget nemmere. Flere foreslår at indføre den "norske model", hvor der er omvendt bevisførelse – altså at forsvaret skal bevise, at de psykiske mén ikke skyldes udsendelsen, og ikke omvendt.

4.3 **Veterankort som legitimationsbevis udstedes**

Kortet er godt kendt blandt veteranerne. Med en enkelt undtagelse husker alle, at de har modtaget det. Til trods for dét hersker der stadig stor skepsis omkring kortet, og ingen ved rigtig, hvad de skal stille op med det. Én forklarer således, hvordan hun i frustration meldte sig ind i en facebookgruppe, hvor veteraner samlet stiller spørgsmålstejn ved, hvad det kan bruges til. Et par stykker bærer deres kort på sig.

4.3.1 *Endnu et rabatkort*

De fleste af veteranerne er klar over, at kortet giver rabatter til forskellige butikker. Denne rabat bliver dog anset som tilfældig og nærmest ligegyldig. Flere gange fremhæves det, at der er andre rabatkort, som fx FDB, der fungerer bedre, og at rabatterne er så små, at det er ligegyldigt. At rabatten på kortet virker tilfældig er med til at skabe ringeagtelse omkring kortet, der i bedste fald bliver lavet sjov med og i værste fald bliver set som en nedværdigelse af deres indsats. Nogle mindes således stadig oprørt, hvordan den forhenværende statsminister udtalte, at kortet gav gratis adgang til Tivoli, imens andre lettere ironisk fortæller, hvordan de har brugt kortet til forskellige ligegyldige ting, som at få adgang til et kasino i Ukraine eller ekstra vodka i deres drinks på en bar.

4.3.2 *Hvis kortet skal fungere*

Idéen om et veterankort tiltaler generelt veteranerne, men der er bred enighed om, at det skal kunne andre ting, hvis det skal fungere. Der refereres især til USA som eksempel, hvor de mener, det fungerer bedre. Blandt forslagene til, hvad kortet skal kunne, er rabat på medicin for psykisk sårede og billigere offentlig transport. Nogle forslår således, at det kunne give en automatisk opgradering til DSB 1', eftersom mange veteraner med PTSD kan have det svært med at håndtere mange mennesker på en gang. Helt lavpraktisk pointeres det også, at man burde modtage en liste over kortets funktioner sammen med kortet.

5 STØTTE OG FOREBYGGELSE

Alle de interviewede veteraner er enige om, at det er vigtigt, at forsvaret støtter det personel, de udsender til verdens brændpunkter - både før, under og efter udsendelsen. Flere af de initiativer i veteranpolitikken, der tilsigter en øget støtte af veteranerne, er dog ikke rettet direkte mod veteranerne selv, idet de er tænkt som en indirekte støtte. Derudover vil effekten af nogle af initiativerne også først gøre sig gældende for de personer, som udsendes fremover. Samlet gør det det svært for veteranerne i denne del af undersøgelsen at vurdere initiativernes effekt, og de forholder sig derfor mere overordnet til initiativernes forventede effekt. Samtidig ligger fokus især på støtte af psykisk sårede veteraner, da det som nævnt er et fællestræk for de veteraner, som medvirker i denne delundersøgelse.

5.1 Styrket indsats for fysisk sårede

Alle er enige om, at det er vigtigt at støtte de fysisk sårede veteraner. Da de interviewede veteraner for de flestes vedkommende ikke selv lider under fysiske skader, er det svært for dem at vurdere, hvor meget der bliver gjort, og hvorvidt der bør gøres mere. Flere af veteranerne taler om deres egne psykiske skader som "usynlige", imens de fysiske skader beskrives som "synlige". Der hersker derfor en generel konsensus om, at det er "nemmere" at være fysisk skadet end psykisk skadet, idet den fysiske skade med dens synlighed er mere håndgribelig. Men også fordi det er lettere at hjælpe fysisk sårede veteraner og gøre dem til velfungerende samfundsborgere igen.

5.1.1 Støtten mærkes

Opfattelsen af, at fysisk skadede veteraner har lettere adgang til støtte, bekræftes også af den eneste veteran, der kun er fysisk såret. På trods af, at han ikke har haft det let siden sin hjemkomst, har han intet at udsætte på den indsats, han er blevet mødt med. Han har især mærket den styrkede indsats i forhold til ekstra personale til genoptræning.

5.1.2 Andre initiativer

Den fysisk sårede veteran nævner, at han, udover forsvarets egne tilbud, især har benyttet sig meget af Dansk Handicap Idræts-Forbund, som har mange tilbud til fysisk sårede veteraner. Derudover bliver Soldaterlegatet nævnt flere gange, både af den fysisk sårede veteran men også af de psykisk sårede veteraner. Der er en klar opfattelse af, at det især er her, man kan hente hjælp, hvis man er fysisk såret.

5.2 Psykisk sårede veteraners behandling styrkes

De fleste af de interviewede veteraner kæmper fortsat med de psykiske mén, som deres udsendelse har givet dem. De tilhører derfor også den gruppe af veteraner, som ikke føler, at de har fået hjælp i tide, og at den hjælp, de har fået, generelt har været utilstrækkelig. Derfor er det også småt med roserne til den støtte, som, de i høj grad føler, er fraværende. På trods af at de fleste veteraner er skeptiske, er de dog enige om, at der er sket meget de seneste år, og at det også kan mærkes,

særligt i forhold til 90'erne og de tidlige 00'ere. Den øgede indsats på området bliver dog ikke set som en styrkelse men mere som en begyndelse.

5.2.1 *En pukkel der skal arbejdes af*

En pointe, som udspringer af følelsen af, at støtten til de psykisk sårede har været fraværende førhen, er, at der er en "pukkel", der skal arbejdes af, før man kan tale om en stabil støtte til de psykisk sårede veteraner. Her henvises til den gruppe veteraner, som, man mener, er blevet overset før i tiden (særligt fra Balkan), og som har gjort behovet for en psykiatrisk indsats akut. Det påpeges altså, at støtten for de psykisk sårede i opstartsfasen, som de stadig opfatter initiativerne som værende i, skal være mere intensiv, før end man kan nå et 'normalt' niveau for støtten.

5.2.2 *Behandlingen er der for dem, der selv vil*

Veteranerne med mindre psykiske skader, som har haft brug for psykologhjælp, forklarer, at det er blevet bedre, og at de har fået den hjælp, de har haft brug for. Dem med svære psykiske skader fremhæver især, at kontakten indledningsvis stadig er meget tung, og for den enes vedkommende skete der først noget da han forsøgte selvmord. En anden veteran nævner, at hans pårørende havde henvendt sig flere gange til Veterancenteret uden resultat. Der er altså ikke tvivl om, at der findes hjælp og støtte til psykisk sårede veteraner. Problemet er dog, at veteranerne føler, at de selv skal være meget opsøgende for at modtage den, hvilket er problematisk, da det dermed er de veteraner med de sværeste psykiske skader, som også har sværest ved selv at tage kontakt.

5.3 **Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes**

Som nævnt er alle veteranerne i både gruppeinterview og enkeltinterview udsendt før initiativets opstart, og de fleste har derfor ikke personligt oplevet effekten af initiativet. Det er dog et emne, som der er mange meninger om, og som er blevet diskuteret livligt under interviewene. Overordnet set er udvælgelsen inden udsendelse noget, som alle mener, der bør være fokus på, omend der dog er nogle væsentlige forbehold.

5.3.1 *Man kan aldrig gøre det 100 %*

Flere veteraner påpeger, at de hver ville kunne have udpeget et par kollegaer fra deres egen deling inden udsendelsen, som det ville gå galt for, og som efterfølgende også gik ned med flaget. Alle er dog enige om, at man aldrig kan sikre sig 100 %, og at man med en udvælgelsesproces kun vil kunne fange de mest udsatte. Desuden fremhæves det, at nogen, der umiddelbart virker svage, kan blomstre op under en udsendelse, imens selv de stærkeste kan knække. Her nævnes det af nogle, at man som tidligere udsendt måske har bedre mulighed for at vurdere, hvem der kunne være egnede til udsendelse, og på den måde ville være gode til at assistere i en evt. udvælgelsesproces.

5.3.2 *Hvis forsvaret har brug for folk, finder de dem*

Også i forhold til udvælgelsen er der en generel skepsis til proceduren. Flere har hørt om, hvordan man under samtaler og udfyldelse af spørgeskemaer, kan svare det, som forsvarets top ønsker at høre, og derigennem kan "snyde" sig til en udsendelse, hvis man ønsker det. Der er desuden en opfattelse af, at det i sidste ende er op til den enkelte befalingsmand at erklære folk uegnede til udsendelse, og at det sjældent er noget, man gør. Endelig er der også en vis skepsis fra nogle, som mener, at forsvaret lader flere komme ind, når de har brug for det, og at kravene derved bliver slækket.

5.4 **Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO**

Initiativet er blandt de mindst kendte, og der er således ingen, som har decideret kendskab til det eller erfaring med at benytte sig af det. Det misforstås ofte og bliver blandet sammen med Videntcenteret. Når initiativet bliver forklaret mere indgående, er der dog bred tilslutning til, at det er en god idé at blive mødt af kompetente fagfolk og specialister.

5.5 **Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold**

Her er tale om et initiativ rettet mod den indirekte støtte af veteranerne. Derfor er det også svært for dem at bedømme det konkret, da de ikke ved, hvorvidt deres sagsbehandler har modtaget undervisning eller ej. Idéen om, at sagsbehandlere generelt forstår veteranernes situation bedre, opleves dog generelt som vigtig. Der er dog andre problemstillinger i forhold til sagsbehandlere, som bliver fremhævet som vigtigere.

5.5.1 *Udskiftning*

Problemet med sagsbehandlere er i mange veteraners øjne ikke kun forståelsen for deres situation men også udskiftningen af personalet. Veteranerne i det ene gruppeinterview fortæller, hvor mange sagsbehandlere de har haft i det kommunale system, og pointerer, hvor svært det er hver gang, at skulle "starte op igen" med en ny sagsbehandler. Flere fortæller, hvor nervøse de bliver, hver gang de modtager et brev fra kommunen, og at flere skal have bisiddere med alene for at kunne overskue at møde op. For dem er det vigtigste derfor at kunne have én kontakt, som de stoler på.

5.5.2 *Andre sagsbehandlere*

Selvom idéen om at uddanne sagsbehandlere i veteraners forhold overordnet bliver set som god, er der meget lidt tiltro til, at det vil virke i praksis. I stedet bliver veterankoordinatorer på kommunen fremhævet som en bedre idé som i f.eks. Frederiksberg Kommune. Igennem denne koordinator har veteranerne nemlig en fast kontakt, som har styr på den enkeltes situation. Gennemgående for veteranernes holdning til uddannelse af sagsbehandlere er også idéen om, at de aldrig helt vil kunne forstå dem eller sætte sig ind i deres situation. Derfor bliver det flere gange også foreslået, at det vil være en god idé at have en anden veteran som kontakt eller bisidder. Nogle af de veteraner, som er i bedring, mener, at det

kunne være godt, hvis de og andre veteraner begynder en uddannelse som sagsbehandler for at kunne varetage denne rolle. Det udspringer af rationalet om, at det er lettere for en veteran at blive sagsbehandler, end det er for en sagsbehandler at forstå en veteran.

5.6 Kammeratstøtte forbedres

Kammeratskab er uden tvivl noget af det, som betyder mest for veteranerne – ikke kun under deres udsendelse men i høj grad også bagefter. Mange fremhæver det, at de har kunnet snakke med ligesindede, der kan sætte sig i deres sted, som afgørende for, at de i dag har det bedre end tidligere. Det konkrete initiativ om kammeratstøtte og kollegastøtte er dog ikke noget, der er stort kendskab til, og heller ikke noget, som der er mærket en styrkelse af. Der er kendskab til Kammeratstøtteordningen, som bliver drevet af de Blå Baretter, men de har ikke hørt om initiativet i veteranpolitikken.

5.6.1 *Mange initiativer*

På trods af, at kontakten til netop kammerater og kollegaer bliver set som utrolig vigtig, er det svært for veteranerne at danne sig et overblik over initiativerne på området, da der er så mange forskellige. I snakken om kammeratskab omtales veteranhjemmene især, og de bliver fremhævet som essentielle for veteranernes bedring og fortsatte mulighed for at fungere. For mange var det dog mere eller mindre tilfældigt, hvordan de blev introduceret til veteranhjemmene, og flere ytrer ønske om øget reklame for dem.

5.6.2 *Kamppausekompagniet*

Det altoverskyggende emne, når der snakkes kammerater og kammeratstøtte, er nedlæggelsen af kamppausekompagniet. Mange forklarer, at de har svært ved at se sammenhængen i, at man ønsker at støtte kammeratskabet og samtidig nedlægger kamppausekompagniet, som i manges optik er med til at bibeholde netop dette. Der udtrykkes desuden også bekymring for Veterancenterets formåen i forhold til at udfylde det tomrum, som nedlæggelsen af kompagniet efterlader. Navnlig fordi man ikke kan tage ophold på Veterancenteret.

5.7 Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges

Der er blandt veteranerne enighed om og forståelse for, at det er svært at sætte procenter på, hvor psykisk skadet man er. Dog er der stadig mange ting i forhold til processen, som de mener, kan forbedres. Først og fremmest nævnes '6-måneders-reglen' som det mest problematiske forhold. Ménprocenten bliver som bekendt først sat ved godkendelse af skaden som arbejdsskade, og for at få sin skade anerkendt som arbejdsskade skal den indberettes senest 6 måneder efter hjemkomst fra udsendelse. Dette er problematisk for mange, da svære psykiske skader som PTSD ofte først viser sig flere år efter hjemkomsten.

5.7.1 *Ikke kun erstatning*

At ménprocenten hænger sammen med anerkendelsen af skaden som arbejdsskade lader tilsyneladende til at være mere afgørende end erstatningens størrelse. For de psykisk skadede veteraner handler det først og fremmest om at komme i gang igen, og for mange er første skridt på vejen at få deres skade anerkendt, så de kan modtage den hjælp, de mener er nødvendig. Nogle af de psykisk skadede fremhæver, at noget af det, der har hjulpet dem mest, er en særlig form for akupunktur, mens det for andre har været yoga. Det er dog svært for dem at få adgang til en sådan hjælp, når de uden godkendelsen af arbejdsskade selv skal betale for den. En veteran, der nu anser sig selv som rask, bemærker, at det derfor ikke nytter at udbetale store kontante erstatninger til psykisk skadede, da de ikke kan håndtere penge, når de har det dårligt. Han påpeger at man i stedet burde give erstatning i form af kurser og forskellige behandlingstilbud, så man kan komme på ret køl igen. En anden veteran pointerer, at ménprocenter ikke kun handler om erstatning, men også bliver set som en indikator for, hvornår man kan forvente at komme i gang igen.

5.7.2 *Sammenlignet med fysiske skader*

Igen sammenlignes forholdene for psykisk skadede også med fysisk skadede. Her fremhæves det, at man ofte er mere hæmmet af en psykisk skade end af en fysisk. Som psykisk skadet skal man eksempelvis handle på bestemte tidspunkter, hvor der ikke er andre mennesker, eller undgå at rejse med offentlige transportmidler, da der er for mange mennesker. Den fysisk sårede veteran påpeger således også, at der ikke er sammenhæng mellem, at han kan fungere normalt og få en kæmpe erstatning, imens personer, som er gået helt ned psykisk, ikke får lige så stor erstatning – hvis overhovedet nogen.

6 KONTAKT OG KOMMUNIKATION

For de veteraner, som er interviewet i denne del af undersøgelsen, er der stort fokus på initiativerne, som er samlet under dette tema. Før man kan modtage støtte og anerkendelse gælder nemlig, at man ved, hvor man skal modtage den, eller for manges vedkommende, at man bliver gjort opmærksom på, at den findes.

6.1 Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere

Umiddelbart lader initiativet til at lykkes godt i sin målsætning, eftersom adgangen til både psykologer og socialrådgivere ikke lader til at være et stort problem blandt veteranerne. Det er ikke noget veteranerne selv fremhæver som en succes, men adgangen bliver heller ikke betegnet som problematisk. Enkelte ser det som positivt, at psykologer og socialrådgivere nu kan træffes på kaserne, men flere påpeger, at de stadig skal rejse forholdsvis langt for at få adgang til dem. Adgangen træder dog meget i baggrunden i interviewene, hvor veteranerne i stedet pointerer de problemer, der eksisterer med begge grupper.

6.1.1 *Psykologer*

Under det ene gruppeinterview forklarer nogle af veteranerne med de hårdeste psykiske skader, at psykologer uden kendskab til veteraner ikke kan bruges til noget. De er ifølge veteranerne ikke uddannet til at screene for PTSD og vil hellere snakke om barndommen. Flere forklarer, hvordan de har oplevet, at de ikke føler sig taget seriøst, når psykologerne begynder at antyde, at en problematisk opvækst kan være årsagen til den psykiske skade og ikke udsendelsen.

Veteraner med mindre psykiske skader har haft relativt fin adgang til psykologer, og her har samtalerne også haft den ønskede effekt. En veteran fortæller dog, at det var svært for de pårørende at få adgang til en samtale, og at forløbet ikke virkede i starten, fordi de fik tilbudt en tid, 2 måneder efter de henvendte sig. Han pointerer samtidig, at ventetiden nu er blevet nedbragt og vurderer således samlet, at der er sket en positiv udvikling på området.

6.1.2 *Socialrådgivere*

I forhold til adgang til socialrådgivere refereres i høj grad til erfaringer med de kommunale socialrådgivere, og her bliver problemet med udskiftningen igen fremhævet som det vigtigste fremfor kontakten til dem. Flere veteraner fortæller, at de har haft mindst fire forskellige på et år. Dette er som tidligere nævnt svært for dem, da de skal forklare tingene forfra, hver gang de får en ny. En veteran forklarer således, hvordan han begynder at "kampsvede" alene ved at modtage en skriftlig indkaldelse fra kommunen.

6.2 Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes

Den opsøgende indsats er et af de punkter, som er blevet diskuteret mest i interviewene, og som der er mange stærke holdninger til. Dette skyldes til dels, at flere af veteranerne har følt sig overladt til sig selv og ikke selv mener, at de er blevet opsøgt, men også at det er et af de områder, hvor de mener, der kan gøres

en afgørende forskel. På trods af, at alle er enige om, at det er vigtigt at styrke denne indsats, er der ingen, der har mærket, at indsatsen er blevet styrket. Som tidligere nævnt er det kendetegnende for flere af veteranerne med særlige behov, at de enten selv har oplevet at gå i forfald alene, uden at der er reageret på deres henvendelser, eller at det er sket for andre.

6.2.1 *Et brev er ikke nok*

De fleste veteraner har på et eller andet tidspunkt modtaget en skriftlig henvendelse fra forsvaret, hvor de har kunnet bede om hjælp eller forklare deres situation. Veteranerne giver dog ikke meget for det brev, og det fremhæves, at man ikke læser post eller besvarer telefonopkald, hvis man har det virkelig dårligt. Én forklarer, at hun første gang ikke svarede på det brev, hun fik, på trods af at hun havde det dårligt. Anden gang skrev hun, at hun havde det elendigt men ikke ønskede hjælp, bare for at se, om der skete noget, hvilket der ifølge hende ikke gjorde. Hun forklarer, at hun ikke vidste, hvad hun havde brug for hjælp til, hvilket er kendetegnende for mange. Selvom de har haft det dårligt, har de ikke anset sig selv for syge, eller ment de har haft behov for hjælp.

6.2.2 *Direkte kontakt*

Blandt de veteraner, der selv har haft svære psykiske skader, er holdningen, at man bliver nødt til at tage en mere direkte kontakt til veteranerne med særlige behov, end man gør i dag. På et af veteranhjemmene har de selv gjort det ved at tage ud til folk, de ikke har hørt fra eller, som de har vidst, havde det dårligt. Det er også en af grundene til, at de gerne vil have en daglig leder, som bl.a. kan gøre dette, da de godt er klar over, at forsvaret ikke må. I forhold til at koordinere indsatsen, foreslås det, at man evt. kunne sende et brev for at sige, at man kommer forbi den dag, sådan at det ikke virker ligeså indtrængende. Ellers mener de, at kammeratstøtte ville være det mest effektive, hvor veteranerne kan tage ud og hive fat i hinanden.

6.3 **Én indgang til web-baseret information**

Idéen om at samle informationen et sted bliver hilst velkommen af veteranerne, men der er ikke særlig godt kendskab til hjemmesiden. Af dem, som kender hjemmesiden, fremhæves det, at der er flere sider, hvor man kan finde information på, og at denne ikke udmærker sig synderligt. De fleste fremhæver, at man som sårbar veteran ofte ikke selv har overskud til at hente de oplysninger, man har brug for – også selv om man godt kan tænke sig til, at de er at finde på hjemmesiden.

6.4 **Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning**

Alle veteranerne er enige i, at dette er et godt initiativ, da det er vigtigt at have et sted, man kan henvende sig, når det hele brænder på. Det er dog langt fra alle, som kender til telefonen, og dem, der kender til den eller har brugt den, har ikke mange positive ord om dens funktion. Overordnet set er det største problem med en telefonlinje som nødhjælp til psykisk sårede veteraner, at man ofte ikke ringer,

når man har det skidt, da man ikke kan overskue kontakten til fremmede mennesker, og at opkaldet, hvis det kommer, ofte først kommer, når veteranen står på kanten.

6.4.1 *Bemanding*

Det største konkrete problem i forhold til telefonen er, ifølge veteranerne, bemandingen af den. I weekenderne og uden for arbejdstid er det socialrådgivere, der bemande telefonen, og de kan ikke her og nu håndtere en, der har det akut dårligt. Det skal ifølge veteranerne være en psykolog eller psykiater, der sidder ved telefonen. Derudover er der en følelse af, at man bliver glemt igen. Nogle fortæller således, at de er blevet bedt om at ringe igen om mandagen, hvor der vil være en psykolog til stede. Som løsning foreslås, at det kunne være en veteran, der tidligere selv har haft PTSD, der besvarer telefonen, da dette ville skabe en anden tillid.

6.4.2 *Livlinen*

I stedet for døgntelefonen har nogle benyttet sig af Hærens Konstabel- og Korporalforening (HKKF)'s Livlinen, som de er glade for som kontakttелефон. Her er de på fornavn med to af de personer, som bemande den, og der er tydeligt tillid til, at de gør, hvad de kan for dem, og at de tager dem seriøst. Således fortæller en veteran, som har kæmpet med flere indlæggelser, at selvom HKKF Livlinen ikke tager telefonen, så ved han, at de kan se, at han har ringet, og at de ringer tilbage, når de får mulighed for det.

7 NYE ENHEDER

Kendskabet til de nyoprettede enheder er generelt ikke særligt stort blandt de interviewede veteraner, hvor Veterancenteret er det eneste, der er nogenlunde kendskab til. Dette må anses for meget naturligt, når man tager i betragtning, at enhederne alle er nye, og at Veteransekretariatet og Videntcenteret ikke er tiltænkt en direkte kontakt til veteranerne.

7.1 Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende

I den ene gruppe veteraner er der ikke særlig stort kendskab til Veterancenteret, andet end at det menes at ligge i Ringsted. Det er derfor også svært for veteranerne at vurdere, hvor godt det fungerer, men holdningen er, at det lyder som et skridt i den rigtige retning, og at det er en god ting at have en fælles indgang for veteraner.

I den anden gruppe er der et rimelig godt kendskab til Veterancenteret, og flere har også været i kontakt med dem. Flere på hjemmet har haft nogle dårlige oplevelser med centeret, hvor de føler, at de ikke er blevet taget seriøst eller ikke har fået den hjælp, de mente, de havde brug for. Der går således historier om, hvordan nogle veteraner er mødt op i Ringsted, fordi de har det skidt, og at de her er blevet bedt om at tage hjem og ringe til den døgnåbne telefon, hvorefter de så er blevet henvist til veteranhjemmet. Veteranerne kender dog også til nogen, som er blevet hjulpet af centeret, men det er for ganske nyligt. Umiddelbart gives der et billede af, at centeret er blevet bedømt meget hårdt på dets opstart, og veteranerne giver udtryk for, at dets ry bliver svært at rette op på, også selvom det kommer til at fungere for nogle.

En ting, som flere mener vil være en god idé, er at ændre Veterancenterets placering, fordi det ikke er tilgængeligt nok, som det er nu. Derudover bør det ligge nær et veteranhjem eller fungere som veteranhjem, så veteraner har mulighed for at få akut ophold.

7.2 Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer

Dette er ikke noget, der er stort kendskab til, og derfor berøres det stort set ikke i interviewene.

7.3 Der oprettes et videntcenter

Igen er der heller ikke stort kendskab til dette initiativ, om end enkelte har hørt om det. Idéen bliver modtaget positivt, og der er flere, der udtrykker tilfredshed med, at viden om veteraner bliver samlet et sted. Flere pointerer, at man med fordel også kan trække på erfaring fra andre lande som England og USA, da de er meget længere fremme inden for forskning i fx PTSD. Igen er det også et af de steder, hvor veteranerne mener, at man vil kunne gøre brug af deres kompetencer.

8 INITIATIV UDEN FOR TEMA

Selvom de interviewede veteraner har mange problemer selv, er de samtidig meget bevidste om, hvordan deres udsendelse og efterfølgende skader har påvirket deres pårørende. For de fleste har det været svært at genoptage forhold til familie og venner, efter de er kommet hjem, og størstedelen af de interviewede veteraner er således også skilt fra deres partner eller på vej til at blive det.

8.1 Undersøgelse af udsendelsens påvirkning af pårørende

Det pointeres af alle, at dette er et meget vigtigt initiativ men ikke noget, som nogen af dem har mærket til. Det fremhæves, at udsendelsen påvirker pårørende utrolig meget, men også at de som udsendte selv har været eller bliver pårørende. En veteran forklarer således, at hans bror ligeledes har været udsendt, samt hvor svært det var, da hans eget kompagni blev udsendt igen uden ham. Flere mener, at det er både inden udsendelsen, at der skal gøres noget, men også under og efter.

Udover det, der allerede er sat i gang i forbindelse med veteranpolitikken, påpeges det, at der bør være flere arrangementer for pårørende, også under udsendelsen, så de kan blive forberedt på, hvordan det er at få en soldat hjem. Én forklarer også, at det næsten er lige så hårdt at have en partner med PTSD, som selv at være ramt, ligesom flere forklarer, hvordan de har slidt deres partnere ned. Der er således enighed om, at der bør tilbydes hjælp til pårørende, i samme øjeblik der tilbydes hjælp til veteranen, for hvis han/hun har det hårdt, har familien det uden tvivl også.

Sammenfatning af 1. drøftelse i evalueringsgruppen

Evaluering af veteranpolitikken

NIRAS

FORSVARSKOMMANDOEN

Maj 2013

PROJEKT

Evaluering af veteranpolitikken

Forsvarskommandoen

NIRAS A/SSortemosevej 19
3450 Allerød

CVR-nr. 37295728

Tilsluttet FRI
www.niras.dk

T: +45 4810 4200

F: +45 4810 4300

E: niras@niras.dkE: ger@niras.dk

INDHOLD

1	Formål og form.....	1
1.1	Formål	1
1.2	Drøftelsernes fokus.....	1
1.3	Drøftelsens forløb	1
2	Deltagerne.....	3
3	Anerkendelse	5
3.1	Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes.....	5
3.2	Der udstedes kompetencekort	6
3.3	Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles.....	6
3.4	Veterankort som legitimationsbevis udstedes.....	7
4	Støtte og forebyggelse.....	8
4.1	Styrket indsats for fysisk sårede	8
4.2	Psykisk sårede veteraners behandling styrkes	8
4.3	Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes.....	9
4.4	Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO	10
4.5	Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold.....	10
4.6	Kammeratstøtte forbedres.....	10
4.7	Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykisk skader for veteraner og andre undersøges.....	11
5	Kontakt og kommunikation.....	12
5.1	Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere	12
5.2	Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes	12
5.3	Én indgang til web-baseret information.....	13
5.4	Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning	13
6	Nye enheder.....	15
6.1	Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende	15
6.2	Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer.....	15
6.3	Der oprettes et videntcenter	16

1 FORMÅL OG FORM

1.1 Formål

Drøftelsen var den første af to drøftelser i evalueringsgruppen. Formålet var at kvalificere brugerundersøgelsens resultater og drøfte, om hensigten med veteranpolitikken initiativer er opnået. Drøftelserne skal sikre, at evalueringen inddrager væsentlige interessenters indsigter og forklaringer.

1.2 Drøftelsernes fokus

Fælles fokus under drøftelserne var brugernes behov med særlig opmærksomhed på, om der er målgrupper eller særlige problemstillinger, som ikke favnes i tilstrækkeligt omfang. Derudover var det formålet at få indblik i interessenternes forskellige perspektiver og forklaringer på initiativernes succes eller mangel på samme.

Det er væsentligt at understrege, at deltagerne i drøftelserne er interessenter, der er inviteret for at bidrage med deres viden, holdninger og oplevelser. Det betyder, at interessenternes vurderinger af veteranpolitikken og dens initiativer i høj grad er præget af, hvad der er vigtigt for dem og ikke nødvendigvis af et faktuel kendskab til alle detaljer ved de enkelte initiativer.

1.3 Drøftelsens forløb

Evalueringsgruppen blev inddelt i fire grupper, og drøftelserne var ligeledes delt i fire omgange à ca. 20 min. varighed fordelt på de fire overordnede temaer for initiativerne:

- Anerkendelse
- Støtte og forebyggelse
- Kontakt og kommunikation
- Nye enheder

Hver omgang indledtes med en kort præsentation af brugerundersøgelsens resultater efterfulgt af en kort præsentation af afrapporteringen fra udbydere og interessenter.

Under hver drøftelsesrunde blev de fire grupper hver især bedt om at tage stilling til de samme grundspørgsmål:

- Hvad har vi opnået? Hvorfor er vi nået dertil?
- Hvad mangler vi at opnå? Hvad har forhindret det?

Hver gruppe opsummerede for hvert tema to forskellige bud på de væsentligste pointer, der blev drøftet i gruppen. Formålet var at bringe forskellige perspektiver og holdninger frem og ikke nødvendigvis at tilstræbe konsensus.

2 DELTAGERNE

Præsentation af dagens program samt evalueringen og drøftelserne generelt: Anders Jakobsen, kontorchef ved Forsvarsministeriet.

Præsentation af indrapportering fra de respektive initiativer: Berit Christensen, souschef ved Forsvarskommandoen.

Præsentation af resultaterne fra brugerundersøgelsens spørgeskemadel: Bella Marckman, ph.d. i sociologi og ekstern konsulent for NIRAS.

Præsentation af rammerne og fokus for drøftelserne: Gertrud Øllgaard, antropolog og ekspertisechef ved NIRAS.

Deltagerne i de fire drøftelsesgrupper var interessenter, der kan samles i to hovedgrupper af

- *Udbydere* : Forsvarets myndigheder og øvrige ressortministerier, der har haft til opgave at udvikle, implementere og drive de enkelte initiativer.
- *Frivillige og faglige organisationer*: Interesseorganisationer omfattende frivillige og personelfaglige organisationer.

Deltagere i gruppe 1:

Anders Lønne Christensen, Søværnets Operative Kommando

Christian Lippert, Forsvarsministeriet

Thomas Hansen Beck, Værnspræsterne

Bjarne Hesselberg, De Blå Baretter

John B. Rasmussen, Veterancenteret

Peter H. Lynard, Hovedorganisationen for Personel af Reserven i Danmark

Ordstyrer: John B. Rasmussen, Veterancenteret

Deltagere i gruppe 2:

Karen Olsen, Ministeriet for Børn og Undervisning

Pernille Reuter, Forsvarets Personeltjeneste

Michael T. Jensen, Hærens Konstabel- og Korporalforening

Allan Holmegaard, Hjemmeværnskommandoen

Christian Poulsen, Forsvarsministeriet

Per Møller Henriksen, KFUM Soldatermission i Danmark

Ordstyrer: Pernille Reuter, Forsvarets Personeltjeneste

Deltagere i gruppe 3:

Berit Christensen, Forsvarskommandoen

Carl Henning G. Johnsen, Hovedorganisationen af Officerer i Danmark

Lasse Kampmann, Hærens Operative Kommando

Jan Brun Andersen, Danske Soldater- og Marineforeningers Fællesråd, Fonden
Danske Veteranhjem og Folk & Sikkerhed
Anders Jakobsen, Forsvarsministeriet
Jens David Kofoed Mogensen, Socialstyrelsen, Den Nationale Videns- og
Specialrådgivningsfunktion (VISO)

Ordstyrer: Carl Henning G. Johnsen, Hovedorganisationen af Officerer i Danmark

Deltagere i gruppe 4:

Bjarne Ambjørn Kehr, Centralforeningen for Stampersonel
Jan Steinberg Norgaard, InterForce
Søren Worm-Petersen, Forsvarets Sundhedstjeneste
Peter Kragh Nielsen, De Blå Baretter
Kristian Malver, Forsvarskommandoen
Martin Bastrup, Forsvarsministeriet
Flemming Vinther, Hærens Konstabel- og Korporalforening

Ordstyrer: Søren Worm-Petersen, Forsvarets Sundhedstjeneste

I hver af de fire grupper deltog desuden en referent fra NIRAS.

3 ANERKENDELSE

Helt overordnet oplever interessenterne, at veteranpolitikken har bidraget til en øget anerkendelse af de danske veteraner. Det skyldes først og fremmest, at indsatsen for anerkendelse er gået fra en fragmenteret indsats i forskellige regi til en fokuseret og samlet indsats. I den forbindelse fremhæves det, at politikken har medvirket til, at der er nogle faste økonomiske rammer, så indsatsen ikke længere kun er afhængig af private donationer. Yderligere understreges det, at der nu i højere grad kan træffes beslutninger på baggrund af viden og indsamlede erfaringer.

Udformningen af en veteranpolitik vurderes derudover at have været med til at give et nyt fokus på begrebet 'veteran', hvilket i sig selv har gjort en forskel. Det er en udbredt opfattelse, at der er kommet fornyet anerkendelse af titlen 'veteran', hvilket har skabt en fælles reference også for de yngre veteraner.

Spørgeskemaundersøgelsen blandt veteraner viser, at mange veteraner føler sig anerkendt. Det er dog opfattelsen hos de frivillige og faglige organisationer, at ikke alle veteraner føler sig anerkendt. Det nævnes samtidig, at dette kan skyldes, at det primært er de veteraner, som ikke føler sig anerkendt, der henvender sig til de frivillige og faglige organisationer.

På trods af den stigende anerkendelse af veteraner fremhæves det blandt evalueringsgruppens interessenter, at der stadig er et behov for en bredere anderkendelse i samfundet. Den bredere anderkendelse i samfundet udspringer dog ikke kun af veteranpolitikken og det understreges, at den også er afhængig af politiske beslutninger og samfundsmæssige tendenser. Der er enighed om, at anerkendelsen af veteraner samtidig opbygges over længere tid. Det pointeres også, at det er væsentligt at være særligt opmærksom på, om anerkendelsen er tidssvarende og har en form, som værdsættes af yngre veteraner.

I drøftelserne lægges der også vægt på, at selvom forsvaret i fremtiden vil have færre udsendelser, så er der stadig mange veteraner, og det er vigtigt at bibeholde indsatsen for anerkendelse af veteranerne.

3.1 Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes

I de grupper, som berører emnet, er der uenighed om, hvorvidt initiativet er på rette spor, eller om det er bagud i forhold til at opfylde sit formål.

I én gruppe påpeges det af en repræsentant for Ministeriet for Børn og Undervisning, at indsatsen er decentralt organiseret i Ministeriet, som lægger arbejdet med realkompetencevurdering af veteraner ud til de enkelte skoler og uddannelsesinstitutioner, og at det derfor ikke har en fremtrædende plads i ministeriets arbejde.

I en anden gruppe er der enighed om, at dialogen med uddannelsesinstitutionerne omkring realkompetencerne er velfungerende. Dog kræver initiativet videre fokus,

og det pointeres, at også udviklingen af kompetencekortet (se nedenfor) bør foregå i samarbejde med uddannelsesinstitutionerne, da det er dem, der som den modtagende part kan foretage realkompetencevurderingen.

Det er den overordnede holdning, at realkompetencevurderingerne er vigtige for veteranerne, også selvom de ikke selv nødvendigvis giver udtryk for dette behov. I den forbindelse lægges der særlig vægt på, at initiativet er med til at skabe en viden om, hvad veteraner kan, og dermed kan det medvirke til at lette overgangen til det civile arbejdsmarked og uddannelsessystem. Derudover vurderes det, at initiativet kan bidrage til at fremme anerkendelse af veteraner ved, at der sættes fokus på de kompetencer, veteranerne tilegner sig gennem en udsendelse.

I én gruppe pointeres det, at et af problemerne i dag er, at det er op til veteranerne selv, om de vil opsøge indsatsen. Dette er problematisk, idet de ikke altid er klar over, hvordan en kompetencevurdering kan hjælpe dem. Her foreslås det, at realkompetencevurderingen tilbydes mere direkte, så veteranerne opfordres til at få lavet vurderingen.

Endeligt fremhæves det i en gruppe, at ansvaret for initiativet skal placeres mere tydeligt, da der for nogles vedkommende hersker tvivl om, hvor det ligger på nuværende tidspunkt. Det foreslås at forankre det ét sted.

3.2 Der udstedes kompetencekort

Kompetencekortet vurderes at være i god gænge, men det fremhæves også, at det er et område, som skal vedligeholdes, hvilket vil kræve fokus samt fortsat justering ud fra tilbagemeldinger og erfaringer. Det påpeges yderligere, at det er vigtigt, at der etableres en struktur, som kan understøtte initiativet. Desuden vurderes det, at der mangler udbredelse og kendskab til initiativet både internt i forsvaret, fx ved søværnet og flyvevåbnet, men også i samfundet generelt.

Det pointeres fra flere sider, at kortet ofte er vigtigere for unge veteraner, som ikke har været på arbejdsmarkedet endnu, mens ældre veteraner, der enten har taget orlov fra deres arbejde, har en civil uddannelse eller fortsat er ansatte ved forsvaret, ikke har brug for at certificere deres kompetencer i samme omfang.

3.3 Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles

Dette er ikke et initiativ, der giver anledning til store diskussioner i grupperne. Der er enighed om, at anerkendelsen og ligestillingen af fysisk og psykisk sårede er i god gænge, og at det er et vigtigt område at fokusere på. Det nævnes, at der i forsvaret generelt er stigende fokus på de psykisk sårede, som også sætter pris på anerkendelse af deres skader, og kun få har takket nej til at modtage en medalje for deres indsats.

3.4 Veterankort som legitimationsbevis udstedes

Dette initiativ er et af de mest diskuterende under temaet anerkendelse. I alle grupperne bliver der lagt vægt på, at kortet ikke fungerer efter hensigten, og der hersker samtidig tvivl om, hvad formålet med det helt præcist er. Der er konsensus om, at der skal skabes klarhed omkring dets funktion, hvis det fortsat skal bestå. Når dette er besluttet, skal det kommunikeres tydeligt ud til alle veteraner. Enkelte interessenter ytrer en hårdere kritik af initiativet og mener ligefrem, at initiativet aldrig skulle være blevet sat i gang.

Det diskuteres bl.a. i flere grupper, om det skal være et indkøbskort i stil med fx brugsforeningens, et adgangskort til museer, offentlig transport og lignende, eller om det alene skal bære anerkendelsen i sig selv ved at bevise, at kortholderen har været udsendt.

I én gruppe fremhæver deltagerne, at kortets værdi vil blive større i takt med, at man i samfundet får mere kendskab til det. Spørgsmålet er, hvad næste skridt er, og hvad formålet med kortet skal være.

I en af grupperne foreslås det, at kortet i højere grad skal kunne fungere som dokumentation, evt. ved at det bliver kombineret med anden personlig dokumentation så såsom fx sygesikringskortet. I en anden gruppe lægges der mere vægt på muligheden for rabatter og at dette kræver en ildsjæl, der kunne få 'rabatregimet' sat i system og få veterankortet til at virke efter hensigten.

4 STØTTE OG FOREBYGGELSE

I drøftelsen af veteranpolitikken række af initiativer, der har til formål at styrke støtten af veteraner, er der generelt enighed om, at der overordnet set er sket rigtig meget de senere år. Det fremhæves, at særligt støtten af de psykisk skadede veteraner er blevet forbedret. I den forbindelse ses det ikke nødvendigvis som et problem, at der ikke er udbredt kendskab til initiativerne. Dette skyldes at målgruppen for de fleste initiativer er de mindretal af veteraner, som bliver enten fysisk eller psykisk sårede under deres udsendelse.

Enkelte interessenter mener dog ikke, at initiativerne er tilstrækkelige, og de er af den opfattelse, at der er sket en nedjustering af de forskellige indsatser i stedet for en oprustning.

I flere grupper lægges der vægt på, at psykiske skader kan opstå lang tid efter udsendelsen. Det påpeges derfor, at den psykologiske og psykiatriske indsats for veteranerne skal være gearret til at håndtere psykiske problemer, når de dukker op, også selvom forsvaret i fremtiden vil have færre udsendelser.

4.1 Styrket indsats for fysisk sårede

Der er enighed om, at indsatsen for de stærkt fysisk sårede er velfungerende, hvorimod de lettere fysisk sårede ikke har samme opmærksomhed, på trods af at de burde være lettere at hjælpe. Den bedre støtte til de svære fysisk sårede forbindes blandt andet med Soldaterlegatet.

I én gruppe pointeres det, at det er svært for dem, der kommer hjem med småskavanker, specielt nedslidningsskader, at få deres skader anerkendt som arbejdsskader. Her argumenteres der for, at der bør være større lighed i tildelingen af hjælp til tilskadekomne. Det kan forekomme urimeligt, at en udsendt, der har mistet sit ben, kan få en 4-årig uddannelse i forsvaret, mens en anden udsendt, der får ødelagt sin ryg, ikke kan få nogen erstatning.

4.2 Psykisk sårede veteraners behandling styrkes

Dette initiativ modtager større opmærksomhed i grupperne end indsatsen for de fysisk sårede. Her anses problematikken i udpræget grad for at være omvendt end for de fysisk sårede. Støtte til veteraner med lettere psykiske skader er blevet forbedret, mens der fortsat er problemer med at tage hånd om veteraner med sværere psykiske skader. I én gruppe eksemplificeres problemstillingen med, at der nu er god mulighed for at komme ind på en psykiatrisk skadestue eller for at få adgang til at snakke med en psykolog, mens det er mere problematisk, hvis man har brug for et længere behandlingsforløb med en sengeplads. I en anden gruppe pointeres det dog, at mindre psykiske skader i "småtingsafdelingen" ikke altid bliver regnet med som psykiske sår og derfor kan være svære at få støtte til.

Der er nogen uenighed blandt deltagerne om, hvorvidt det er let at få adgang til psykologhjælp. I én gruppe fremhæver en deltager, at psykologerne kommer ud på

kasernerne, mens en anden pointerer, at det kun sker, når man er blevet udredt, og at selve udredelsen finder sted i Ringsted¹. Sådanne oplevelser vidner om, at det er vigtigt og godt, at der rent faktisk foretages visiteringerne rundt omkring i landet. Kendskabet til dette er dog tilsyneladende stadig mangelfuldt

Som nævnt er der blandt interessenterne udbredt konsensus om, at det er vigtigt at bevare fokus på de psykiske skader også lang tid efter veteranernes hjemkomst, således, at der vil blive taget hånd om psykiske skader, der først viser sig 5-10 år efter udsendelsen. Dette pointeres særligt med reference til Balkanveteranerne, hvor flere mener, at man ikke har været gode nok til at tage hånd om de psykiske skader, der har vist sig mange år efter veteranernes hjemkomst. Det påpeges dog samtidig, at der i dag er mere fokus på forebyggelse af psykologiske skader både før og under udsendelsen. Dette vil forventes at bidrage til nedbringelse af antallet af psykiske skader hos kommende veteraner.

4.3 Udvalgelse af soldater til udsendelse styrkes

Der hersker i alle grupperne enighed om, at en styrket udvælgelse af soldater til udsendelse er vigtig. Samtidig er der også udbredt enighed om, at den nuværende indsats for fastansatte på området ikke fungerer. Det fremhæves er, at værktøjet er forkert, og i én gruppe mener de ligefrem, at initiativet i sin nuværende form bør bringes til ophør, indtil der findes en ny måde at foretage udvælgelsen på.

Der er blandt deltagerne konsensus om, at man aldrig vil kunne foretage en udvælgelsesproces, der fungerer perfekt. Men den nuværende form har nogle væsentlige huller, og især spørgeskemadelen bliver ikke anset for at være optimal. I én gruppe gives der udtryk for, at man er nødt til at sætte tid og rum af til at komme i ordentlig kontakt med den soldat, der skal genudsendes. Deltagerne er dog også bevidste om, at dette vil koste mange penge, og at det derfor potentielt kan blive et ressourcetungt tiltag.

I en af grupperne gøres der opmærksom på, at det i udvælgelsesprocessen er vigtigt at holde for øje, at fastansatte risikerer at miste deres job ved at blive vurderet som uegnede til udsendelse. Her pointerer andre, at der kan være tale om en midlertidig uegnethed, hvis den psykiske ustabilitet fx skyldes problemer i familien, og at der dermed ikke nødvendigvis er tale om permanent afskedigelse.

Et forslag til en fremadrettet indsats, som ikke er omfattet af initiativerne i deres nuværende form, er direkte fokus på hjemkomsten. Her nævnes det i en gruppe, at soldater efter udsendelse ofte kommer hurtigt videre til nye udsendelser, og at de derfor ikke når at bearbejde udsendelsen men blot lægger den bag sig.

¹ Denne oplevelse er dog ikke helt rigtig: Veteraner eller pårørende, der ønsker psykologisk hjælp, skal altid først have en visiterende/udredende samtale. Den kan foregå på tjenestestedet forskellige steder i landet eller på Veterancenteret i Ringsted. Fører den visiterende samtale til et egentligt samtaleforløb hos en psykolog, finder dette forløb sted i nærheden af veteranens/den pårørendes bopæl, idet forsvarets psykologer har indgået aftaler med privatpraktiserende psykologer rundt omkring i landet.

4.4 Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO

Initiativet er et af de mindst diskuterende, og det drøftes kun i to af grupperne.

Indstillingen blandt deltagerne er generelt, at kendskabet til initiativet og brugen af det ikke er tilstrækkeligt. I én gruppe undrer de sig over den manglende visitering fra Veterancenteret til VISO. Her mener de, at Veterancenteret i rehabiliteringsøjemed burde trække mere på VISO. I den anden gruppe forklarer en deltager med tilknytning til initiativet, at der er forholdsvis få henvendelser fra veteraner til VISO, og de henvendelser, der kommer, er særligt komplekse og svære sager. VISO-repræsentanten vurderer samtidig, at der ikke er nok kendskab til Veterancenteret hos VISO, og at Veterancenterets, kommunernes og ikke mindst veteranernes kendskab til VISO ligeledes halter bagefter.

Der er enighed om, at der kan koordineres bedre mellem Veterancenteret, VISO og de enkelte kommuner. Et forslag er, at VISO og Veterancenteret sammen kunne tage rundt i landets kommuner for at styrke og tydeliggøre samarbejdet og ikke mindst støtten til veteranerne.

4.5 Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold

Initiativet er blandt de mindre debatterede. I forhold til undervisningen af de kommunale sagsbehandlere er det oplevelsen, at flere og flere kommuner får indsigt i veteraners forhold. Det bliver samtidig pointeret, at det stadig er vigtigt at følge op på initiativet, og i den forbindelse ses veteranpolitikken som et kommunikativt hjælpemiddel. Det bemærkes, at den optimale løsning for veteranerne kunne være at få Veterancenterets medarbejdere ud til den enkelte kommune for at tale den enkelte veterans sag. Her fremhæves også, at der er veterankoordinatorer i nogle kommuner, hvor de bidrager til at sikre en bedre koordinering af indsatsen for veteranerne.

Selv om indsatsen på området opleves som god, fremhæves det også at sagsbehandlernes kendskab til initiativer for veteraner stadig er for lille. Det er opfattelsen, at det særligt er blandt kommunalt ansatte, at kendskabet til VISO er bagud. Generelt opleves kommunerne stadig som tilbageholdende på området, og der er en opfattelse af, at det for det meste er kommunerne, der skal kontaktes af de forskellige instanser, og ikke omvendt.

4.6 Kammeratstøtte forbedres

Begreberne 'kammeratskab', 'kammeratstøtteordning' og 'kollegastøtte' er svære at skelne fra hinanden, men det er primært kammeratstøtten under udsendelsen, der drøftes. Der er blandt deltagerne enighed om, at det er et vigtigt initiativ, som det er værd at bruge ressourcer på.

I flere grupper bliver det fremhævet, at ordningen med fordel kunne udbredes og gøres til en grundlæggende del af uddannelsen inden udsendelse, på samme niveau som fx førstehjælp. Det bemærkes, at det traditionelt kun er officerer, ledelse og sundhedspersonale, der uddannes i kammeratstøtte. Der er dog også

flere, der lægger vægt på, at det er en vigtig kompetence, som alle bør have for at kunne hjælpe hinanden på alle niveauer. Som eksempler på velfungerende ordninger nævnes de ordninger baseret på kammeratskab i politi og brandvæsen. Derudover bliver det pointeret, at kammeratstøtten ikke favner bredt nok, i og med at enkeltmandsudsendte falder uden for initiativet.

4.7 Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykisk skader for veteraner og andre undersøges

Initiativet bliver stort set ikke drøftet i grupperne, og kun i én gruppe nævnes det. Her er der enighed om, at det er godt, at mén-procenterne er stigende og er blevet undersøgt nærmere.

5 KONTAKT OG KOMMUNIKATION

Under drøftelserne af kontaktrelaterede initiativer blev det fremhævet, at der bør gøres en indsats for at forbedre koordinering mellem initiativerne under dette tema og initiativerne under støtte og forebyggelse - fx koordinering af den døgnåbne telefonlinje og henvisning til hjælp gennem VISO. Derudover diskuteres også mulighederne for bedre koordinering af initiativerne under kontakt og kommunikation med allerede eksisterende tiltag for veteraner – fx koordinering af Kammeratstøtteordningens telefonlinje og Veterancenterets døgntelefon eller mellem de Blå Baretter og Veterancenterets opsøgende indsats for tidligere ansatte veteraner.

5.1 Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere

Initiativet bliver kun kort berørt og det konstateres, at det er godt at styrke adgangen til psykologer og socialrådgivere, men at det kan udvikles yderligere. Der gives dog ikke umiddelbart nogle bud på hvordan.

5.2 Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes

Dette initiativ er sammen med den døgnåbne telefonlinje et af de emner, der blev debatteret mest intenst i grupperne.

Nogle mener, at man ikke er kommet i kontakt med tilstrækkeligt mange veteraner gennem indsatsen, mens andre pointerer, at man allerede er nået ud til mange. De fleste er dog enige om, at indsatsen er vigtig, også selvom den kun hjælper få og koster mange ressourcer. Et af argumenterne herfor er, at det handler om menneskeskæbner, som potentielt kan reddes. Flere fremhæver, at den opsøgende indsats altid vil være en udfordring, fordi der er en restgruppe, som ikke svarer og ikke lader sig kontakte angående de tilbud, de har – eller ikke har – behov for.

Der er bred enighed blandt alle interessenter om, at det højst sandsynligt er de veteraner, som har det værst, der ikke skabes kontakt til. Det giver samtidig anledning til overvejelser omkring hvem, der bør henvende sig, og hvordan. Her mener flere, at opfølgingsbreve, der udsendes til veteraner, højst sandsynligt ikke når dem med særlige behov, da disse muligvis ikke har overskud til at besvare brevene. Dog pointerer enkelte deltagere, at brevene – for de veteraner, som har det skidt – kan forhindre, at situationen forværres.

I flere grupper overvejes mulighederne for en mere direkte opsøgende indsats, evt. i form af personlig henvendelse, som har virket godt for nogle af de frivillige organisationer. Her påpeger enkelte imidlertid, at det kræver en form for uddannelse og viden om målgruppen, og at man derfor skal være påpasselig med, hvem denne opgave overlades til. Her påpeger flere, at forsvaret ikke må dele personfølsomme oplysninger i henhold til persondataloven, og at de derfor ikke kan videregive oplysninger om veteranerne til kommuner og frivillige organisationer. En interessant fremhæver, at indsatsen flere gange tidligere er

strandet, fordi det er blevet juridisk afklaret, at man ikke kan gå ud og banke på veteraners døre fra en offentlig instans side².

Ovenstående overvejelser omkring de begrænsede handlemuligheder leder i flere grupper til diskussion af, hvilke muligheder man fremadrettet har for at få kontakt til den resterende gruppe af veteraner. Det foreslås blandt andet, at det opsøgende arbejde delvist kan overgå til frivillige indsatser, hvor veteraner støtter andre veteraner, eller at der sendes breve ud, hvori der står, hvornår der er åbent på Veterancenteret, så man kan henvende sig dér personligt, i stedet for at skulle svare på brevet³. Sådanne forslag vidner om manglende kendskab til initiativets udførsel i sin nuværende form, men viser også, at den personlige kontakt opleves som vigtig.

5.3 Én indgang til web-baseret information

Der er udbredt enighed om, at hjemmesiden er god, og den bliver generelt kun positivt omtalt. Hjemmesiden betragtes som tidsvarende. Det bliver i nogle grupper diskuteret, hvorledes den kan forbedres og gøres mere aktiv, evt. ved at gøre den til et forum for deling af erfaringer eller ved aktivt at udsende nyheder til folk, som tilmelder sig en nyhedstjeneste. Andre mener dog, at indsatsen fremover primært handler om at strømline og vedligeholde hjemmesiden.

Enkelte deltagere minder om, at man ikke alene kan forlade sig på en web-baseret indgang, og at der fortsat også skal være mulighed for telefoniske og personlige indgange. Derudover fremhæver nogle også, at hjemmesiden kunne gøres mere brugervenlig, da den i sin nuværende form kan være svært tilgængelig for mennesker med begrænset kendskab til IT.

5.4 Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning

Den døgnåbne telefonlinje er blandt de mest diskuterende initiativer.

Der er bred enighed om, at der er behov for den døgnåbne telefon, også selvom der ikke modtages mange opkald dagligt. Telefonlinjen bliver af nogle deltagere beskrevet som veteranernes 112, hvilket i sig selv gør den relevant at opretholde. Interessenterne er dog også opmærksomme på, at der er få henvendelser i forhold til, hvor mange ressourcer, der bruges på initiativet. Det bliver i den sammenhæng fremhævet, at støtten ikke bør nedlægges, da det er en vigtig funktion at have. At telefonlinjen ikke bliver hyppigt brugt, bliver af nogle forklaret med, at veteraner,

² Det, der juridisk er afklaret, er, at man som offentlig myndighed ikke har lov til at dele personfølsomme oplysninger med de frivillige organisationer. Desuden er det allerede praksis at Veterancenteret i nogle tilfælde tager ud og opsøger veteraner personligt. Udtalelsen er derfor faktisk forkert. Udtalelsen er dog stadig udtryk for deltagerens opfattelse, og vidner således om at kendskabet til initiativet, og hvilke begrænsninger der er i forhold til den opsøgende indsats, er mangelfuld.

³ Umiddelbart ville dette være en forringelse af indsatsen på nuværende tidspunkt, hvor man efter at have sendt brevet foretager en opfølgende opringning, og derefter tager ud og besøger veteranen. Udtalelsen kan derfor ses som et udtryk for manglende kendskab til initiativets udførsel i sin nuværende form, men samtidig også en støtte til at den personlige kontakt er vigtig.

der har brug for støtte eller hjælp, bliver hjulpet af andre initiativer tidligere i forløbet.

I forhold til bemanningen bliver der påpeget flere problemer. Først og fremmest anses det for problematisk, at veteraner som ringer til Veterancenteret uden for normal åbningstid, hvor der ikke er en psykolog til stede, bliver henvist til at ringe igen på et andet tidspunkt. Det bliver anset for et problem i forhold til linjens status som 'døgnåben', og det fremhæves, at det kan være med til at give den et dårligt ry. Her foreslås det, at man i stedet tilbyder, at Veterancenteret ringer veteranen op, når der igen er en psykolog til stede. Det fremhæves dog også, at veteraner, der ringer ind på skæve tidspunkter, ofte vil være tilfredse med at blive stillet en aftale i udsigt, og at det i sig selv kan virke betryggende.

Derudover påpeges det, at bemanningen er meget omkostningstung. Der bliver derfor drøftet muligheder for, hvordan der kan spares ressourcer, uden at det forringer telefonlinjens kvalitet. Det bliver fx diskuteret, om man kan gøre brug af en anden bemanning af telefonen, evt. frivillige, og derved gøre den billigere. Dette kan dog være problematisk, da det kan være ubehageligt at modtage opkald fra en selvmordstruet veteran, ligesom det kræver træning at håndtere et sådan opkald. Det anses derfor som vigtigt, at de personer, der betjener linjen, er professionelle og kan yde den fornødne hjælp.

Det pointeres også, at Kammeratstøtteordningens telefon og HKKF Livlinen "konkurrerer" med den døgnåbne telefon. Det er konklusionen flere steder, at der er behov for alle telefonlinjer, og at der mangler vidensdeling og koordination på det uformelle plan blandt de forskellige telefonlinjer. Et forslag er at Veterancenteret faciliterer et møde, hvor man kan fremme vidensdeling imellem telefonlinjerne. Det diskuteres om den døgnåbne telefonlinje og Kammeratstøtteordningens telefon skal sammenkobles, men her fremhæver flere, at forskellen er, at det ofte er dem, der ikke vil i kontakt med forsvaret, som ringer til Kammeratstøtteordningens telefon, og at det derfor er vigtigt fortsat at holde dem adskilt.

6 NYE ENHEDER

Der er en generel tilfredshed med de nye enheder, der er etableret, som en del af veteranpolitikken. Overordnet set er der god tilfredshed med, at man med Veterancenteret har opnået at samle indsats og kompetencer, samtidig med at man gennem Videncenteret sikrer sig at være en evidensbaseret organisation. Det fremhæves, at det har været en svær opstart for især Veterancenteret, hvor man har skullet etablere sig, samtidig med, at man varetager opgaver i forbindelse med de enkelte initiativer, men at dette nu fungerer. Der er enighed om, at de forskellige enheder skal have længere tid til at udvikle sig, før de fungerer optimalt, og før kendskabet til dem bliver mere udbredt.

6.1 Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende

Veterancenteret bliver set som den kommunikative platform for veteranpolitikken. I én gruppe fremhæves det, at der alene ved det faktum, at der er blevet oprettet et nyt center i en tid, hvor forsvaret lukker myndigheder, ligger en stor anerkendelse. Det fremhæves, at man bør fokusere på at få centeret yderligere konsolideret.

På trods af en generel tilfredshed med Veterancenteret er der også interesser, der påpeger enkelte svagheder. Der har bl.a. været nogle problemer i de interne arbejdsgange, som bliver tilskrevet en svær opstart i form af lederudskiftning, flytning af personel og lignende. Dette har også gjort, at der ikke har været tilstrækkeligt med faglige koordinationsmøder og vidensdeling mellem de faglige organisationer og fx psykologer og socialrådgivere.

I særligt én gruppe udtrykkes der et ønske om, at Veterancenteret i fremtiden indtager en mere central rolle, og at dets samlende funktion øges ved, at det påtager sig koordineringen af flere opgaver. Dette menes dog at kræve, at centeret får flere beføjelser og samtidig får tilført flere midler.

6.2 Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer

Blandt de tre nyoprettede enheder identificeres Veteransekretariatet i flere grupper som et svagt led. Igen er der opbakning til idéen bag dets oprettelse, men det diskuteres, hvorvidt den er rigtigt eksekveret.

Ét svagt punkt for sekretariatet, som bliver nævnt i flere grupper, er, at koordineringen af de faglige og de frivilliges indsats endnu ikke har fundet sin endelige form. Et punkt, der bliver specifikt fremhævet i forhold til koordineringen, er Forsvarets Veteranforum. For særligt de frivillige organisationer bliver dette forum oplevet som for stort, da der er for mange forskellige interessegrupper involveret. Sekretariatet bliver generelt oplevet som lydhørt, og det er opfattelsen, at de rent faktisk forsøger sig frem med forskellige løsninger.

Det nævnes, at Veteransekretariatet mangler at finde sin rolle i systemet i forhold til de frivillige og faglige organisationer. I nogle grupper ytres derfor ønsket om, at sekretariatet skal være mere styrende og "finde sine egne ben", primært i forhold til at kunne skære igennem over for de forskellige organisationer. Ønsket er, at sekretariatet skal virke som katalysator for frivillige organisationer.

Et andet punkt, der bringes op, er, at nogle deltagere mener, at man kan have undervurderet, hvor stor en opgave sekretariatet skal løfte, og at der måske ikke er nok ansatte i sekretariatet til at varetage denne opgave. Det anses dog ikke for sandsynligt, at der vil være mulighed for at bruge ressourcer på et stort sekretariat. Derfor pointeres det, at det er vigtigt at udnytte de ressourcer, der er afsat til sekretariatet på nuværende tidspunkt, på en fornuftig måde.

6.3 Der oprettes et videncenter

Hvor Veterancenteret på flere områder bliver set som en videreførelse af tidligere aktiviteter, der stort set fortsættes som førhen, bliver Videncenteret set som noget decideret nyt. Det er den generelle opfattelse i grupperne, at Videncenteret har formået at markere sig substantielt og har bidraget væsentligt med viden frem for tro og fornemmelser. Med hensyn til den videre udvikling af centeret bemærkes det, at det kan gøres mere internationalt.

Sammenfatning af 2. drøftelse i evalueringsgruppen

Evaluering af veteranpolitikken

The logo for NIRAS, featuring the word "NIRAS" in a bold, sans-serif font. The letter "A" is stylized with a red flame-like graphic element above it.

FORSVARSKOMMANDOEN

Maj 2013

PROJEKT

Evaluering af veteranpolitikken

Forsvarskommandoen

NIRAS A/SSortemosevej 19
3450 Allerød

CVR-nr. 37295728

Tilsluttet FRI
www.niras.dk

T: +45 4810 4200

F: +45 4810 4300

E: niras@niras.dkE: ger@niras.dk

INDHOLD

1	Formål og form.....	1
1.1	Formål	1
1.2	Datagrundlag	1
1.3	Drøftelsernes fokus.....	1
1.4	Drøftelsens forløb	1
2	Deltagerne.....	2
3	Anerkendelse	4
3.1	Personlig anerkendelse	4
3.2	Officiel anerkendelse	4
3.3	Samfundets anerkendelse.....	4
4	Drøftelse af initiativer	6
4.1	Veterankort som legitimationsbevis udstedes	6
4.1.1	Dårlig start – nedlægning eller genfødsel?	6
4.1.2	Hvad skal kortet kunne og hvordan?	6
	Generel anerkendelse	6
	Registrering.....	7
	Ekstra goder.....	7
4.1.3	Kommunikation	7
4.2	Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO	7
4.2.1	Ingen kender det	7
4.3	Kammeratstøtte forbedres.....	8
4.3.1	Det giver noget ekstra – men til hvor mange?	8
4.3.2	Ressourcekrævende.....	9
4.3.3	Enkeltmandsudsendinger	9
4.4	Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes	9
4.4.1	Hvor mange er nok?.....	9
4.4.2	Koordinering med frivillige.....	9
4.4.3	Indsatsen skal fortsætte.....	10
4.4.4	Promovering.....	10
4.5	Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning	11
4.5.1	Signalværdien	11
4.5.2	Flere systemer	11
4.5.3	Bedre koordinering.....	11
4.5.4	Funktionen skal være klar	11
4.5.5	Veteran til veteran.....	12

INDHOLD

4.6	Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer.	12
4.6.1	Facilitering eller koordinering	12
4.6.2	Hvor meget ligger hos Veterancenteret?	13

1 FORMÅL OG FORM

1.1 Formål

Drøftelsen er den anden af to drøftelser i evalueringsgruppen. Drøftelserne blandt veteranpolitikens væsentligste interessenter har til formål at give indsigt og forklaringer til evalueringen af veteranpolitikken. Fokus for den anden drøftelse var, på baggrund af det samlede materiale og den første drøftelse, at identificere styrker og svagheder ved udvalgte initiativer.

1.2 Datagrundlag

Som grundlag for drøftelserne forelå hovedresultaterne fra brugerundersøgelsen og den kvalitative undersøgelse blandt veteraner med særlige behov. Derudover havde evalueringsgruppen forud for drøftelsen fået tilsendt hovedkonklusionerne fra danske undersøgelser om veteraner. Endelig havde sekretariatet udpeget, hvilke af veteranpolitikens initiativer, det var vigtigst at behandle i denne runde af drøftelser.

1.3 Drøftelsernes fokus

Drøftelserne satte fokus på at identificere styrker og svagheder ved de af sekretariatet udvalgte initiativer. På den baggrund drøftedes fremadrettede muligheder for tilpasning og justering af initiativerne.

Det er væsentligt at understrege, at deltagerne i drøftelserne er interessenter, der er inviteret for at bidrage med deres viden, holdninger og oplevelser. Det betyder, at interessenternes vurderinger af veteranpolitikken og dens initiativer i høj grad er præget af, hvad der er vigtigt for dem og ikke nødvendigvis af et faktuel kendskab til alle detaljer ved de enkelte initiativer.

1.4 Drøftelsens forløb

Evalueringsgruppen blev delt ind i to grupper. Drøftelserne indledtes med en generel debat om anerkendelse af veteraner i plenum. Herefter var drøftelserne delt i seks runder, hvor de af sekretariatet udvalgte initiativer blev drøftet. Der var afsat ca. 30 min. til at drøfte hvert initiativ, heraf blev de første 15 min. brugt på drøftelse i de to grupper og efterfølgende 15 min. til drøftelse i plenum. De initiativer, der blev behandlet, var:

- 4. Veterankort som legitimationsbevis udstedes
- 8. Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO
- 10. Kammeratstøtte forbedres
- 13. Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes
- 15. Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning
- 17. Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer

Under hver drøftelsesrunde tog de to grupper stilling til de samme grundspørgsmål:

-
- Hvilke styrker er der ved initiativet i dets nuværende form? – Bl.a. set i forhold til eksisterende viden og den indsats, der allerede eksisterede før veteranpolitikken.
 - Hvilke svagheder er der ved initiativet i dets nuværende form? – Bl.a. set i forhold til eksisterende viden og den indsats, der allerede eksisterede før veteranpolitikken.
 - Hvor kan man fremadrettet sætte ind for at justere og tilpasse initiativet?

På baggrund af drøftelsen af ovenstående præsenteredes følgende pointer:

- Hvad vurderes at være initiativets vigtigste mål fremadrettet?
- I hvilken retning ses initiativet eventuelt at kunne justeres eller videreudvikles?

Hver gruppe opsummerede de fremadrettede muligheder, hvorefter der fulgte en fælles debat med fokus på fremadrettede justeringsmuligheder.

2 DELTAGERNE

Præsentation af dagens program samt evalueringen og drøftelserne generelt: Anders Jakobsen, kontorchef ved Forsvarsministeriet.

Præsentation af hovedtendenserne fra kvalitative interview med veteraner med særlige behov: Gertrud Øllgaard, antropolog og ekspertisechef ved NIRAS.

Mødets deltagere var repræsentanter fra veteranpolitikens væsentligste interessenter:

- *Udbydere:* Forsvarets myndigheder og øvrige ressortministerier, der har haft til opgave at udvikle, implementere og drive de enkelte initiativer.
- *Frivillige og faglige organisationer:* Interesseorganisationerne omfattende frivillige og personelfaglige organisationer.

Deltagere i gruppe 1:

Lasse Kampmann, Hærens Operative Kommando

Jens David Kofoed Mogensen, Socialstyrelsen, Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsfunktion (VISO)

Carl Henning Johnsen, Hovedorganisationen af Officerer i Danmark

Jan Steinberg Norgaard, InterForce

Lars Hoffmann, Flyvertaktisk Kommando

Bjarne Hesselberg, De Blå Baretter

John Boye Rasmussen, Veterancenteret

Merete Kuhlmann, Støt Soldater og Pårørende

Berit Christensen, Forsvarskommandoen

Susanne Beck Petersen, Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse
Anders Jakobsen, Forsvarsministeriet

Ordstyrer: Lasse Kampmann, Hærens Operative Kommando

Deltagere i gruppe 2:

Christian Sandvei, Søværnets Operative Kommando
Kurt Brantner, Hærens Konstabel- og Korporalforening
Thore Clausen, Soldaterlegatet
Søren Worm-Petersen, Forsvarets Sundhedstjeneste
Pernille Reuter, Forsvarets Personeltjeneste
Jan Brun Andersen, Danske Soldater- og Marineforeningers Fællesråd, Fonden
Danske Veteranhjem, Folk & Sikkerhed
Christian Lippert, Forsvarsministeriet
Peter Kragh Nielsen, De Blå Baretter
Christian Poulsen, Forsvarsministeriet
Kristian Malver, Forsvarskommandoen
Peter H. Lynard, Hovedorganisationen for Personel af Reserven i Danmark
Annemette Juul Jørgensen, Arbejdsskadestyrelsen

Ordstyrer: Jan Brun Andersen, Danske Soldater- og Marineforeningers Fællesråd,
Fonden Danske Veteranhjem, Folk & Sikkerhed

I hver gruppe deltog desuden en referent fra NIRAS.

3 ANERKENDELSE

Drøftelserne blev indledt med en overordnet drøftelse af anerkendelse.

En af deltagerne i drøftelsen udpegede tre forskellige former for anerkendelse, som bidrager til at sætte rammerne for overvejelserne omkring anerkendelse: Den *personlige*, den *officielle* og den *samfundsmæssige*.

3.1 Personlig anerkendelse

Den *personlige* anerkendelse handler om at give den enkelte soldat "et klap på skulderen" i form af en medalje eller lignende. Dette kan betyde, at den enkelte veteran mærker, at han får en konkret anerkendelse, og at han ikke bliver glemt efter udsendelsen.

3.2 Officiel anerkendelse

Den *officielle* anerkendelse handler om, at det danske samfund officielt anerkender den indsats, som soldaterne har ydet under deres udsendelse. Det blev fremhævet, at det er vigtigt, at det danske samfund vedstår, at det er dem, som har udsendt soldaterne. Denne anerkendelse kan konkret gives af Kongehuset eller politikere, som på den måde giver udtryk for, at veteranerne har udført en anerkendelsesværdig indsats.

3.3 Samfundets anerkendelse

Endelig er der den brede, *samfundsmæssige* anerkendelse, hvor veteranerne anerkendes for deres udsendelse i den bredere befolkning. Denne form for anerkendelse handler ifølge deltagerne om, at veteranerne ikke kun anerkendes for den indsats, de personligt har ydet, eller den indsats, de har ydet for det officielle Danmark, men den, de har ydet for hele Danmarks¹ befolkning.

Der er enighed om, at dette er en vigtig form for anerkendelse, men også om, at det er den mest udfordrende anerkendelse at fremme. Flere interessenter fremhævede, at veteranpolitikken i sig selv er et skridt i den rigtige retning på linje med flagdagen og monumentet over Danmarks internationale indsats siden 1948, men der gives også flere bud på, hvordan den kan forbedres i fremtiden.

Et forslag går på specifikt at ændre navnet eller evt. afsenderen på veteranpolitikken, sådan at det bliver "Danmarks veteranpolitik".

Et andet forslag, er at uddelegere mere ansvar for anerkendelse til kommunerne, eksempelvis omkring flagdagen, således at afsenderen bliver den brede befolkning, og ikke forsvaret, der fejrer sig selv. Hermed ville man også kunne undgå 'københavneri' og sørge for, at anerkendelsen kom ud i landet. I den sammenhæng foreslås det, at man kunne promovere de kommuner, der går i

¹ Her fremhæves det, at der er tale om Kongeriget Danmark og ikke kun landet Danmark, altså indgår Færøerne og Grønland også under denne betegnelse.

spidsen for at anerkende veteraner, hvilket kunne være med til at motivere de kommuner, der ikke gør.

En mere generel udfordring, der blev fremhævet er, at ikke alle i den brede befolkning ved, hvad betegnelsen veteran dækker over, og at dette er en medvirkende årsag til, at flagdagen er mindre populær. Dette kunne ifølge nogle interessenter imødekomes med informationskampagner eller fokus på mere positiv presse om veteraner generelt. I den forbindelse er det vigtigt at de veteraner, som kommer styrket hjem fra udsendelse, også bliver en del af billedet.

Endelig bliver der gjort opmærksom på, at der vil være en øget udfordring omkring anerkendelse i de kommende år, idet Danmark vil have færre udsendte. Det blev pointeret, at udfordringen med en bred samfundsmæssig anerkendelse muligvis bliver endnu større i de kommende år.

4 DRØFTELSE AF INITIATIVER

4.1 Veterankort som legitimationsbevis udstedes

4.1.1 *Dårlig start – nedlægning eller genfødsel?*

Interessenterne er enige om, at veterankortet har fået en rigtig dårlig start, blandt andet på grund af dårlig kommunikation omkring dets formål, hvilket har været med til at give det et dårligt ry. Hvad det betyder for kortets fremtid, er der dog ikke enighed om.

I den ene gruppe var der fokus på, at initiativet har slået fejl, og at løsningen kunne være at trække kortet tilbage. I den sammenhæng nævnte flere, at der ikke er forskel på kortet og den medalje, man som veteran modtager, og at det af den grund er overflødig. Derudover argumenteres der for, at dem der har brug for at vide, at man er veteran, i forvejen godt ved det, og at man derfor ikke har behov for at fremvise et kort, som derfor "bare kommer til at ligge i pungen".

Andre pointerede, at kortet kan noget andet end en medalje, da det er noget, man kan have på sig altid - i modsætning til en medalje, som man kun bærer ved særlige lejligheder. Derudover var der flere interessenter, som lagde vægt på, at det er for sent at trække kortet tilbage, og at en fjernelse af kortet vil have en negativ effekt. Mange interessenter fremhævede, at kortet skal have mere tid, og at det løbende vil få den anerkendelse, det var tiltænkt, hvis man lader det vokse. Der blev inddraget eksempler fra andre lande, hvor lignende kort eksisterer og fungerer fint uden andet formål end at give anerkendelse.

4.1.2 *Hvad skal kortet kunne og hvordan?*

Drøftelserne samledes om tre funktioner, som kortet kan eller bør varetage: anerkendelse, registrering og ekstra goder.

Generel anerkendelse

Flere interessenter nævnte, at kortet oprindeligt var tænkt som en anerkendelse af veteranens indsats, og at det stadig er dét, der bør være dets primære formål. Et centralt spørgsmål, som blev drøftet, var, hvordan man øger anerkendelsen omkring kortet, da stort set alle var enige om, at det på nuværende tidspunkt ikke bliver betragtet som anerkendende.

Nogle foreslog at ændre afsenderen af kortet og den indgraverede tekst, så det bliver tydeliggjort, at det er det officielle Danmark, der anerkender indsatsen. Denne anerkendelse, fremhævede andre, vil komme i takt med, at den brede anerkendelse i samfundet øges. Der blev understreget, at det netop er denne form for anerkendelse, der er svær at fordre, men at nogle initiativer muligvis kan hjælpe. En interessant nævnte muligheden for at kortet bliver "in", ligesom den gule sløjfe, og fx gøre det til noget, som butikker eller restauranter skiltes med, at de støtter.

Registrering

I en af grupperne argumenteredes der for, at kortet kunne sammenskrives med fx sygesikringsbeviset, således at det eksempelvis kan ses hos lægen, at man er veteran. Andre foreslog, at kortet kunne fungere som billede-ID og have mere officielle funktioner. Dette var der dog ikke enighed om, og nogle interessenter pointerede, at det eksempelvis ikke er tilladt at give den information til lægen automatisk, da det er op til en selv, om man vil fortælle, at man er veteran. Flere interessenter ser dette som en dårlig løsning, der vil give en række problemer.

Ekstra goder

Kortets muligheder for at give adgang til forskellige fordele blev også drøftet. På trods af, at flere er modstandere af, at kortet bliver til et "tilbudskort", da de mener det vil underminere dets anerkendelse, blev der præsenteret flere idéer til, hvilke fordele kortet kunne tænkes at have. Flere interessenter ser rabatter i forretninger som et potentielt gode, hvis det forbliver en sidegevinst. Andre foreslog muligheden for adgang til kaserner og militære træningsfaciliteter for veteraner, som ikke længere er tilknyttet forsvaret. Der var dog flere, der fremhævede at dette er problematisk, da der vil komme mange veterankort i omløb og give et potentielt stort antal personer, som man ikke har kontrol med, adgang til kasernerne.

4.1.3 Kommunikation

Alle interessenter er enige om, at hvis kortet skal overleve, så bør dets formål og anvendelsesmuligheder formidles bedre og bredere. Dette vil ifølge flere interessenter også kræve, at nogen tager ejerskab over kortet, da det er opfattelsen i dag, at det er havnet imellem flere instanser.

Overrækkelsen af kortet blev drøftet, og det blev foreslået, at man overbringer kortet sammen med medaljen i stedet for at tilsende det med posten. Overbringelsen vil kunne bidrage til at sætte fokus på anerkendelsen, der følger med at modtage og have kortet.

4.2 Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO

Interessenternes kendskab til initiativets detaljer er begrænset, og det blev derfor introduceret af en repræsentant for VISO.

4.2.1 Ingen kender det

Fordi kendskabet til initiativet generelt ikke er særlig udbredt, finder flere deltagere det svært at vurdere initiativet. Nogle fremhævede, at kendskabet i sig selv bør være et fokusområde, og at første skridt i forhold til initiativets videreudvikling derfor bør være at udbrede kendskabet til initiativet. Dette fokus på kendskabet skyldes også, at mange interessenter på baggrund af præsentationen ser et stort potentiale for dette initiativ.

Det er også VISO-repræsentantens egen oplevelse, at kendskabet til VISOs indsats for veteraner ikke er tilstrækkeligt, hverken hos psykologer, Veterancenteret,

kommunerne eller veteranhjemmene, hvilket gør, at det er svært for dem at bedømme, hvor stor succes og effekt deres hjælp har haft. Det formodes at VISO vil blive brugt yderligere, hvis kendskabet øges.

Der præsenteredes flere forslag til hvordan kendskabet til VISO kan fremmes. Et forslag var, at man bør have en VISO-repræsentant med i Forsvarets Veteranforum, så der skabes rammer for kontakt til og dialog med de frivillige og faglige organisationer. VISO bør ikke nødvendigvis være en fast del af Veteranforum, men en mulighed er, at VISO indgår som tema - eksempelvis "Hvad er VISO?"

I forhold til at øge kendskabet til VISO ude i kommunerne, fremhævede flere interessenter, at indsatsen bør bygges op omkring konkret erfaring med brug af VISO. Derfor blev det foreslået at finde konkrete sager med veteraner med særlige udfordringer fra forskellige kommuner og bruge dem som 'cases', så kommunerne kan få konkret viden om, hvordan de kan løse problemerne i samarbejde med VISO. Dette er også en fordel for kommuner uden en veterankoordinator, som i særlig grad kunne drage nytte af ekstra viden om, hvordan man håndterer en veterans særlige problemstillinger. Det vigtige er, at alle kommuner har adgang til samme viden, og at den ikke kun ligger hos enkeltpersoner ude i kommunerne.

4.3 Kammeratstøtte forbedres

Der opstod i drøftelsen en sigende tvivl om hvilket initiativ, der skulle drøftes, og der blev givet en introduktion til initiativet. Det blev her understreget, at initiativet består af to dele: en, der omhandler kammeratstøtte under udsendelse i internationale operationer, og en anden, der omhandler kollegastøtte hjemme på tjenestestederne. Det var alene den del af initiativet, der omhandler kammeratstøtte under udsendelse i internationale operationer, der var genstand for drøftelsen.

4.3.1 *Det giver noget ekstra – men til hvor mange?*

Interessenterne er delt i spørgsmålet om, hvorvidt kammeratstøtten bør udbredes til alle. Der er ingen, der modsiger, at det er godt, men det springende punkt er, hvorvidt det er enkeltpersoner som befalingsmænd og sundhedspersonale, der skal gennemgå træningen, eller om det skal indgå som en generel del af den missionsforberedende uddannelse.

På den ene side blev det fremhævet, at det vil kunne give de udsendte "noget med i rygsækken" til at håndtere svære situationer, når de opstår, og at det samtidig vil give et bedre udgangspunkt for at tage fat på forskellige problemer, når de kommer hjem igen. Således blev der lagt vægt på den forebyggende effekt, som en udbredelse af kammeratstøtten vil kunne have, og nogle understregede, at det i sidste ende vil være med til at mindske behovet for psykologhjælp til veteraner efter udsendelse.

På den anden side pointeredes det, at kammeratstøtte handler om at sætte fokus på almene sociale færdigheder, og at det ikke vil kunne overflødiggøre behovet for psykologer. Derfor fremhævede nogle interessenter, at det er farligt at gøre det til mere, end det er, og de understreger, at der stadig vil være behov for psykologhjælp, hvis kammeratstøtten øges fremover.

4.3.2 *Ressourcekrævende*

Flere interessenter gav udtryk for, at det vil kræve mange ressourcer, hvis kammeratstøtten skal udbredes til at blive en mere almen del af den missionsforberedende uddannelse. Også deltagere, der er positive overfor idéen, fremhævede, det vil være svært at få ind i uddannelsen, da uddannelsestiden allerede er fyldt op. Det blev foreslået, at den ekstra kammeratstøtte kan indgå som en del af førstehjælpsuddannelsen eller evt. som et element allerede under værnepligten.

4.3.3 *Enkeltmandsudsendinger*

Det blev nævnt i forhold til kammeratstøtten, at man bliver nødt til at være opmærksom på enkeltmandsudsendinge og inkludere dem i ordningen. Der var dog ikke umiddelbart konkrete forslag til, hvordan dette vil kunne gøres.

4.4 **Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes**

4.4.1 *Hvor mange er nok?*

Succeskriteriet for den opsøgende indsats blev drøftet. Der var udbredt enighed om, at man med den nuværende indsats kommer i kontakt med mere end 90 %² af veteranerne, hvilket der generelt er stor tilfredshed med. Der er dog ikke enighed om, hvorvidt man skal stille sig tilfreds med dette resultat.

På den ene side lagde nogle deltagere vægt på, at indsatsen kræver mange ressourcer, og at dem, man på nuværende tidspunkt ikke når, formentlig heller ikke ønsker at blive kontaktet. Dermed argumenteredes der for, at ressourcerne kan bruges bedre et andet sted, og at man må stille sig tilfreds med at nå i kontakt med 80-90 % af veteranerne.

På den anden side blev der argumenteret for, at de gode resultater ikke må blive en sovepude, og at målet altid bør være at nå de 100 %. Her bliver kontakten til bare én ekstra veteran betragtet som en succes. De interessenter, der støttede dette perspektiv, er dog enige om, at man næppe når den sidste del igennem den nuværende indsats, og der drøftedes, hvad man kan gøre for at forbedre indsatsen fremadrettet.

4.4.2 *Koordinering med frivillige*

Flere interessenter ser et stort potentiale for den opsøgende indsats ved at forbedre koordineringen med de frivillige organisationer. Der var konsensus om, at

² Ifølge Veterancenteret viser den seneste måling, at det er 5,9% af veteranerne man ikke kommer i kontakt med.

kontakten til de sidste 5-10 % veteraner kræver en mere direkte kontakt. Denne tilgang benytter Veterancenteret sig allerede af, men de er begrænset af deres ressourcer, da det er omkostningstungt at sende medarbejdere ud for at stemme dørklokker. De frivillige organisationer gør en stor indsats på området, bl.a. veteranhjemmene og De Blå Baretter, og flere fremhævede derfor muligheden for i højere grad at kombinere indsatsen.

Her nævnte andre, at en koordinering af forsvarets og de frivilliges indsats er umuliggjort af persondataloven, som forbyder offentlige myndigheder at udveksle personfølsomme oplysninger med private eller frivillige organisationer. Det betyder i praksis, at Veterancenteret ikke kan henvende sig til de frivillige organisationer og oplyse om specifikke personer, som de mangler at komme i kontakt med.

Nogle deltagere fremhævede i den forbindelse muligheden for at overdrage en større del af den personlige opsøgende indsats til de frivillige organisationer og lade dem administrere midler, som Veterancenteret på nuværende tidspunkt bruger på den del af den opsøgende indsats. Her blev der dog argumenteret for, at denne model vil kræve, at der opstilles mål eller succeskriterier for, hvor stor en andel de frivillige skal i kontakt med, hvis de skal tildeles midlerne, hvilket i sagens natur ikke kan lade sig gøre, da det er frivillige organisationer.

Nogle interessenter udtrykte betænkelighed ved at lade frivillige helt overtage det opsøgende arbejde, da der er tale om opsøgning af veteraner, der kan have psykiske skader og derfor kræver professionel hjælp.

Nogle af de frivillige organisationer fortalte, at de sidder med indtrykket af, at man fra offentlig side er bange for at overlade ansvaret til de frivillige organisationer. Her nævnte en deltager et eksempel fra sundhedssektoren, hvor det offentlige sygehusvæsen har overladt besøgsordninger til frivillige uden problemer.

Det pointeredes, at der er et konstant behov for koordinering i forhold til vidensdeling og erfaringsudveksling mellem Veterancenteret og de frivillige organisationer.

4.4.3 *Indsatsen skal fortsætte*

På trods af uenighed om, hvordan man bedst når de sidste 10 % af veteranerne, var der grundlæggende konsensus om at fortsætte den nuværende ordning, hvor Veterancenteret udsender breve efter 2, 5 og 8 år. Her fremhævede flere igen, at indsatsen har en god effekt, og at det er en meget stor del, man når ud til gennem denne indsats.

4.4.4 *Promovering*

Nogle interessenter argumenterede for, at en del af årsagen til, at den opsøgende indsats opleves som utilstrækkelig, skyldes den dårlige presseomtale på området. De foreslog derfor, at en aktiv indsats for at promovere de gode historier vil være

med til at skabe mere opbakning omkring den nuværende indsats og styrke anerkendelsen af veteranerne.

4.5 Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning

4.5.1 *Signalværdien*

Under drøftelserne blev der fra nogle sider stillet spørgsmålstejn ved, om forsvaret overhovedet bør have en døgnåben telefonlinje. Blandt de fleste deltagere var der dog enighed om, at det er en god idé, ikke mindst fordi det har en stor signalværdi i forhold til veteranerne, da den er med til at bygge direkte bro fra forsvaret til veteranerne. Diskussionen om den telefoniske støtte fokuserede derfor på udfordringerne, og hvordan de løses bedst muligt.

4.5.2 *Flere systemer*

Der findes aktuelt mindst tre andre lignende tilbud opretholdt af henholdsvis Kammeratstøtteordningen, HKKF Livlinen og veteranhjemmene. Det blev drøftet, om det vil være givtigt at slå nogle af tilbuddene sammen. Her blev det dog fremhævet, at hvert tilbud har sin målgruppe, og at de supplerer hinanden. Forskellen mellem Veterancenterets døgnåbne telefonlinje og de øvrige er, at den er drevet af forsvaret, og at den derfor har andre muligheder og begrænsninger. Flere deltagere pointerede i den sammenhæng, at der stadig skal være tilbud for dem, som af den ene eller anden grund ikke ønsker kontakt til forsvaret.

4.5.3 *Bedre koordinering*

Mulighederne for at koordinere bedre imellem tilbuddene blev fremhævet som væsentligt. Her blev det nævnt, at det kan være forvirrende for nogle at tage stilling til flere forskellige telefonnumre, og at det derfor ville være godt med ét nummer, hvorfra man så vil kunne blive omstillet til det sted, som er mest relevant for ens henvendelse. Der blev påpeget flere problemer ved denne tilgang, bl.a. at Veterancenteret som offentlig myndighed også har et ansvar for kvaliteten af de tilbud, de henviser veteraner til, og at det ville kræve kontrol af de frivillige tiltag, hvis der skulle anvises til dem. Det blev understreget, at en sådan kontrol af frivillige organisationer hverken er mulig eller hensigtsmæssig.

Flere interessenter talte for et mere formaliseret netværk mellem linjerne, ved bl.a. at udveksle erfaringer og vidende. Derudover mente flere interessenter, at det vil være en fordel med en tydeligere afgrænsning af, hvad de forskellige tilbud kan tilbyde, og hvad de ikke kan tilbyde.

4.5.4 *Funktionen skal være klar*

Det var interessenternes vurdering, at en del af den utilfredshed, der har været med Veterancenterets døgntelefon, formodentlig bunder i, at dens funktion og formål ikke står klart nok for alle. Det eksempel, som interessenterne vendte tilbage til flere gange, er veteranen, der ringer lørdag nat kl. 03, og bliver henvist til at ringe igen mandag. Flere mener, at dette aldrig må ske, og at der altid skal være mulighed for at tage hånd om henvendelserne. Interessenterne fremhævede, at

dette både kan varetages af psykologer og af sagsbehandlere, som tager sig tid til at lytte til problemerne.

Andre interessenter fremhævede, at det aldrig har været formålet med døgntelefonen, at den skulle fungere som nødtelefon, og at det er en misforståelse, at den bliver opfattet sådan. Her argumenteredes der for, at ligesom det er tilfældet for andre borgere med akutte problemer, må man benytte sig af 112 eller en psykiatrisk skadestue i nødstilfælde. Derudover blev det fremhævet, at veteraner, udover disse tilbud, også har mulighed for at henvende sig til de frivillige tilbud, som gerne tager snakken midt om natten. Der er enighed om, at også sagsbehandlere kan lægge øre til problemer

4.5.5 *Veteran til veteran*

I forhold til døgntelefonen blev det drøftet, i hvilket omfang man kan benytte sig af veteraner til at besvare opkaldene. Der er en opfattelse af, at der fra veteranernes side, er ytre ønske om at tale med andre veteraner, da de oplever, at de bedre forstår hinanden. Nogle af deltagerne tilsluttede sig idéen, men flere var dog forbeholdne. Det, der adskiller forsvarets døgntelefon fra de frivilliges tilbud, er at det er fagfolk, der besvarer opkald, og at man derfor kan få en anden rådgivning end på de andre linjer. Det betyder samtidig også, at ønsker veteraner at tale med andre veteraner, så findes muligheden andetsteds.

Det pointeredes igen, at man som offentlig myndighed har et særligt ansvar for den rådgivning man giver, og at man derfor skal sikre sig, at dem, der besvarer telefonen, er rustede til opgaven. Koordineringen og samspillet imellem de forskellige linjer blev nævnt som et muligt løsningsforslag, da man derigennem kan skabe bedre kendskab til veteranernes situation blandt de fagfolk, der bemander telefonen. Omvendt kan sparringen imellem telefonlinjerne også støtte det frivillige personale, som kan nyde godt af fagfolkenes kompetencer, hvilket til en hvis grad allerede udnyttes på nuværende tidspunkt, i situationer hvor det frivillige personale har været belastet af at skulle håndtere svære situationer.

4.6 **Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer**

I sin nuværende form udgøres Veteransekretariatet af to medarbejdere, og det hører under Veterancenteret sammen med Videntcenteret. Under drøftelserne af Veteransekretariatets fremadrettede udvikling blev der sat fokus på omfanget af opgaver, som Veterancenteret i fremtiden skal varetage. Der er generelt stor tilfredshed med dets oprettelse og de opgaver, som det har løftet indtil nu.

4.6.1 *Facilitering eller koordinering*

En af grundene til, at sekretariatet tidligere har mødt kritik, er ifølge dem selv, at de møder, som de har faciliteret mellem frivillige og faglige organisationer, ikke altid har været lige frugtbare. Især repræsentanter fra de frivillige organisationer efterspørger, at både Veteransekretariatet og -centeret i højere grad tager føringen og koordinerer de forskellige initiativer. Det ser Veteransekretariatet ikke nødvendigvis som deres opgave, idet de primært ser opgaven som at facilitere

kontakten, og at de forskellige organisationer og foreninger derefter selv skal koordinere deres arbejde.

Nogle frivillige organisationer fremhævede, at særligt de seneste møder (de såkaldte temamøder) har været positive, da de er foregået i mindre fora end Forsvarets Veteranforum, hvilket har givet dem bedre mulighed for koordinering og diskussion af enkelte initiativer. Således er der overordnet set god tilfredshed med den rolle, sekretariatet spiller i forhold til facilitering af møder.

4.6.2 *Hvor meget ligger hos Veterancenteret?*

Flere interessenter fremhævede, at mange fremadrettede opgaver, fx koordinering af den opsøgende indsats og telefonlinjerne bør lægges helt over på Veterancenteret. Derudover blev koordineringen af eksempelvis flagdag også nævnt som noget, Veterancenteret i fremtiden kunne stå for.

Fra Veterancenterets side er man ikke enig i, at dette falder under centerets opgaver, da deres formål ikke er at servicere de frivillige organisationer på alle punkter. Centeret understreger, at de kan sætte rammen for eksempelvis erfaringsudveksling eller vidensdeling i forhold til telefonlinjer og opsøgende indsats, men ser det ikke som centerets opgave at koordinere eksempelvis flagdagen. Denne tilgang støttes af flere interessenter, som også lagde vægt på, at koordinering af de frivillige organisationer under alle omstændigheder er begrænset af, at disse ikke kan presses til at gøre ting på en bestemt måde.

Særligt en af de frivillige organisationer advokerer for, at både Veteransekretariatet og -centeret tager flere opgaver på sig i fremtiden. Generelt er der stor tilfredshed med den måde, de har løftet opgaverne på indtil nu, men det er opfattelsen, at de kan gøre endnu mere i fremtiden.

HOVEDKONKLUSIONER FRA DANSKE UNDERSØGELSER OM VETERANER

Juni 2013

HOVEDKONKLUSIONER FRA DANSKE UNDERSØGELSER OM VETERANER

Dette dokument opsamler hovedkonklusioner fra rapporter udarbejdet af Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI), Center for selvmordsforskning og forswarets egne 'USPER' undersøgelser (Rapport om undersøgelser af hvad der påvirker de udsendte soldater og deres pårørende).

Rapporter fra SFI og Center for selvmordsforskning er primært registerundersøgelser. 'USPER' undersøger veteranernes psykiske velbefindende ud fra standardiserede test de selv har udfyldt eller ud fra interviews. Undersøgelserne er lavet i samarbejde med Aarhus Universitet, Region Hovedstaden Psykiatri og Syddansk Universitet. USPER er en detaljeret og grundig undersøgelse af hele ISAF 7 før, under og ved flere tidspunkter efter udsendelsen. Tallene er med relativ stor sikkerhed repræsentative for samtlige veteraner, der har været udsendt til Afghanistan.

1 Demografisk karakteristik af de danske veteraner

De danske veteraner er i tidsperioden 1992-2009 jf. SFI-rapporterne karakteriseret ved:

- 95 % er mænd.
- Gennemsnitsalderen ved udsendelse er 27 år (halvdelen dog under 24 år).
- Veteraner adskiller sig ikke nævneværdigt fra baggrundsbefolkningen inden udsendelse i forhold til uddannelse, familiebaggrund og økonomi. Der er dog i gruppen af soldater færre kriminelle og færre, der har været anbragt som barn, mens flere soldater er vokset op i hjem med kun én forsørger.
- Halvdelen har været udsendt én gang. En fjerdedel har været udsendt to gange, mens resten har været udsendt flere gange.
- Der er ikke overdødelighed blandt veteraner.

2 Psykisk helbred

PTSD og relaterede diagnoser jf. rapporterne fra SFI:

- Ca. 4 % af alle veteraner i perioden 1992-2009 er registeret med en psykiatrisk diagnose efter udsendelse, hvilket er lavere end i baggrundsbefolkningen. Ca. en tredjedel fik stillet diagnosen seks eller flere år efter hjemkomst.
- 2,4 % af alle veteraner er registreret med en PTSD diagnose.
- Det er uvist om diagnoserne er forårsaget af udsendelse, men der ses en markant udvikling i forekomsten af psykiske problemer hos veteraner efter hjemkomst, sammenlignet med kontrolgruppen.
- Inden udsendelse er soldaternes psykiske helbred bedre end kontrolgruppens (færre diagnoser og mindre køb af psykofarmaka). Inden for de første tre år efter hjemkomst, udlignes denne forskel mellem gruppen af veteraner og kontrolgruppen.

Jf. 'USPER' rapporterne:

- 7 mdr. efter hjemkomst oplever ca. 5 % af veteranerne fra ISAF 7 alvorlige PTSD – og/eller depressionssymptomer.
- 2½ år efter hjemkomst oplever ca. 10 % af de samme veteraner fra det oprindelige ISAF 7 alvorlige PTSD – og/eller depressionssymptomer.
- 6,5 % af veteranerne fra ISAF 7 oplever, at disse PTSD- og/eller depressionssymptomer indtræder senere end 7 mdr. efter hjemkomst. Frasortet de veteraner, der har været genudsendt er dette tal 4 %.

- Ca. 90 % af de veteraner, der oplever alvorlige PTSD og/eller depressionssymptomer, har været eller er fortsat i kontakt med Veterancentrets Militærpsykologiske Afdeling.

3 Risikofaktorer for udvikling af psykiske problemer

Jf. rapporterne fra SFI:

- At være registreret med en psykiatrisk diagnose inden udsendelse – og at blive repatrieret – øger risikoen for at blive registreret med psykiatrisk diagnose efter hjemkomst.
- Lavere uddannelsesniveau inden udsendelse, at have været anbragt som barn, at være opvokset i eneforsørgerfamilie, at være ledig året inden udsendelse og have haft første mission i Eksjugoslavien, øger ligeledes risikoen for at blive registreret med psykiatrisk diagnose efter hjemkomst.

Jf. 'USPER' rapporterne:

- Tidligere traumatiske hændelser, depressionssymptomer inden udsendelse samt lavere uddannelsesniveau øger risikoen for at udvikle psykiske problemer 2½ år efter udsendelse.
- At blive såret og opleve høj kampeksposering under udsendelsen øger risikoen for at udvikle psykiske problemer 2½ år efter udsendelsen.
- Traumatiske hændelser efter udsendelsen øger risikoen for at udvikle psykiske problemer 2,5 år efter udsendelse.
- Risikofaktorer kan kun i begrænset omfang forudsige om det enkelte individ vil udvikle psykiske problemer, hvorfor der ikke på baggrund af eksisterende undersøgelser og international forskning kan opstilles klare og valide screeningsmodeller.

4 Selvmord og selvmordsadfærd

Jf. undersøgelse fra Center for selvmordsforskning:

- I perioden 1990-2009 har 41 veteraner begået selvmord. Dette er ikke flere end i baggrundsbefolkningen. Dog er der på tre hold, UNPROFOR 3 og - 4 samt UNCRO 8, forhøjet selvmordsrate.
- 134 veteraner har forsøgt selvmord (sikre selvmordsforsøg registreret på Fyn). Af dem har 57 personer haft 63 selvmordsforsøg inden udsendelse, mens 76 veteraner har haft 93 selvmordsforsøg efter udsendelse.

Jf. 'USPER' undersøgelserne:

- Ca. 16 % af veteranerne fra ISAF 7 har haft selvmordstanker inden for det sidste år adspurgt 2½ år efter hjemkomst – mod ca. 7 % i baggrundsbefolkningen.
- Lidt under 1 % af veteranerne fra ISAF 7 har forsøgt selvmord indenfor det sidste år adspurgt 2½ år efter hjemkomst – hvilket er en anelse lavere end baggrundsbefolkningen.

5 Misbrug

Jf. rapporterne fra SFI:

- 0,5 % af veteranerne er registreret med et behandlingsforløb for misbrug mod 1,6 % i baggrundsbefolkningen.

Jf. 'USPER' undersøgelserne:

- 2½ år efter hjemkomst har ca. 4 % et alkoholforbrug over 20 genstande om ugen – dette er lavere end baggrundsbefolkningen.
- 2½ år efter hjemkomst har ca. 4 % et forbrug af hash – dette er lavere end baggrundsbefolkningen.

6 Arbejdsskader

Jf. rapporter fra SFI:

- I en gruppe af veteraner født mellem 1975-1982 har 19 % anmeldt en arbejdsulykke eller en erhvervssygdom, mens det tilsvarende tal er 9 % i en kontrolgruppe.
- Ca. hver sjette anmeldelse bunder i psykiske lidelser, mens det kun er hver 20. anmeldelse, der gør det samme i kontrolgruppen.

7 Posttraumatisk vækst

Jf. 'USPER' undersøgelserne:

- Posttraumatisk vækst er et udtryk for den positive selvudvikling, der kan finde sted efterfølgende voldsomme/traumatiske hændelser, som en udsendelse.
- Ca. en tredjedel af veteranerne fra ISAF 7 angiver, at de værdsætter livet mere, samt føler større personlig styrke som følge af deres udsendelse.
- Oplevet støtte efter hjemkomst har for veteraner fra ISAF 7 betydning for udviklingen af posttraumatisk vækst.

8 Anerkendelse

Jf. rapporter fra SFI:

- En del veteraner angiver, at de undlader at fortælle detaljer om deres udsendelse, når de kommer hjem, fordi de ikke tror, de vil møde forståelse.
- Mange veteraner oplever, at der er kommet en større offentlig anerkendelse af deres indsats, og at danskernes holdning er blevet mere nuanceret.
- For andre veteraner betyder den offentlige anerkendelse mindre – for dem er det deres egen oplevelse af at have gjort en forskel, der tæller.

Tabelrapport for Brugerundersøgelsen

Evaluering af veteranpolitikken

FORSVARSKOMMANDOEN

Maj 2013

PROJEKT

Evaluering af veteranpolitikken

Forsvarskommandoen

NIRAS A/S

Sortemosevej 19
3450 Allerød

CVR-nr. 37295728

Tilsluttet FRI
www.niras.dk

T: +45 4810 4200

E: ger@niras.dk

INDHOLD

1	Baggrundsoplysninger for veteraner	1
1.1	Postnumre	1
1.2	Køn	1
1.3	Alder	1
1.4	Antal udsendelser	2
1.5	Udsendelsesområder	2
1.6	Værn på udsendelsestidspunktet	2
1.7	Militærgrad ved udsendelse	3
1.8	Udsendt som enkeltmand eller på hold	3
1.9	Antal voksne og børn i veteranens husstand	3
1.10	Jobsituation	4
2	Baggrundsoplysninger for pårørende	5
2.1	Alder	5
2.2	Forhold til veteran	5
2.3	Deltagelse i informationsmøder	5
2.4	Postnumre	6
2.5	Eventuel egen ansættelse i forsvaret	6
3	Generelle spørgsmål til veteranpolitikken	7
3.1	Forudgående kendskab til veteranpolitikken	7
3.2	Vigtighed af veteranpolitik	8
4	De 19 initiativer	9
4.1	1: Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes	9
4.2	2: Der udstedes kompetencekort	12
4.3	3: Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles	15
4.4	4: Veterankort som legitimationsbevis udstedes	18
4.5	5: Styrket indsats for fysisk sårede	20
4.6	6: Psykisk sårede veteraners behandling styrkes	23
4.7	7: Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes	26
4.8	8: Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO	29
4.9	9: Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold	32
4.10	10: Kammeratstøtte forbedres	35
4.11	11: Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges	38
4.12	12: Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere	41
4.13	13: Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes	44

INDHOLD

4.14	14: Én indgang til web-baseret information.....	47
4.15	15: Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning	50
4.16	16: Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende	53
4.17	17: Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer.....	55
4.18	18: Der oprettes et videntcenter	57
4.19	19: Udsendelsens påvirkning af partnere og børn undersøges.....	59
	Generel anerkendelse og støtte af veteraner	61
4.20	I hvor høj grad anerkendes veteraner for deres indsats?	61
4.21	I hvor høj grad støttes veteraner, når der er behov?.....	62

1 BAGGRUNDSOPLYSNINGER FOR VETERANER

1.1 Postnumre

Veteranernes postnumre opdelt i grupper			
		Antal	Procent
Gyldige svar	1000-1999	13	2,3
	2000-2999	102	17,9
	3000-3999	43	7,5
	4000-4999	78	13,7
	5000-5999	33	5,8
	6000-6999	61	10,7
	7000-7999	74	13,0
	8000-8999	87	15,3
	9000-9999	79	13,9
	Total	570	100,0
Manglende svar		15	
Total		585	

1.2 Køn

Veteranernes køn			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Mand	521	92,7
	Kvinde	41	7,3
	Total	562	100,0
Manglende svar		23	
Total		585	

1.3 Alder

Veteranernes alder			
		Antal	Procent
Gyldige svar	20-29	65	11,4
	30-39	273	48,0
	40-49	199	35,0
	50+	32	5,6
	Total	569	100,0
Manglende svar		16	
Total		585	

1.4 Antal udsendelser

Antal udsendelser			
		Antal	Procent
Gyldige svar	1	179	31,6
	2	180	31,8
	3	99	17,5
	4	46	8,1
	5+	62	11,0
	Total	566	100,0
Manglende svar		19	
Total		585	

1.5 Udsendelsesområder

Udsendelsesområder*			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Irak	108	18,9
	Afghanistan	151	26,4
	Balkan (FN-ledet)	230	40,3
	Balkan (NATO-ledet)	365	63,9
	Andet	102	17,9
Manglende svar		14	
*Der er mulighed for at angive flere svar, og der summeres derfor ikke til 100%			

1.6 Værn på udsendelsestidspunktet

Veteranens værn på udsendelsestidspunkt*			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Hæren	514	90
	Søværnet	27	4,7
	Flyvevåbnet	27	4,7
	Hjemmeværnet	8	1,4
	Andet	8	1,4
Manglende svar		14	
*Der er mulighed for at angive flere svar, og der summeres derfor ikke til 100%			

1.7 Militærgrad ved udsendelse

Hvad var din militære grad ved seneste udsendelse?			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Konstabel	347	61,1
	Sergent	118	20,8
	Officer	90	15,8
	Civil	13	2,3
	Total	568	100,0
Manglende svar		17	
Total		585	

1.8 Udsendt som enkeltmand eller på hold

Har du været udsendt som enkeltmand?			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Nej	493	86,3
	Ja	78	13,7
	Total	571	100,0
Manglende svar		14	
Total		585	

Har du været udsendt på hold?			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Nej	34	6,0
	Ja	537	94,0
	Total	571	100,0
Manglende svar		14	
Total		585	

1.9 Antal voksne og børn i veteranens husstand

Hvor mange voksne bor i din husstand på nuværende tidspunkt?			
		Antal	Procent
Gyldige svar	0	14	2,5
	1	135	23,8
	2	396	69,8
	3	17	3,0
	4	5	,9
	Total	567	100,0
Manglende svar		18	
Total		585	

Hvor mange børn bor i din husstand på nuværende tidspunkt?			
		Antal	Procent
Gyldige svar	0	236	42,1
	1	101	18,0
	2	164	29,2
	3	50	8,9
	4	10	1,8
	Total	561	100,0
Manglende svar		24	
Total		585	

1.10 Jobsituation

Er du ansat i forsvaret nu?			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Ja	244	42,9
	Nej	325	57,1
	Total	569	100,0
Manglende svar		16	
Total		585	

Hvilket af følgende udsagn passer bedst på din nuværende jobsituation? (Kun besvaret af dem, der ikke længere er ansat i forsvaret):			
		Antal	Procent
Gyldige svar	Jeg er studerende/under uddannelse	17	5,2
	Jeg er i beskæftigelse	269	83,0
	Jeg er ikke beskæftiget	38	11,7
	Total	324	100,0
Manglende svar		14	
Total		261	

2 BAGGRUNDSOPLYSNINGER FOR PÅRØRENDE

2.1 Alder

Pårørendes alder		
	Antal	Procent
Under 20	16	7,7
20-29	27	12,9
30-39	70	33,5
40-49	41	19,6
50+	55	26,3
Total	209	100,0

2.2 Forhold til veteran

Hvad er du i forhold til den soldat/veteran, som har bedt dig besvare undersøgelsen?		
	Antal	Procent
Jeg er forælder til vedkommende	46	22,0
Jeg er barn af vedkommende	3	1,4
Jeg er ægtefælle/samlever/kæreste til vedkommende	149	71,3
Jeg er søskende til vedkommende	7	3,3
Andet	4	1,9
Total	209	100,0

2.3 Deltagelse i informationsmøder

Har du deltaget i et eller flere informationsmøder for pårørende i forbindelse med soldatens/veteranens udsendelse?		
	Antal	Procent
Ja	105	50,2
Nej	104	49,8
Total	209	100,0

2.4 Postnumre

Pårørendes postnumre opdelt i grupper			
		Antal	Procent
Gyldige svar	1000-1999	4	1,9
	2000-2999	29	13,9
	3000-3999	17	8,2
	4000-4999	31	14,9
	5000-5999	17	8,2
	6000-6999	35	16,8
	7000-7999	25	12,0
	8000-8999	28	13,5
	9000-9999	22	10,6
	Total	208	100,0
Manglende svar		1	
Total		209	

2.5 Eventuel egen ansættelse i forsvaret

Er du selv ansat i forsvaret?		
	Antal	Procent
Ja	8	3,8
Nej	201	96,2
Total	209	100,0

Har pårørende tidligere været ansat i forsvaret? (kun besvaret af dem, der ikke er ansat der på nuværende tidspunkt)		
	Antal	Procent
Ja	17	8,5
Nej	184	91,5
Total	201	100,0

3 GENERELLE SPØRGSMÅL TIL VETERANPOLITIKKEN

3.1 Forudgående kendskab til veteranpolitikken

Havde du hørt om veteranpolitikken, før du blev kontaktet om at deltage i denne undersøgelse? (n=793)					
			Veteran eller pårørende		
			Veteran	Pårørende	Total
Havde du hørt om veteranpolitikken, før du blev kontaktet om at deltage i denne undersøgelse?	Ja	Antal	462	107	569
		% af veteran eller pårørende	79,2%	51,2%	71,8%
	Nej	Antal	106	96	202
		% af veteran eller pårørende	18,2%	45,9%	25,5%
	Ved ikke	Antal	15	6	21
		% af veteran eller pårørende	2,6%	2,9%	2,7%

3.2 Vigtighed af veteranpolitik

Hvor vigtigt er det efter din mening, at der er en veteranpolitik? (n=793)					
			Veteran eller pårørende		
			Veteran	Pårørende	Total
Hvor vigtigt er det efter din mening, at der er en veteranpolitik?	Slet ikke vigtigt	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	0,2%	0,0%	0,1%
	Mindre vigtigt	Antal	22	2	24
		% af veteran eller pårørende	3,8%	1,0%	3,0%
	Vigtigt	Antal	131	59	190
		% af veteran eller pårørende	22,4%	28,2%	24,0 %
	Meget vigtigt	Antal	419	140	559
		% af veteran eller pårørende	71,7%	67,0%	70,5 %
	Ved ikke	Antal	11	8	19
		% af veteran eller pårørende	1,9%	3,8%	2,4%

4 DE 19 INITIATIVER

4.1 1: Grundlaget for realkompetencevurdering og vejledning styrkes

Hvor vigtigt er det efter din mening at sikre, at uddannelses- og vejledningsinstitutioner får indsigt i og anerkender veteraners kompetencer og erfaringer?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at sikre, at uddannelses- og vejledningsinstitutioner får indsigt i og anerkender veteraners kompetencer og erfaringer?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	6	1	7
		% af veteran eller pårørende	1,1%	,5%	,9%
	2	Antal	4	0	4
		% af veteran eller pårørende	0,7%	0,0%	0,5%
	3	Antal	9	1	10
		% af veteran eller pårørende	1,6%	0,5%	1,3%
	4	Antal	15	0	15
		% af veteran eller pårørende	2,6%	0,0%	1,9%
	5	Antal	32	7	39
		% af veteran eller pårørende	5,6%	3,4%	5,1%
	6	Antal	42	13	55
		% af veteran eller pårørende	7,4%	6,3%	7,1%
	7	Antal	55	23	78
		% af veteran eller pårørende	9,7%	11,2%	10,1%
	8	Antal	101	37	138
		% af veteran eller pårørende	17,8%	18,0%	17,9%
	9	Antal	56	25	81
		% af veteran eller pårørende	9,9%	12,2%	10,5%
	10 - Meget vigtigt	Antal	237	87	324
		% af veteran eller pårørende	41,8%	42,4%	42,0%
	Ved ikke	Antal	10	11	21
		% af veteran eller pårørende	1,8%	5,4%	2,7%
Total		Antal	567	205	772
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0 %

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	264	102	366
		% af veteran eller pårørende	46,5%	49,8%	47,3%
	I mindre grad relevant	Antal	117	36	153
		% af veteran eller pårørende	20,6%	17,6%	19,8%
	I nogen grad relevant	Antal	105	28	133
		% af veteran eller pårørende	18,5%	13,7%	17,2%
	I høj grad relevant	Antal	61	27	88
		% af veteran eller pårørende	10,7%	13,2%	11,4%
	Ved ikke	Antal	21	12	33
		% af veteran eller pårørende	3,7%	5,9%	4,3%
Total		Antal	568	205	773
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	76	33	109
		% af veteran eller pårørende	46,1%	58,9%	49,3%
	Kendte mindre godt	Antal	66	15	81
		% af veteran eller pårørende	40,0%	26,8%	36,7%
	Kendte nogenlunde	Antal	19	6	25
		% af veteran eller pårørende	11,5%	10,7%	11,3%
	Kendte godt	Antal	4	2	6
		% af veteran eller pårørende	2,4%	3,6%	2,7%
Total		Antal	165	56	221
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at sikre, at uddannelses- og vejledningsinstitutioner får indsigt i og anerkender veteraners kompetencer og erfaringer?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at sikre, at uddannelses- og vejledningsinstitutioner får indsigt i og anerkender veteraners kompetencer og erfaringer?	Opfylder slet ikke	Antal	1	3	4
		% af veteran eller pårørende	4,3%	37,5%	12,9%
	Opfylder i mindre grad	Antal	9	2	11
		% af veteran eller pårørende	39,1%	25,0%	35,5%
	Opfylder i nogen grad	Antal	7	2	9
		% af veteran eller pårørende	30,4%	25,0%	29,0%
	Opfylder i høj grad	Antal	1	1	2
		% af veteran eller pårørende	4,3%	12,5%	6,5%
	Ved ikke	Antal	5	0	5
		% af veteran eller pårørende	21,7%	,0%	16,1%
Total		Antal	23	8	31
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.2 2: Der udstedes kompetencekort

Hvor vigtigt er det efter din mening at sikre, at veteraner anerkendes for deres kompetencer og erfaringer i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at sikre, at veteraner anerkendes for deres kompetencer og erfaringer i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	6	1	7
		% af veteran eller pårørende	1,1%	0,5%	0,9%
	2	Antal	5	1	6
		% af veteran eller pårørende	0,9%	0,5%	0,8%
	3	Antal	5	2	7
		% af veteran eller pårørende	0,9%	1,0%	0,9%
	4	Antal	11	0	11
		% af veteran eller pårørende	1,9%	0,0%	1,4%
	5	Antal	27	4	31
		% af veteran eller pårørende	4,8%	2,0%	4,0%
	6	Antal	32	10	42
		% af veteran eller pårørende	5,7%	4,9%	5,5%
	7	Antal	54	15	69
		% af veteran eller pårørende	9,5%	7,4%	9,0%
	8	Antal	102	32	134
		% af veteran eller pårørende	18,0%	15,7%	17,4%
	9	Antal	62	28	90
		% af veteran eller pårørende	11,0%	13,7%	11,7%
	10 - Meget vigtigt	Antal	249	104	353
		% af veteran eller pårørende	44,0%	51,0%	45,8%
	Ved ikke	Antal	13	7	20
		% af veteran eller pårørende	2,3%	3,4%	2,6%
Total		Antal	566	204	770
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	206	92	298
		% af veteran eller pårørende	36,3%	45,1%	38,7%
	I mindre grad relevant	Antal	118	30	148
		% af veteran eller pårørende	20,8%	14,7%	19,2%
	I nogen grad relevant	Antal	124	33	157
		% af veteran eller pårørende	21,9%	16,2%	20,4%
	I høj grad relevant	Antal	100	31	131
		% af veteran eller pårørende	17,6%	15,2%	17,0%
	Ved ikke	Antal	19	18	37
		% af veteran eller pårørende	3,4%	8,8%	4,8%
Total		Antal	567	204	771
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	120	35	155
		% af veteran eller pårørende	53,6%	54,7%	53,8%
	Kendte mindre godt	Antal	71	24	95
		% af veteran eller pårørende	31,7%	37,5%	33,0%
	Kendte nogenlunde	Antal	22	3	25
		% af veteran eller pårørende	9,8%	4,7%	8,7%
	Kendte godt	Antal	11	2	13
		% af veteran eller pårørende	4,9%	3,1%	4,5%
Total		Antal	224	64	288
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at sikre, at veteraner anerkendes for deres kompetencer og erfaringer i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at sikre, at veteraner anerkendes for deres kompetencer og erfaringer i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet?	Opfylder slet ikke	Antal	5	1	6
		% af veteran eller pårørende	15,2%	20,0%	15,8%
	Opfylder i mindre grad	Antal	10	0	10
		% af veteran eller pårørende	30,3%	,0%	26,3%
	Opfylder i nogen grad	Antal	14	3	17
		% af veteran eller pårørende	42,4%	60,0%	44,7%
	Opfylder i høj grad	Antal	1	1	2
		% af veteran eller pårørende	3,0%	20,0%	5,3%
	Ved ikke	Antal	3	0	3
		% af veteran eller pårørende	9,1%	,0%	7,9%
Total		Antal	33	5	38
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.3 3: Anerkendelse af fysisk og psykisk sårede ligestilles

Hvor vigtigt er det efter din mening at ligestille anerkendelsen af psykisk og fysisk sårede?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at ligestille anerkendelsen af psykisk og fysisk sårede?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	16	3	19
		% af veteran eller pårørende	2,8%	1,5%	2,5%
	2	Antal	6	0	6
		% af veteran eller pårørende	1,1%	0,0%	0,8%
	3	Antal	5	1	6
		% af veteran eller pårørende	0,9%	0,5%	,8%
	4	Antal	19	3	22
		% af veteran eller pårørende	3,4%	1,5%	2,9%
	5	Antal	29	4	33
		% af veteran eller pårørende	5,1%	2,0%	4,3%
	6	Antal	22	4	26
		% af veteran eller pårørende	3,9%	2,0%	3,4%
	7	Antal	28	7	35
		% af veteran eller pårørende	5,0%	3,4%	4,6%
	8	Antal	58	24	82
		% af veteran eller pårørende	10,3%	11,8%	10,7%
	9	Antal	45	24	69
		% af veteran eller pårørende	8,0%	11,8%	9,0%
	10 - Meget vigtigt	Antal	320	125	445
		% af veteran eller pårørende	56,6%	61,6%	57,9%
	Ved ikke	Antal	17	8	25
		% af veteran eller pårørende	3,0%	3,9%	3,3%
Total		Antal	565	203	768
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	337	114	451
		% af veteran eller pårørende	59,6%	56,2%	58,7%
	I mindre grad relevant	Antal	98	40	138
		% af veteran eller pårørende	17,3%	19,7%	18,0%
	I nogen grad relevant	Antal	53	13	66
		% af veteran eller pårørende	9,4%	6,4%	8,6%
	I høj grad relevant	Antal	62	25	87
		% af veteran eller pårørende	11,0%	12,3%	11,3%
	Ved ikke	Antal	15	11	26
		% af veteran eller pårørende	2,7%	5,4%	3,4%
Total		Antal	565	203	768
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	40	12	52
		% af veteran eller pårørende	34,8%	31,6%	34,0%
	Kendte mindre godt	Antal	32	17	49
		% af veteran eller pårørende	27,8%	44,7%	32,0%
	Kendte nogenlunde	Antal	19	5	24
		% af veteran eller pårørende	16,5%	13,2%	15,7%
	Kendte godt	Antal	24	4	28
		% af veteran eller pårørende	20,9%	10,5%	18,3%
Total		Antal	115	38	153
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at ligestille anerkendelsen af psykisk og fysisk sårede?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at ligestille anerkendelsen af psykisk og fysisk sårede?	Opfylder slet ikke	Antal	3	0	3
		% af veteran eller pårørende	7,0%	,0%	5,8%
	Opfylder i mindre grad	Antal	10	0	10
		% af veteran eller pårørende	23,3%	,0%	19,2%
	Opfylder i nogen grad	Antal	17	5	22
		% af veteran eller pårørende	39,5%	55,6%	42,3%
	Opfylder i høj grad	Antal	9	3	12
		% af veteran eller pårørende	20,9%	33,3%	23,1%
	Ved ikke	Antal	4	1	5
		% af veteran eller pårørende	9,3%	11,1%	9,6%
Total		Antal	43	9	52
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.4 4: Veterankort som legitimationsbevis udstedes

Hvor vigtigt er det efter din mening at dokumentere og anerkende, at veteraner har gennemført international tjeneste?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at dokumentere og anerkende, at veteraner har gennemført international tjeneste?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	46	8	54
		% af veteran eller pårørende	8,1%	3,9%	7,0%
	2	Antal	28	5	33
		% af veteran eller pårørende	5,0%	2,5%	4,3%
	3	Antal	20	6	26
		% af veteran eller pårørende	3,5%	3,0%	3,4%
	4	Antal	24	13	37
		% af veteran eller pårørende	4,2%	6,4%	4,8%
	5	Antal	43	19	62
		% af veteran eller pårørende	7,6%	9,4%	8,1%
	6	Antal	37	10	47
		% af veteran eller pårørende	6,5%	4,9%	6,1%
	7	Antal	41	22	63
		% af veteran eller pårørende	7,3%	10,8%	8,2%
	8	Antal	73	17	90
		% af veteran eller pårørende	12,9%	8,4%	11,7%
	9	Antal	37	19	56
		% af veteran eller pårørende	6,5%	9,4%	7,3%
	10 - Meget vigtigt	Antal	200	63	263
		% af veteran eller pårørende	35,4%	31,0%	34,2%
	Ved ikke	Antal	16	21	37
		% af veteran eller pårørende	2,8%	10,3%	4,8%
Total		Antal	565	203	768
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	109	112	221
		% af veteran eller pårørende	19,3%	55,4%	28,9%
	Kendte mindre godt	Antal	110	35	145
		% af veteran eller pårørende	19,5%	17,3%	18,9%
	Kendte nogenlunde	Antal	126	33	159
		% af veteran eller pårørende	22,3%	16,3%	20,8%
	Kendte godt	Antal	219	22	241
		% af veteran eller pårørende	38,8%	10,9%	31,5%
Total		Antal	564	202	766
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at dokumentere og anerkende, at veteraner har gennemført international tjeneste?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at dokumentere og anerkende, at veteraner har gennemført international tjeneste?	Opfylder slet ikke	Antal	58	5	63
		% af veteran eller pårørende	16,8%	8,9%	15,7%
	Opfylder i mindre grad	Antal	95	11	106
		% af veteran eller pårørende	27,5%	19,6%	26,4%
	Opfylder i nogen grad	Antal	112	20	132
		% af veteran eller pårørende	32,5%	35,7%	32,9%
	Opfylder i høj grad	Antal	61	9	70
		% af veteran eller pårørende	17,7%	16,1%	17,5%
	Ved ikke	Antal	19	11	30
		% af veteran eller pårørende	5,5%	19,6%	7,5%
Total		Antal	345	56	401
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.5 5: Styrket indsats for fysisk sårede

Hvor vigtigt er det efter din mening at styrke behandlingen og genoptræningen for de fysisk sårede?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at styrke behandlingen og genoptræningen for de fysisk sårede?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	0	1	1
		% af veteran eller pårørende	0,0%	0,5%	0,1%
	3	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	0,2%	0,0%	0,1%
	5	Antal	4	1	5
		% af veteran eller pårørende	0,7%	0,5%	0,6%
	6	Antal	3	1	4
		% af veteran eller pårørende	0,5%	0,5%	0,5%
	7	Antal	15	4	19
		% af veteran eller pårørende	2,6%	1,9%	2,4%
	8	Antal	26	5	31
		% af veteran eller pårørende	4,5%	2,4%	4,0%
	9	Antal	21	16	37
		% af veteran eller pårørende	3,7%	7,7%	4,7%
	10 - Meget vigtigt	Antal	499	177	676
		% af veteran eller pårørende	87,1%	85,5%	86,7%
	Ved ikke	Antal	4	2	6
		% af veteran eller pårørende	0,7%	1,0%	0,8%
Total		Antal	573	207	780
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	337	117	454
		% af veteran eller pårørende	58,8%	56,5%	58,2%
	I mindre grad relevant	Antal	95	30	125
		% af veteran eller pårørende	16,6%	14,5%	16,0%
	I nogen grad relevant	Antal	43	22	65
		% af veteran eller pårørende	7,5%	10,6%	8,3%
	I høj grad relevant	Antal	90	32	122
		% af veteran eller pårørende	15,7%	15,5%	15,6%
	Ved ikke	Antal	8	6	14
		% af veteran eller pårørende	1,4%	2,9%	1,8%
Total		Antal	573	207	780
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	19	15	34
		% af veteran eller pårørende	12,9%	26,3%	16,7%
	Kendte mindre godt	Antal	48	23	71
		% af veteran eller pårørende	32,7%	40,4%	34,8%
	Kendte nogenlunde	Antal	55	17	72
		% af veteran eller pårørende	37,4%	29,8%	35,3%
	Kendte godt	Antal	25	2	27
		% af veteran eller pårørende	17,0%	3,5%	13,2%
Total		Antal	147	57	204
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om, at veteraner med fysiske skader får en behandling af høj faglig kvalitet, og at de har adgang til genoptræning af høj faglig kvalitet?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om, at veteraner med fysiske skader får en behandling af høj faglig kvalitet, og at de har adgang til genoptræning af høj faglig kvalitet?	Opfylder slet ikke	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	1,3%	,0%	1,0%
	Opfylder i mindre grad	Antal	3	3	6
		% af veteran eller pårørende	3,8%	15,8%	6,1%
	Opfylder i nogen grad	Antal	32	8	40
		% af veteran eller pårørende	40,0%	42,1%	40,4%
	Opfylder i høj grad	Antal	32	5	37
		% af veteran eller pårørende	40,0%	26,3%	37,4%
	Ved ikke	Antal	12	3	15
		% af veteran eller pårørende	15,0%	15,8%	15,2%
Total		Antal	80	19	99
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.6 6: Psykisk sårede veteraners behandling styrkes

Hvor vigtigt er det efter din mening at styrke behandlingen og genoptræningen for de psykisk sårede?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Vetera n	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at styrke behandlingen og genoptræningen for de psykisk sårede?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	0	1	1
		% af veteran eller pårørende	0,0%	0,5%	0,1%
	4	Antal	1	1	2
		% af veteran eller pårørende	0,2%	0,5%	0,3%
	5	Antal	3	1	4
		% af veteran eller pårørende	0,5%	0,5%	0,5%
	6	Antal	2	1	3
		% af veteran eller pårørende	0,3%	0,5%	0,4%
	7	Antal	19	0	19
		% af veteran eller pårørende	3,3%	0,0%	2,4%
	8	Antal	27	11	38
		% af veteran eller pårørende	4,7%	5,3%	4,9%
	9	Antal	35	7	42
		% af veteran eller pårørende	6,1%	3,4%	5,4%
10 - Meget vigtigt	Antal	485	184	669	
	% af veteran eller pårørende	84,6%	88,9%	85,8%	
Ved ikke	Antal	1	1	2	
	% af veteran eller pårørende	0,2%	0,5%	0,3%	
Total		Antal	573	207	780
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	241	81	322
		% af veteran eller pårørende	42,1%	39,1%	41,3%
	I mindre grad relevant	Antal	123	38	161
		% af veteran eller pårørende	21,5%	18,4%	20,6%
	I nogen grad relevant	Antal	79	31	110
		% af veteran eller pårørende	13,8%	15,0%	14,1%
	I høj grad relevant	Antal	117	48	165
		% af veteran eller pårørende	20,4%	23,2%	21,2%
	Ved ikke	Antal	13	9	22
		% af veteran eller pårørende	2,3%	4,3%	2,8%
Total		Antal	573	207	780
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	41	21	62
		% af veteran eller pårørende	20,4%	26,6%	22,1%
	Kendte mindre godt	Antal	66	30	96
		% af veteran eller pårørende	32,8%	38,0%	34,3%
	Kendte nogenlunde	Antal	60	21	81
		% af veteran eller pårørende	29,9%	26,6%	28,9%
	Kendte godt	Antal	34	7	41
		% af veteran eller pårørende	16,9%	8,9%	14,6%
Total		Antal	201	79	280
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at styrke behandlingen af psykisk sårede veteraner?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at styrke behandlingen af psykisk sårede veteraner?	Opfylder slet ikke	Antal	5	2	7
		% af veteran eller pårørende	5,3%	7,1%	5,7%
	Opfylder i mindre grad	Antal	14	2	16
		% af veteran eller pårørende	14,9%	7,1%	13,1%
	Opfylder i nogen grad	Antal	49	13	62
		% af veteran eller pårørende	52,1%	46,4%	50,8%
	Opfylder i høj grad	Antal	15	9	24
		% af veteran eller pårørende	16,0%	32,1%	19,7%
	Ved ikke	Antal	11	2	13
		% af veteran eller pårørende	11,7%	7,1%	10,7%
Total		Antal	94	28	122
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.7 7: Udvælgelse af soldater til udsendelse styrkes

Hvor vigtigt er det efter din mening at styrke udvælgelsen af soldater til udsendelse?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at styrke udvælgelsen af soldater til udsendelse?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	4	1	5
		% af veteran eller pårørende	0,7%	0,5%	0,6%
	2	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	0,2%	0,0%	0,1%
	3	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	0,2%	0,0%	0,1%
	4	Antal	4	0	4
		% af veteran eller pårørende	0,7%	0,0%	0,5%
	5	Antal	21	0	21
		% af veteran eller pårørende	3,7%	0,0%	2,7%
	6	Antal	14	3	17
		% af veteran eller pårørende	2,4%	1,5%	2,2%
	7	Antal	46	9	55
		% af veteran eller pårørende	8,0%	4,4%	7,1%
	8	Antal	94	20	114
		% af veteran eller pårørende	16,4%	9,7%	14,6%
	9	Antal	61	20	81
		% af veteran eller pårørende	10,6%	9,7%	10,4%
	10 - Meget vigtigt	Antal	323	148	471
		% af veteran eller pårørende	56,4%	71,8%	60,5%
	Ved ikke	Antal	4	5	9
		% af veteran eller pårørende	0,7%	2,4%	1,2%
Total		Antal	573	206	779
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	281	101	382
		% af veteran eller pårørende	49,0%	49,0%	49,0%
	I mindre grad relevant	Antal	97	21	118
		% af veteran eller pårørende	16,9%	10,2%	15,1%
	I nogen grad relevant	Antal	75	32	107
		% af veteran eller pårørende	13,1%	15,5%	13,7%
	I høj grad relevant	Antal	107	40	147
		% af veteran eller pårørende	18,7%	19,4%	18,9%
	Ved ikke	Antal	13	12	25
		% af veteran eller pårørende	2,3%	5,8%	3,2%
Total		Antal	573	206	779
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	51	30	81
		% af veteran eller pårørende	27,7%	41,1%	31,5%
	Kendte mindre godt	Antal	63	25	88
		% af veteran eller pårørende	34,2%	34,2%	34,2%
	Kendte nogenlunde	Antal	51	12	63
		% af veteran eller pårørende	27,7%	16,4%	24,5%
	Kendte godt	Antal	19	6	25
		% af veteran eller pårørende	10,3%	8,2%	9,7%
Total		Antal	184	73	257
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at forebygge, at der bliver sendt soldater ud i internationale operationer, som ikke er psykisk parate til det?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at forebygge, at der bliver sendt soldater ud i internationale operationer, som ikke er psykisk parate til det?	Opfylder slet ikke	Antal	13	2	15
		% af veteran eller pårørende	18,6%	11,1%	17,0%
	Opfylder i mindre grad	Antal	24	5	29
		% af veteran eller pårørende	34,3%	27,8%	33,0%
	Opfylder i nogen grad	Antal	24	7	31
		% af veteran eller pårørende	34,3%	38,9%	35,2%
	Opfylder i høj grad	Antal	3	2	5
		% af veteran eller pårørende	4,3%	11,1%	5,7%
	Ved ikke	Antal	6	2	8
		% af veteran eller pårørende	8,6%	11,1%	9,1%
Total		Antal	70	18	88
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.8 8: Veteraner bliver en del af målgruppen for VISO

Hvor vigtigt er det efter din mening at sikre, at kommunerne kan trække på specialiseret faglig viden i forhold til veteraner med komplekse problemstillinger?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at sikre, at kommunerne kan trække på specialiseret faglig viden i forhold til veteraner med komplekse problemstillinger?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	4	1	5
		% af veteran eller pårørende	0,7%	0,5%	0,6%
	2	Antal	0	1	1
		% af veteran eller pårørende	0,0%	0,5%	0,1%
	3	Antal	4	0	4
		% af veteran eller pårørende	0,7%	0,0%	0,5%
	4	Antal	4	0	4
		% af veteran eller pårørende	0,7%	0,0%	0,5%
	5	Antal	15	3	18
		% af veteran eller pårørende	2,6%	1,5%	2,3%
	6	Antal	36	12	48
		% af veteran eller pårørende	6,3%	5,8%	6,2%
	7	Antal	47	9	56
		% af veteran eller pårørende	8,2%	4,4%	7,2%
	8	Antal	93	14	107
		% af veteran eller pårørende	16,3%	6,8%	13,8%
	9	Antal	67	22	89
		% af veteran eller pårørende	11,7%	10,7%	11,4%
	10 - Meget vigtigt	Antal	283	136	419
		% af veteran eller pårørende	49,5%	66,0%	53,9%
	Ved ikke	Antal	19	8	27
		% af veteran eller pårørende	3,3%	3,9%	3,5%
Total		Antal	572	206	778
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	309	103	412
		% af veteran eller pårørende	54,0%	50,2%	53,0%
	I mindre grad relevant	Antal	122	35	157
		% af veteran eller pårørende	21,3%	17,1%	20,2%
	I nogen grad relevant	Antal	64	28	92
		% af veteran eller pårørende	11,2%	13,7%	11,8%
	I høj grad relevant	Antal	54	26	80
		% af veteran eller pårørende	9,4%	12,7%	10,3%
	Ved ikke	Antal	23	13	36
		% af veteran eller pårørende	4,0%	6,3%	4,6%
Total		Antal	572	205	777
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	60	31	91
		% af veteran eller pårørende	50,4%	56,4%	52,3%
	Kendte mindre godt	Antal	50	19	69
		% af veteran eller pårørende	42,0%	34,5%	39,7%
	Kendte nogenlunde	Antal	7	4	11
		% af veteran eller pårørende	5,9%	7,3%	6,3%
	Kendte godt	Antal	2	1	3
		% af veteran eller pårørende	1,7%	1,8%	1,7%
Total		Antal	119	55	174
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at kommunerne kan trække på specialiseret faglig viden i forhold til veteraner med komplekse problemstillinger?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at kommunerne kan trække på specialiseret faglig viden i forhold til veteraner med komplekse problemstillinger?	Opfylder slet ikke	Antal	0	1	1
		% af veteran eller pårørende	,0%	20,0%	7,1%
	Opfylder i mindre grad	Antal	2	0	2
		% af veteran eller pårørende	22,2%	,0%	14,3%
	Opfylder i nogen grad	Antal	4	3	7
		% af veteran eller pårørende	44,4%	60,0%	50,0%
	Opfylder i høj grad	Antal	1	1	2
		% af veteran eller pårørende	11,1%	20,0%	14,3%
	Ved ikke	Antal	2	0	2
		% af veteran eller pårørende	22,2%	,0%	14,3%
Total		Antal	9	5	14
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.9 9: Kommunale sagsbehandlere undervises om veteraners forhold

Hvor vigtigt er det efter din mening at uddanne medarbejdere i kommunerne og i distriktpsykiatrien om veteraners forhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at uddanne medarbejdere i kommunerne og i distriktpsykiatrien om veteraners forhold?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	7	1	8
		% af veteran eller pårørende	1,2%	,5%	1,0%
	2	Antal	3	0	3
		% af veteran eller pårørende	0,5%	0,0%	0,4%
	3	Antal	14	1	15
		% af veteran eller pårørende	2,5%	,5%	1,9%
	4	Antal	3	0	3
		% af veteran eller pårørende	0,5%	0,0%	0,4%
	5	Antal	20	4	24
		% af veteran eller pårørende	3,5%	1,9%	3,1%
	6	Antal	36	14	50
		% af veteran eller pårørende	6,3%	6,8%	6,5%
	7	Antal	39	7	46
		% af veteran eller pårørende	6,9%	3,4%	5,9%
	8	Antal	81	26	107
		% af veteran eller pårørende	14,2%	12,6%	13,8%
	9	Antal	63	24	87
		% af veteran eller pårørende	11,1%	11,7%	11,2%
	10 - Meget vigtigt	Antal	290	121	411
		% af veteran eller pårørende	51,0%	58,7%	53,0%
	Ved ikke	Antal	13	8	21
		% af veteran eller pårørende	2,3%	3,9%	2,7%
Total		Antal	569	206	775
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0 %

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	315	106	421
		% af veteran eller pårørende	55,4%	51,7%	54,4%
	I mindre grad relevant	Antal	129	36	165
		% af veteran eller pårørende	22,7%	17,6%	21,3%
	I nogen grad relevant	Antal	60	19	79
		% af veteran eller pårørende	10,5%	9,3%	10,2%
	I høj grad relevant	Antal	53	30	83
		% af veteran eller pårørende	9,3%	14,6%	10,7%
	Ved ikke	Antal	12	14	26
		% af veteran eller pårørende	2,1%	6,8%	3,4%
Total		Antal	569	205	774
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	68	27	95
		% af veteran eller pårørende	59,6%	54,0%	57,9%
	Kendte mindre godt	Antal	32	13	45
		% af veteran eller pårørende	28,1%	26,0%	27,4%
	Kendte nogenlunde	Antal	10	7	17
		% af veteran eller pårørende	8,8%	14,0%	10,4%
	Kendte godt	Antal	4	3	7
		% af veteran eller pårørende	3,5%	6,0%	4,3%
Total		Antal	114	50	164
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at uddanne medarbejdere i kommune og i distriktpspsykiatrien om veteraners forhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at uddanne medarbejdere i kommune og i distriktpspsykiatrien om veteraners forhold?	Opfylder slet ikke	Antal	2	0	2
		% af veteran eller pårørende	14,3%	,0%	8,7%
	Opfylder i mindre grad	Antal	5	4	9
		% af veteran eller pårørende	35,7%	44,4%	39,1%
	Opfylder i nogen grad	Antal	4	3	7
		% af veteran eller pårørende	28,6%	33,3%	30,4%
	Opfylder i høj grad	Antal	1	1	2
		% af veteran eller pårørende	7,1%	11,1%	8,7%
	Ved ikke	Antal	2	1	3
		% af veteran eller pårørende	14,3%	11,1%	13,0%
Total		Antal	14	9	23
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.10 10: Kammeratstøtte forbedres

Hvor vigtigt er det efter din mening at forbedre kammeratstøtten for veteraner ansat i forsvaret?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at forbedre kammeratstøtten for veteraner ansat i forsvaret?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	5	1	6
		% af veteran eller pårørende	0,9%	0,5%	0,8%
	2	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	0,2%	0,0%	0,1%
	3	Antal	11	0	11
		% af veteran eller pårørende	1,9%	0,0%	1,4%
	4	Antal	19	0	19
		% af veteran eller pårørende	3,4%	0,0%	2,5%
	5	Antal	35	8	43
		% af veteran eller pårørende	6,2%	3,9%	5,6%
	6	Antal	38	13	51
		% af veteran eller pårørende	6,7%	6,4%	6,6%
	7	Antal	52	19	71
		% af veteran eller pårørende	9,2%	9,4%	9,2%
	8	Antal	105	32	137
		% af veteran eller pårørende	18,6%	15,8%	17,8%
	9	Antal	61	25	86
		% af veteran eller pårørende	10,8%	12,3%	11,2%
	10 - Meget vigtigt	Antal	208	82	290
		% af veteran eller pårørende	36,7%	40,4%	37,7%
	Ved ikke	Antal	31	23	54
		% af veteran eller pårørende	5,5%	11,3%	7,0%
Total		Antal	566	203	769
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	289	94	383
		% af veteran eller pårørende	51,1%	46,3%	49,8%
	I mindre grad relevant	Antal	134	40	174
		% af veteran eller pårørende	23,7%	19,7%	22,6%
	I nogen grad relevant	Antal	82	31	113
		% af veteran eller pårørende	14,5%	15,3%	14,7%
	I høj grad relevant	Antal	43	17	60
		% af veteran eller pårørende	7,6%	8,4%	7,8%
	Ved ikke	Antal	18	21	39
		% af veteran eller pårørende	3,2%	10,3%	5,1%
Total		Antal	566	203	769
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	31	25	56
		% af veteran eller pårørende	24,8%	52,1%	32,4%
	Kendte mindre godt	Antal	36	9	45
		% af veteran eller pårørende	28,8%	18,8%	26,0%
	Kendte nogenlunde	Antal	37	10	47
		% af veteran eller pårørende	29,6%	20,8%	27,2%
	Kendte godt	Antal	21	4	25
		% af veteran eller pårørende	16,8%	8,3%	14,5%
Total		Antal	125	48	173
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at forbedre kammeratstøtten for veteraner ansat i forsvaret?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at forbedre kammeratstøtten for veteraner ansat i forsvaret?	Opfylder slet ikke	Antal	2	1	3
		% af veteran eller pårørende	3,4%	7,1%	4,2%
	Opfylder i mindre grad	Antal	3	2	5
		% af veteran eller pårørende	5,2%	14,3%	6,9%
	Opfylder i nogen grad	Antal	30	8	38
		% af veteran eller pårørende	51,7%	57,1%	52,8%
	Opfylder i høj grad	Antal	15	3	18
		% af veteran eller pårørende	25,9%	21,4%	25,0%
	Ved ikke	Antal	8	0	8
		% af veteran eller pårørende	13,8%	,0%	11,1%
Total		Antal	58	14	72
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.11 **11: Området vedrørende vejledende ménprocenter efter psykiske skader for veteraner og andre undersøges**

Hvor vigtigt er det efter din mening at justere mén procent for følgerne hos svært psykisk sårede veteraner?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at justere mén-procent for følgerne hos svært psykisk sårede veteraner?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	2	0	2
		% af veteran eller pårørende	0,4%	0,0%	0,3%
	2	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	0,2%	0,0%	0,1%
	3	Antal	0	1	1
		% af veteran eller pårørende	0,0%	0,5%	0,1%
	4	Antal	3	1	4
		% af veteran eller pårørende	0,5%	0,5%	0,5%
	5	Antal	26	5	31
		% af veteran eller pårørende	4,6%	2,5%	4,0%
	6	Antal	23	10	33
		% af veteran eller pårørende	4,1%	5,0%	4,3%
	7	Antal	41	12	53
		% af veteran eller pårørende	7,3%	5,9%	6,9%
	8	Antal	71	20	91
		% af veteran eller pårørende	12,6%	9,9%	11,9%
	9	Antal	59	17	76
		% af veteran eller pårørende	10,5%	8,4%	9,9%
	10 - Meget vigtigt	Antal	302	108	410
		% af veteran eller pårørende	53,5%	53,5%	53,5%
	Ved ikke	Antal	36	28	64
		% af veteran eller pårørende	6,4%	13,9%	8,4%
Total		Antal	564	202	766
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	331	113	444
		% af veteran eller pårørende	58,7%	55,7%	57,9%
	I mindre grad relevant	Antal	98	29	127
		% af veteran eller pårørende	17,4%	14,3%	16,6%
	I nogen grad relevant	Antal	61	16	77
		% af veteran eller pårørende	10,8%	7,9%	10,0%
	I høj grad relevant	Antal	57	24	81
		% af veteran eller pårørende	10,1%	11,8%	10,6%
	Ved ikke	Antal	17	21	38
		% af veteran eller pårørende	3,0%	10,3%	5,0%
Total		Antal	564	203	767
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	65	20	85
		% af veteran eller pårørende	55,1%	50,0%	53,8%
	Kendte mindre godt	Antal	34	13	47
		% af veteran eller pårørende	28,8%	32,5%	29,7%
	Kendte nogenlunde	Antal	12	5	17
		% af veteran eller pårørende	10,2%	12,5%	10,8%
	Kendte godt	Antal	7	2	9
		% af veteran eller pårørende	5,9%	5,0%	5,7%
Total		Antal	118	40	158
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at justere mén procent for følgerne hos svært psykisk sårede veteraner?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at justere mén-procent for følgerne hos svært psykisk sårede veteraner?	Opfylder slet ikke	Antal	3	1	4
		% af veteran eller pårørende	15,8%	14,3%	15,4%
	Opfylder i mindre grad	Antal	1	2	3
		% af veteran eller pårørende	5,3%	28,6%	11,5%
	Opfylder i nogen grad	Antal	9	4	13
		% af veteran eller pårørende	47,4%	57,1%	50,0%
	Opfylder i høj grad	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	5,3%	,0%	3,8%
	Ved ikke	Antal	5	0	5
		% af veteran eller pårørende	26,3%	,0%	19,2%
Total		Antal	19	7	26
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.12 12: Styrket adgang til psykologer og socialrådgivere

Hvor vigtigt er det efter din mening at gøre det lettere for veteraner og pårørende at komme til at tale med forsvarrets socialrådgivere og psykologer?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at gøre det lettere for veteraner og pårørende at komme til at tale med forsvarrets socialrådgivere og psykologer?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	0,2%	0,0%	0,1%
	4	Antal	4	0	4
		% af veteran eller pårørende	0,7%	0,0%	0,5%
	5	Antal	9	0	9
		% af veteran eller pårørende	1,6%	,0%	1,2%
	6	Antal	12	4	16
		% af veteran eller pårørende	2,1%	2,0%	2,1%
	7	Antal	31	6	37
		% af veteran eller pårørende	5,5%	2,9%	4,8%
	8	Antal	66	18	84
		% af veteran eller pårørende	11,7%	8,8%	10,9%
	9	Antal	65	21	86
		% af veteran eller pårørende	11,5%	10,3%	11,2%
	10 - Meget vigtigt	Antal	371	146	517
		% af veteran eller pårørende	65,7%	71,6%	67,2%
	Ved ikke	Antal	6	9	15
		% af veteran eller pårørende	1,1%	4,4%	2,0%
Total		Antal	565	204	769
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	253	92	345
		% af veteran eller pårørende	44,7%	45,1%	44,8%
	I mindre grad relevant	Antal	125	33	158
		% af veteran eller pårørende	22,1%	16,2%	20,5%
	I nogen grad relevant	Antal	99	27	126
		% af veteran eller pårørende	17,5%	13,2%	16,4%
	I høj grad relevant	Antal	75	40	115
		% af veteran eller pårørende	13,3%	19,6%	14,9%
	Ved ikke	Antal	14	12	26
		% af veteran eller pårørende	2,5%	5,9%	3,4%
Total		Antal	566	204	770
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	40	22	62
		% af veteran eller pårørende	23,0%	32,8%	25,7%
	Kendte mindre godt	Antal	65	24	89
		% af veteran eller pårørende	37,4%	35,8%	36,9%
	Kendte nogenlunde	Antal	51	13	64
		% af veteran eller pårørende	29,3%	19,4%	26,6%
	Kendte godt	Antal	18	8	26
		% af veteran eller pårørende	10,3%	11,9%	10,8%
Total		Antal	174	67	241
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at gøre det lettere for veteraner og pårørende at komme til at tale med Forsvarets socialrådgivere og psykologer?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at gøre det lettere for veteraner og pårørende at komme til at tale med Forsvarets socialrådgivere og psykologer?	Opfylder slet ikke	Antal	3	1	4
		% af veteran eller pårørende	4,3%	4,8%	4,4%
	Opfylder i mindre grad	Antal	9	3	12
		% af veteran eller pårørende	13,0%	14,3%	13,3%
	Opfylder i nogen grad	Antal	34	8	42
		% af veteran eller pårørende	49,3%	38,1%	46,7%
	Opfylder i høj grad	Antal	18	8	26
		% af veteran eller pårørende	26,1%	38,1%	28,9%
	Ved ikke	Antal	5	1	6
		% af veteran eller pårørende	7,2%	4,8%	6,7%
Total		Antal	69	21	90
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.13 13: Opsøgende indsats over for tidligere ansatte veteraner styrkes

Hvor vigtigt er det efter din mening aktivt at opsøge veteraner, der er afgået fra forsvaret, med tilbud om støtte?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening aktivt at opsøge veteraner, der er afgået fra forsvaret, med tilbud om støtte?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	5	2	7
		% af veteran eller pårørende	0,9%	1,0%	0,9%
	2	Antal	7	0	7
		% af veteran eller pårørende	1,2%	0,0%	0,9%
	3	Antal	12	2	14
		% af veteran eller pårørende	2,1%	1,0%	1,8%
	4	Antal	15	1	16
		% af veteran eller pårørende	2,7%	0,5%	2,1%
	5	Antal	29	11	40
		% af veteran eller pårørende	5,1%	5,4%	5,2%
	6	Antal	29	10	39
		% af veteran eller pårørende	5,1%	4,9%	5,1%
	7	Antal	52	21	73
		% af veteran eller pårørende	9,2%	10,3%	9,5%
	8	Antal	94	25	119
		% af veteran eller pårørende	16,6%	12,3%	15,5%
	9	Antal	48	19	67
		% af veteran eller pårørende	8,5%	9,4%	8,7%
	10 - Meget vigtigt	Antal	266	107	373
		% af veteran eller pårørende	47,0%	52,7%	48,5%
	Ved ikke	Antal	9	5	14
		% af veteran eller pårørende	1,6%	2,5%	1,8%
Total		Antal	566	203	769
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	284	94	378
		% af veteran eller pårørende	50,2%	46,3%	49,2%
	I mindre grad relevant	Antal	122	42	164
		% af veteran eller pårørende	21,6%	20,7%	21,3%
	I nogen grad relevant	Antal	68	31	99
		% af veteran eller pårørende	12,0%	15,3%	12,9%
	I høj grad relevant	Antal	80	21	101
		% af veteran eller pårørende	14,1%	10,3%	13,1%
	Ved ikke	Antal	12	15	27
		% af veteran eller pårørende	2,1%	7,4%	3,5%
Total		Antal	566	203	769
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	57	28	85
		% af veteran eller pårørende	38,8%	52,8%	42,5%
	Kendte mindre godt	Antal	53	16	69
		% af veteran eller pårørende	36,1%	30,2%	34,5%
	Kendte nogenlunde	Antal	23	8	31
		% af veteran eller pårørende	15,6%	15,1%	15,5%
	Kendte godt	Antal	14	1	15
		% af veteran eller pårørende	9,5%	1,9%	7,5%
Total		Antal	147	53	200
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om aktivt at opsøge veteraner, der er afgået fra forsvaret, med tilbud om støtte?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om aktivt at opsøge veteraner, der er afgået fra forsvaret, med tilbud om støtte?	Opfylder slet ikke	Antal	4	1	5
		% af veteran eller pårørende	10,8%	11,1%	10,9%
	Opfylder i mindre grad	Antal	11	1	12
		% af veteran eller pårørende	29,7%	11,1%	26,1%
	Opfylder i nogen grad	Antal	15	5	20
		% af veteran eller pårørende	40,5%	55,6%	43,5%
	Opfylder i høj grad	Antal	6	1	7
		% af veteran eller pårørende	16,2%	11,1%	15,2%
	Ved ikke	Antal	1	1	2
		% af veteran eller pårørende	2,7%	11,1%	4,3%
Total		Antal	37	9	46
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.14 14: Én indgang til web-baseret information

Hvor vigtigt er det efter din mening, at der er én indgang til al web baseret information om og til veteraner og pårørende?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening, at der er én indgang til al web-baseret information om og til veteraner og pårørende?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	3	2	5
		% af veteran eller pårørende	0,5%	1,0%	0,7%
	2	Antal	10	2	12
		% af veteran eller pårørende	1,8%	1,0%	1,6%
	3	Antal	11	1	12
		% af veteran eller pårørende	1,9%	0,5%	1,6%
	4	Antal	16	8	24
		% af veteran eller pårørende	2,8%	3,9%	3,1%
	5	Antal	38	12	50
		% af veteran eller pårørende	6,7%	5,9%	6,5%
	6	Antal	42	11	53
		% af veteran eller pårørende	7,4%	5,4%	6,9%
	7	Antal	73	15	88
		% af veteran eller pårørende	12,9%	7,4%	11,4%
	8	Antal	107	32	139
		% af veteran eller pårørende	18,9%	15,8%	18,1%
	9	Antal	61	30	91
		% af veteran eller pårørende	10,8%	14,8%	11,8%
	10 - Meget vigtigt	Antal	195	71	266
		% af veteran eller pårørende	34,5%	35,0%	34,6%
	Ved ikke	Antal	10	19	29
		% af veteran eller pårørende	1,8%	9,4%	3,8%
Total		Antal	566	203	769
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	178	69	247
		% af veteran eller pårørende	31,4%	34,2%	32,2%
	I mindre grad relevant	Antal	209	54	263
		% af veteran eller pårørende	36,9%	26,7%	34,2%
	I nogen grad relevant	Antal	111	38	149
		% af veteran eller pårørende	19,6%	18,8%	19,4%
	I høj grad relevant	Antal	49	21	70
		% af veteran eller pårørende	8,7%	10,4%	9,1%
	Ved ikke	Antal	19	20	39
		% af veteran eller pårørende	3,4%	9,9%	5,1%
Total		Antal	566	202	768
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	87	35	122
		% af veteran eller pårørende	54,4%	58,3%	55,5%
	Kendte mindre godt	Antal	46	17	63
		% af veteran eller pårørende	28,7%	28,3%	28,6%
	Kendte nogenlunde	Antal	13	7	20
		% af veteran eller pårørende	8,1%	11,7%	9,1%
	Kendte godt	Antal	14	1	15
		% af veteran eller pårørende	8,8%	1,7%	6,8%
Total		Antal	160	60	220
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at gøre den web baserede information om og til veteraner og pårørende ensartet, professionelt formidlet og let at finde for brugeren?			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at gøre den web-baserede information om og til veteraner og pårørende ensartet, professionelt formidlet og let at finde for brugeren?	Opfylder slet ikke	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	3,7%	,0%	2,9%
	Opfylder i mindre grad	Antal	6	0	6
		% af veteran eller pårørende	22,2%	,0%	17,1%
	Opfylder i nogen grad	Antal	12	7	19
		% af veteran eller pårørende	44,4%	87,5%	54,3%
	Opfylder i høj grad	Antal	8	1	9
		% af veteran eller pårørende	29,6%	12,5%	25,7%
Total		Antal	27	8	35
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.15 **15: Døgnåben adgang til telefonisk støtte og rådgivning**

Hvor vigtigt er det efter din mening, at der findes en døgnåben telefonlinje?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening, at der findes en døgnåben telefonlinje?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	8	0	8
		% af veteran eller pårørende	1,4%	0,0%	1,0%
	2	Antal	10	2	12
		% af veteran eller pårørende	1,8%	1,0%	1,6%
	3	Antal	13	5	18
		% af veteran eller pårørende	2,3%	2,5%	2,3%
	4	Antal	15	1	16
		% af veteran eller pårørende	2,7%	0,5%	2,1%
	5	Antal	29	8	37
		% af veteran eller pårørende	5,1%	3,9%	4,8%
	6	Antal	35	10	45
		% af veteran eller pårørende	6,2%	4,9%	5,9%
	7	Antal	38	18	56
		% af veteran eller pårørende	6,7%	8,9%	7,3%
	8	Antal	71	21	92
		% af veteran eller pårørende	12,6%	10,3%	12,0%
	9	Antal	46	21	67
		% af veteran eller pårørende	8,1%	10,3%	8,7%
	10 - Meget vigtigt	Antal	290	111	401
		% af veteran eller pårørende	51,3%	54,7%	52,2%
	Ved ikke	Antal	10	6	16
		% af veteran eller pårørende	1,8%	3,0%	2,1%
Total		Antal	565	203	768
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad er dette initiativ relevant for dig?	Slet ikke relevant	Antal	336	105	441
		% af veteran eller pårørende	59,5%	51,7%	57,4%
	I mindre grad relevant	Antal	130	49	179
		% af veteran eller pårørende	23,0%	24,1%	23,3%
	I nogen grad relevant	Antal	46	16	62
		% af veteran eller pårørende	8,1%	7,9%	8,1%
	I høj grad relevant	Antal	43	19	62
		% af veteran eller pårørende	7,6%	9,4%	8,1%
	Ved ikke	Antal	10	14	24
		% af veteran eller pårørende	1,8%	6,9%	3,1%
Total		Antal	565	203	768
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	26	15	41
		% af veteran eller pårørende	29,2%	41,7%	32,8%
	Kendte mindre godt	Antal	26	10	36
		% af veteran eller pårørende	29,2%	27,8%	28,8%
	Kendte nogenlunde	Antal	20	7	27
		% af veteran eller pårørende	22,5%	19,4%	21,6%
	Kendte godt	Antal	17	4	21
		% af veteran eller pårørende	19,1%	11,1%	16,8%
Total		Antal	89	36	125
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at veteraner og pårørende kan få hjælp døgnet rundt, alle årets dage?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at initiativet opfylder sit formål om at veteraner og pårørende kan få hjælp døgnet rundt, alle årets dage?	Opfylder slet ikke	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	1,4%	,0%	1,1%
	Opfylder i mindre grad	Antal	9	2	11
		% af veteran eller pårørende	12,9%	11,1%	12,5%
	Opfylder i nogen grad	Antal	22	5	27
		% af veteran eller pårørende	31,4%	27,8%	30,7%
	Opfylder i høj grad	Antal	14	3	17
		% af veteran eller pårørende	20,0%	16,7%	19,3%
	Ved ikke	Antal	24	8	32
		% af veteran eller pårørende	34,3%	44,4%	36,4%
Total		Antal	70	18	88
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.16 **16: Der oprettes et veterancenter, der koordinerer indsatsen for veteraner og pårørende**

Hvor vigtigt er det efter din mening, at der er én indgang til den service, forsvaret yder veteraner og pårørende?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening, at der er én indgang til den service, forsvaret yder veteraner og pårørende?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	1	1	2
		% af veteran eller pårørende	0,2%	0,5%	0,3%
	3	Antal	5	1	6
		% af veteran eller pårørende	0,9%	0,5%	0,8%
	4	Antal	6	0	6
		% af veteran eller pårørende	1,0%	0,0%	0,8%
	5	Antal	24	5	29
		% af veteran eller pårørende	4,1%	2,4%	3,7%
	6	Antal	25	10	35
		% af veteran eller pårørende	4,3%	4,8%	4,4%
	7	Antal	64	19	83
		% af veteran eller pårørende	11,0%	9,1%	10,5%
	8	Antal	98	31	129
		% af veteran eller pårørende	16,8%	14,8%	16,3%
	9	Antal	86	20	106
		% af veteran eller pårørende	14,8%	9,6%	13,4%
	10 - Meget vigtigt	Antal	259	109	368
		% af veteran eller pårørende	44,5%	52,2%	46,5%
	Ved ikke	Antal	14	13	27
		% af veteran eller pårørende	2,4%	6,2%	3,4%
Total		Antal	582	209	791
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	168	100	268
		% af veteran eller pårørende	28,9%	47,8%	33,9%
	Kendte mindre godt	Antal	240	75	315
		% af veteran eller pårørende	41,2%	35,9%	39,8%
	Kendte nogenlunde	Antal	133	27	160
		% af veteran eller pårørende	22,9%	12,9%	20,2%
	Kendte godt	Antal	41	7	48
		% af veteran eller pårørende	7,0%	3,3%	6,1%
Total		Antal	582	209	791
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at oprettelsen af Veterancenteret opfylder sit formål om at etablere én indgang til den service, forsvaret yder veteraner og pårørende?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at oprettelsen af Veterancenteret opfylder sit formål om at etablere én indgang til den service, forsvaret yder veteraner og pårørende?	Opfylder slet ikke	Antal	3	1	4
		% af veteran eller pårørende	1,7%	2,9%	1,9%
	Opfylder i mindre grad	Antal	12	2	14
		% af veteran eller pårørende	6,9%	5,9%	6,7%
	Opfylder i nogen grad	Antal	86	16	102
		% af veteran eller pårørende	49,4%	47,1%	49,0%
	Opfylder i høj grad	Antal	42	8	50
		% af veteran eller pårørende	24,1%	23,5%	24,0%
	Ved ikke	Antal	31	7	38
		% af veteran eller pårørende	17,8%	20,6%	18,3%
Total		Antal	174	34	208
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0 %

4.17 **17: Der oprettes et veteransekretariat til støtte for frivillige organisationer**

Hvor vigtigt er det efter din mening, at forsvaret og de frivillige og faglige organisationer koordinerer deres indsatser?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening, at forsvaret og de frivillige og faglige organisationer koordinerer deres indsatser?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	3	0	3
		% af veteran eller pårørende	0,5%	0,0%	0,4%
	2	Antal	1	0	1
		% af veteran eller pårørende	0,2%	0,0%	0,1%
	3	Antal	2	1	3
		% af veteran eller pårørende	0,3%	0,5%	0,4%
	4	Antal	6	3	9
		% af veteran eller pårørende	1,0%	1,4%	1,1%
	5	Antal	27	9	36
		% af veteran eller pårørende	4,7%	4,3%	4,6%
	6	Antal	32	10	42
		% af veteran eller pårørende	5,5%	4,8%	5,3%
	7	Antal	54	18	72
		% af veteran eller pårørende	9,3%	8,7%	9,1%
	8	Antal	103	25	128
		% af veteran eller pårørende	17,8%	12,0%	16,3%
	9	Antal	78	38	116
		% af veteran eller pårørende	13,5%	18,3%	14,7%
	10 - Meget vigtigt	Antal	257	94	351
		% af veteran eller pårørende	44,4%	45,2%	44,6%
	Ved ikke	Antal	16	10	26
		% af veteran eller pårørende	2,8%	4,8%	3,3%
Total		Antal	579	208	787
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	257	129	386
		% af veteran eller pårørende	44,4%	62,0%	49,0%
	Kendte mindre godt	Antal	234	64	298
		% af veteran eller pårørende	40,4%	30,8%	37,9%
	Kendte nogenlunde	Antal	71	12	83
		% af veteran eller pårørende	12,3%	5,8%	10,5%
	Kendte godt	Antal	17	3	20
		% af veteran eller pårørende	2,9%	1,4%	2,5%
Total		Antal	579	208	787
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at oprettelsen af Veteransekretariatet opfylder sit formål om at gøre det lettere for forsvaret og de frivillige og faglige organisationer at koordinere deres indsatser?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at oprettelsen af Veteransekretariatet opfylder sit formål om at gøre det lettere for forsvaret og de frivillige og faglige organisationer at koordinere deres indsatser?	Opfylder slet ikke	Antal	3	1	4
		% af veteran eller pårørende	3,4%	6,7%	3,9%
	Opfylder i mindre grad	Antal	10	2	12
		% af veteran eller pårørende	11,4%	13,3%	11,7%
	Opfylder i nogen grad	Antal	34	7	41
		% af veteran eller pårørende	38,6%	46,7%	39,8%
	Opfylder i høj grad	Antal	19	2	21
		% af veteran eller pårørende	21,6%	13,3%	20,4%
	Ved ikke	Antal	22	3	25
		% af veteran eller pårørende	25,0%	20,0%	24,3%
Total		Antal	88	15	103
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.18 18: Der oprettes et videncenter

Hvor vigtigt er det efter din mening, at veteranindsatsen sker på et forskningsbaseret grundlag?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran n	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening, at veteranindsatsen sker på et forskningsbaseret grundlag?	1- Slet ikke vigtigt	Antal	5	2	7
		% af veteran eller pårørende	0,9%	1,0%	0,9%
	2	Antal	3	0	3
		% af veteran eller pårørende	0,5%	0,0%	0,4%
	3	Antal	9	2	11
		% af veteran eller pårørende	1,6%	1,0%	1,4%
	4	Antal	11	2	13
		% af veteran eller pårørende	1,9%	1,0%	1,7%
	5	Antal	32	6	38
		% af veteran eller pårørende	5,6%	2,9%	4,9%
	6	Antal	38	9	47
		% af veteran eller pårørende	6,6%	4,3%	6,0%
	7	Antal	84	14	98
		% af veteran eller pårørende	14,7%	6,8%	12,6%
	8	Antal	116	34	150
		% af veteran eller pårørende	20,2%	16,4%	19,2%
	9	Antal	69	35	104
		% af veteran eller pårørende	12,0%	16,9%	13,3%
	10 - Meget vigtigt	Antal	185	90	275
		% af veteran eller pårørende	32,3%	43,5%	35,3%
	Ved ikke	Antal	21	13	34
		% af veteran eller pårørende	3,7%	6,3%	4,4%
Total		Antal	573	207	780
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	288	127	415
		% af veteran eller pårørende	50,3%	61,4%	53,3%
	Kendte mindre godt	Antal	206	66	272
		% af veteran eller pårørende	36,0%	31,9%	34,9%
	Kendte nogenlunde	Antal	63	10	73
		% af veteran eller pårørende	11,0%	4,8%	9,4%
	Kendte godt	Antal	15	4	19
		% af veteran eller pårørende	2,6%	1,9%	2,4%
Total		Antal	572	207	779
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at oprettelsen af Videncenteret opfylder sit formål om at sikre, at veteranindsatsen sker på et forskningsbaseret grundlag?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at oprettelsen af Videncenteret opfylder sit formål om at sikre, at veteranindsatsen sker på et forskningsbaseret grundlag?	Opfylder slet ikke	Antal	1	1	2
		% af veteran eller pårørende	1,3%	7,1%	2,2%
	Opfylder i mindre grad	Antal	10	0	10
		% af veteran eller pårørende	12,8%	,0%	10,9%
	Opfylder i nogen grad	Antal	36	6	42
		% af veteran eller pårørende	46,2%	42,9%	45,7%
	Opfylder i høj grad	Antal	17	3	20
		% af veteran eller pårørende	21,8%	21,4%	21,7%
	Ved ikke	Antal	14	4	18
		% af veteran eller pårørende	17,9%	28,6%	19,6%
Total		Antal	78	14	92
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

4.19 19: Udsendelsens påvirkning af partnere og børn undersøges

Hvor vigtigt er det efter din mening at forbedre kendskabet til udsendelsens påvirkning af partnere og børn?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor vigtigt er det efter din mening at forbedre kendskabet til udsendelsens påvirkning af partnere og børn?	1 - Slet ikke vigtigt	Antal	3	2	5
		% af veteran eller pårørende	0,5%	1,0%	0,7%
	2	Antal	2	0	2
		% af veteran eller pårørende	0,4%	0,0%	0,3%
	3	Antal	2	0	2
		% af veteran eller pårørende	0,4%	0,0%	0,3%
	4	Antal	10	1	11
		% af veteran eller pårørende	1,8%	0,5%	1,4%
	5	Antal	16	3	19
		% af veteran eller pårørende	2,8%	1,5%	2,5%
	6	Antal	25	7	32
		% af veteran eller pårørende	4,4%	3,4%	4,2%
	7	Antal	45	14	59
		% af veteran eller pårørende	8,0%	6,9%	7,7%
	8	Antal	90	21	111
		% af veteran eller pårørende	15,9%	10,3%	14,4%
	9	Antal	59	25	84
		% af veteran eller pårørende	10,4%	12,3%	10,9%
	10 - Meget vigtigt	Antal	303	127	430
		% af veteran eller pårørende	53,5%	62,6%	55,9%
	Ved ikke	Antal	11	3	14
		% af veteran eller pårørende	1,9%	1,5%	1,8%
Total		Antal	566	203	769
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

Hvor godt kendte du forud for denne undersøgelse til initiativets indhold?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
Hvor godt kendte du - forud for denne undersøgelse - til initiativets indhold?	Kendte slet ikke	Antal	345	131	476
		% af veteran eller pårørende	61,0%	64,5%	61,9%
	Kendte mindre godt	Antal	150	51	201
		% af veteran eller pårørende	26,5%	25,1%	26,1%
	Kendte nogenlunde	Antal	47	13	60
		% af veteran eller pårørende	8,3%	6,4%	7,8%
	Kendte godt	Antal	24	8	32
		% af veteran eller pårørende	4,2%	3,9%	4,2%
Total		Antal	566	203	769
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

I hvor høj grad mener du, at undersøgelsen opfylder sit formål om at forbedre kendskabet til udsendelsens påvirkning af partnere og børn?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
I hvor høj grad mener du, at undersøgelsen opfylder sit formål om at forbedre kendskabet til udsendelsens påvirkning af partnere og børn?	Opfylder slet ikke	Antal	6	0	6
		% af veteran eller pårørende	8,5%	,0%	6,5%
	Opfylder i mindre grad	Antal	5	4	9
		% af veteran eller pårørende	7,0%	19,0%	9,8%
	Opfylder i nogen grad	Antal	37	11	48
		% af veteran eller pårørende	52,1%	52,4%	52,2%
	Opfylder i høj grad	Antal	7	2	9
		% af veteran eller pårørende	9,9%	9,5%	9,8%
	Ved ikke	Antal	16	4	20
		% af veteran eller pårørende	22,5%	19,0%	21,7%
Total		Antal	71	21	92
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

GENEREL ANERKENDELSE OG STØTTE AF VETERANER

4.20 I hvor høj grad anerkendes veteraner for deres indsats?

På baggrund af veteranpolitikken og øvrige tiltag på veteranområdet ¹ , i hvor høj grad mener du så, at Danmarks veteraner bliver anerkendt for deres indsats?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
På baggrund af veteranpolitikken og øvrige tiltag på veteranområdet, i hvor høj grad mener du så, at Danmarks veteraner bliver anerkendt for deres indsats?	Slet ikke	Antal	20	7	27
		% af veteran eller pårørende	3,5%	3,4%	3,5%
	I mindre grad	Antal	103	50	153
		% af veteran eller pårørende	18,2%	24,6%	19,9%
	I nogen grad	Antal	316	94	410
		% af veteran eller pårørende	55,9%	46,3%	53,4%
	I høj grad	Antal	120	41	161
		% af veteran eller pårørende	21,2%	20,2%	21,0%
	Ved ikke	Antal	6	11	17
		% af veteran eller pårørende	1,1%	5,4%	2,2%
Total		Antal	565	203	768
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

¹ Flagdage, kontingentparader, monumenter og lignende.

4.21 I hvor høj grad støttes veteraner, når der er behov?

På baggrund af veteranpolitikken og øvrige tiltag på veteranområdet ² , i hvor høj grad mener du så, at Danmarks veteraner bliver støttet, når der er behov?					
			Veteran eller pårørende		Total
			Veteran	Pårørende	
På baggrund af veteranpolitikken og øvrige tiltag på veteranområdet, i hvor høj grad mener du så, at Danmarks veteraner bliver støttet, når der er behov?	Slet ikke	Antal	12	7	19
		% af veteran eller pårørende	2,1%	3,4%	2,5%
	I mindre grad	Antal	100	47	147
		% af veteran eller pårørende	17,7%	23,2%	19,1%
	I nogen grad	Antal	282	102	384
		% af veteran eller pårørende	49,9%	50,2%	50,0%
	I høj grad	Antal	133	33	166
		% af veteran eller pårørende	23,5%	16,3%	21,6%
	Ved ikke	Antal	38	14	52
		% af veteran eller pårørende	6,7%	6,9%	6,8%
Total		Antal	565	203	768
		% af veteran eller pårørende	100,0%	100,0%	100,0%

² Forløb for at støtte overgangen fra mission til hjemlige forhold, stående tilbud om samtaler med forsvarrets psykologer og socialrådgivere eller lignende.